Mujo Begić

U OPSADI 1201 DAN

Sigurna zona UN-a Bihać

Sarajevo, 2013.

MUJO BEGIĆ

U OPSADI 1201 DAN

Sigurna zona UN-a Bihać

Bihać, 2013.

Izdavač: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo

Za izdavača: Prof. dr. Smail Čekić

Recenzenti: Prof. dr. Mujo Demirović
Doc. dr. Fikret Bečirović
Mr. sci. Izudin Saračević

Lektor: Emira Hrnjica, prof.

Dizajn: Mirzet Mujadžić

Štampa: OZIRIS, Sarajevo

Za štampariju: Samir Selimović

Tiraž: 500 primjeraka

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

S A D R Ž A J

UVOD 7

I DIO BOSNA I HERCEGOVINA U VELIKOSRPSKOJ POLITICI 11

I. 1. Historijske karakteristike i značaj Bihaća 12

I. 2. Velikosrpska politika prema Bosni i Hercegovini 24

I. 3. Izvori velikosrpske politike prema Bosni i Hercegovini 30

I.3.1. Načertanije 30

I.3.2. Homogena Srbija 33

I.3.3. Memorandum Srpske akademije nauka i umjetnosti 39

I.3.4. Stavovi srpskih intelektualaca o pitanju Bosne i Hercegovine 45

II DIO DISOLUCIJA SFRJ I REFLEKSIJA NA BiH 55

II. 1. Disolucija SFRJ i njene posljedice 56

II. 2. Političke pripreme agresije na Bosansku krajinu 64

II. 3. Velikosrpski projekat Bosanska krajina konstitutivni činilac nove Jugoslovenske federacije 76

II. 4. Formiranje tzv. srpske opštine Bihać 88

II. 5. Krizni štab tzv. srpske opštine Bihać 103

II. 6. Vojno organiziranje i stvaranje kolaboracionističkih jedinica SDS-a 114

III DIO NAPAD NA PROSTOR BIHAĆKE OPĆINE 149

III. 1. Početak agresije na Bihać 150

III. 2. Blokada i protjerivanje stanovništva 172

III. 3. Napad na Ljutočku dolinu i progon stanovništva 183

IV DIO NAPADI NA GRAD 191

IV. 1. Okruženje i napad na Bihać u 1992. godini 192

IV. 2. Rat na prostoru Bihaća 1993. godine 213

IV. 3. Najteža ratna godina u Bihaću 217

IV. 4. Deblokada Bihaća 236

IV. 5. Stradanje civilnog stanovništva 252

IV. 6. Stradanje djece 265

V DIO MASOVNE GROBNICE I LOGORI 271

V. 1. Mjesta masovnih i pojedinačnih stradanja na prostoru općine Bihać 272
V. 2. Masovna grobnica jama Bezdana 277
V. 3. Masovna grobnica jama Tihotina 287
V. 4. Masovna grobnica Duliba 294
V. 5. Masovna grobnica Bisovački most 297
V. 6. Pojedinačna ubijanja na prostoru općine Bihać koja su bila pod okupacijom tzv. V RS 299
V. 7. Logori i druga mjesta zatočenja kao oblici kršenja međunarodnog humanitarnog prava 302
V. 7.1. Logor u servisu IMT Ripač 308
V. 7.2. Logor Račić 313
V. 7.3. Logor Orašac i Kulen Vakuf 315

VI DIO UNIŠTAVANJE VJERSKIH, PRIVREDNIH I STAMBENIH OBJEKATA NA PODRUČJU OPĆINE BIHAĆ 321
VI. 1. Uništavanje vjerskih i kulturno-historijskih objekata na prostoru općine Bihać 322
VI. 1.1 Uništavanje džamija na prostoru općine Bihać 325
VI. 1.2. Uništavanje katoličkih crkava na prostoru općine Bihać 340
VI. 1.3. Uništavanje mezarja i groblja 344
VI. 2.Uništavanje privrednih i infrastrukturnih objekta 346

VII DIO BIHAĆ SIGURNA ZONA UN-a 357
VII. Bihać sigurna zona UN-a 358

VIII REGIONALNA BOLNICA BIHAĆ U RATU 373
VIII. 1. Napadi na regionalnu bolnicu Bihać 374

ZAVRŠNA RAZMATRANJA 388
SKRAĆENICE 392
IZVORI I LITERATURA 395
IZRAZI ZAHVALNOSTI 404
PRILOZI 405

Posvećeno hrabrom narodu Bihaća i

borcima 5. korpusa

UVOD

Povijest Bosne i Hercegovine, bilo starija ili ona bližeg vremenskog određenja, u mnogim segmentima još uvijek predstavlja nepoznanicu, ne toliko u objektivno-historijskom i naučno-istraživačkom, koliko po posljedicama njenog krajnjeg razumijevanja. Stradanja Bošnjaka i genocid nad njima kontinuirano je zapostavljen u historiografiji, iz tog razloga ovo pitanje nije u potpunosti obrađeno nego o njemu postoje pojedinačni osvrti, koji su često pristrasni, jednostrani, naučno neutemeljeni, pa čak u pojedinim segmentima falsificirani. Ratna dešavanja na prostoru sigurne zone UN-a Bihać nikako nisu istraživana u kontekstu kršenja međunarodnog humanitarnog prava. Općina Bihać i njeni stanovnici su kontinuirano tokom perioda 1992-1995. godine bili izloženi najgrubljim oblicima velikosrpske agresije. Ubijanja, protjerivanja, zatvaranje u logore, uništavanje i devastacija vjerskih, privrednih i stambenih objekata samo su dio stradanja u okviru ukupnog stradanja Bošnjaka na prostoru Bosne i Hercegovine.

Bez namjere da ignoriramo određene činjenice o ovom problemu, moramo naglasiti da postoje određene publikacije koje ne ukazuju na cjelovitost o stvarnim stradanjima u sigurnoj zoni UN-a Bihać u periodu 1992-1995. godine. Bihać i prostor Bosanske krajine bio je stalno predmet interesa susjeda sa istoka i zapada. U kontekstu političkih aspiracija prema ovom prostoru svakako je interesantan politički "deal" napravljen u Karađorđevu između hrvatskog i srbijanskog predsjednika, Franje Tuđmana i Slobodana Miloševića, koji su posebno ovaj prostor tretirali u svom dogovoru o podjeli BiH. Iz tog razloga ovaj prostor je svojom geostrategijskom pozicijom predstavljao značajnu metu velikosrpske agresivne politike. Svakako, u srpskim planovima na regionalnom nivou Bihać i širi prostor bili su prepreka za realizaciju ideja o pripajanju dviju krajina, tzv. Srpske Autonomne Oblasti Krajine i Autonomne Regije Krajine (u daljen tekstu SAO Krajina i ARK-a) u jednu državu koja bi bila sastavni dio nove Jugoslavije. U tim planovima i projektima velikosrpska politička elita isključivala je nesrbe. Isključivanje je značilo i njihovo fizičko uništenje ili trajno uklanjanje sa ovih prostora.

Od samog početka raspada bivše SFRJ, počinju političke i vojne pripreme za negiranje R BiH njenog državno-pravnog identiteta, nestanka sa geopolitičke karte Europe i pokušaja prekrajanja granica od

strane susjeda. Agresija na R BiH pokazala je sveukupno nesnalaženje, nedosljednost i neodlučnost velikih sila u zaštiti međunarodno priznate članice UN. Pred očima svjetske javnosti dešavala su se brutalna ubijanja, paljenja, protjerivanja stanovništva i kršenja svih međunarodno-pravnih akata, pravila i običaja ratovanja. Već 1990. godine zagovornici i realizatori ideje velike Srbije kreću u opreativnu realizaciju kroz proces srbizacije JNA i stvaranje srpskih kolaboracionističkih vojnih i policijskih snaga. U najvećoj tajnosti, u saradnji sa JNA, rukovodioci i najodaniji članovi SDS-a počinju sa naoružavanjem srpskog stanovništva. Uz naoružavanje počinje i obuka u rukovanju sa pješadijskim i protuoklopnim naoružanjem. U knjizi će detaljno i uz korištenje relevantne dokumentacije biti obrađen ovaj proces. Posebno želimo kroz dokumente koji su sastavni dio ove knjige ukazati na plansko i organizirano naoružavanje i obučavanje srpskog stanovništva na području općine Bihać. Iz dokumenata i ostale arhive vidljivo je da su aktivisti SDS-a, pripadnici policije i JNA bili nosioci organizacije i podjele naoružanja. Dio naoružanja koji je podijeljen Srbima na području općine Bihać potiče iz skladišta u Kninu, Golubiću (R Hrvatska) i većina naoružanja je podijeljena u jesen 1991. godine. Većina podijeljenog naoružanja odnosi se na pješadijsko naoružanje, dok su artiljerijska, oklopna i druga sredstva jedinice JNA direktno predavale na položajima pripadnicima tzv. srpske TO, a kasnije pripadnicima tzv. Vojske Republike Srpske (u daljem tekstu tzv. V RS).

Posebno treba istaknuti činjenice o političkim aktivnostima SDS-a u kontekstu formiranja paradržavnih organa u vidu formiranja tzv. srpske opštine Bihać sa sjedištem u Ripču. U skladu sa proklamovanim velikosrpskim ciljevima na prostoru Bosanske krajine formirana je tzv. ARK-a u čiji je sastav 28. decembra 1991. godine ušla novoformirana srpska opština Bihać. Dokumenti koji su u prilogu pokazuju kontinuitet i aktivnosti SDS-a opštine Bihać na formiranju i djelovanju srpske opštine Bihać od 1991. do 1995. godine. Opštinski odbor SDS-a Bihać i njegovi čelnici imali su najznačajniju ulogu u stvaranju kolaboracionističkih formacija, srpske policije i vojnih jedinica na prostoru općine Bihać i iz tog razloga i snose najveću odgovornost za zločine protiv čovječnosti i međunarodnog prava.

Bihać i tadašnji Bihaćki okrug bili su u potpunom okruženju srpskih snaga sa prostora R BiH i R Hrvatske. Bihać je bio u potpunom okruženju 1.201 dan. Civilno stanovništvo i civilni ciljevi bili su stalna meta napada

srpskih snaga što je rezultiralo civilnim žrtvama i razaranjima stambenih, privrednih, kulturno-historijskih i vjerskih objekata u opštini Bihać. Rezultat napada bez izbora ciljeva su civilne žrtve i materijalne štete. Iako nisu prikazane procjene ukupnih privredih šteta u finansijkom obliku, može se govoriti da je uništeno oko 80% privrednih kapaciteta i da je privreda općine Bihać iz rata izišla sa oko 20 % prijeratnog nivoa razvijenosti. Posebno na meti agresora bio je stambeni fond općine što je prikazano kroz uništene i oštećene objekte individualnog i kolektivnog stanovanja. Devastacija i uništavanje bilo je izraženo u mjestima sa kojih su protjerani Bošnjaci i Hrvati i mjesta koja su bila u blizini linija razdvajanja sa srpskim kolaboracionističkim jedinicama.

Sistematski kršeći međunarodno pravo, pravila i običaje ratovanja jedinice tzv. V RS, V RSK i policijske snage sa svojih ognjišta su nasilno protjerali oko 6.500 Bošnjaka i Hrvata i ako se tome doda još oko 4.000 onih koji su usljed borbenih djelovanja napustili svoje domove onda je u Bihaću tokom rata boravilo više od 10.000 izbjeglica i raseljenih lica.

Bihać je od strane Vijeća sigurnosti UN-a proglašen sigurnom zonom UN-a što je trebalo donijeti sigurnost, zaštitu civilnog stanovništva i olakšanje života. Međutim, srpske snage su nesmetano i nesmanjenim intenzitetom napadali civilno stanovništvo sigurne zone Bihać. Onemogućavajući snabdijevanje stanovništva hranom, vodom, lijekovima, strujom, cilj agresora je bio na sve načine prouzrokovati što veći broj žrtava. Konvoji sa humanitarnom pomoći bili su stalne mete napada, pljačke, zabranjivani su prolazi što je dovelo do gladi, oboljenja i smrti jednog dijela stanovništva. Neprekidna i neselektivna granatiranja civilnih ciljeva prouzrokovala su velik broj ranjavanja civila a posebno djece, usljed čega su ostale su trajne posljedice na psihofizičko zdravlje.

Na području općine Bihać srpske snage (tzv. V RS i srpska policija) činile su masovne zločine nad civilnim stanovništvom. Rezultat toga su masovne, zajedničke i pojedinačne grobnice, logori u kojima su vršene psihofizičke torture nad zatočenicima. Na području općine Bihać do sada su ekshumirane 4 masovne grobnice. Obdukcijom posmrtnih ostataka žrtava utvrđena je nasilna smrt, koja je posljedica nanošenja smrtnih povreda uzrokovanih vatrenim oružjem i tupim predmetima. Kroz slike, karte i spiskove žrtava opisana su mjesta masovnih zločina nad Bošnjacima i Hrvatima općine Bihać. Za jednim brojem osoba koje su nasilno odvedene i danas se traga. Posebno su bili nehumani uvjeti

u logorima u kojima su bili zatočeni Bošnjaci i Hrvati općine Bihać. Stalne psihofizčke torture, ponižavajući postupci, ubistava u logorima Ripač, Račić i OŠ "Orašac" karakteristike su odnosa čuvara i njihovih nadređenih prema zatočenicima. Brojni materijalni dokazi i svjedočenja kojima smo se služili u knjizi daju cjelovit prikaz odnosa prema zatočenim Bošnjacima i Hrvatima.

Meta napada i uništavanja bili su vjerski objekti (džamije i katoličke crkve), mezarja i groblja. Potpuno je uništeno ili oštećeno 18 džamija i 3 katoličke crkve. Oštećenja na vjerskim objektima nastala su usljed artiljerijskih djelovanja tzv. V RS i V RSK. Kao artiljerijski ciljevi upravo su bile džamije, što je vidljivo iz pregleda ciljeva. U knjizi se kroz fotografije srušenih i oštećenih džamija i crkava najbolje vide velikosrpske namjere.

U dokumentovanju i iznošenju činjenica o ukupnosti ratnih zločina počinjenih na prostoru općine Bihać od strane pripadnika tzv. V RS, V RSK i srpskih policijskih jedinica korišteno je puno dokumenta, fotografija, karata i druge građe kako bi se na slikovit način pokazale sve strahote kroz koje su prošli stanovnici sigurne zone UN-a Bihać.

I DIO

BOSNA I HERCEGOVINA U VELIKOSRPSKOJ POLITICI

I.1 Historijske karakteristike i značaj Bihaća

Bihać se nalazi u sjeverozapadnom dijelu Bosne i Hercegovine. Privredno, administrativno i kulturno je središte Unsko-sanskog kantona. Površina općine Bihać je oko 900 km². Površina općine 1991. godine iznosila je 689 km², a potpisivanjem Daytonskog mirovnog sporazuma dio prijeratne općine Drvar (naselja Boboljušci, Bosanski Osredci, Gornji Tiškovac, Mali Cvjetnić, Malo Očijevo, Martin Brod, Očigrije, Palučci, Trubar, Veliki Cvjetnić i Veliko Očijevo) ušao je u sastav općine Bihać. Na zapadu Bihać graniči sa općinama Donji Lapac, Plitvička Jezera i Korenica u R Hrvatskoj, na sjeveru sa općinom Cazin, na istoku sa općinama Bosanska Krupa i Bosanski Petrovac, a na jugu sa općinom Drvar. Prema popisu iz 1991. godine, općina Bihać brojala je 70.732[1] stanovnika. Prosječna gustoća naseljenosti iznosi 102,7 stanovnika po km², općina Bihać ima 48 naselja.

r/b	Mjesna zajednica	NACIONALNOST				
		Muslimani	Srbi	Hrvati	Jugosloveni	Ostali
1.	Bakšaiš	1.098	35	1.002	71	12
2.	Brekovica	2.540	73	3	9	52
3.	Centar	514	456	82	281	38
4.	Čavkići	1269	31	0	2	49
5.	Doljani	0	154	0	0	0
6.	Donje Prekounje	1351	285	54	210	55
7.	Gata lidža	1870	360	25	5	4
8.	Golubić	437	13	246	22	12
9.	Gornje Prekounje	2523	618	69	275	56
10.	Grmuša	3	288	0	4	9
11.	Harmani	2353	1790	277	1055	222
12.	Hatinac	1875	186	56	139	33
13.	Izačić	3.108	57	6	15	15
14.	Jezero-Privilica	1315	1447	321	433	85
15.	Kamenica	928	340	10	17	14
16.	Klokot	1188	99	1	3	2
17.	Kulen-Vakuf	1452	519	3	117	16
18.	Lipa	0	206	6	4	2

1 *Službeni glasnik R BiH*, Sarajevo, 1990, str. 308.

r/b	Mjesna zajednica	NACIONALNOST				
		Muslimani	Srbi	Hrvati	Jugosloveni	Ostali
19.	Luke	1167	538	726	331	113
20.	Mali Lug	1086	121	4	24	13
21.	Mrkonjić Lug	1520	246	8	28	18
22.	Orašac	2954	50	3	12	17
23.	Ozimice	3801	1694	460	830	99
24.	Pokoj	1036	21	1	7	61
25.	Pritoka	31	759	4	37	8
26.	Ribić	1629	13	5	83	37
27.	Ripač	1330	1534	29	101	7
28.	Ružica	2563	589	37	119	144
29.	Skočaj	0	3	405	2	2
30.	Sokolac	968	41	133	23	9
31.	Srbljani	2442	2	1	14	67
32.	Vedro Polje	10	9	632	13	15
33.	Veliko Založje	393	3	1	1	5
34.	Vrsta	1975	71	0	2	70
35.	Zavalje	1	7	286	6	2
36.	Žegar	7	31	684	61	7
U K U P N O		46.737	12.689	5.580	4.356	1.370

Nacionalna struktura stanovništva u općini Bihać po mjesnim zajednicama po popisu iz 1991. godine

Nacionalnu strukturu-sastav stanovništva općine Bihać po popisu iz 1991. godine čine:

- Bošnjaci - 46.737 (66,07%)
- Srbi - 12.689 (17,93%)
- Hrvati - 5.580 (7,88%)
- Jugoslaveni - 4.356 (6,15%)
- ostali, neopredijeljeni i nepoznato - 1.370 (1,97%)

Grad Bihać po popisu 1991. godine imao je ukupno: 45.553[2] stanovnika od toga:

- Bošnjaci - 27.418 (60,18%)

2 nav.dj.,str.309.

- Srbi - 8.218 (18,04%)
- Hrvati - 4.805 (10,54%)
- Jugoslaveni - 4.020 (8,82%)
- ostali, neopredijeljeni i nepoznato - 1.092 (2,42%)

Bihać kroz svoju historiju predstavlja prostor na kojem su se ukrštali različiti interesi. Bio je granica između velikih carstva. Ovo je prostor na kojem su se preplitale različite osvajačke ambicije; to je prostor koji se nije mogao zaobići, bilo da se ide ka pobjedama ili uzmiče pred porazima. Granica-krajina odredila je sudbinu ovog prostora i ljudi koji žive na njemu. Bihać je odrednica čitavog ovog prostora, na njemu se ratovalo, rušilo, a najmanje je bilo mira i prosperiteta. Na ovom prostoru zidane su utvrde, kule, podizane stražarnice, ovdje su se branila carstva ili sa ovog područja kretalo u nova osvajanja.

Od pradavnih vremena na ovom prostoru ljudi su se naseljavali zahvaljujući povoljnom geografskom položaju i klimatskim uvjetima. Potvrdnost prisustva čovjeka na ovim prostorima nalazimo još od najstarijeg doba-paleolita (starijeg kamenog doba) što potvrđuju nalazi u Račiću (deset kilometara jugoistočno od Bihaća), gdje su pronađena dva kremena novčića. Zbog nedovoljnih i ograničenih istraživanja rijetki su tragovi iz neolita (mlađeg kamenog doba) i starijih perioda bronzanog doba. Postoji velik broj ostataka sa kraja kasnog bronzanog doba, a posebno iz starijeg i mlađeg željeznog doba. Upravo nam ovo govori o bitisanju ljudi na ovom prostoru još u pradavna vremena.

Velike seobe naroda rezultirale su da su da krajem drugog vijeka stare ere ove prostore i prostor duž Jadranskog mora naselili Iliri. Oni su bili organizirani u brojna plemena (Dalmati, Dezitijati, Autarijati, Liburni, Mezeji, Daorsi, Japodi i drugi). Imali su različita mjesta življenja, živjeli su po gradinama (Daorson, Delminium), drveno-zemljanim utvrdama, u sojenicama (uz Unu i Savu) i u zemunicama na kraškim poljima (Butmir, Glasinac). Živjeli su od stočarstva i zemljoradnje, bavili su se trgovinom, grnčarstvom i rudarstvom i eksploatirali su nalazišta bakra, kalaja, a onda i željeza (do I vijeka). Iliri su svoju državu osnovali u prvoj polovini III stoljeća stare ere, neposredno pred Rimska osvajanja na Balkanu. Ilirska država za stotinjak godina svoga postojanja nije obuhvatala cjelokupnu teritoriju na kojoj su bili nastanjena ilirska plemena, niti su obuhvatile sva ilirska plemena. Ilirska plemena su se miješala sa drugim

plemenima koja su dolazila sa sjevera a posebno sa Keltima. Naime, u IV i III vijeku Kelti su imali dominantnu ulogu u Europi i u svojim pohodima iz Panonije i Padske nizije dominirali čitavim Balkanom. Na tim pohodima miješali su se i sa ilirskim plemenima u Posavini i u slivu Une. Osnivanjem južnoilirskog saveza čiji je prvi kralj bio Agron I dolazi do stvaranja ilirske države, sa sjedištem u Risnu (Rizon). Kraljica Teuta (žena kralja Agrona) nastojala je proširiti državu na sjever i flotom Demetrija Hvaranina zauzeti što više prostora na kopnu i moru zbog čega je došla u sukob sa Rimom. Od 229. do 76. godine stare ere, između Rima i ilirskih plemena vođeno je desetak ratova. Rimljani nisu uspjeli zauzeti potpuno ove prostore niti poraziti ilirskih plemena. Tek kada je ugušen Batonov ustanak (6. do 9. godine nove ere) ovaj prostor je potpao pod vlast Rima. Skoro hiljadu godina, od 900. godine prije nove ere pa do pojave Rimskog carstva. Ilirsko pleme Japodi su naseljavali bihaćki kraj. Japodska kultura ostavila je izuzetne vrijednosti dalekog naslijeđa. Jedna od najčuvenijih je sojenica, nakit od bronze, željeza i srebra, do "Japodskog konjanika". Arheološki nalazi iz mnogih mjesta, (Bihać, Golubić, Pritoka i Ripač) prikazuju specifičan karakter ilirske kulture na japodskom području (urne s prizorima iz svakodnevnog i zagrobnog života, ravni grobovi s bogatim prizorima, nakit, oružje).

Na području općine Bihać otkriveno je 35 naselja gradinskog tipa (Sokolac, Izačić, Brekovica, Založje, Doljani, Lohovska brda i druga naselja) i 5 naselja sojeničkog tipa (Ripač, Golubić, Vrkašić, Pokoj, Bukva kod Lohova). Najpoznatije i najbolje je istraženo sojeničko naselje u Ripču. Posebno su značajna otkrića u nekropolama-grobljima (Golubiću, Jezera u Pritoci, u Ribiću i na Crkvini) gdje je otkriveno oko hiljadu japodskih grobova. U njima je nađeno na desetine hiljada predmeta najviše posuđa i nakita. Jedino do sada otkriveno svetište Japoda nalazilo se na izvoru Privilice.[3]

a) Rimski period

Prodorom rimskih legija na Balkansko poluostrvo počinje kraj Japoda na ovim prostorima. Sukobi između Japoda i Rimljana prema rimskim historiografima počinju u prvoj polovini II stoljeća p.n.e. Ovi

3 Tu je bilo postavljeno desetak žrtvenika-ara od kamena posvećenih domaćem božanstvu izvora i voda Bindu, koji je bio izjednačen sa rimskim bogom Neptunom. Na pronađenim žrtvenicima bili su crteži i lična imena. Posebno vrijedni nalazi su kamene urne u koje je polagan pepeo pokojnika. Na urnama su urezane povorke konjanika, ratnika, žena, riba, ptica sa ljudskom glavom i drugo.

podaci se odnose na Japode uopće, odnosno na pojedina japodska plemena.

Nakon sloma Batonovog ustanka Rimljani su Ilirik podijelili u dvije provincije:

1. Dalmaciju sa glavnim gradom Salonom

2. Panoniju sa glavnim gradom Sirmiumom

Za bihaćki kraj možemo reći da je pod rimskom vlašću od 35. godina p.n.e (poslije Oktavijanovih osvajanja). Ovo područje je pripalo rimskoj provinciji Dalmaciji. Rimljani donose svoje običaje, zakone i tradicionalno graditeljstvo. Neki stariji historiografi locirali su na terenu današnjeg sela Golubić rimski grad Raetinium. Rimljani su nam ostavili posebno vrijedan i trajan spomenik, dali su ime rijeci *Uni*, jedna jedina, jedinstvena što je ona i danas.

Prema površinskim nalazima građevinskog materijala i kamenih spomenika može se pretpostaviti postojanje rimskog gradskog centra u okolini Bihaća. Ostaci pojedinih zgrada otkriveni su na Humačkim glavicama, u Izačiću, Založju i Brekovici. Termalni izvor u Gati Ilidži i veća zgrada ozidani su u rimsko doba. Umjetnost antičkog doba sačuvana je na kamenim nadgrobnim spomenicima[4] gdje se pretežno pojavljuju geometrijski motivi. Rimljani su za potrebe vojnih jedinica izgradili rimske puteve koji su trebali povezati pojedina mjesta i vojna uporišta.

Na lokalitetu Založja otkriveni su temelji dvije crkve. Jedna je kasnoantička bazilika i ona je najpoznatiji ranohrišćanski centar na širem području Bihaća. Lokaliteti iz rimskog perioda skoro da nisu nikako ili su vrlo malo istraženi pa je teško utvrditi vrijeme življenja u njima. Pretpostavlja se da je do intenzivnije urbanizacije i građenja došlo tek u III i IV vijeku nove ere. Raspadom Rimskog Carstva, Goti u vlasti drže provinciju Dalmaciju (u čijem je sastavu i bihaćki kraj) do 535. godine, da bi 597. godine ovim prostorima prošla avarska i slovenska plemena u svom pohodu prema Jadranskom moru.

4 Na pronađenim nadgrobnim spomenicima rimskim vojnicima pronađeni su natpisi koji govore o jedinicama koje su tu bile stacionirane. Tako imamo natpisa jedinica legio I, Ala Claudia nova, legio II Adiutrix i drugo.

Krajem VI vijeka, 597. godine, avaroslavenske horde dolinom Une i Sane prodrle su do Jadranskog mora. Dolaskom Slavena na Balkan počinje novo poglavlje u životu na ovim prostorima. Slaveni su trajno naselili bihaćki kraj kad i počinje trajni proces slavenizacije. Ova plemena su konačnog ovladala i najvećim dijelom naselila gotovo čitavim Balkanskim poluostrvom (od 602 do 614. godine). Avari i Slaveni su izbili na more razorili Salona, Narona, Epidaurum i druge gradove. Kad su Franci u franačko-avarskim ratovima (791. do 796.) uništili Avarski kaganat, Vizantija je ovladala ovim prostorom. Nestanak Avarskog kaganata (796.-802,), a time i ostataka Avarsko-slovenskog plemenskog saveza doveo je početkom IX stoljeća i starosjedioce i novodoseljene stanovnike bosanskohercegovačkog prostora u potpuno novu poziciju. U toku IX vijeka na ovom prostoru javlja se više oblasnih gospodara sa naslovom kneza. Slavenska plemena, nastanjena na ovom i širem području tokom ranog srednjeg vijeka nalaze se na stalnom udaru Bizantije s istoka i Franačke države sa zapada. Bihaćko područje u to vrijeme je pod vlašću Slavonije ili tzv. Panonske Hrvatske, koja je do kraja VIII vijeka pod vlašću Avara, zatim Franaka, a od X vijeka u sastavu Hrvatske.

b) Srednji vijek

Ovim područjem gospodarili su Franci, Bizantija u prehrvatskom razdoblju, pa nekoliko godina bosanski kralj Tvrtko I, ali u ime Ladislava Napuljskog, ugarsko-hrvatskog kralja. Grad je u njegovo ime bio zauzeo herceg splitski Hrvoje Hrvatinić-Vukčić. Grad Bihać je bio središte hrvatske kraljevine pod kraljem Tomislavom sve do hrvatsko-ugarske nagodbe 1102. godine.

Bela IV, ugarsko-hrvatski kralj 26. februara 1260. godine izdaje povelju koja je neposredna potvrda o postojanju grada Vihuć (Wyhygha), na ostrvu sv. Ladislava. Povelja je darovnica ugarsko-hrvatskog kralja Bele IV, koji poklanja opatu i braći cistercitskog samostana iz Topuskog, posjed Kralje sa šumama, ostrvom, ribnjacima, u trajno vlasništvo. Posjed treba da im služi za izdržavanje u gradu gdje su već počeli sa izgradnjom kuća i tornjeva za odbranu. Bihać je 1262. godine proglašen slobodnim kraljevskim gradom s pravima da se bavi slobodnom trgovinom i zanatstvom, bez samovolje plemića, što čini osnovu njegovog daljeg razvoja i u čemu je bit njegovog statusa *"slobodnog kraljevskog grada"*. Bihać se formira i razvija kao gradski, trgovački i zanatski

centar na raskršću puteva i tokova života. Bihać je dobro utvrđen grad opasan dvostrukim bedemom s velikim brojem puškarnica, okruglim i četverokutnim kulama.

Na glagoljskoj listini sa kraja 14. vijeka sačuvan je pečat srednjovjekovnog Bihaća na kojem se vide tri kule. Na srednjoj je zastava s natpisom *S(igillum) Civitatis Bihigiensis*, odnosno "Pečat grada Bihaća." Isti motiv ima grb grada. U starim i sačuvanim pergamentnim listovima grad se spominje pod različitim imenima: Bihig, Byheg, *Bichich, Bihag*, *Vywegh*, *Wyjgh*, što je, zapravo plod neujednačenog i nedefiniranog pravopisa tog vremena. U srednjovjekovnom periodu Bihać postaje zanimljiv i privlačan za naseljavanje i to je doba njegovog stalnog uspona iako je s vremena na vrijeme preživljavao mnoge udare.

U jednom momentu brojao je deset hiljada stanovnika, dok je u isto vrijeme Pariz brojao 60 hiljada stanovnika. Bihać je tokom XIV vijeka više puta gubio status slobodnog grada. Borbe za ugarskoaustrijsko prijestolje, gdje se sukobljavala moćna vlastela, utjecao je i na dešavanja na bihaćkom području. U periodu 1398-1405. godine Bihać je bio pod namjesništvom Hrvoja Vukčića Hrvatinića kojeg je postavio Ladislav Napuljski. U toku 1405. godine Bihać je ponovo u rukama pristalica kralja Sigismunda. Kralj Sigismund boravi u Bihaću 1412. godine kad ga predaje Frankopanima u čijoj će vlasti ostati do početka XVI vijeka kada, ponovno prelazi pod neposrednu kraljevsku vlast kao *Regia civitas*.

Arheolozi su otkrili i izbrojali ostatke 60 većih i manjih utvrda, gusto smještenih kao odbrambeni pojas protiv Osmanlija, te tvrdo zidanih gradova koji govore o tome kako se granica utvrđivala i branila.

c) Osmanski period

Poslije pada Bosne pod osmansku vlast 1463. godine i prodora do Kamengrada, na putu za daljnja osvajanja prema Europi na jednom od glavnih pravaca našao se Bihać i cijelo Pounje, tadašnja pogranična područja Hrvatske, koja je bila u sklopu Hrvatsko-ugarskog kraljevstva. Sredinom XVI stoljeća počinju učestali napadi turske vojske da bi kulminirali 1565. godine.[5]

5 Obavještavajući kralja Maksimilijana, general Ivan Lenković govori da nije u mogućnosti da iskopa jarak oko grada i utvrdi zidove zbog neprekidnih napada na grad. Dalje general navodi da je stanje kritično i da narod traži pomoć.

Po učvršćivanju vlasti u Bosni, konačno se kreće u daljnja osvajanja. Osmanska vojska počinje sa napadima na utvrđene kule i gradove u Pounju. Poslije silovitih borbi, 1592. godine Bihać osvaja Gazi Hasan-paša Predojević. Kao posljedica osmanskih osvajanja, velik broj stanovništva se iseljava iz Bihaća i okoline. Najmasovnija seoba zabilježena je 1577/78. godine i to u Hrvatsku, Kranjsku i Štajersku.

Poslije zauzimanja Bihaća na teritoriji između donjeg toka Une, Kupe i Korane, formiran je Bihaćki sandžak koji ulazi u sastav Bosanskog pašaluka. "Osmanskim osvajanjima Bosne na prostoru duž rijeke Une sa sjevera i zapada dotičući se Hrvatske države, na sjeveroistoku ograničavajući se rijekom Sanom stvoren je Bihaćki sandžak"[6] u čiji su sastav ušli Bihać, Ripač, Kamengrad, Cazin, Ostrožac, Bužim i Krupa. Poslije Berlinskog kongresa novom teritorijalnom organizacijom i ustrojem u okrug Bihać ušli su slijedeći kotari: "Bihać, Bosanska Krupa, Bosanski Petrovac, Bosanska Gradiška, Cazin, Ključ, Prijedor i Sanski Most."[7] Poslije je izmijenjen sastav okruga i u njega ulaze kotari: "Bihać, Bos.Krupa sa Bužimom, Cazin sa V. Kladušom, Bos.Petrovac, Sanski Most."[8]

U isto vrijeme se osnivaju Bihaćka kapetanija i Bihaćki kadiluk. Poslije 1699. godine Bihaćki sandžak je ukinut, a njegove teritorije pripojene su Bosanskom sandžaku. Nakon Karlovačkog mira (1699) osmanska vojna sila je u defanzivi, a Bosna je izložena napadima Austrije i Mletačke republike.

U XVIII i XIX stoljeću uloga Bihaća svodi se na odbranu najzapadnije granice Osmanske imperije. U više navrata opsjedaju ga vojske sa zapada tako da se ratovanje praktično i ne prekida. Godine 1850. bihaćki bezi su se suprotstavili reformama što je rezultiralo dolaskom jakih snaga pod vodstvom Omer-paše Latasa. Tako je skršena pobuna Krajišnika, a reforma provedena.

Kako je granica odredila razvoj ovog kraja, a ratovi imali presudan utjecaj na razvoj Bihaća može se reći da u periodu od oko 300 godina osmanske vlasti nije bilo značajnijeg razvoja osim izgradnje odbrambenih i objekata koji su bili u funkciji čuvanja granice carstva. Bihać je u ovom periodu imao odlike zaokružene gradske cjeline sa razvijenim funkcijama

6 Mehmedalija Bojić, *Historija Bosne i Bošnjaka*, Šahinpašić, Sarajevo, 2001, str.42.

7 Midhat Kozličić, *Stanovništvo i naselja Unsko-sanskog područja*, Grafičar, Bihać, 1999, str. 425.

8 Isto, str. 163.

grada. Grad je imao oko 5.000 stanovnika (1.000 u tvrđavi i 4.000 u pet mahala) koji se postepeno i polako razvija.

d) Austrougarski period

Berlinski kongres 1878. godine promijenio je iz temelja život u Bosni i Hercegovini. Članom XXV Berlinskog ugovora, "provincije Bosna i Hercegovina okupiraće Austro-Ugarska, koja će njima upravljati."[9] Austrougarska uprava nad Bosnom i Hercegovinom neće otpočeti mirno i bez otpora, narod Bosne i Hercegovine digao je ustanak. Ustanak je krenuo na prostoru čitave Bosne i Hercegovine, "međutim, kada su osmanske vlasti bez otpora predale za svega tri dana austrougrskoj vojsci gradove Gradišku, Prijedor, Novi, Kostajnicu, Kozarac i Banju Luku, buknuo je i spontani ustanak u Bosanskoj krajini. Ustanak je zahvatio bihaćki, petrovački, kulenvakufski, cazinski i kladuški srez,"[10] ali je specifičan na prostorima Bosanske krajine iz razloga što je najduže trajalo njegovo slamanje. Ustanak je otpočeo odred Ahmedage Pozderca koji je brojao između 2.000 i 3.000 boraca. U Bihaćkom sandžaku do sredine augusta pod oružjem se okupilo oko 41.000 boraca. Bihać su napale jake snage (dva puka, tri bataljona Mađara i artiljerija). U boju kod Žegara ove snage su poražene (uz gubitak 98 mrtvih, 406 ranjenih i 35 nestalih). Napad na Bihać obnovljen je 15. septembra novopridošlim snagama i 19. septembra poslije ogorčenih borbi i razaranja grad je zauzet.

U Bihaću su te promjene označene simboličnim otvaranjem kapija i naseljavanjem užeg dijela grada, a deceniju kasnije, 1888. godine porušeni su bedemi. Tako je Bihać izašao iz svoje tvrđave i spojio se sa predgrađem.

U čaršiji i mahalama odvija se život po austrougarskom receptu provincijskog gradića. Međutim, industralizacija i razvoj zaobišli su Bihać, on postaje trgovački i zanatski centar regije bez značajnijeg razvoja. U ovom periodu u Bihaću se otvaraju osnovna škola, niža gimnazija[11], trgovačka škola, voćarska škola, formira se vatrogasno društvo, podiže se gradski park, radi se regulacioni plan, vodovod, kanalizacija, struja, postoje kasarne garnizona, oficirska i činovnička kazina. Broj stanovnika u gradu se povećava zbog priliva iz susjednih ličkih općina.

9 Isto, str.195.

10 Dženana Čaušević, *Osobenosti u razvitku Bosanske krajine*, str.84.

11 Zgrada bihaćke gimnazije (Male a zatim Više) izgrađena je 1911. godine, danas je u njoj smješteno sjedište Senata Univerziteta u Bihaću.

Urbanizacijom i izgradnjom novih javnih i stambenih objekata Bihać dobiva novi izgled i veličinu, postepeno se gube mahale i čaršija, a formiraju gradske zone. Razvoj je donio promjene i u demografskoj strukturi što je rezultiralo povećanjem broja stanovnika u gradu.[12] Sve tokove života Bihaća prate i demografske promjene, tako da grad 1910. godine ima 8.370 stanovnika. U ovom periodu desile su se značajne promjene koje su rezultirale brži razvoj u svim oblastima počev od infrastrukture do prosvjete i kulture.

e) Dvadeseti vijek

U periodu između dva svjetska rata grad Bihać nije u svom razvoju doživio bitnije promjene. Zadržao je funkcije upravnog, privrednog, prosvjetnog i zdravstvenog centra zapadne Bosne. Posljedice Prvog svjetskog rata, te velika svjetska ekonomska kriza negativno su se odrazile na tokove ukupnog razvoja grada.

Posebnog traga na ukupnost razvoja i života na području općine Bihać ostavit će Drugi svjetski rat. Prostor Bosne i Hercegovine tokom čitavog rata bio je najčešće poprište intenzivnih borbenih djelovanja i poprište najvećih operacija. Slobodne teritorije u njoj su bile najveće, oslobođeni su i duže vremena bili slobodni veći gradovi, kao što je Tuzla, Banja Luka, Bihać, Jajce, Prijedor, Travnik. Prostor Bosanske krajine tokom čitavog rata predstavljao je sinonim antifašizma. Upravo na ovim prostorima donesene su ključne odluke za sudbinu buduće Jugoslavije.

Bihać je 13. aprila 1941. godine okupiran od strane njemačkih snaga. U toku NOB-a Bihać je odigrao historijski veoma značajnu ulogu. Prvo oslobađanje Bihaća poznato kao *Bihaćka operacija* desilo se 2-4. novembra 1942. godine. Poslije oslobođenja Bihaća od strane partizana, u Bihaću je održano Prvo zasjedanje AVNOJ (26 - 27. novembra 1942. godine), a Bihać postaje središte. Bihaćke republike. Njemačke snage Bihać su ponovo okupirale (29. januara 1943. godine) uz prethodno bombardiranje koje je rezultiralo teškim razaranjima i ubijanjima nedužnog stanovništva. Konačno oslobođenje od okupatorskih snaga Bihać je dočekao 28. marta 1945. godine.

12 Bihać je 1902. godine imao oko 5.000 stanovnika da bi 1910. godine brojao oko 8.370 stanovnika, što predstavlja skoro dvostruko povećanje u kratkom vremenskom periodu. Ovo povećanjeje posljedica dolaska velikog broja trgovaca, zanatlija, činovnika i ukupnog razvoja.

Slobodna teritorija stvorena u drugoj polovini 1942. godine (poznatija kao Bihaćka republika) sa sjedištem u Bihaću, imala je površinu jednaku ukupnoj površini Bosne i Hercegovine. Zahvaljujući ovome, Bosanska krajina je postala centar u kojem je omogućeno konstituisanje AVNOJ-a, ZAVNOBiH-a, AFŽ-a, USAOJ-a a iduće godine u Jajcu stvaranje Demokratske Federativne Jugoslavije i njeno skoro međunarodno priznanje. Konstituisanjem ZAVNOBiH-a 25. novembra 1943. godine u Mrkonjić-Gradu dovršena je izgradnja narodne vlasti i učinjen odlučan završni korak u obnovi državnosti Bosne i Hercegovine, a Bosna i Hercegovina se opredijelila za federativno uređenje zajedničke države. Na Drugom zasjedanju AVNOJ-a u Jajcu prihvaćena je odluka ZAVNOBiH-a i Bosna i Hercegovina je priznata u njenim historijskim granicama do 1918. godine, kao dio Demokratske Federativne Jugoslavlje. Odlukama Drugog zasjedanja ZAVNOBiH-a u Sanskom Mostu 30. juna 1944. godine Bosna i Hercegovina je "pravno konstituisana kao federalna jedinica ravnopravnih građana Muslimana, Srba i Hrvata,"[13] istovremeno kroz Deklaraciju o pravima građana Bosne i Hercegovine koja je suštinski imala karakter Ustava definiran je budući državno-pravni identitet. Narodi Bosanske krajine su u narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije imali značajno mjesto i velik broj boraca. Značajno je učešće Bošnjaka i jedinica koje su nosile prefiks muslimanske[14] u borbama za oslobađanje od okupacije. Narodnooslobodilački antifašistički pokret Bosne i Hercegovine u Drugom svjetskom ratu, istovremeno je bio borba protiv okupatora, ali i obnova njene državnosti u okviru Jugoslavije, čime je izboren status ravnopravne federalne jedinice.

f) Period nakon Drugog svjetskog rata

Bihać je po okončanju Drugog svjetskog rata doživio nagli rast i razvoj u svim oblastima društveno-ekonomskog razvoja. Neposredno po okončanju rata počinje razvoj infrastrukture, objekata individualnog i kolektivnog stanovanja i izgradnja industrijskih kapaciteta. Bihać postaje regionalno sjedište, a komunikacijska povezanost omogućava Bihaću i funkcionalnu vezu sa ostalim dijelovima zemlje. Urbanizacija

13 Dženana Čaušević, nav. dj., str.90.

14 Značajnije priključivanje partizanskim jedinicama Bošnjaka Bosanske krajine počinje krajem 1942. godine kada je formirana u Cazinu 8. krajiška brigada, cazinski NOP-odred, u Velikoj Kladuši 1. i 2. Muslimanska brigada zatim 17 Krajiška NOU brigada da bi sve to bilo objedinjeno pod komandu Unske operativne grupe. Karakteristična je i uloga muslimanske milicije Huske Miljkovića koja je kasnije prešla u partizanske jedinice.

grada dovodi do izgradnje objekata komunalne infrastrukture ali i privrednih kapaciteta.[15] Prvi koraci privrednog razvoja čine ulaganja u poljoprivrednu proizvodnju, tekstilnu, drvnu i metalnu industriju što je rezultiralo zapošljavanjem ali i napuštanjem sela od velikog broja onih koji su tražili lakši i bolji život.

Na području općine Bihać izgrađen je velik broj školskih objekata što je utjecalo na smanjenje nepismenosti.[16] U demografskom razvoju Bihać je ubrzano rastao, tako po popisu iz 1948. godine općina Bihać imala je 26.405 stanovnika (grad 8.344), 1953. godine 38.938 stanovnika (grad 10.956), 1961. godine 46.126 stanovnika (grad 15.763), 1971. godine 58.185 stanovnika (grad 26.060) a 1981. godine 65.679 stanovnika (grad 40.750). Prema ovim podacima samo u tridesetak godina Bihać je 2,5 puta povećao broj stanovnika. Karakteristika u razvoju Bihaća ogleda se u brzom rastu i razvoju svih oblika društveno-ekonomskog života. Ubrzani privredni rast i razvoj pratio je adekvatan razvoj infrastrukture. Bihać je postao regionalno središte, kulturni centar i prepoznatljivo turističko mjesto.

Međutim, dešavanja i događaji početkom devedesetih godina 20. vijeka ostavila su neizbrisiv trag na građane bihaćke općine. Agresija i rat u Bosni i Hercegovini najbolje se reflektirao na ovom prostoru. Blokada i potpuno okruženje od 1.201 dana, ubijanje, razaranje materijalnih dobara, postalo je surova realnost u periodu 1992-1995. godine. U narednim dijelovima želimo da osvijetlimo upravo dešavanja u ovom periodu na način da se sagleda ukupnost i pogubnost velikosrpske agresije na ovaj dio Bosne i Hercegovine. Cilj je da se pokuša sa jednim novim pristupom spasiti od zaborava stradanje, patnju i bol stanovnika Bihaća. Ovom knjigom potaknut će se i drugi da govore o događajima iz naše bliže historije. Istovremeno knjiga će ukazati na kršenje međunarodnog humanitarnog prava, pravila i običaja ratovanja. Ovo je bitno radi procesuiranja odgovornih za nevine žrtve bezočne agresije na prostoru općine Bihać. U prvom planu knjige jeste spoznaja istine o zločinima nad Bošnjacima i Hrvatima općine Bihać.

15 Za kratko vrijeme u Bihaću su izgrađeni sljedeći privredni subjekti: Kombiteks, Krajinametal, PPK Krajina, Unatrans, Gorenje, Šipad, Bihacit, Izgradnja i drugi.

16 Prema podacima iz 1933.godine koji se odnose na Vrbasku Banovinu (u čijem je sastavu bio i Bihać) od ukupnog stanovništva iznad deset godina 72,60 % bilo je nepismenih.

I.2. Velikosrpska politika prema Bosni i Hercegovini

Bosna i Hercegovina je najčešće bila u fokusu različitih velikodržavnih politika koje su pokušavane da se realizuju sa različitim sredstvima, pa i najtežim oblicima agresivnih i genocidnih metoda. Državno-pravni identitet Bosne i Hercegovine osporavan je i negiran još od vremena srednjevjekovne Bosne. Ta negacija i osporavanje prisutni su do danas i imaju svoj kontinuitet. U prilog tome ide i činjenica da je "Bosna i Hercegovina povijesno prebivala kao teritorijalni, običajno-kulturni, političko-pravni i državni identitet. No, taj identitet je bio, i jeste još uvijek, glavni predmet i pobuđujući poriv srpskog agresivnog nacionalizma u cijelini. Otuda je velikosrpska nacionalna politika, u krajnjoj liniji, orijentirana ka negaciji tog bosanskohercegovačkog identiteta i povijesnog individualiteta."[17] Iz ovoga se može zaključiti da najnovija dešavanja u periodu 1992-1995. godine nisu proizvod trenutnih zbivanja izazvanih tranzicijom i disolucijom SFRJ, nego da ona imaju svoj kontinuitet u povijesti. Velikosrpske teritorijalne pretenzije idejnu podlogu imaju u programima koji se u Srbiji kontinuirano javljaju od prve polovine 19. stoljeća. Teritorijalno širenje Srbija je pokušala realizirati koristeći se svim sredstvima i metodama počevši od pokušaja direktne aneksije područja koja je smatrala da su srpska, do nametanja hegemonizma u zajedničkoj državi.

Nosioci ekspanzionističkih ciljeva bili su srpski političari ali i jedan značajan broj srpskih intelektualaca. Upravo su srpski intelektualci bili začetnici velikodržavnih programa, a te već definirane ideje i programe političari su samo preuzimali, odnosno, s više ili manje uspjeha provodili ih ili pokušavali provesti u praksi. U kontekstu kontinuiteta velikodržavnih programa, politička povijest u zadnja dva stoljeća obiluje primjerima koji determiniraju velikosrpske državne projekte kao konstantu srpske politike.

Počevši od Načertanija Ilije Garašanina, velikosrpski ekspanzionistički planovi su se neprestano dograđivali i prilagođavali konkretnim historijskim okolnostima. Moramo istaknuti činjenicu da su srpski velikodržavni programi imali jasne i zacrtane teritorijalne ciljeve, da su te teritorijalne želje išle na račun Bosne i Hercegovine, da su provođeni agresivnim metodama i rezultirali su genocidom i drugim

17 Mujo Demirović, *Bosna i Bošnjaci u srpskoj politici*, DES, Sarajevo, 1999, str.17.

zločinima. Velikosrpska politika koja je u svojoj osnovi agresivna, zasnovana je isključivo na iskrivljivanju i krivotvorenju činjenica, odnosno na čistim falsifikatima i izmišljotinama i kao takva nije mogla biti prihvatljiva za ostale narode na prostorima bivše Jugoslavije.

Jednostrano tumačenje i falsificiranje činjenica postaje matrica koja je služila kao pokriće za velikosrpske ekspanzionističke projekte. Glavnu argumentaciju i opravdanje velikosrpske ekspanzionističke politike Srbi vide u postojanju Dušanovog carstva iz 14. stoljeća koje se prostiralo na velikom prostoru[18] i velikog broj Srba nastanjenih izvan matične države koji treba da žive u jednoj državi. Značajno je napomenuti da je geopolitički momenat jedan od ključnih argumenta koji srpska politika koristi radi isticanja određenih zahtjeva. U prvom redu misli se na zahtjev za direktnim i nesmetanim izlaskom na more. Upravo ova formula je korištena za rješavanje krize u Jugoslaviji. Uviđajući neminovnost disolucije SFRJ, ideolozi velikosrpskih teritorijalnih posezanja nastojali su agresijom dostići granice velike Srbije.

Falsifikovanjem historijskih činjenica i služeći se lažima, velikosrpska politika za cilj ima; *prvo*, opću mobilizaciju Srba koji žive izvan Srbije i, *drugo*, negiranje identiteta drugim narodima, odnosno posrbljivanje nesrba. I jedno i drugo za krajnji cilj imaju velikodržavnu težnju i posezanje za teritorijem BiH. Uvijek i iznova vrše falsificiranje historijskih činjenica i podataka o brojnosti Srba izvan Srbije pri tome uvećavajući stvarne podatake u korist većeg broj zastupljenosti Srba u pojedinim krajevima. Zapravo, ovim im je bio cilj pokazati kako Srbi polažu povijesna prava na određene prostore.

U perfidnije metode falsifikovanja historijskih činjenica idu teze o jezičkom jedinstvu, koje datiraju još od Vuka Karadžića (Srbi svi i svuda) ili troplemenom narodu (Srbi, Hrvati i Slovenci), te prevjeravanje, što pod time podrazumijeva srpsko-pravoslavni prozelitizam. U osnovi ovo možemo svesti na formulu: svi pravoslavci (Srbi, Crnogorci i Makedonci) su Srbi; Bošnjaci- muslimani (pa čak i dio albanskih muslimana) poislamljeni su pravoslavci- Srbi; hrvatski katolici su pokatoličeni pravoslavci, i opet Srbi; svi koji su kroz povijest otpali od

18 Za vrijeme cara Dušana (1355.) Srbija je zauzimala teritorij oko 198.300 km.^{2} Zauzimala je prostor današnje Crne Gore, Albanije, Makedonije, Grčke. Car Dušan se 16. aprila 1346. godine u Skoplju proglasio carem Srbije i Grčke. Međutim, u svojoj najvećoj moći i snazi Srbija svoju zapadnu granicu nikad nije pomjerila preko rijeke Drine.

srpstva zbog prelaska na drugu vjeru, mogu se i trebaju vratiti *veri svojih otaca* odnosno pravoslavlju, a samim time i srpstvu. Na ovoj matrici u srpskoj političkoj, intelektualnoj ali i široj javnosti građeno je mišljenje i uvjerenje da na prostoru balkanskih zemalja, osim Bugara, žive samo Srbi, odnosno da su Srbi najrasprostranjeniji i najbrojniji narod u ovom dijelu Evrope. Falsifikatima u sferi historijskog i teritorijalnog, velikosrpska politika nastoji po logici prostora gdje žive Srbi da ostvari težnje da se Srbi trebaju sjediniti s maticom Srbijom.

Svi velikosrpski programi, počevši od Načertanija, pa do najnovije agresije na Bosnu i Hercegovinu sadrže naglašenu teritorijalnu komponentu. Prilagođavajući se unutrašnjim prilikama i snazi, koristeći vanjskopolitičke pozicije i odnose u bližem i širem okruženju, Srbija je nastojala realizirati svoje ekspanzionističke teritorijalne projekte. Uvijek je polazište bio maksimalistički plan velika Srbija. Historijski posmatrano ekspanzionistički planovi i teritorijalni ustupci koje je Srbija nastojala ostvariti na račun susjeda mogu se posmatrati kroz teritorijalna širenja na sve strane i to:

- širenje Srbije na račun BiH, Hrvatske, Crne Gore i Albanije, Ugarske, Kosova, Sandžaka i Makedonije. Ovim širenjem Srbija je trebala zauzimati dijelove Slavonija, Liku, dijelove Korduna, Banije, Dalmacije, Dubrovnik, sjeverni dio Albanije, Banat, Bačku, Baranju i Srijem.

U svojim maksimalističkim planovima velika Srbija teritorijalno bi obuhvatala osim Srbije, Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru, Makedoniju i dijelove Hrvatske. Tako uspostavljena velika Srbija obuhvatala bi prostor od 216.017 km^2, što je veće i od teritorije na kojem se prostiralo Dušanovo carstvo.[19] Vidljivo je da je Srbija nastojala proširiti svoje granice na susjedne države pri tome koristeći sva sredstva i metode. Najčešće je pribjegavala agresivnim metodama za ostvarivanje svojih velikosrpskih planova. Posebno je te metode i sredstva iskazala u agresiji na R BiH u periodu 1992-1995. godine, ali 1998. godine u agresiji na Kosovo. Sa sigurnošću možemo reći da je velikosrpska politika sa kraja 20. stoljeća imala strašne posljedice po narode bivše Jugoslavije što je rezultiralo stotinama hiljada nedužno ubijenih, milione protjeranih sa svojih ognjišta, uništene vjerske, kulturno-historijske objekte, opljačkanom i uništenom privatnom imovinom, uništenom

19 Ovako uspostavljena Velika Srbija zauzimala bi 84,45 % prostora bivše Jugoslavije odnosno bila bi skoro 1,5 puta veća od površine bivše SR Srbije.

privredom i infrastrukturom, a najpogubnije je gubitak povjerenja u suživot na ovim prostorima. Kada govorimo o vremensko-prostornim etapama velikosrpskog teritorijalnog širenja možemo govoriti o dvije etape. Prva, do Prvog svjetskog rata u kojemu je Srbija doživjela stvarnu teritorijalnu ekspanziju zaključno sa 1913. godinom i tako teritorijalno proširena ušla u sastava Kraljevine SHS (1918. godine). U ovom periodu Srbija je stekla neovisnost od Turske; značajno je proširila svoje teritorije i u ovom periodu velikosrpski programi su definirani, razrađeni, instrumentalizirani i javno prezentirani.

Druga, nakon Prvog svjetskog rata, kao bitna poluga u realizaciji ranije zacrtanih planova pojavila se Jugoslavlija. Srbija je za razliku od drugih različito shvaćala novouspostavljenu jugoslovensku zajednicu smatrajući da ima veća prava u odnosu na druge koji su ušli u novouspostavljenu državu odnosno da ona treba imati ekskluzivni položaj. Koristeći se jugoslavenskim okvirom, Srbija je 1919. godine uspjela osigurati teritorijalne dobitke na račun Bugarske, a svakako najveći dobitak toga bilo je razgraničenje s Mađarskom 1920. godine, pri čemu su Kraljevini SHS pripali Banat, Bačka i Baranja. Ovi prostori su po nacionalnoj strukturi bili skoro bez Srba ali to nije smetalo da budu u fokusu velikosrpskih ekspanzionističkih pretenzija. U novostvorenoj Jugoslaviji velikosrpska nacionalna politika insistira na centralizmu, jer je to jedini garant srpske dominacije. Primjer nametanja centralističke koncepcije je upravno-teritorijalni ustroj iz 1922. godine, kojim je dokinut subjektivitet i cjelovitost sastavnih dijelova Kraljevine SHS. Na određen način provođenje te zamisli predstavljaju novi načini teritorijalnog uređenja kroz uspostavu banovina iz 1929.,1931. i 1939. godine. Po okončanju Drugog svjetskog rata, Srbija je nakon međurepubličkog razgraničenja 1945. godine prvi put formalno proširila svoj teritorij sjeverno od Save i Dunava na povijesne dijelove Hrvatske, odnosno Ugarske.

Velikosrpska politika konačno je pokrenula ekspanzionističke planove nakon Titove smrti, početkom osamdesetih. Prvo je poništen autonoman status Vojvodine i Kosova te praktično ukinuta državnost Crne Gore, odnosno ponovljen njezin *Anschluss* iz 1918. godine. U nastavku, ta velikosrpska ekspanzionistička politika dobila je izrazito prekodrinski karakter. Uz korištenje svih sredstava i metoda Srbija je krenula u državo-pravnu negaciju R BiH i amputaciju dijela teritorije R

Hrvatske i konačno izlazak na zamišljenu liniju velike Srbije Karlobag-Karlovac-Virovitica. U realizaciju ekspanzionističkih planova Srbija je kretala koristeći određene povoljne uvjete na međunarodnoj političkoj sceni. Zahvaljujući povoljnim okolnostima uoči Prvog svjetskog rata u prvom redu mislimo na slabljenja i na kraju propast Otomanskog Carstva, zatim slom Austro-Ugarske i prekrajanje granica u cijeloj Europi, Srbija je unutar novostvorene Kraljevine SHS postigla dominantnu i vodeću ulogu. U konačnici, koristeći događaje sa kraja osamdesetih koji su rezultirali rušenjem komunizma, berlinskog zida i nesnalaženjem međunarodne zajednice. Srbija je pokrenula ratnu mašineriju za realizaciju velikosrpskih projekata. Kriza u svim oblastima društvenog života u Jugoslaviji, a posebno ona politička, kulminirala je od 1986. godine. Velikosrpski nacionalizam, svoju idejnu i operativnu vodilju ima u srpskom intelektualnom, političkom i vojnom vodstvu generiranom u Beogradu. Jačanje nacionalizma dovelo je do unutrašnje krize koja je uzdrmala temelje socijalističke Jugoslavije i direktno vodila razbijanju jugoslavenske države. O projektima i programma koje je nastojala realizirati politička elita Srbije sa sigurnošću možemo reći da su u svojoj osnovi agresivni koji se trebaju provoditi svim sredstvima i metodama, jednom riječju može se reći da se radi o nacionalističkim programima i nacionalistički agresivnoj politici. Najpoznatiji i najpotpuniji program te vrste sadržan je u shvatanjima SANU,[20] "gdje je smišljen i raširen srpski nacionalistički program, posebno u njenom Memorandumu (program za formiranje Velike Srbije, "nacionalistički testament," "priručnik nacionalizma"), koji je "izrazio onu političku misao-koja ima duboke korijene i dugu tradiciju od Garašaninovog 'NAČERTANIJA' do Moljevićevog programa 'HOMOGENA SRBIJA."[21] Agresija na Hrvatsku 1991. godine i godinu dana kasnije na R BiH, imala je jasno zacrtane teritorijalne ciljeve koji u kontinuitetu traju dvije stotine godina i kojim je predviđeno stvaranje velike Srbije. U svojim geopolitičkim planovima prema R Hrvatskoj Srbija je planirala oružano odvajanje krajeva u kojima su Srbi bili u većini

20 Srpska akademija nauka i umjetnosti formirana je 1842. godine kao Društvo srpske slovesnosti. SANU je pored temeljnih ciljeva koji su bili usmjereni na pitanja kulture, nauke i drugih sfera društvenog života Srbije i srpskog naroda bila i glavni pokretač velikosrpskih ideja i planova. SANU je 1945. godine nastavio svoju aktivnost u novoj Jugoslaviji ali je i dalje ostao na pozicijama zastupanja srpske države i srpskog naroda. Svoju velikosrpsku orijentaciju konačno je pokazala kada je akademik Dobrica Ćosić novembra 1984. godine predložio da SANU počne sa jasnim angažmanom u konačnom rješavanju nacionalnog pitanja Srba i njihove pozicije unutar SFRJ. Ovaj prijedlog je prihvaćen i konačno 1986. godine pojavio se Memorandum SANU.

21 Smail Čekić, *Agresija na R BiH*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti, Sarajevo, 2004, str.177.

ili jednakobrojni sa Hrvatima. Međutim, postupno širenje i spajanje tih hrvatskih krajeva u konačnici je trebalo voditi otcjepljenju mnogo većih dijelova R Hrvatske uključujući i krajeve u kojima su Srbi tek simbolično zastupljeni. Agresijom na R BiH u prvom planu trebala se je realizirati ideja stvaranja tzv. treće Jugoslavije koja bi uključilava i R BiH. U toj konstalaciji odnosa i snaga kroz centralizaciju osigurala bi se apsolutna srpska dominacija. Analizirajući ekspanzionističke projekte velikosrpske politike u historijskom kontinuitetu sa sigurnošću možemo reći da ta politika slijedi istu idejnu matricu koja traje od Načertanija do danas.

Vojna agresija i pokušaj negiranja državno-pravnog individualiteta R BiH pokrenuta je nakon jasnog odgovora građana Bosne i Hercegovine da žele živjeti u samostalnoj i suverenoj državi. Ovakva politika u konačnici je rezultirala genocidom i zločinima nad Bošnjacima i Hrvatima koji nisu zapamćeni od okončanja Drugog svjetskog rata. Bez obzira što ova politika nije rezultirala onim što je planirala Bosna i Hercegovina neće biti sigurna dok se srbijanska politika u potpunosti ne odrekne teritorijalnih pretenzija i svojih idejnih projekata. Istovremeno sadašnja politika mora preuzeti punu odgovornost za događaje iz devedesetih, kazniti i pomoći u kažnjavanju najodgovornijih za genocid i zločine počinjene na prostorima bivše Jugoslavije.

I.3. Izvori velikosrpske politike prema Bosni i Hercegovini

I.3.1 Načertanije

Prvi spis koji sadrži velikosrpsku koncepciju vanjske politike Kneževine Srbije napisao je 1844. godine ministar unutrašnjih poslova Ilija Savić Garašanin.[22] Homogenizacija u teritorijalnom i etničkom smislu i obnova Dušanovog carstva u teritorijalno proširenim granicama za političke i intelektualne elite Srbije postaje primarni zadatak. Ilija Garašanin u Načertaniju, pozivajući se na teritorijalno širenje, kaže "srbska država koja se rasprostraniti i ojačati mora ima svoj osnov i temelj tvrdi u carstvu srpskom 13-oga i 14-og stoljetija i u bogatoj i slavnoj srpskoj istoriji."[23] U teritorijalnom pogledu, Srbiju od Načertanija do danas zanimaju, za razliku od srednjovjekovnih težnji, i zapadni krajevi koje je osvojilo Osmansko carstvo.

Početkom prošloga stoljeća Načertanije je ugledalo svjetlost dana i postaje izvršni dokument velikosrpske politike. On je prvi pisani program velikosrpske politike, nastao nakon što je Garašanin modificirao tzv. južnoslavensku koncepciju češkog agenta Franje Zacha u prvu programsku ideju velike Srbije.

Prvi put je u cijelosti objavljen 1906[24], kao Program spoljne politike Ilije Garašanina na koncu 1844. godine, nakon šezdeset godina čuvanja u tajnosti. Osnovni politički cilj ovog dokumenta jeste ujedinjenje Južnih Slavena u veliku Srbiju. Ovaj dokument je bio temeljni okvirni plan prema kojem se gradila vanjska politika Srbije. Načertanije je jedan od prvih pisanih tragova srpskih teritorijalnih aspiracija i povijesnog prava uzimanja vodeće pozicije Srbije u ovom dijelu svijeta. Povijesno pravo, srednjovjekovna tradicija inspirisana mitovima i legendama predstavlja ideju vodilju Garašaninove politike. Ovaj dokument se bavi svim aspektima srpske politike počevši od vanjske trgovine, odnosa s velikim silama, odnosom prema Bugarima, posebno pitanje je pitanje odnosa

22 Ilija Savić rođen 1812. godine u Garašanima kod Kragujevca. Promijenio prezime Savić u Garašanin koje je ime njegovog rodnog mjesta. U daljem tekstu koristićemo ime i prezime Ilija Garašanin. Iako bez obrazovanja, Ilija Garašanin je postao ministar unutarnjih poslova, bio je predsjednik vlade i ministar vanjskih poslova. U vrijeme vladavine kneza Miloša Obrenovića, bio je komandant prve srpske regularne vojske u činu pukovnika. Iz službe je otpušten 1867. godine nakon jedne od brojnih dvorskih intriga.

23 Ilija Garašanin, Načertanije (Program spoljašnje i nacionalne politike Srbije na koncu 1844.), tekst objavljen u knjizi Fuada Saltage, *Bosna i Bošnjaci u srpskoj nacionalnoj ideologiji*, Salfu, Sarajevo, 1997, str.311.

24 Načertanije je prvi put objavio Milenko Vukičević u *Delu* 1906, knjiga 38, str.321-336.

prema Bosni i Hercegovini.[25] Načertanije predstavlja glavne smjernice djelovanja srpskih političara sve do danas.

Temeljna odrednica stvaranja srpske nacionalne države vezuje se za antiislamizam. Mujo Demirović u svojoj knjizi *Bosna i Bošnjaci u srpskoj politici*, govoreći o ovom srpskom nacionalnom programu istakao je njegovu bitnu odrednicu "da on nije samo antiturski, već i antiislamski, pošto su Bošnjaci kao muslimani pripadnici islama, jasno je šta predviđa srpski nacionalni program sa njima."[26] Temeljna postavka i polazište Ilije Garašanina jeste da Srbija mora imati plan za svoju budućnost, odnosno postojeći pravac spoljne politike, čija su se osnovna načela trebala slijediti kroz više vremena.

Odlaskom Osmanlija sa Balkana srpska država je već imala definiranu ideologiju o uskrsnuću Dušanova carstva. Velikosrpski politički stav proizišao iz Načertanija kako na bivšem turskom području može nastati samo srpska država, a ne neka južnoslavenska (što je tvrdio Zah). Ilija Garašanin govori o postepenom i potpunom preuzimanju moći od Turske koju je ona imala na cijelom prostoru koji je bio pod njenom jurisdikcijom. Analiza dokumenta pokazuje da je Garašanin pravio nacrt o budućoj srpskoj državi koja treba da obuhvati Kneževinu Srbiju, Bosnu, Hercegovinu, Crnu Goru i Staru Srbiju. Po njemu ona bi bila monarhija koja je u određenim historijskim okolnostima trebala da dobije oreol carstva. Ilija Garašanin kaže "ako Srbija želi iz sadašnjeg podčinjenog stanja izvući se i cela, prava država postati, mora će se truditi da malo po malo političesku moć Turske uničtožavajući, sebi je prisvoji."[27] Gore navedeno, jasno govori o srpskim ciljevima i aspiracijama, eksplicitnim zalaganjem za preuzimanje uloge koju je Turska imala, zalaže se i za teritorijalnu jurisdikciju nad prostorima koje je kontrolirala Turska.

U Načertaniju se iskazuju teritorijalne pretenzije prema susjedima i jasno se kaže da je temelj srpske politike, da se ona ne ograničava na sadašnje njene granice jer se kaže "iz ovog poznanja proističe čerta i temelj srpske politike, da se ona ne ograničava na sadašnje njene granice,

25 Temeljni nacrt, koji je nastao na ideji Franje Zaha i Čartorinskog, bitno je izmijenjen u Garašaninovom Načertaniju. Dok su ideje i formulacije Zaha i Čartorinskog bile u duhu panslavizma južnoslavenske provenijencije, Garašanin je svoj program označio kao općesrpski program u kojem je pojam Južni Slaveni zamijenjen srpskim imenom. Od južnoslavenskoga projekta stvoren je velikosrpski projekat.

26 Isto, str.70.

27 Isto, str.317.

no da teži da sebi priljubiti sve narode srbske koji ju okružavaju."[28] Prema Iliji Garašaninu temeljna odrednica srpske nacionalne politike leži u teritorijalnoj ekspanziji Srbije prema susjedima uključujući i prostore Bosne i Hercegovine.

Ovaj velikosrpski nacionalni projekat govori o postupnom i kontinuiranom naporu gdje "Srbija mora nastojavati da od zdanija turske države samo kamen po kamen ocepljuje i prima kako bi od ovog dobrog materijala na starom i dobrom temelju starog carstva srbskog, opet veliku novu srbsku državu sagraditi i podignuti mogla."[29] Načertanije nedvosmisleno govori o stvaranju nove velike Srbije. Ovakvo stajalište govori o kontinuitetu velikosrpskih težnji za teritorijalnim osvajanjima. Kontinuitet se prije svega odnosi na prostore Bosne i Hercegovine ali i poznatim velikosrpskim aspiracijama da granica bude na liniji Karlobag-Karlovac-Virovitica.

Ilija Garašanin u centar srpske spoljne politike stavlja stvaranje velike Srbije i "opšte sojedinjenje sviju Srbalja." Ova hegemonistička i velikodržavna politika ne priznaje Bosnu i Hercegovinu niti bilo koji narod osim srpskog. Glavna strateška odrednica za provođenje srpskih teritorijalnih zahtjeva usmjerena je na proces srbizacije (bilo da je prikrivena ili otvorena) i na etničko čišćenje. Obje ove metode su u komplementarnom odnosu i prepliću se u razvojnoj i praktičnoj realizaciji. Ilija Garašanin je bio potpuno uvjeren u plan pripajanja Bosne i Hercegovine Srbiji. Posebno razrađujući sredstva i metode za veći utjecaj u Bosni i Hercegovini na prvo mjesto stavlja potrebu bolje povezanosti i tješnjih odnosa, jer "Srbija se od ovih svojih sonarodnika u Turskoj kao nekim kineskim zidom odelila i saobraštenije je na toliko malo mjesta dozvolila."[30]

U tom smislu on govori o potrebi preduzimanja konkretnih aktivnosti na ideološko-doktrinarnom širenju velikosrpskih ideja u Bosni i Hercegovini. Širenje ovih ideja treba usmjeriti na sve segmente društvenog sistema "da se ne samo svi osnovni zakoni, ustav i sva ustrojenija glavna knjaževstva Srbije u Bosnu i Hercegovinu među narodom rasprostranjavaju, nego još i to da se za vremena nekoliko mladih Bošnjaka u srpsku službu državnu prima da bi se ovi praktično

28 Isto, str.317.

29 Isto, str.317.

30 Isto, str.319

u političeskoj i financijalnoj struci pravlenija, u pravosudiju i javnom nastavleniju obučavali i za takove činovnike pripravljali koji bi ono što su u Srbiji naučili posle u svom otečestvu u djelo privesti mogli."[31] Dakle, mlade Bošnjake treba u Srbiji u svim segmentima obučavati, zatim ih vratiti kako bi prenosili i provodili velikodržavnu srbocentrističku politiku i ideje koje su naučili.

Zanimljivo je i kada govori u trećem načelu o jedinstvu narodnosti, da je glavna uloga diplomatskih zastupnika pravljenje Kneževstva Srbije i pružanje zaštite Bošnjacima i ostalim Slavenima, gdje se kaže "ona je prirodna pokroviteljica sviju turskih Slovena."[32] Ilija Garašanin ovim stavom pokazuje svu apsurdnost ali istovremeno i neskrivene aspiracije za dominacijom nad nesrbima. Temeljna teza, izvučena iz Načertanija, jest kako izvan uže Srbije žive Srbi triju vjera: pravoslavni, katolici i muslimani. Ta se teza uz pomoć mitova i povijesnih krivotvorina s vremenom pretvarala u operativnu polugu, poznatu kao "Srbi svi i svuda"[33] Vuka Stefanovića Karadžića.

I.3.2. Homogena Srbija

Stotinjak godina nakon Garašanina javio se Stevan Moljević[34], koji je nastavio realizaciju velikosrpske hegemonističke politike prema Bošnjacima. Projekat Velike Srbije svoju ideološko-doktrinarnu i operativno-praktičnu formu dobio je u dokumentu banjalučkoga advokata, Stevana Moljevića, pod nazivom *Homogena Srbija*, objavljenom

31 Isto, str.320.

32 Isto, str.321.

33 Studija *Srbi svi i svuda* štampana kao dio knjige *"Kovčežić za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona"*, objavljena 1849. godine. Vuk Stefanović Karadžić na osnovu jezika određuje nacionalnu pripadnost, gdje iznosi da su Srbi svi koji govore srpskim jezikom, a srpskim jezikom on naziva sve štokavske govore. On kaže da Srba ima pravoslavaca, muslimana i rimokatolika. Nadalje, on kaže da Srbi muslimani sebe smatraju pravim Turcima, iako ni od stotine jedan ne zna turski, a Srbi katolici sebe zovu raznim imenima Bunjevci, Šokci i drugi.

34 Dr. Stevan Moljević (1888-1967), advokat, rođen u Banjoj Luci, član Samostalne demokratske stranke Svetozara Pribićevića, osnovao Engleski i Francuski klub, bio je predsjednik Srpskog kulturnog kluba u Banjoj Luci. Početkom aprila 1941. godine pobjegao u Crnu Goru. Bio je član četničkog Centralnog nacionalnog komiteta (dalje: CNK) od avgusta 1941. do kraja januara 1944. godine, a bio je jedan od potpredsjednika CNK. Početkom maja 1942. dolaskom u Štab četničke Vrhovne komande Jugoslovenske vojske u otadžbini (dalje: VK JVUO) uključen u tzv. civilni (politički) dio VK JVUO. Po povratku VK JVUO iz Crne Gore u Srbiju preuzima ulogu političkog rukovodioca četničkog pokreta Draže Mihajlovića i savjetnik Draže Mihajlovića po političkim pitanjima (do tada je to bio Dragiša Vasić). Sa Dražom Mihajlovićem organizuje (januara 1944. godine) četnički kongres u selu Ba (Valjevo). Predao se 3. septembra 1945. godine. Osuđen je na 20 godina zatvora a poslije je pomilovan .

u Nikšiću, jula 1941. godine. Ovaj programski dokument svoje korijene i genezu nosi iz uvriježene vjerske mržnje i netrpeljivosti i iz težnje srpskih ideologa i političara za stvaranje etničko čistih ekskluziviteta srpskog naroda. Dokument Stevana Moljevića predstavljao je osnovno programsko načelo četničkog pokreta. U njemu su izložene vodeće ideje i on je služio kao priručnik ideološkog obrazovanja Ravnogoraca i glavni propagandni materijal. Stevan Moljević se nije direktno suprotstavljao opstanku Jugoslavije, ali je insistirao da se unutar jugoslovenske države jasno omeđe sve srpske zemlje i one učine homogenim u etničkom pogledu.

Ovaj tekst sastoji se iz nekoliko poglavlja u kojima se promovira osnovna velikosrpska ideja "svi Srbi u jednoj državi". Ovaj ideolog i savjetnik Draže Mihajlovića[35] kao i većina velikosrpskih ideologa polazi od zajedničkih načela. Mujo Demirović u svojoj knjizi *Bosna i Bošnjaci u srpskoj politici* govori "da se velikosrpska nacionalna politika koristi sa dva načela: tamo gdje su Srbi većina, prirodnim pravom a gdje su manjina istorijskim pravom."[36] Upravo ova načela će biti temeljna odrednica u postavljanju granica u budućem poslijeratnom ustroju Jugoslavije. Ovakav pristup derogira sve druge narode osim Srba, kojima je namijenjena mesijanska uloga na Balkanu.

U uvodnom dijelu projekta, Stevan Moljević naglašava "da se Srbima nameće danas prva i osnovna dužnost da stvore i organizuju homogenu Srbiju, koja ima da obuhvati celo etničko područje na kome žive Srbi i da joj osiguraju potrebne strateške i saobraćajne linije i čvorove (...) i da se izvrši preseljavanje i izmjena žiteljstva, naročito Hrvata sa srpskog i

35 Dragoljub Mihailović Draža (1893-1946), pukovnik vojske Kraljevine Jugoslavije. Učestvovao u balkanskim ratovima i u I svjetskom ratu. Do II svjetskog rata bio na službi u Kraljevoj gardi, vojni izaslanik u Sofiji i Pragu (1935-1937). U momentu kapitulacije (17. aprila 1941.godine) našao se u okolini Doboja odakle se sa 26 ljudi prebacio na Ravnu goru (11. maja). Tu je formirao štab pod nazivom Komanda četničkih odreda jugoslovenske vojske sa ciljem da organizuje vojne snage koje će u momentu savezničke invazije na Balkan stupiti u dejstvo radi uspostavljanja monarhije. Izbjeglička kraljevska vlada Dražu krajem septembra 1941. godine prihvata kao svog legitimnog predstavnika u zemlji. Od izbjegličke vlade 1942. godine imenovan je za ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva. Ukazima kralja Petra II unapređen je u čin armijskog generala. Desetog juna 1942. godine njegov štab je pretvoren u Komandu JVUO a on imenovan za načelnika štaba. Sve vrijeme II svjetskog rata, u suradnji sa okupatorima i kvislinzima, vodio je borbu samo protiv Narodnooslobodilačke Vojske Jugoslavije (NOVJ) sa Titom na čelu. Pod njegovom komandom četničke jedinice počinile su neviđene pokolje nad Bošnjacima. Početkom marta 1946. godine uhvaćen je od strane organa vlasti FNRJ. Kao izdajnika i ratnog zločinca, Vrhovno vijeće Vrhovnog suda FNRJ osudilo ga je na smrt strijeljanjem. Strijeljan je jula 1946. godine.

36 Mujo Demirović, nav. dj., str.93.

Srba sa hrvatskog područja, jedini je put da se izvrši razgraničenje (...) a time otkloni mogućnost da se ponove strašni zločini (...) i gde su Hrvati i Muslimani s planom išli za istrebljenje Srba."[37] Zamjenom teza Stevan Moljević svjesno četnički militantni nacionalizam stavlja u drugi plan, naglašavajući "strašne zločine" Bošnjaka muslimana, počinjeni su zločini nad Bošnjacima u Drugom svjetskom ratu od strane četnika.

U pomenutom elaboratu, Moljević naročitu pažnju obraća teritorijalnim pitanjima i granicama homogene Srbije uz jasno geo-strategijsko pozicioniranje Srbije na Balkanu. Znajući da je Stevan Moljević bio glavni kartograf Draže Mihajlovića, može se reći da je velikosrpski geopolitički plan bio političko-nacionalni temelj četničkoga pokreta. Govoreći o granicama on se vraća na stvaranje Kraljevine SHS izražavajući svoje neskrivene teritorijalne pretenzije i dramatično naglašavajući historijski trenutak za prekrajanje istih, on kaže "osnovna greška u našem državnom uređenju bila je što 1918. godine nisu bile udarene granice Srbije. Ta se greška mora ispraviti, danas ili nikad. Te se granice danas moraju udariti, i one moraju da uhvate celo etničko područje na kome Srbi žive sa slobodnim izlazima na more za sve srpske oblasti koje su na domak mora."[38]

Ovdje treba posebno akcentirati da ovako nacrtana karta isključuje Bosnu i Hercegovinu" negirajući njen pravno-politički identitet, kao i državni kontinuitet."[39] Na tragu Moljevićevih i razmišljanja drugih velikosrpskih ideologa ima nekoliko zanimljivih stajališta o granicama Srbije. Navest ćemo samo neka: "*srpske granice su ondje do kuda su dopirale turske granice u Hrvatskoj", "gdje se nalaze srpski grobovi", "gdje se nalaze srpski samostani", "do kuda ima Srba."*Analizirajući ovaj dokument jasno se vidi da je prostor Bosne i Hercegovine i oko 70% područja Hrvatske pod jurisdikcijom velike Srbije. Čisto etnički bošnjački i hrvatski krajevi, uključuju se u veliku Srbiju kao autonomne oblasti ali samo vjerski tolerirane, no ne i nacionalno.

37 Stevan Moljević, *Homogena Srbija*, u knjizi: Smail Čekić, *Genocid nad Bošnjacima u Drugom svjetskom ratu*, MAG, Sarajevo, 1996., str.23.

38 Isto, str.24.

39 Mujo Demirović, nav. dj., str.95.

Karta Homogene Srbije

Ističući položaj vodeće nacije u Jugoslaviji u drugom poglavlju, Moljević ističe vodeću geopolitičku ulogu Srbije na Balkanu jer kaže " vreme traži okupljanje manjih država u veće jedinice, saveze i blokove, a od Srba će to tražiti i njihovi prijatelji."[40] Pokušavajući reći da je učinjena nepravda nad Srbima 1918. godine on nastavlja "kako je prvi korak na tome putu bio pogrešno učinjen u tome što su oni sve dali i u Jugoslaviju odmah utopili i Srbiju i Crnu Goru i srpstvo, dok su ostali - Hrvati i Slovenci i muslimani - pošli protivnim putem - da od Jugoslavije sve uzmu, a ništa da ne daju, to se sad, ta greška mora ispraviti, a ispraviće se samo ako Srbi odmah pri vaskrsu Jugoslavije, već u prvom času, i

40 Isto, str.24.

bez ičijeg pitanja, stvore homogenu Srbiju u granicama kako su napred označene."[41]

Apostrofirajući kult srpske prošlosti Stevan Moljević kaže da "Srbi moraju imati hegemoniju na Balkanu, a da imaju hegemoniju na Balkanu, moraju prethodno imati hegemoniju u Jugoslaviji. Samo ta hegemonija mora da bude u veličini duha, u širini pogleda i daljini vidika, u smelosti političke misli, u odlučnosti političke akcije, za što su Srbi do danas dali dovoljno primera i dokaza u svim odlučnim časovima svoje prošlosti. I kao što je sadašnjost samo krajnja tačka prošlosti, i budućnost valja da im bude produžena linija prošlosti."[42] Revitalizirajući i uvijek se vraćajući "slavnom kosovskom boju" u poglavlju *Naš put* Stevan Moljević u obliku zaključka ističe "pošli smo da stvorimo Srbiju, u kojoj će biti ujedinjeni svi Srbi i sve zemlje u kojima Srbi žive" (...) za kakvu se bori srpski narod od Karađorđa pa do dana današnjega (...), to je put koji nam je pokazao naš mladi Kralj,[43] to je put kojim nas vodi naš Draža Vojvoda."[44]

Na koncu potrebno je postaviti pitanje da li se može govoriti o jednakoznačnosti Moljevićevog koncepta sa agresijom na R BiH 1992. godine sa pogledima i potezima vođa srpskog naroda koje su oni vukli. Odgovor je sigurno potvrdan i bez obzira na promjenu historijskih okolnosti on je još uvijek aktuelan. Prije svega zbog ciljeva, metoda i sredstava za izvršenje. U punom kapacitetu ova velikosrpska politika osjetila se na prostorima R BiH, što je za posljedicu imalo ubijanje Bošnjaka, potpuno etnički očišćene prostore, razorene domove, a danas neostvaren povratak na stoljetna ognjišta. U konačnici možemo govoriti da između četničkih zahtjeva za vrijeme Drugog svjetskog rata i velikosrpskih zahtjeva danas, ali oblika i metoda za njihovu realizaciju nema razlika samo što su se mijenjale historijske okolnosti, nosioci i izvršioci ove pogubne politike.

---

41 Isto, str.24.

42 Isto, str.24.

43 Petra II Karađorđevića (1923-1970) 27. marta 1941. godine doveden na prijestolje. Napustio zemlju i pobjegao u London. Četnički pokret Draže Mihailovića priznao kao legitimnu oružanu silu i kao oslonac za povratak u zemlju i uspostavljanje monarhije. Na II zasjedanju AVNOJ-a Odlukom o oduzimanju prava zakonite vlade Jugoslavije tzv.jugoslovenskoj vladi u inostranstvu i o zabrani povratka u zemlju Kralju Petru II Karađorđeviću zabranjen mu je povratak u zemlju (28.11.1943.godine). Postavlja se otvoreno pitanje da li je ovakva odluka trebala biti donesena ili mu je trebalo suditi za podršku i pomaganje četnicima u činjenju zločina nad Bošnjacima. Umro je 1970. godine u Denveru, SAD.

44 nav. dj., str.27.

Moljevićev programski dokument svoju operativnu dimenziju imao je u četničkim jedinicama Draže Mihailovića. U programu četničkog pokreta iz septembra 1941. godine piše da treba "omeđiti defakto srpske zemlje i učiniti da u njima ostane samo srpski živalj (...) posebno imati u vidu brzo i radikalno čišćenje gradova i njihovo popunjavanje svežim srpskim elementom."[45] Ovakva naredba svoju aktuelnost doživjela je ponovo, agresijom na R BiH 1992-1995, kada velik broj gradova[46] ostaje bez Bošnjaka i Hrvata koje su zamijenili "svježi srpski elementi." Draža Mihajlović je posebnom instrukcijom 20. decembra 1941. godine upućenoj komandantu limsko-četničkih odreda Đorđiju Lasiću i kapetanu Pavlu Đurišiću dao upute o daljnjem postupanju. "Stvoriti veliku Jugoslaviju i u njoj veliku Srbiju, etnički čistu u granicama Srbije - Crne Gore - Bosne i Hercegovine - Srema - Banata i Bačke, (...) Stvoriti neposredne zajedničke granice između Srbije i Crne Gore, kao i Srbije i Slovenačke, čišćenjem Sandžaka od muslimanskog, a Bosne od muslimanskog i katoličkog življa."[47] Realizirajući ovu politiku četnici su izvršili masovne zločine nad Bošnjacima u Sandžaku, istočnoj Bosni, Bosanskoj krajini i drugim dijelovima BiH. Neki izvori govore o tome da su nakon Jevreja najviše stradali Bošnjaci i to "8,1% od očekivanog prirodnog priraštaja bošnjačkog stanovništva."[48] Bez obzira na sve, projekt stvaranja velike Srbije u Drugom svjetskom ratu doživio je poraz. Međutim, postavlja se pitanje da li je trebalo amnestirati i dozvoliti masovan prelazak četnika na stranu antifašista i time izbjeći odgovornost za zločine. Poznat je velik broj slučajeva da su oni koji su bili na strani zločinaca poslije rata obavljali visoke javne i političke funkcije. Bezbroj puta žrtve su susretale zločince kako nekažnjeno žive i rade u njihovim sredinama.

45 Smail Čekić, *Genocid nad Bošnjacima u Drugom svjetskom ratu*, nav. dj., str.34.

46 U Banjoj Luci, Prijedoru, Bosanskom Novom, Bijeljini, Zvorniku i drugim mjestima širom BiH izvršeno je etničko čišćenje Bošnjaka tako da je ostao mali broj koji živi u tim gradovima.

47 Vladimir Dedijer i Antun Miletić,*Genocid nad muslimanima*, Svjetlost, Sarajevo, 1990, str.18.

48 Mustafa Imamović, nav. dj., str.537.

I.3.3. Memorandum Srpske akademije nauka i umjetnosti

Memorandum Srpske akademije nauka i umjetnosti je dokument kojeg je uradila radna grupa[49] imenovana od strane Skupštine Srpske akademije nauka i umjetnosti. Objavljen je u Večernjim novostima u dva nastavka 24. i 25. septembra 1986. godine. Ovaj dokument je izazvao brojne kontraverze kako u pogledu sadržaja i forme tako načina i trenutka objavljivanja. Postoji više različitih mišljenja koja se tiču vremena i načina objavljivanja. Preovladavajuće mišljenje je da ovaj dokument nije slučajno objelodanjen i da se vremenski poklopa sa nadolazećom velikosrpskom politikom Slobodana Miloševića. Memorandum je pobudio pažnju iznesenim kritičkim osvrtom postojećeg društvenog sistema u Jugoslaviji ali i političkim idejama iznesenim u njemu, prije svega o položaju i odnosima srpskog naroda unutar jugoslovenske državne zajednice.

Memorandum se sastoji od dva dijela (poglavlja): "*Kriza jugoslovenske privrede i društva*" i "*Položaj Srbije i srpskog naroda*"; ovi dijelovi razvrstani su u deset tačaka koje imaju veći broj podtačaka.

U uvodnom dijelu polazište je postojeća trenutna kriza koja je zahvatila sve segmente društva, u histeričnom tonu i dramatizirajući stanje naglašava se mogućnost raspada jugoslovenske državne zajednice. Istovremeno naglašavajući spremnost SANU "da u ovom sudbonosnom trenutku saopšti svoja viđenja društvenog stanja sa ubeđenjem da time doprinosi traženju izlaza iz sadašnjih nedaća. Priroda ovog dokumenta, međutim, ne dozvoljava udaljavanje od ključnih pitanja jugoslovenske stvarnosti. U ta pitanja se, nažalost, mora svrstati, neodređen i novijim zbivanjima silno aktualizovan težak položaj srpskog naroda."[50] Već u uvodnom dijelu apostrofiran je "težak položaj srpskog naroda" što se implicira vjekovnoj ugroženosti Srba na prostoru Jugoslavije.

Memorandum kroz analizu ukupnog razvoja Jugoslavije smatra da se on odvija suprotno od očekivanog, država na federalnom nivou slabi "umesto da oslabe, kako se to očekivalo, vlast i država su ojačali u republikama, pokrajinama i opštinama."[51] Negirajući mogućnosti razvoja republika i pokrajina očito je da centralizovana moć u Beogradu

49 Komisiju na čelu sa Antonijem Isakovićem činili su: Mihajlo Marković, Dejan Pantić, Radovan Samardžić, Miomir Vukobratović, Vasilije Krestić, Miroslav Medaković, Ivan Maksimović, Kosta Mihajlović, Stojan Čelić, Miloš Macura, Ljubiša Rakić, Pavle Ivić, Dušan Kanazir, Nikola Pantić.

50 *Memorandum SANU*, Časopis Naše teme, br. 1-2, Zagreb, 1989, str.128.

51 Isto, str.134.

osjeća "ugroženost" i konstatira "dezintegracija jugoslovenske privrede po privrednim granama i teritorijama kao antiistorijska tendencija neposredno proizlazi iz jedne šire i značajnije antiistorijske tendencije, pretvaranja federacije kakva je zasnovana u odlukama Drugog zasedanja AVNOJ-a i prvih decenija posleratnog razvitka u svojevrsnu konfederaciju koja je institucionalizovana poslednjim ustavom od 1974. godine."[52] Ovakav stav jasno negira mogućnost razvoja republika i pokrajina neovisno od centrističke moći Beograda. Znajući da preovlađujući utjecaj u saveznim institucijam ima srpski kadar,[53] onda je logično da će oni određivati pravce i obim razvoja pojedinih republika i pokrajina. Ustavom iz 1974. godine jasno je definirana nadležnost u pogledu sopstvenog razvoja republika i pokrajina i Jugoslavije u cjelini, i stoga se nameće nužnost sopstvenog razvoja bez značajnijeg uplitanja saveznih organa.

Ako znamo da je koncentracija finansijske i političke moći bila u Beogradu onda ne čude ovakvi stavovi. Memorandum SANU u decentralizaciji vidi opasnost od dezintegracije i koja "kao antiistorijska tendencija neposredno proizlazi iz jedne šire i značajnije antiistorijske tendencije pretvaranja federacije u svojevrsnu konfederaciju koja je institucionalizovana poslednjim Ustavom od 1974. godine."[54]

Računajući na brojnost srpske nacije unutar Jugoslavije smatrali su da Srbi moraju imati vodeću i dominirajuću ulogu kako u ekonomskom tako i političkom životu. Ističiću potrebu za kreiranjem ekonomskog razvoju iz jednog centra težili su za dirigovanim razvojem Srbije. Radi ilustracije navest ćemo nekoliko primjera koji govore u prilog dirigovanja razvoja. Od ukupno datih kredita Narodne Banke u Srbiju je investirano 58%, a 42% u ostale republike i pokrajine, krajem šezdesetih godina od svih jugoslavenskih industrijskih postrojenja u Srbiji je instalirano 46%, u Hrvatskoj 18% u Sloveniji 17%, u ostalim republikama 19%. Ovi pokazatelji govore da zagovaranje unitarizma ima za cilj ekonomsku hegemoniju Srbije.

Zahvaljujući financijskoj moći i vanjskoj politici, koncentriranoj u Beogradu, Srbija je išla ubrzanim industrijskim razvojem i bogaćenjem.

52 Isto, str.130.

53 Prema podacima objavljenim u *Ekonomskoj politici*, (Beograd br. 847/1969) u Saveznoj upravi je radilo 73,6% Srba, 8,6 % Hrvata, 7,2% Crnogoraca, 3,8% neopredjeljenih i 6,8% ostalih.

54 Isto, str.135.

Srbija je postala središte namjenske vojne i auto industrije, čime je došla u dominantni položaj ne samo u političkom, vojničkom, nego i u ekonomskom pogledu, iz razloga što je namjenska vojna industrija u Jugoslaviji bila jedna od nosilaca izvoza.

Kao glavnog krivca za narastanje separatizma i nacionalizma vide u Ustavu iz 1974. godine naglašavajući da "nikog ne treba ubeđivati, da separatizam i nacionalizam deluju na društvenoj sceni, ali se nedovoljno shvata da su takva opredeljenja idejno omogućena Ustavom iz 1974. godine."[55] Srpski akademici težište svoje kritike stavljaju na Ustav iz 1974. godine govoreći da je Srbija podijeljena na tri dijela, smatrajući da su autonomne pokrajine izjednačene sa Republikama. Svjesno iznoseći neistine o tome da autonomne pokrajine nemaju isti broj predstavnika u organima federacije. Međutim, ovim ustavnim rješenjima Srbija je utrostručila svoju poziciju u SFRJ. Radi ilustracije prisjetit ćemo se manipulacije sa Sejdom Bajramovićem kao članom Predsjedništva SFRJ sa Kosova, takav glas je Srbija imala i u Vojvodini.

Polazeći od vječne ugroženosti Srba jasno naglašavaju "sve nacije nisu ravnopravne, srpska nacija, na primer, nije dobila pravo na vlastitu državu. Delovi srpskog naroda, koji u znatnom broju žive u drugim republikama, nemaju prava, za razliku od nacionalnih manjina, da se služe svojim jezikom i pismom, da se politički i kulturno organizuju, da zajednički razvijaju jedinstvenu kulturu svog naroda. S obzirom na postojeće oblike nacionalne diskriminacije, današnja Jugoslavija se ne može smatrati modernom i demokratskom državom."[56] Nedvosmislenim ukazivanjem na ugroženost poziva se na nacionalnu homogenizaciju radi uspostave srpske države i ujedinjenje svih Srba po principu svi Srbi u jednoj državi. Međutim, ovaj princip Radovan Karadžić će odbaciti 1992. godine u Bosni i Hercegovini i pokušati ga zamijeniti principom samo Srbi u jednoj državi, kroz pokušaj etničkog čišćenja nesrba a što se posebno odnosilo na prostore Bosanske Krajine i istočne Bosne.

U drugom dijelu Memoranduma koji nosi naslov položaj Srbije i srpskog naroda, može se vidjeti da je posvećen položaju Srbije unutar jugoslovenske državne zajednice i odnosa srpskog naroda prema narodima Jugoslavije. Srpski akademici definiraju tri ključna pitanja na koja se mora dati odgovor:

55 Isto, str.136.

56 Isto, str. 119.

1. dugoročno zaostajanje razvoja privrede Srbije,
2. neregulisani državno-pravni odnosi sa Jugoslavijom i pokrajinama,
3. genocid na Kosovu.[57]

Izlažući osnovne teze u Memorandumu SANU kaže se "ekonomska diskriminacija i podređenost Srbije ne da se u potpunosti shvatiti bez njenog politički inferiornog položaja koji je odredio i sve odnose."[58] Memorandum je iznio neargumentovane i neosnovane tvrdnje o ekonomskoj diskriminaciji i politički inferiornom položaju Srbije. Obrazlažući diskriminaciju privrede Srbije u odnosu na druge krajeve u posljednje vrijeme, srpski akademici izbjegavaju ekonomsku argumentaciju naglašavajući političku dimenziju. Navodeći niz neargumentovanih razloga u prilog tvrdnje o privrednoj diskriminaciji kao što je preseljenje pogona za proizvodnju aviona, kamiona i oružja[59] u druge dijelove, obavezan otkup, nižim investicijama u odnosu na jugoslovenski prosjek, doprinosi za nerazvijene, pokušavaju prikriti stvarno stanje i privredni razvoj. Istina je sasvim drugačija kada je u pitanju privredni razvoj Bosne i Hercegovine gdje je stanje daleko ispod prosjeka privrednog razvoja Jugoslavije. U prethodnom dijelu već smo naveli nekoliko pokazatelja koji negiraju ovakve tvrdnje.

Tražeći krivce za ovakav odnos, obmanjujući javnost srpski akademici smatraju da podređeni položaj Srbije proizilazi iz političke i ekonomske dominacije Slovenije i Hrvatske. Memorandum SANU ekonomsku podređenost Srba vidi u navodnoj političkoj inferiornosti u okvirima KPJ/SKJ jer kaže "podređeni položaj Srbije valja posmatrati u sklopu političke i ekonomske dominacije Slovenije i Hrvatske, koje su bile predlagači promena u svim dosadašnjim sistemima (…) Slovenci i Hrvati su pre rata stvorili svoje nacionalne komunističke partije, a zadobili su i odlučujući utjecaj na CK KPJ. Njihovi politički lideri postali su arbitri u svim političkim pitanjima tokom i posle rata."[60] Iznova

57 Memorandum SANU, u knjizi Bećir Macić, *Zločini protiv mira*, CPU, Sarajevo,2001, str. 353.

58 Isto, str. 356.

59 Što se tiče dislokacije određenih pogona namjenske vojne industrije (NVI) ona je vršena na osnovu strategijskih planova odbrane Jugoslavije, dislokacijom pogona prekomandovani su i kadrovi iz Srbije, sjedište direkcije, dakle kontrole, i dalje je u Beogradu, izvoz i finansije se kontroliraju u Beogradu. Dislocirani kapaciteti NVI u drugim dijelovima BiH nisu imali zaokružen proces od ideje do gotovog proizvoda. U većini slučajeva finalizacija i montaža vršena je u Srbiji.

60 Isto, str. 356.

iznoseći proizvoljne i netačne stavove govoreći o nemogućnosti Srba da u okviru SKJ utječu na kreiranje razvoja, zaboravljaju na činjenicu da su samo članovi partije mogli biti na rukovodnim pozicijama. Kadrovski debalans u Bosni i Hercegovini je bio tako očit na štetu Bošnjaka. Samo djelimičnom analizom nekih ključnih pozicija u Bosni i Hercegovini vidjećemo da su Srbi[61] imali potpuno dominantnu ulogu u svim strukturama počevši od Vlade, pravosuđa, policije, UDB-e, univerziteta, partijskih funkcija. Sve ključne funkcije u većini gradova kontrolisali su Srbi. Iznoseći paušalne ocjene bez ikakve argumentacije o ugroženosti srpskog naroda u Memorandumu se kaže "njen smisao leži u tome da se srpskom narodu usadi osećanje istorijske krivice ne bi li se time osujetio njegov otpor političkoj i ekonomskoj podređenosti kojoj je stalno izložen. Na predratnoj oceni zasnovana je i posleratna politika prema privredi Srbije (…) U takvim uslovima i pod stalnim optužbama da je "ugnjetački", "unitaristički", "centralistički", "pandurski", srpski narod nije mogao postići ravnopravnost u Jugoslaviji, za čije je stvaranje podneo najveće žrtve."[62] Zlonamjernim iznošenjem neistina o neravnopravnosti i veličini žrtve za stvaranje Jugoslavije akademici zastupaju stav da analogno tome imaju i najviše prava. Svako ko je imalo upućen u historijska zbivanja 1941-1945. godine zna da je najveću žrtvu podnijela Bosna i Hercegovina i njeni narodi.

Problematizirajući pitanje Kosova govore da je "fizički, politički, pravni, kulturni genocid nad srpskim stanovništvom Kosova i Metohije najteži je poraz u oslobodilačkim borbama što ih je vodila Srbija od Orašca 1804. godine do ustanka 1941. godine. "Govoreći o pitanju Kosova akademici se ne mogu izdići iznad stereotipa kosovskih mitova i lažnih pobjeda. Zaboravljajući prethodno represalije, protjerivanje i

61 Od ukupnog broja milicionera 82% su bili Srbi. Sve ključne pozicije u izvršnoj i sudskoj vlasti su Srbi. Navest ćemo samo najznačajnije Predsjednik vlade Đuro Pucar ujedno i politički sekretar CK KP, generalni sekretar vlade Novak Mastilović (pravoslavni pop iz Gacka), šef UDB-e i ministar unutrašnjih poslova Uglješa Danilović, komandant Armije Mihajlo Apostolski, komandant milicije Obren Kosorić, komandant KNOJ-a Miloš Zekić, predsjednik Skupštine Vlado Šegrt, javni tužilac Boro Popović, predsjednik Vrhovnog Suda Narodne Republike BiH Božo Cikota, sekretar Cvijetin Mijatović, Rektor sarajevskog univerziteta Savo Butozan. Većinu u CK KP BiH bili su Srbi (61). Svi šefovi UDB-e i sekretari partija u oblastima su Srbi; sekretar partije za Hercegovinu je Radovan Papić, Sekretar partije za Krajinu je Velja Stojnić, šef UDB-e je Slobodan Bajić, za Centralnu Bosnu Dušan Grk i Đuras Đurašković, za istočnu Bosnu Đuro Novaković i Savo Pređa. Sekretari gradskih komiteta komunističke partije u Sarajevu Rato Dugonjić, u Banjoj Luci Voja Ilić, u Tuzli Mitar Gavrić, u Mostaru Sveto Gagović, kao i u Travniku, Jajcu, Foči, Rogatici, Bijeljini, Brčkom, Zenici, Prijedoru, Bihaću su Srbi.

62 Isto, str. 357.

ubijanje Albanaca.[63] Mijenjanjući teze kaže se "izgon srpskog naroda sa Kosova je spektakularno svedočanstvo njegovog istorijskog poraza (…), Kosovo nije jedino područje u kome je srpski narod pod pritiskom diskriminacije. Problem Kosova (uz problem Vojvodine) Memorandum SANU označavaju kao životno pitanje čitavog srpskog naroda. Ovakva kvalifikacija problema Kosova ima za cilj mobilizaciju i homogenizaciju Srba za događaje koji će slijediti. Predviđajući daljni razvoj događaja, kaže se "za manje od desetak sledećih godina, ako se stvari bitno ne promene Srba na Kosovu više neće biti, a cilj etnički čisto Kosovo biće u potpunosti ostvaren."[64] Upravo ova konstatacija i tvrdnja biće glavna parola Slobodanu Miloševiću na Gazmestanu 1989. godine kada je otvoreno i javno obznanio velikosrpske ciljeve. Na ovoj tezi 1998. godine Albanci sa Kosova biće ubijani[65] i protjerani u Albaniju i Makedoniju[66] sa ciljem etničkog čišćenja "vekovnih srpskih ognjišta." Ovakva stajališta srpskih akademika dovela su do katastrofalnih posljedica po Srbe na Kosovu jer poslije intervencije NATO snaga većina srpskog stanovništva napustila je Kosovo izuzev nekoliko manjih srpskih enklava. Opet se u historiji po ko zna koji put obistinila krilatica "ko se mača laća sam od njega gine."

Memorandum SANU za cilj ima definirati pravac rješenja srpskog pitanja unutar SFR Jugoslavije. Za posljedicu će ovaj dokument imati ubrzani razvoj i obnovu nacionalističkih ideja i pokreta. Kod značajnog broja velikosrpskih nacionalista i šovinista shvaćen je kao mobilizacijski poziv za nastavak velikosrpske politike. Nastao u vremenu globalnih promjena koje su zahvatile prije svega komunistički blok što je dovelo do početka gradnje novih demokratskih društava, raspada SSSR i nastajanje novih država na europskom kontinentu. Memorandum je imao direktan utjecaj na Slobodana Miloševića koji je njegove ideje pokušao provesti u praksi. Po svom sadržaju Memorandum nastavlja kontinuitet poznatih velikosrpskih projektata (*Načertanije, Homogena Srbija, Srbi svi i svuda*), prilagođen vremenu i historijskim prilikama ali sa svim ranijim velikosrpskim porukama. Ovaj političko-programski dokument

63 Samo od tzv. studentskih i rudarskih nemira na Kosovu početkom osamdesetih ubijen je velik broj ljudi, mučeni i zatvarani su kosovski intelektualci, studenti. Više desetina hiljada Albanaca moralo je pobjeći iz zemlje spašavajući život. Vojne i policijske snage postale su svakodnevni prizor na kosovskim ulicama.

64 Isto, str. 363.

65 Za zločine počinjene na prostoru Kosova pred Haškim tribunalom osuđeni su navišim političkih i vojnih funkcioneri Srbije (potpredsjednik Vlade, načelnik Generalštaba vojske, policijski funkcioneri).

66 Prema podacima UNHCR-a preko 800.000 Albanaca prebjeglo je u Albaniju i Makedoniju.

legitimira nacionalnu politiku i ciljeve Srba na prostoru Jugoslavije, istovremeno predstavlja sintezu ranijih velikosrpskih programa, projekata i instrukcija. On predstavlja velikodržavni program čiji je cilj nacionalna, politička, kulturna homogenizacija Srba u čitavoj Jugoslaviji. Navedeno nam ukazuje da memorandum SANU generira i oživljava sve ranije velikosrpske nacionalističke ciljeve.

I.3.4. Stavovi srpskih intelektualaca o Bosni i Hercegovini

Jedan dio srpskih intelektualaca svoje stavove o pitanju državno-pravnog i političkog identiteta vezuje za projekat stvaranja velike Srbije, odnosno negiranje kontinuiteta Bosne i Hercegovine i Bošnjaka kao konstitutivnog elementa. Ovi stavovi svoj kontinuitet i genezu nose još od 18. vijeka. Za potpuno razumijevanje velikodržavnih pretenzija, potrebno je razumijeti do kraja veze i odnose velikosrpskih nacionalista prema Bosni i Bošnjacima. Srpski teritorijalni nacionalizam, jeste ključni fenomen koji zavisno od historijskih okolnosti, mijenja oblike i formu i prilagođava se, ali suština ostaje ista. Bez potrebe šireg elaboriranja, djelimično ćemo naglasiti stavove nekih srpskih intelektualaca koji su bili predvodnici ideja o negaciji državo-pravnog kontinuiteta i identiteta Bosne i Hercegovine i Bošnjaka.

Centralno pitanje koje je dominantno u srpskoj političkoj misli i praksi jeste etnohomogenizacija i stvaranje srpskog jedinstva, odnosno realizacija ideje "svi Srbi u jednoj državi." Ove ideje i stavovi moraju se realizirati ne birajući sredstva i po svaku cijenu. Ostvarivanje ovih nacionalističkih ideja ima za cilj formiranje nacionalističke svijesti i grupisanje oko srpskih nacionalnih programa. Srpski intelektualci primarno postavljaju pitanje nacionalnog opstanka Srba. Postavljajući u prvi plan parolu o ugroženosti Srba unutar Jugoslavije, oni planski vrše mobilizacijsku ulogu radi ostvarivanja ovih velikodržavnih projekata.

Jedan od najznačajnih srpskih intelektualaca koji je imao velik utjecaj na kreiranje nacionalističkih i velikodržavnih projekata je Vuk Stefanović Karadžić,[67] koji je kroz jezičku ekspanzionističku politiku negirao bosanskohercegovački državno-pravni identitet. Vuk Karadžić je na osnovu jezičkog kriterija, sve Južne Slavene nazvao Srbima, jer govore srpskim jezikom, štokavskim narječjem. Ova jezička teorija u

67 Vuk Stefanović Karadžić (1787-1864), jezikoslovac srpskog jezika, pravopisa i zagovornik uvođenja narodnog jezika u književnost. Zbog svog jednostranog shvaćanja jezika, Karadžić je izjednačio sve one koji govore štokavskim narječjem s etničkim Srbima, time je utemeljio velikosrpsku nacionalnu ideologiju.

identifikaciji nacije, vjerski faktor smatra nebitnim, jer ako katolici i protestanti koji govore njemačkim jezikom sebe smatraju Nijemcima, (...) "onda i muslimani (muhamedanci), katolici i pravoslavci pošto govore srpskim jezikom štokavskog izgovora sebe trebaju smatrati Srbima."[68] Na stajalištima Vuka Stefanovića Karadžića počiva temelj velikosrpske nacionale politike. On je Bosnu smatrao srpskom, a cjelokupno njeno stanovništvo Srbima. Bošnjake je Vuk Karadžić nazivao "Srbima turskog zakona," najočitiji primjer za to je naveden u njegovom Srpskom Rječniku, gdje se kaže "i Bošnjaci turskog zakona, osobito gospoda, drže svoja stara prezimena, pa još i onaka koja pokazuju da su njihovi stari bili hrišćani, i da se oni samo po zakonu zovu Turci, a po rodu i po jeziku su pravi Srbi."[69] Nastavak negiranja Bošnjaka i njihovog nacionalnog identiteta Vuk Stefanović Karadžić nastavlja i u svojoj zbirci pjesama, govoreći o bosanskoj sevdalinci kaže da ih "pjevaju Srpkinje turskog zakona u Sarajevu."[70] Ovakvi stavovi Vuka Stefanovića Karadžića postali su podloga svim velikosrpskim projektima koji Bosnu i Hercegovinu smatraju Srbijom, a Bošnjake dijelom srpskog naroda. Njegovo učenje imat će presudan utjecaj na definiranje odnosa prema Bosni i Bošnjacima, "ono će lukavo i mudro postati opijum srpskih nacionalnih masa i osnova velikosrpske nacionalne politike, odnosno fundament u stvaranju velike Srbije. Ovo učenje postaje osnovno štivo koje se uči u školama i na bazi kojeg se gradi velika Srbija, jer svaka njegova izreka od strane profesora učenicima je duboko utuvljena u pamćenje."[71]

Gradeći na jezičkoj osnovi svoje velikosrpske stavove, on nastoji odvojiti religijski elemenat od jezičkog dajući pri tom prednost jeziku kao elementu za teritorijalnu i nacionalnu identifikaciju. Prema tome za njega je srpski jezik ključni kriterij za etničku identifikaciju svih onih koji govore štokavskim narječjem. Ovakva stajališta su neprihvatljiva i imala su samo jedan cilj, etničku homogenizacju Srba sa ciljem teritorijalne ekspanzije prema prostorima Bosne i Hercegovine. Objašnjavajući stajališta Vuka Stefanovića Karadžića, Mujo Demirović zaključuje "Vuk Stefanović Karadžić je, krivotvoreći historiju i proglašavajući da su Srbi svi oni što govore jezikom štokavskog izgovora kako ga on isključivo naziva

68 Mujo Demirović, nav. dj., str.78.

69 Laza M. Kostić, *Šta su Srbi mislili o Bosni, političko-istorijska studija*, Toronto, 1965, str.52.

70 Isto, str.53.

71 Mujo Demirović, nav. dj., str.78.

srpski, postavio kvazihistorijske i pseudoznanstvene osnove za ideologiju i politiku etničkog čišćenja i srpskog teritorijalnog ekspanzionizma."[72]

Nezaobilazna ličnost, kada je u pitanju historijski negativan odnos prema Bosni i Hercegovini, svakako je i Jovan Cvijić[73], koji svojim stavovima eksplicite artikulira velikosrpske ekspanzionističke pretenzije prema Bosni i Hercegovini. I kod Cvijića kao kod većine srpskih nacionalista slavna srpska istorija i mitovi predstavljaju paradigmu srpstva. Kada je u pitanju Bosna on kaže "po zajedničkim istorijskim tradicijama jasno se oseća da su narod i viši narodni život sastavljeni ne samo od živih ličnosti nego i od mrtvih, i od događaja prošlosti. I u ovom pogledu narod Bosne i Hercegovine predstavlja jedan od etnografski najsvežijih i najjačih delova srpskog naroda, i čini nerazdvojivu celinu sa narodom zapadne Srbije, Novopazarskog Sandžaka i Crne Gore. Nigde nije odanost i požrtvovanje za kulturne i prosvetne interese srpskog naroda više razvijeno no u Bosni i Hercegovini. Bosna i Hercegovina je po vrednosti naroda, po njegovom centralnom položaju u etnografskoj masi srpskohrvatskog naroda i po zgodnoj mešavini pravoslavnih i katolika ključ srpskog problema. Bez njih ne može biti veće srpske države."[74] Ovakvi stavovi u potpunosti zanemaruju i negiraju bosanskohercegovački teritorijalni integritet i svjesno izostavlja Bošnjake kao nacionalni subjektivitet ovog prostora, ali i negira islam kao religijsku stvarnost Bosne i Hercegovine.

Dalje, Cvijić kaže "bogatstvom i lepotom svoga folklora Bosna i Hercegovina zauzima prvo mesto među srpskim zemljama."[75] Velikosrpske aspiracije nedvojbeno iskazuje konstatujući da "opšte je poznato da su Bosna i Hercegovina oblasti čisto srpske rase."[76] Cvijić bez dilema nastavlja u negatorskom kontekstu prema Bošnjacima kad kaže da je "poznato da muhamedanskih Srba dinarskog karaktera ima od Save kroz Bosnu, Hercegovinu i negdašnji novopazarski Sandžak

72 Isto, str.82

73 Jovan Cvijić (1865-1927) bavio se društvenom i fizičkom geografijom, geomorfologijom, etnografijom, geologijom, antropologijom i istorijom. Jovan Cvijić je bio geograf koji se bavio i antropogeografskim istraživanjima, kojima je davao legitimitet velikosrpskoj politici prema susjednim zemljama kroz svoja antopogeografska istraživanja Balkana. Kada je trebalo opravdati razloge teritorijalne ekspanzije srpske države, uvodio bi kriterij geopolitike, odnosno geografskog determinizma. Jovan Cvijić je Bosnu i Hercegovinu smatarao srpskom zemljom, a prema njemu muslimani su Srbi.

74 Jovan Cvijić, *Govori i članci,* Beograd, 1921, str.213.

75 Jovan Cvijić, *Bosanski varijetet*, u: Fuad Saltaga, nav. dj., str.232.

76 Ljubica Cvijić, *Sabrana dela Jovana Cvijića*, Knjiga 1, Beograd,1987, str.214.

do Mitrovice na Kosovu. Najčešće su potomci bosanskohercegovačkog plemstva i bogumila ili patarena, koji su primili islam po turskom osvojenju Bosne i Hercegovine. Osmanlije koje su se po Bosni nastanili kao činovnici, vojnici i trgovci bili su dosta mnogobrojni, a tako i oni su se naselili posle proterivanja Turaka iz Ugarske. Ali pod uticajima sredine i usled mešanja ženidbama oni su se stopili sa muslimanskim Srbima i potpuno su zaboravili svoj jezik."[77] Iznoseći proizvoljne i naučno neutemeljene argumente, Cvijić uvodi novu nacionalno-vjersku odrednicu "muslimanski Srbi" što predstavlja nepoznanicu u antropodemografskom smislu.

Sa antopogeografskog stajališta analizirajući sastav stanovništva naglašava da "dinarski muhamedanci spadaju uopšte u najstarije srpsko stanovništvo ovih oblasti. Pre austrijskog zauzeća Bosne nisu se iseljavali i među njima su sasvim retki novi doseljenici iz drugih krajeva. Govore osobito lepim i živopisnim srpskim jezikom u kome ima puno figura i karakterističnih starih reči; ali oni upotrebljavaju i dosta posrbljenih turskih reči."[78] Terminološki neprecizno i pogrešno muslimane nazivajući muhamedancima pokazuje veoma jasnu odliku islamofoba, što u konačnici vodi zaključku negiranja islama kao religijske konstante u Bosni i Hercegovini. Jovan Cvijić u kontekstu razrješenja pitanja Bosne u prvi plan stavlja silu kao metod rješavanja međusobnih odnosa među narodima. Upravo ovaj princip će postati obrazac budućih "rješavanja" odnosa među narodima. "Ovakve Cvijićeve procjene i način rješavanja pitanja Bosne silom predstavlja legitimaciju srpske nacionalne politike."[79] Jovan Cvijić nastavlja realizaciju temeljnih velikosrpskih ideja Vuka Stefanovića Karadžića i Ilije Garašanina u novom kontekstu i novim historijskim okolnostima.

Pored gore navedenih velikosrpskih intelektualaca navešćemo još nekoliko velikosrpskih ideologa koji su svojim stavovima negirali bosanskohercegovačku državnost i bošnjačko nacionalno biće. Jedan od onih koji prednjači u svojim velikosrpskim idejama i praktičnim djelovanjem jeste Vladimir Ćorović[80] nastavljajući kurs etničkog

77 J ovan Cvijić, *Muhamedanska grupa*, u: Fuad Saltaga, nav. dj., str.235.

78 Isto, str. 235.

79 Mujo Demirović, nav. dj., str.86.

80 Vladimir Ćorović (1885-1941) rođen u Mostaru gdje je završio osnovnu i srednju školu, u Beču je studirao filologiju, historiju i arheologiju. Doktorirao je u Beču. Radio je u Zemaljskom muzeju Bosne i Hercegovine u Sarajevu od 1909. Od 1919. je profesor na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Za akademika Srpske

pansrbizma koji je bio opće stajalište srpske inteligencije u prvi plan stavlja denacionalizaciju Bošnjaka-muslimana sa ciljem priključivanja srpskom nacionalnom etnikumu. On za Bošnjake kaže da su samo dio srpskog plemena. Njegova temeljna nacionalistička ideja ima za cilj ideju Vuka Stefanovića Karadžića "Srbi svi i svuda", koja se može ostvariti duhovnim jedinstvom svih Srba. Ovdje on misli i na duhovno jedinstvo "Srba-muslimana." Radikalizirajući svoje stavove prema Bošnjacima, Vladimir Ćorović vrši negaciju bošnjačkog identiteta istovremeno ih priključujući srpskom nacionalnom biću, uz istovremeno negiranje svakog bosanstva. Izražavajući svoje stavove u kontekstu religijske određenosti Bošnjaka-muslimana govori o "poturčenjacima."[81] Analizirajući Ćorovićeva stajališta, Esad Zgodić u knjizi *Bosanska politička misao- austrougarsko doba* za njegove političke ideje kaže "sposobnost srpstva da asimilira druge etnikume, uključujući i etničke manjine, u njegovoj aksiologiji, nije ništa agresivno, ratno-osvajačko, totalitarno, naprotiv, ulazi, zapravo, u prestižne, hipostazirane, kultne vrijednosti (...). Prosrpsko nacionaliziranje i autonacionaliziranje Bošnjaka-muslimana, u ovom kontekstu, nije za njega, ništa drugo do demonstracija srpske asimilacione superiornosti. Ideja, ideologija i politika etničkog pansrbizma tako dobija svoju "legitimaciju" i u Ćorovićevoj interpretaciji neidentičnosti nacionalne i religijske predikacije."[82]

Nastavljajući kontinuitet velikosrpskih ideologa koji odgovore traže u historiji, Vladimir Ćorović kulturni i duhovni identitet Bošnjaka prisvaja i pretvara ih u srpski duhovni bitak. Prilog ovome je i pokušaj srbizacije muslimanskih junačkih pjesama,[83] pjesama sevdalinki koje su po njemu srpska narodna lirika. Falsifikatorskom i pansrbističkom logikom on stvaralaštvo muslimanskih književnika asimilira u stvaralaštvo srpskih književnika, istovremeno u jezičkoj identifikaciji srpski jezik je jedini u Bosni i Hercegovini. Očito je utjecaj na njegove stavove po ovom pitanju imao Vuk Stefanović Karadžić. Vladimir Ćorović u svom velikosrpskom pristupu Bošnjacima oduzima nacionalnu individualnost, Bosnu i Hercegovinu posmatra kao srpsku zemlju bez državno-pravne i

kraljevske akademije (kasnija SANU) izabran je 1922. Poginuo je 17. aprila 1941. u avionskoj nesreći nakon što je pokušao emigrirati sa većinom tadašnjih srpskih uglednika u inostranstvo.

81 Ovo je samo jedan u nizu izraza kojima se Bošnjaci nazivaju poturice, Turci i drugo.

82 Esad Zgodić, *Bosanska politička misao- austrougarsko doba*, DES, Sarajevo, 2003, str. 544.

83 Pjesme o Tali Ličaninu, Aliji Đerzelezu i drugo.

političke samostalnosti, istovremeno izražavajući velikosrpske aspiracije prema Bosni i Hercegovini.

Nikola Stojanović,[84] član jugoslovenskog odbora,"pred Drugi svjetski rat, uz Vladimira Ćorovića i Stevana Moljevića je bio jedan od meritornih, dakle, neposredno uticajnih bosanskosrpskih ideologa projekta Velike Srbije i autora doktrinarnog utemeljenog srpskog fašističko-četničkog genocidnog pokreta i njegove empirijske prakse."[85] Baveći se pitanjima nacije, srpskog nacionalizma i agrarnom reformom, Stojanović u suštini ne odstupa od proklamovanih velikosrpskih ciljeva prema Bosni i Bošnjacima. Postavljajući kao dominantno pitanje ujedinjenja Bosne i Hercegovine sa Srbijom, on navodi nekoliko razloga za to "u BiH živi isti narod koji živi u Srbiji i Crnoj Gori. Narodna predanja, običaji stanovništva, struktura zemljišta i ekonomski položaj iziskuju, jednako kao i princip narodnosti, da se ovo ujedinjenje sprovede."[86]

Svoja stajališta zastupa sa pozicija etničkog pansrbizma i teritorijalnog nacionalizma iz razloga što dijelove Bosne i Hercegovine[87] ubraja u srpske zemlje. Nikola Stojanović u kontekstu Bosne teritorijalni ekspanzionizam vidi u širenju na susjedne prostore, što u potpunosti odgovara već ranije izrečenim stavovima velikosrpskih ideologa. Takva stajališta u potpunosti odgovaraju negaciji povijesnog, običajnog, duhovnog, državno-pravnog i političkog identiteta i idividualiteta. Govoreći o stavovima Nikole Stojanovića, Esad Zgodić u svojoj knjizi *Bosanska politička misao-austrougarsko doba* kaže "nadalje, figurira opsesija srpskim nacionalnim mesijstvom: poslanje je srpstva da nosi i afirmira ideje i vrijednosti slobode, kulture i civilizacije uopšte (...) na djelu je ideja i zamisao totalne dehumanizacije-degradacije etnički

84 Nikola Stojanović(1880-1964) advokat, publicista, član Centalnog Nacionalnog Komiteta Kraljevine Jugoslavije, osnivač Jugoslovenskog odbora u Parizu. Poslanik u Bosanskom saboru od 1910. godine da bi pred početak Prvog svijetskog rata napustio zemlju i otišao u Pariz. Bio jedan od osnivača Jugoslovenskog odbora sa još nekolicinom pristalica. Za vrijeme rada Mirovne konferencije u Versaju 1919. godine, učestvovao je u delegaciji SHS kao ekspert za pitanje Bosne i Hercegovine. Od 1920. godine do početka Drugog svjetskog rata bavio se advokaturom, a po formiranju Srpskog kulturnog kluba 1935. godine u Beogradu pristupio je udruženju kao počasni član. Pristupio je četničkom pokretu Draže Mihailovića, a zvanično je ušao u sastav Centralnog nacionalnog komiteta u augustu 1943. godine. Osuđen je zbog političkog djelovanja, da bi poslije jednogodišnje kazne bio oslobođen.

85 Isto, str. 483.

86 Laza M. Kostić, nav. dj., str.27.

87 Veći dio Hercegovine i jugoistočnu Bosnu, ali u srpske zemlje ubraja i Dalmaciju sa Bokom i Dubrovnikom, dio Crne Gore, Novopazarski Sandžak, Zapadnu Srbiju i Šumadiju i ravni Srem.

drugog."[88] Ovakva stajališta nesumljivo vode velikodržavnoj hegemoniji i ne čudi nas njegovo pristupanje fašističkom pokretu Draže Mihajlovića.

Pored pomenutih govorit ćemo i o nekim drugim srpskim intelektualcima koji su imali negativne stavove prema državno-pravnom i političkom identitetu Bosne i Bošnjaka. Međutim, nećemo šire eleborirati nego apostrofirati glavne odrednice teritorijalnog ekspanzionizma spram Bosne. Jedan od njih svakako je i Jovan Dučić, pisac i diplomata koji govoreći o srpskim zemljama i srpstvu kaže "Bosna pripada onom ko je za nju umirao na turskom kocu i na austrijskom konopcu (...). Od ove strane Mostara pa do Livna, na Foču i na Durmitor do Prijepolja, to je ona velika Hercegovina, najveća srpska provincija po svom homogenom mentalitetu."[89] Jovan Dučić podliježe u svom razmišljanju klasičnim stereotipima o Srbima kao žrtvama, o nepravdi nanesenoj njima ali velikosrpske ideje i dalje su primarne. Podliježući propagandnim stavovima, zaboravlja da je upravo za vrijeme Turske i Austrije došlo do određenog napretka i razvoja Bosne i Hercegovine. Nashvatljivo je da većina srpskih intelektualaca rođenih u Bosni i Hercegovini, ima takve stavove prema Bosni kao svojoj državi. Ovakvi stavovi nažalost prisutni su i danas.

Jedan od srpskih akademika koji ima posebno mjesto i ulogu u teritorijalnom ekspanzionizmu Srba i dehumanizaciji Bošnjaka jeste Dobrica Ćosić,[90] jedan od autora memoranduma SANU, koji je imao centralnu ulogu u pripremi srpskog ideološkog i političkog instrumentarija krajem osamdesetih godina 20. stoljeća. On ponovo aktuelizira pitanje ugroženosti Srba unutar jugoslovenske zajednice. Kritizira Ustav iz 1974. godine i kaže "Ustavom iz 1974, jugoslovenska federacija pretvorena je u konfederaciju i srpski narod je stavljen u neravnopravan ustavno-pravni položaj (...) Ustav iz 1974. postao je legitimna osnova svih jugoslovenskih separatizama i secesija, i samim tim uzrok međunacionalnog i građanskog

88 Esad Zgodić, nav. dj., str.506.

89 Laza M. Kostić, nav.dj., str.29.

90 Dobrica Ćosić je rođen 1921. godine kod Trstenika. Učesnik NOR-a. Poslije rata, završio je Višu političku školu Đuro Đaković. Poslanik u Skupštini Srbije i u jugoslavenskom parlamentu bio je 12 godina. Prvi roman *Daleko je sunce* objavio 1951. godine. Član Srpske akademije nauka i umjetnosti postaje 1977. godine i tada je izjavio da je srpski narod dobijao u ratu, a gubio u miru. Postaje srpski nacionalista, zalagao se za temeljnu promjenu položaja Srbije u Jugoslaviji. Jedan je od pisaca Memoranduma a 1992. godine postaje predsjednik Savezne Republike Jugoslavije, smijenjen sa dužnosti 1993. godine. Poslije se priključio demokratskoj opoziciji u rušenju režima Slobodana Miloševića.

rata na jugoslovenskom tlu 1991-1995. godine."[91] Pozivajući se na neravnopravan položaj zaboravlja sastav Predsjedništva SFRJ, gdje su tri člana u istom iz Srbije. Dobrica Ćosić Ustav iz 1974. godine smatra glavnim krivcem, rat u Bosni i Hercegovini definira kao građanski i međunacionalni, namjerno i kvazinaučno izbjegava priznanje agresije, svjesno zanemarujući ulogu Srbije u agresiji na Bosnu i Hercegovinu. Namjerno falsificirajući povijesne činjenice on kaže "i tek kada je započeo građanski rat, koji su izazvali Hrvati svojim šovinističkim terorom, Srbi u Hrvatskoj poslije odbijanja da im se prizna autonomija referendumom, proglašavaju Republiku Srpsku Krajinu, na teritorijama na kojima su bili etnička većina. I Srbi u Bosni najprije su se politički borili za Jugoslaviju i tek posle odluke Muslimana i Hrvata za secesiju, poslije hrvatske agresije na Bosnu i pokolja Srba, posle muslimanskog započinjanja građanskog rata u Sarajevu, Srbi stupaju u odbrambeni rat i na svojim etničkim teritorijama zasnivaju Republiku Srpsku Bosnu i Hercegovinu."[92] Ovakvo kvalificiranje povijesnih činjenica predstavlja najobičniju laž, Ćosić zaboravlja zločine JNA u Vukovaru,[93] gdje pred očima svjetske javnosti bukvalno nestaje jedan grad. Istovremeno pokušava amnestirati od odgovornosti one koji su u potpunoj blokadi držali jedan grad najduže u novijoj povijesti.[94] Za Ćosića možemo reći da nastavlja kontinuitet velikosrpskih ekspanzionističkih projekata, da je jedan od kreatora projekta koji je za posljedicu imao genocid ne zapamćen poslije Drugog svjetskog rata na europskom kontinentu.

Stavovi srpskih intelektualaca posebno su izraženi na Kongresu srpskih intelektualaca održanog u Sarajevu 29. marta 1992. godine. Deklaracija u tačci 5. navodi "Kongres srpskih intelektualaca upozorava na činjenice da je sudbina Srpstva nedjeljiva i da se sve što se događa u jednoj srpskoj zemlji odnosi na sve Srbe ma gdje živjeli, jer su sve srpske zemlje jedinstven prostor."[95] Ovi stavovi još jednom potcrtavaju velikosrpsku ideju uoči agresije na R BiH. Njima je trebalo glazirati

91 Laza M. Kostić, nav. dj., str.47.

92 Isto, str. 49.

93 Nekoliko stotina Hrvata iz Vukovara odvedeno je u logore širom Srbije, a preko dvije stotine je ubijeno na Ovčari.

94 Sarajevo, Bihać, Goražde bili su u potpunom okruženju srpskih vojnih snaga preko 1.200 dana. Potpuno okruženi bez vode, hrane, struje, lijekova uz neprekidna bombardiranja civilnih ciljeva. Prema podacima samo u Srajevu je poginulo preko 10.000 civila od čega velik broj djece. Ovakav slučaj opsade ovih gradova u novijoj historiji nije zabilježen.

95 Nikola B.Popović, *Srpski nacionalni program-dokumenti-mišlj*enja, Beograd, 2000, str. 89.

pripreme i otpočeti rat koji je za Bošnjake imao tragične posljedice. Oni naglašavaju da "jedinstvenoj državi srpskog naroda nema alternative,"[96] time jasno i nedvosmisleno pledirajući na zacrtane granice Karlobag-Karlovac-Virovitica. Srpski intelektualci krajem 20. stoljeća nastavljaju tamo gdje su počeli njihovi prethodnici krajem 18. stoljeća, čime je jasno i nedvosmisleno nastavljen kontinuitet velikosrpskih koncepcija.

Za stavove velikosrpskih intelektualaca možemo reći da su se uobličavali kao ideologija i politika negacije povijesnog individualiteta Bosne i Hercegovine i Bošnjaka. Svoj višedecenijski kontinuitet osporavanja Bosne i Hercegovine i Bošnjaka usmjeravali su kroz sve oblike uključujući i ratno agresivna djelovanja. Poricanje i dehumanizacija Bosne i Hercegovine i Bošnjaka u aranžmanu srpskog nacionalističkog establišmenta, svoje korijene i genezu nalazi u mišljenjima i djelovanjima srpske političke, kulturne i vjerske elite. Srpski etnocentrizam i nacionalizam nije moguće objektivno razumjeti bez cjelovitog sagledavanja pojedinačnog i državnog srpskog nacionalizma, jer su oni kompatibilni i nadopunjujući.

Možemo reći da je povijesna suština srpskog nacionalizma u teritorijalnom nacionalizamu, odnosno širenje u prostoru i osvajanje zemalja. Ekspanzionistička politika je povijesna konstanta velikosrpske politike uopće i prema Bosni i Hercegovini, posebno. Povijesne okolnosti i metode njene operacionalizacije su višestruke, polazeći od politike asimilacije, završavajući zločinom genocida. Srpski nacionalizam povijesno ima svoj ideologijski legitimitet, fundiran u etničkom pansrbizmu, jezičkom hegemonizmu i unitarizmu, mesijanskoj ulozi Srba, iracionalnom teorijom polaganja historijskih prava. Temeljne koncepcije formulirane u različitom vremenu ostaće konstanta u političkom mišljenju većine velikosrpskih intelektualaca, uz dograđivanje, preformuliranje i razrađivanje projekta velike Srbije kao centralne ideje i politike denacionalizacije Bošnjaka i njihovo pripajanje srpskom etničkom korpusu, što vodi negaciji nacionalnog bošnjačkog identiteta.

96 Isto, str. 91.

II DIO

DISOLUCIJA SFRJ I REFLEKSIJA NA BOSNU I HERECEGOVINU

II.1. Disolucija SFRJ i njene posljedice

Procesi koji se dešavaju na svjetskoj političkoj sceni nisu mogli da ne ostave refleksiju i na dešavanja na prostorima bivše SFRJ, u prvom redu to su zbivanja na prostorima država bivših članica istočnog bloka. Reforme u Sovjetskom Savezu, poznata kao Perestrojka pod vodstvom Mihaila Gorbačova, zatim rušenje Berlinskog zida bili su ključni i inicijalni događaji za dalja zbivanja i reforme na prostoru Jugoistočne Europe. Procesi promjena i tranzicije država bivšeg istočnog bloka, u mnogome su profilirala poglede i stavove kod pojedinih federalnih republika SFRJ.

Krajem osamdesetih godina 20. vijeka kriza u jugoslovenskom društvu ulazi u svoju završnicu što će rezultirati osamostaljivanjem federalnih jedinica-država. Zbivanja koja su se dešavala na jugoslovenskoj sceni nisu mogli zaustaviti proces klasno-nacionalnog razlaganja jugoslovenske zajednice niti spriječiti i zaustaviti početak stvaranja novih država. Rezultat ovih dešavanja jeste razgradnja jugoslovenskog društva i promocija novih društveno-političkih snaga na povijesnoj sceni oličeni u nacionalno-političkim strukturama.

Događanja koja su prethodila ratnim dešavanjima u Bosni i Hercegovini imaju svoju genezu kako u unutarnjim tako i u vanjskim faktorima. Na globalnom planu kraj osme decenije XX stoljeća donosi velike promjene u bipolarnom ideološko-političkom odnosu istoka i zapada. "Simbolično je srušen Berlinski zid i ujedinjena Istočna i Zapadna Njemačka; mirnim putem se raspao Sovjetski savez. Raspao se i sistem državnog socijalizma u istočnoj i srednjoj Evropi. Jugoslaviju je potresala snažna kriza."[97]

Objavom Memoranduma SANU i dolaskom Slobodana Miloševića na čelo SK Srbije počinje jugoslovenska kriza koja će imati nesagledive posljedice. Kriza u Jugoslaviji zahvatila je sve segmente društva koji su neminovno vodili njenom raspadu. Dva glavna stuba na kojima je počivala SFRJ, JNA i SKJ proživljavaju krizu koja je neminovno vodila disoluciji SFRJ. Na 14. vanrednom kongresu SKJ doživljava potpuni raspad, a JNA se transformiše "iz vojske svih naroda u vojsku jednog naroda, otvorenim stavljanjem na stranu jednog (srpskog) naroda."[98]

97 Mehmedalija Bojić, *Historija Bosne i Bošnjaka*, Šahinpašić, Sarajevo, 2001, str.271.

98 Isto, str.289.

"Jugoslavija je nastala 1918. u ime načela samoodređenja naroda, nakon propasti Otomanskog i Habsburškog carstva. Nestala je 1991. godine u ime ovog istog načela na koje su se nakon izlaska Jugoslavije iz komunizma, pozivale sve njene slavenske konstitutivne nacije. Ta ironija povijesti ilustrira promijenjeno lice samoodređenja-od prava na stvaranje federalne države do prava na otcjepljenje od te federalne države."[99]

Početkom ljeta 1988. godine počinje organizovanje mitinga[100] koji je imao samo jedan cilj rušenje svih onih političkih rukovodilaca koji se nisu slagali ili nisu podržavali politiku Slobodana Miloševića. Odbor za proteste[101] koji je organizovao demonstracije uspio je manipulišući narodom, sa unaprijed pripremljenim scenarijem, prisiliti pojedine partijske i druge funkcionere na ostavke. Ulica i "odbor" su preuzeli ulogu pravila, propisa i zakona. Mnogi koji se nisu slagali sa Miloševićevom politikom zbog bojazni za svoju egzistenciju pristupali su ovoj politici. Centralna ideja i poruka demonstranata bila je ugroženost Srba na Kosovu i podrška Slobodanu Miloševiću i njegovom programu. Ovom metodom Milošević se prvo želio obračunati sa rukovodiocima Socijalističke Autonomne Pokrajine Vojvodina. Prvi takav pokušaj bio je 9. jula 1988. godine, kada su organizirano sa Kosova, Beograda i drugih krajeva došle hiljade demonstranata u Novi Sad. Glavni zadatak demonstranata bio je rušenje legalnog rukovodstva a ne upoznavanje sa "teškim" položajem Srba na Kosovu. Međutim, bez obzira na pritisak pokrajinsko rukovodstvo nije dalo ostavke. Iz poruka i parola koje su upućivali demonstranti mogle su se iščitati antialbanske poruke i podrška Slobodanu Miloševiću.

Odbor je pokušao da isti metod primijeni u SR Bosni i Hercegovini organizujući "događanje naroda." Tako je u Jajcu trebalo da se desi "događanje naroda" 10. septembar 1988. godine. Saznavši za scenario i plan da se na skup baci ručna bomba i tako isprovocira intervencija policije, miting je zabranjen. O planiranim, koordiniranim pokušajima "događanja naroda" u SR BiH najbolje ilustrira telegram koji je bio upućen organizatorima u Jajcu. Služba državne bezbjednosti ga je presrela a Raif Dizdarević pročitao na sjednici Predsjedništva SFRJ održanoj 1. septembra 1988. godine. Raif Dizdarević je u knjizi "*Od smrti*

99 *Nedovršeni mir-Izvještaj Međunarodne komisije za Balkan*, Pravni centar FOD BiH, Sarajevo, 1997, str.28.

100 Ovi mitinzi su se zvali mitinzi za istinu, događanje naroda ili antibirokratska revolucija.

101 Na čelu odbora bio je Miroslav Šolević

Tita do smrti Jugoslavije" napisao: "U telegramu upućenom sa Kosova u Jajce kaže se da je Odbor za organizovanje protestnih skupova odlučio da se 10. septembra 1988. godine u 12 sati u Jajcu održi miting solidarnosti sa Srbima i Crnogorcima na Kosovu. Miting je, po ovom telegramu, trebalo da organizuje organizacija partizanskih veterana u tom gradu (SUBNOR). Bio je to i po tonu i po sadržaju diktat oslonjen na prethodno organizovane grupe u Jajcu i okolnim mjestima.[102]

Slobodan Milošević je preko noći postao mitska ličnost, "srpski junak i heroj", što mu je otvorilo vrata izbora za predsjednika SK Srbije, čime je stekao apsolutnu kontrolu u svim segmentima društva u Srbiji. Ključni i prelomni događaj bila je 8. sjednica CK SK Srbije nakon čega je počeo obračun sa svima onima koji su bili na političkim i državnim funkcijama u Srbiji, a nisu se slagali sa politikom Slobodana Miloševića. Definitivan raspad SKJ označio je početak raspada SFRJ i proces stvaranja novih država na ovom prostoru. Nakon raspada SKJ u SR BiH je pojačan proces nazvan demokratizacijom političkog života. Centralni komitet Saveza Komunista Bosne i Hercegovine (CK SK BiH) donio je odluku o slobodi organiziranja političkih partija. "Jedini uvjet je da one nisu zasnovane na nacionalističkim platformama."[103]

Događaj koji je konačno pokrenuo velikosrpski projekat i mobilizirao Srbe za naredna dešavanja bilo je obilježavanje 600. godišnjice Kosovskog boja, juna 1989. godine. Procjenjuje se da je na mitingu bilo prisutno blizu milion ljudi. U dobro režiranoj atmosferi, pažljivo pripremljenom govoru konačno je Slobodan Milošević postigao nacionalistički cilj potreban za stvaranje velike Srbije. "Milošević se u svom govoru dotaknuo nekoliko tema koje će se potom ponavljati u retorici srpskih nacionalista u drugim republikama. Izjavio je da su Srbi bili mučenici i junaci Kosovskog boja (1389.) i ustvrdio "ovo je sveta srpska zemlja." Izokola je pomenuo mogućnost predstojeće vojne akcije. Premda sadašnje bitke Srba "nisu oružane... takve još nisu isključene, ali bez obzira kakve da su one, bitke se ne mogu dobiti bez odlučnosti, hrabrosti i požrtvovanosti."[104]

Dešavanja u 1990. godini bili su prekretnica u SFRJ što je rezultiralo pripremom, organizacijom i provođenjem prvih višestranačkih

102 Raif Dizdarević, *Od smrti Tita do smrti Jugoslavije*, TDK Šahinpašić, 1998, str.210

103 Mehmedalija Bojić, nav.dj., str.273.

104 Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, BiH, *Jezgro velikosrpskog projekta*, Beograd, 2006, str.156.

demokratskih parlamentarnih izbora. Produkt ovih višestranačkih izbora jesu politički događaji koji će ubrzati proces disolucije SFRJ. Sudbinu daljeg opstanka i funkcionisanja SR Bosne i Hercegovine većina političkih partija vezivala je za opstanak u zajedničkoj saveznoj državi, a jedan dio govori o samostalnoj, suverenoj i ravnopravnoj republici sa drugim republikama, i mogućoj vezi sa prethodno demokratiziranom Jugoslavijom. U takvim okolnostima počinje organiziranje političkih partija koje su uglavnom nosile nacionalne predznake. "Prvi slobodni izbori u Jugoslaviji, koji su održani između aprila i decembra 1990. godine, predstavljaju najvažniji trenutak u povezivanju legitimizacije institucija i teritorijalnog okvira u kojem će se od tada pa nadalje postojati politika, režim i država. Čim su održani prvi slobodni izbori u republikama (prvi su bili održani u Sloveniji, a posljednji u Srbiji), federalna država izgubila je legitimitet."[105] Prvi višestranački izbori u SR Bosni i Hercegovini održani su sredinom novembra 1990. godine. "Pobijedile su zajedno tri nacionalne stranke. SDP i Savez reformskih snaga su pretrpjeli poraz. Prvi je dobio 8% glasova i 14 poslaničkih mjesta, a drugi 13 poslanika. SK BiH kao stranka koja se dobrovoljno odrekla vlasti i omogućila višestranačke izbore, u poređenju sa komunističkim partijama u drugim republikama, doživjela je najveći poraz u Jugoslaviji."[106] Stranke sa nacionalnim i desnim stajalištima na izborima su dobile 200 zastupnika- poslanika i to: SDA-85, SDS -71, HDZ -44 i ušle su u dvodomu skupštinu koja se sastojala od Vijeća građana i Vijeća općina. Na lokalnom nivou ove političke stranke su odnijele potpunu pobjedu i imale većinu u općinskim skupštinama. Prvi višestranački izbori rezultirali su prestrojavanjem po nacionalnom principu o čemu govori podatak da je 75% biračkog tijela svoj glas dao političkim strankama sa nacionalnim predznacima.

Početkom 1991. godine počinju pregovori o budućnosti Jugoslavije, o njenom preustroju i reorganizaciji. U početku su ti pregovori vođeni na nivou Predsjedništva SFRJ u proširenom sastavu da bih se kasnije vodili na nivou predsjednika Republika. Ovi pregovori su vođeni od Ljubljane, Zagreba do Sarajeva i u suštini nisu dali nikakve konkretne rezultate. Zanimljivo je istaći da su vođeni u atmosferi koja je naslućivala bliske, tragične ratne događaje.

105 *Nedovršeni mir-Izvještaj Međunarodne komisije za Balkan*, nav.dj., str.27.

106 Mehmedalija Bojić, nav. dj., str.285.

U okončanje krize na prostoru zapadnog Balkana SAD-e i Europska unija u početku su bile uvjerene u mogućnost očuvanja Jugoslavije, njenu demokratizaciju i transformaciju mirnim putem. Posebno su bile pogrešne procjene NATO-saveza o očuvanju mira i stabilnosti Jugoslavije. Jedino je CIA-a upozoravala na mogućnost etničkih sukoba sa velikim posljedicama. Europska unija i SAD-a nisu ovim procjenama davale potrebnu pozornost. Odbacujući i ignorišući ova upozorenja u velikoj mjeri međunarodna zajednica je doprinijela stradanju stanovništva na prostorima bivše Jugoslavije a posebno Bošnjaka.

Međunarodna zajednica je tokom čitavog svoga angažmana u Bosni i Hercegovini koristila etnički princip kao osnovu kojim je nastojala riješiti ključna politička i vojna pitanja. Međutim, takvim pristupom nije moguće postići pravedno rješenje, jer etnički kriterij koji su zagovarali srpski predstavnici (a što je odobravala međunarodna zajednica) vodi ka dezintegraciji, a time i mogućim novim konfliktima. Ključno pitanje koje se postavlja jeste; zbog čega je međunarodna zajednica zagovarala etnički princip? Odgovora je više. Međutim, ključno je to što međunarodna zajednica nije shvatila suštinu odnosa u Bosni i Hercegovini i što nije reagovala pravovremeno nego je prihvatala zatečeno stanje na terenu koje je bilo produkt velikosrpske agresije. Etnički princip bio je zastupljen u svim pregovorima počevši od Kutiljerovog plana pa do Dejtonskog mirovnog ugovora.[107] Kreatori Dejtonskog plana upravo su etnički princip i faktičko stanje na terenu[108] prihvatili kao ključno u postizanju sporazuma. Stavljanjem u prvi plan to što je zaustavljen rat i vojne operacije, pravdali su loša rješenja kojima ne može biti uspostavljena funkcionalna i stabilna Bosna i Hercegovina. Zbog pogrešnih principa koje je međunarodna zajednica uspostavila, kojima se nastojalo naći rješenje, nemoguća je potpuna integracija i stabilnost u Bosni i Hercegovini. Suštinu ovakve politike međunarodne zajednice a prije svih Europske unije, možemo nazvati politikom pogrešnih koraka, jer ova politika je dovela do genocida u R BiH. Razlozi ovakve politike su višestruki, prije svega nespremnost Europska unija da interveniše u R BiH, različitost interesa pojedinih članica Europska unija u odnosu na R BiH i izostanak adekvatnih instrumenata prisile unutar Europske

107 Najpoznatiji mirovni sporazumi za BiH su: Kutiljerov plan, Vens-Ovenov, Oven-Stoltenbergov plana, plan Kontak grupe i Dejtonski mirovni sporazum.

108 U periodu maj-oktobar 1992. godine srpske kolaboracionističke snage i JNA su okupirale oko 70 % teritorije R BiH.

unije kojima bi se štitila univerzalna proklamovana načela civiliziranog svijeta.

Bitan događaj koji treba spomenuti jeste sjednica Predsjedništva SFRJ na kojoj je zatraženo uvođenje vanrednog stanja što bi omogućilo JNA da preuzme vlast u SFRJ. Ovim činom trebala se prikriti agresiju i zločini koje je JNA već tada učinila. Ključnu ulogu u odbijanju ovog zahtjeva odigrao je Bogić Bogićević, član Predsjedništva ispred SR BiH, koji je glasao protiv uvođenja vanrednog stanja. U februaru 1991. godine održan je sastanak predsjednika Republika poznatiji kao "YU samit" o daljnoj sudbini zajedničke države, ali bez značajnijih rezultata. Ovi sastanci su imali i svoja tri nastavka u Splitu, Kranju i Ohridu bez rezultata .

Posljednji pokušaj spašavanja raspada i disolucije SFRJ i njene mirne tranzicije jeste Platforma o budućem ustroju SFRJ od 6. juna 1991. godine, poznatija kao inicijativa Izetbegović-Gligorov. Ova Platforma je predviđala Jugoslaviju kao savez država u okviru savezne države. Inicijativa je u početku imala podršku i prihvaćena je kao ozbiljna osnova za rješenje Jugoslovenske krize. Ovoj inicijativi podršku je dao Džejms Bejker (James Baker), tadašnji američki savezni sekretar, koji nije u potpunosti shvatio hitnost za reagovanje i opasnost situacije u Jugoslaviji. Iako je već 1990. godine CIA-a imala procjene o raspadu Jugoslavije, SAD-e su ostale pasivni posmatrač u narednim dešavanjima, pa se otvoreno može postaviti pitanje motiva ovakvog ponašanja najveće svjetske sile. Ako bi htjeli analizirati razloge pasivnog angažmana SAD-a moramo svakako poći i od njenog angažmana u pustinjskoj oluji. Rat sa Irakom i američki angažman u njemu svakako je iscrpio Vašington, što je sigurno uticalo na manje prisustvo i angažman na Balkanu. Jedan od ključnih faktora za pasivnost bili su i predstojeći predsjednički izbori u Americi, tako da niko nije želio da napravi propust koji bi ga stajao izbora. Američka administracija nije znala na koji način reagovati i koje poteze povući. Razloge ovome treba tražiti u podijeljenim i oprečnim mišljenima o načinu i metodima djelovanja.

U pokušajima rješavanja jugoslovenske krize održano je nekoliko međunarodnih konferencija o SFRJ koje nisu donijele rezultat. Zaključak Haške konferencije održane novembra 1991. godine bio je formiranje Arbitražne komisije koju su trebali činiti ugledni predsjednici ustavnih sudova Španije, Francuske, Njemačke, Italije, Belgije pod predsjedanjem

Robera Badintera. Ova Komisija je imala velik značaj jer je presudno utjecala u oblikovanju stavova Europske unije. Komisija je definirala i formirala stavove o:

- statusu SFRJ,
- o sukcesiji bivše SFRJ,
- mogućnostima i uvjetima priznanja bivših Jugoslovenskih
- republika,
- karakteru međurepubličkih granica,
- o dometima konstitutivnosti.

U nastojanjima pronalaska rješenja na prostoru SFRJ doneseno je nekoliko deklaracija, među kojima je Briselska deklaracija od 17. decembra 1991. godine kojom se kaže da će Europska unija priznati nezavisnost svih jugoslovenskih republika koji ispunjavaju određene uvjete. Ova Deklaracija predstavlja spoj Povelje UN-a, završnog akta iz Helsinkija i Pariske povelje o novom poretku u Europi. Ovdje treba posebno izdvojiti Izvještaj Badinterove komisije od 15. januara 1992. godine, sa kojim se priznaju Slovenija i Hrvatska. Dopunom izvještaja od 26. januara 1992. godine definirani su uslovi za referendum koji je zakazan i održan 29.02/1.03.1992. godine i na kojem su građani SR BiH donijeli odluku o nezavisnosti. U Luksemburgu je 6. aprila.1992. godine donesena odluka od strane članica Europske unije o međunarodnom priznanju R BiH, a 7. aprila 1992. godine SAD-e su izvršile međunarodno priznanje.

Glavni i ključni razlog za pasivnost u pristupu rješavanja Jugoslovenske krize leži u različitostima između SAD-a i Europe. Ova različitost se ogleda u tome što su SAD-e željele da ključnu ulogu u rješavanju krize preuzmu članice Europske unije, a za što oni nisu bili sposobni. Nesposobnost zemalja Europske unije ogledala se u prvom redu u njenom nejedinstvu i različitim interesima. Europska unija, koja je i sama bila u procesu pregovora u Mastrihtu, nije odigrala ulogu koja joj je bila namijenjena. Ključni elemenat koji je mogao doprinijeti mirnom procesu rješavanja Jugoslovenske krize bio je u jedinstvenom pristupu SAD-a i zemalja Europske unije uz neposrednu podršku NATO-saveza. Na Jugoslovenskom prostoru očekivan je jači i odlučniji angažman SAD-a u rješavanju krize.

Kada je shvaćeno da SAD-e neće i nemaju namjeru za angažmanom u rješavanju krize, disolucija je dobila novi zamah i ušla u svoju završnu fazu. Tragedija Jugoslavije nije bila predodređena. Bila je proizvod loših, često kažnjavanih političkih lidera koji su podsticali etnički sukob zbog ličnog političkog i finansijskog dobitka.[109] Proces nastajanja novih država na prostoru bivše SFRJ i pokušaj njenog očuvanja kao državne tvorevine internacionaliziran je na svim nivoima (EZ, SAD-e, UN, KEBS) i u svakom pogledu (političkom, ekonomskom i vojnom) sa ciljem rješavanja krize. Međutim, ta kriza je kulminirala i prerasla u rat sa nesagledivim posljedicama za zemlje nastale nakon raspada SFRJ. Međunarodna zajednica, ni jedna država, ni jedan državnik i niti jedna međunarodna institucija (EZ i SAD) ne može se podičiti da je reagovala Amerikanci i Europljani lutali su[110] bez pravih rješenja i poteza za rješavanje krize sve do Dejtonskog mirovnog sporazuma. U takvim okolnostima bio je otvoren put za ratna djelovanja agresora. "Agresija se temeljila na kalkulaciji da neće doći do spoljne akcije u cilju intervencije za zaštitu mira i zaustavljanju rata."[111]

Ovo je iskoristio Slobodan Milošević i svojim političkim i vojnim djelovanjem doveo je do ubrzanog raspada SFRJ i ratova koji su za posljedicu imali nekoliko stotina hiljada ubijenih, nekoliko miliona raseljenih i protjeranih, ogromna materijalna razaranja. Politički cilj Slobodana Miloševića bio je dominacija Srba na što većem prostoru SFRJ. U realizaciji tog svoga cilja polazio je od stajališta o ugroženosti srpskog naroda i nužnosti upotrebe JNA u njihovoj zaštiti, ali istovremeno i ujedinjenju Srba u jednu državu koju su provodili Srbi secesijom hrvatskih i bosanskohercegovačkih prostora. Milošević je pokrenuo ratove pod izgovorom da je potrebno zaštititi srpski naroda na područjima preko Drine. Politika Slobodana Miloševićeva insistirala je na što većem području nastanjenom Srbima (što je u praksi značilo agresiju i etničko čišćenje i pokušaje etničkog čišćenja) na području gdje Srba praktički i nije bilo ili su bili u neznatnom broju kao u Dubrovniku i Drnišu, te u velikim područjima Bosne i Hercegovine, poput dijelova srednje Bosne, Bosanske Posavine i Podrinja. Slijedeći srpsku nacionalnu ideologiju koja se nije bitno promijenila od druge polovice 19. stoljeća, kojom je težnja za ujedinjenjem srpskog naroda došla u konflikt s realnošću

109 Ričard Holbruk, *Završiti rat*, Šahinpašić, Sarajevo, 1998, str. 23.

110 *Nedovršeni mir-Izvještaj Međunarodne komisije za Balkan*, nav. dj., str.28.

111 Muhamed Filipović, *Bosna i Hercegovina,* Compact, Sarajevo,1997, str.166.

da većina Srba koji bi se trebali pripojiti matičnoj srpskoj državi živi izmiješano, i često kao manjina, s drugim narodima-prije svih Hrvatima i Bošnjacima, a "sveta srpska zemlja" Kosovo je nastanjena Albancima. Slobodan Milošević i njegova politika doživjeli su poraz. Za politiku Slobodana Miloševića može se reći da je to samo operacionalizacija srpske ideologije nacionalnoga ujedinjenja svim sredstvima, da je on vješto, koliko su mogućnosti dopuštale, pokušao provesti taj nacionalni projekt. On ovaj velikosrpski projekat nije osmislio (možemo ga vezati za pojavu Načertanija od sredine 19. stoljeća), niti ga je politički inovirao (što su učinili autori Memoranduma SANU).

Ako postavimo pitanje da li je Slobodan Milošević isključivo odgovoran za rat i da li je disolucija SFRJ mogla biti bez rata, mislimo da je odgovor negativan. Ovakav odgovor proizilazi iz ideologije srpskog nacionalnog ujedinjenja koje je po svaku cijenu i svim sredstvima imalo podršku u većini srpskoga nacionalnog korpusa i nacionalne elite. I vrlo je vjerovatno da bi se rat tokom disolucije SFRJ desio i da Miloševića nije bilo, odnosno rata bi bilo s nekim drugim srpskim političarem ili političarima. Razlozi za to upravo leže u velikosrpskim hegemonističkim pretenzijama spram prostora R BiH i R Hrvatske.

II.2. Političke pripreme agresije na Bosansku krajinu

Agresija na R BiH pripremana je planski i obuhvatala je sve subjekte društvenog života. Vojno-političke pripreme odvijale su se u više faza i imale su za cilj potpunu aneksiju R BiH. Proces regionalizacije prostora R BiH uoči ratnih dešavanja bio je usmjeren ka naglašavanju etničkog principa u definiranju regiona, uz netačna interpretiranja ekonomskih pokazatelja, namjerna previđanja tržišnih i svih drugih faktora ekonomskog i socijalnog karaktera, uz jasne pokušaje vezivanja regionaliziranih prostora za Srbiju i Hrvatsku.

Na prostoru Bosanske krajine SDS-a je počela sa formiranjem paradržavnih oblika vlasti. Već 21. januara 1991. godine pokrenuta je inicijativa za formiranje Zajednice opština Bosanske krajine (u daljem tekstu ZOBK-a). U pripremama za osnivanje ove Zajednice, čelnici SDS-a su uvjeravali javnost da ova Zajednica nema političku već ekonomsku, kulturnu i razvojnu dimenziju. Međutim, vrijeme je dematiralo ova SDS-ova uvjeravanja i ova zajednica je prerasla u politički faktor koji je svojim potezima na prostoru Bosanske krajine doveo do masovnih zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava.

Na sastanku održanom 7. aprila 1991. godine Regionalni odbor SDS-a odobrio je inicijativu za osnivanje ZOBK-a, a već 10. aprila 1991. godine Skupštine opština s većinom srpskog stanovništva (opštine Čelinac, Srbac, Ključ, Titov Drvar i Bosanski Petrovac) glasaju za priključenje još nepostojećem ZOBK-u. Ostale opštine sa srpskom većinom (Bosanska Gradiška, Bosansko Grahovo, Bosanska Dubica, Laktaši, Prnjavor, Glamoč i Skender-Vakuf) priključuju se 11. i 12. aprila 1991. godine. Za predsjednika Skupštine ZOBK-a izabran je Vojo Kuprešanin, dok je za prvog potpredsjednika izabran Radoslav Brđanin a za drugog potpredsjednika Dragan Knežević. U svim opštinama koje su dale saglasnost na osnivanje ZOBK-a na vlasti je bila SDS-a a Srbi su činili apsolutno većinsko stanovništvo, prema rezultatima popisa iz 1991. godine. Nakon osnivanja ZOBK-a i u drugim dijelovima počinje teći formiranje ovih neustavnih kategorija. U dokumentu o udruživanju u ZOBK-a prema članu 1. dogovora u zajednicu se udružuje 18 opština, s tim da joj mogu pristupiti i druge opštine uz saglasnost potpisnika ovog dogovora (član 5.). Određivanjem njihove nadležnosti i teritorijalnog prostiranja, kao i vremenski neograničenog trajanja ova zajednica dobila

je obilježja jednog novog modela društveno-političkog organiziranja u pravno-političkom sistemu SR BiH. Ovaj scenario se odvijao po već isprobanom modelu iz Hrvatske, kada je u ljeto 1990. godine proglašena Srpska autonomna oblast Krajina (u daljem tekstu SAO).

Господину Милану Бабићу, предсједнику Српског националног вијећа , Книн

Поштовани господине Предсједниче,

У име Српског националног вијећа БиХ и у име српског народа из цјеловите и југословенске Босне и Херцеговине честитам Вам проглашење Српске аутономне области Крајине.

Ваша досљедност у успостављању достојанства српског народа у Хрватској представља значајно мјесто у свеукупним гаранцијама духовног, културног, политичког и државног јединства Срба. Успостављањем овог јединства српски народ на југословенским просторима остварује само оне неопходне минимуме које је већ одавно остварио сваки европски народ.

Уз честитике примите и увјеравања да ће Српско национално вијеће Босне и Херцеговине увијек под духовним, културним, политичким и државним јединством подразумијевати и државно јединство Српске аутономне области Крајине и свих других српских крајева са матицом Србијом у слободној, демократској и федеративној Југославији, ма колика она била.

Радован Караџић, предсједник
Српског националног вијећа БиХ

СРПСКА АУТОНОМНА ОБЛАСТ КРАЈИНА коју представља предсједник Владе Српске аутономне области Крајина др Милан Бабић

и

ЗАЈЕДНИЦА ОПШТИНА БОСАНСКА КРАЈИНА коју представља предсједник Извршног вијећа Заједнице општина Босанска Крајина Анђелко Граховац

склопили су 24.06.1991. године у Бања Луци

У Г О В О Р О С А Р А Д Њ И

Члан 1.

Овим Уговором утврђују се субјекти, садржај и начини интеграције Српске аутономне области Крајина и Заједнице општина Босанска Крајина и обавезе које из тог происходе.

Члан 2.

Сарадња у оквиру интеграције обухватиће следеће области: привреду, политику, културу, просвјету, образовање, здравство, социјални рад и социјалну политику, саобраћај и везе, информисање, одбрану као и друге области живота и рада у којима се укаже потреба за интегративном сарадњом.

Члан 3.

Сарадња ће се у процесу интеграције остваривати на нивоу институција и органа као и других субјеката који врше власт, послују или на било који други начин дјелују у областима које су предвиђене као садржај сарадње члана 2. овог Уговора и којима је сједиште на територијама САО Крајина и Заједнице општина Босанска Крајина.

Члан 4.

Одлуке, уредбе и друга одговарајућа правна акта којима ће бити регулисана сарадња у појединим областима доносиће институције, органи и субјекти на које се односи садржај тих одлука. Изузетно, у оним случајевима у којима због значаја појединих одлука, а које се тичу развоја обију крајина као цјелине, одлуке ће се доносити на нивоу Владе односно Извршног вијећа и скупштина САО Крајине и Заједнице општина Босанске Крајине.

- 2 -

Члан 5.

Уговорне стране су се договориле да свака од њих (САО Крајина и Заједница општина Босанска Крајина), задржавају свој политички и правни субјективитет све дотле док општеполитичке прилике у Југославији као и процеси интеграције међу њима не услове и омогуће и другачија рјешења.

Члан 6.

Уговорне стране споразумјеле су се да у односу на треће субјекте поред самосталног, могу имати и заједнички наступ када је то у обостраном интересу.

Члан 7.

Одговорност за преузете обавезе из овог уговора имају институције, органи и субјекти који доносе појединачне одлуке и друга правна акта а у крајњој инстанци Скупштина САО Крајине и Скупштина Заједнице општина Босанске Крајине.

Члан 8.

Начини и средства којима ће се обезбједити спровођење донијетих одлука и других аката који проистичу из овога уговора као и његове одредбе одредиће Скупштине САО Крајине и Заједнице општина Босанске Крајине.

Члан 9.

Овај уговор ступа на снагу даном његовог проглашења на заједничкој сједници Скупштина САО Крајине и Заједнице општина Босанске Крајине уз његово претходно потписивање на нивоу Владе САО Крајине и Извршног вијећа Заједнице општина Босанске Крајине.

ИЗВРШНО ВИЈЕЋЕ ЗАЈЕДНИЦЕ
ОПШТИНА БОСАНСКА КРАЈИНА

Анђелко Граховац

ВЛАДА СРПСКЕ АУТОНОМНЕ
ОБЛАСТИ КРАЈИНА

Бабић др Милан

Ugovor o saradnji tzv. ZOBK-a i SAO Krajine

U provođenju koncepta stvaranja velike Srbije, novouspostavljena zajednica počela je sa aktivnostima stvaranja veza sa SAO Krajinom u R Hrvatskoj. U iskazivanju podrške secesionističkoj politici Srba u R Hrvatskoj, 5. maja 1991. godine održana je vanredna sjednica Skupštine ZOBK-a [112] na kojoj je iskazana bezrezerva podrška SAO Krajini u

112 Dnevne novine *"Glas"* od 6. maj 1991. godine na str. 6. prenijele su poruku sa te Skupštine koja glasi "od danas svaki napad na srpski narod u Hrvatskoj će se smatrati napadom na sve građane u Bosanskoj Krajini, jer se politikom ugrožavanja jednog naroda ugrožavaju i drugi narodi koji zajednički žive na ovom

R Hrvatskoj. Posebno je Radovan Karažić podržavao stvaranje SAO Krajine. Koliko je Radovan Karadžić podržavao ovaj secesionictički čin najbolje ilustrira pismo podrške koje je uputio Milanu Babiću. Čestitajući na proglašenju SAO Krajine Radovan Karadžić naglašava potrebu srpskog jedinstva u svim segmentima ali i državnog jedinstva Srba. Iz ovog pisma jasno se isčitavaju poruke o potrebi stvaranja i ujedinjenja Srba u jedinstvenu državu. Posebno naglašava "da će Srpsko nacionalno vijeće Bosne i Hercegovine uvijek pod duhovnim, kulturnim, političkim i državnim jedinstvom podrazumijevati i državno jedinstvo Srpske autonomne oblasti Krajine i svih drugih srpskih krajeva sa maticom Srbijom u demokratskoj i Federativnoj Jugoslaviji ma kolika ona bila."[113]

Skupština ZOBK-a se na svojoj 7. sjednici, održanoj 16. septembra 1991, transformisala u Autonomnu Regiju Krajina (dalje u tekstu: ARK). U toj odluci o transformiranju objavljuje se osnivanje ARK-a kao neodvojivog dijela Savezne države Federativne Jugoslavije i sastavnog dijela Federativne jedinice BiH. Istog dana usvojen i Statut ARK-a, koji je bio gotovo identičan Statutu ZOBK-a. Sjedište ARK-a, kao i ZOBK-a, bilo je u Banjoj Luci.

Skupština srpskog naroda u BiH (dalje u tekstu: Skupština Srpske Republike BiH) je na svojoj 2. sjednici 21. novembra 1991., verifikovala osnivanje ARK-a i još četiri srpske autonomne oblasti. Dana 9. januara 1992. godine proglašena je Republika srpskog naroda Bosne i Hercegovine, koju su činile takozvane srpske autonomne regije i oblasti, uključujući ARK-u. Ovim činom ARK-a i druge četiri srpske autonomne oblasti postale su sastavni dijelovi Srpske Republike BiH. Što se tiče funkcija i nadležnosti ARK-a može se reći da je to bilo političko tijelo kojem su data ovlaštenja koja su pripadala općinama, sa širokim ovlaštenjima uključujući vojna i bezbjednosna pitanja. U Statutu ARK-a predviđena je i oblast odbrane i njime je bilo predviđeno da prati stanje i koordinira aktivnosti na organizovanju i sprovođenju priprema za opštenarodnu odbranu u skladu sa Zakonom, planovima odbrane općina i planom odbrane Republike. U Statut ARK-a bila je ugrađena i odredba prema kojoj Skupština ARK-a ima stalni Politički savjet, koji se bavi pitanjima razvoja političkog sistema, i stalni Savjet za narodnu

području."

113 Vidi pismo Radovana Karadžića upućeno Milanu Babiću, predsjedniku srpskog nacinalnog vijeća Knin.

odbranu, koji se bavi pitanjima iz oblasti narodne odbrane od interesa za Autonomnu Regiju Krajina.

Nedugo zatim 16. septembra1991. godine ova zajednica općina je transformirana u SAO (srpsku autonomnu oblast). Ovom formiranju prethodilo je formiranje SAO Hercegovine, što je otvorilo proces saoizacije cijelog prostora. Slijedom ovih "dviju paraustavnih kategorija,"[114] (jer Ustav BiH autonomne oblasti ne poznaje kao političko-teritorijalne organizacije niti teritorijalne etničke ekskluzivitete), formiraju se i na ostalim područjima slične paradržavne tvorevine. Formirane su 15. oktobra 1991. godine Autonomna regija sjeveroistočna Bosna, 22. oktobra SAO Romanija, SAO sjeverna Bosna 5. novembra, SAO Birač formirana je 9. januara.[115] Proces zaokruživanja srpskih autonomnih oblasti nije završen zaokruživanjem makroetničkih prostora (u koje je ulazilo više opština), nego je nastavljen i na mikro razini formiranjem tzv. srpskih opština.

Kninsko rukovodstvo sa Milanom Babićem na čelu, počinje aktivnosti oko ujedinjenja SAO Krajine i Zajednice opština Bosanske krajine. Formalizacija takvog plana i dogovora bila je 24. juna 1991. godine u Banjoj Luci gdje su potpisali "sporazum o saradnji" između dvije paradržavne kategorije. U praksi je najbolje funkcionirala vojna suradnja.[116] Konačni "proglas o ujedinjenju" donesen je 27. juna 1991. godine u Bosanskom Grahovu. U proglasu je naglašeno da je cilj ujedinjenja "integracija srpskog naroda u cjelini, a sve s ciljem stvaranja jedinstvene države u kojoj će živjeti svi Srbi na Balkanu."[117]

114 Kasim I. Begić, *Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Deytonskog sporazuma*, Bosanska knjiga, Sarajevo, 1996. str.59.

115 Datumi formiranja SAO preuzeti iz knjige Kasim I. Begić, *nav.dj.*

116 Jedinice tzv. SAO Krajine su 8. juna 1991. godine prešle na teritoriju BiH i u Drvaru održale demonstraciju sile i praktično pokazale da nema granica između BiH i Hrvatske i da su srpski prostori ujedinjeni.

117 Dnevni list *"Glas"* od 28. juni 1991, str. 7.

Уједињење српског народа императивни је захтјев у којем живимо. Након свих искушења кроз историју које је српски народ имао у борби за слободу, живота у самосталној српској држави и живота у Југославији заједно с другим народима, данас након разједињења Југославије одвајањем Словеније и Хрватске, српски народ се налази на новом историјском искушењу поновног тражења форме свог државног обједињавања и конституисања.

Садржај те државе изражава се кроз начело -"Да сви Срби живе у једној држави" прихватиле су двије опције облика будуће државе. Југославија као федерација Србије и Црне Горе и осталих који желе да живе у њој и самостална српска држава.

Значајан корак у процесу српског државног обједињавања након разједињавања Југославије, јесте уједињење двије српских Крајина, Заједнице општина Босанска Крајина и Српске Аутономне Области Крајине зато

СКУПШТИНА ЗАЈЕДНИЦЕ ОПШТИНА БОСАНСКА КРАЈИНА И СКУПШТИНА СРПСКЕ АУТОНОМНЕ ОБЛАСТИ КРАЈИНА на заједничкој сједници у Босанском Грахову уочи Видовдана 1991. године, доносе

ДЕКЛАРАЦИЈУ О УЈЕДИЊЕЊУ

ЗАЈЕДНИЦЕ ОПШТИНА БОСАНСКА КРАЈИНА И СРПСКЕ АУТОНОМНЕ ОБЛАСТИ КРАЈИНА

1. Декларацијом о уједињењу Заједница општине Босанска Крајина и Српске Аутономне Области Крајина конституишу се у јединствену политичко-територијалку цјелину. Уједињење Крајина имаће пуније политичко-правни субјективитет и пуније суверенитет у одлучивању о карактеру веза с другим народима на простору Југославије ма што се под ном подразумијевало.

2. У циљу пуног изражавања свог политичког и територијалног субјективитета, легитимитета и интегритета уједињена Крајина посебним одлукама, а на основу ове Декларације конституисаће своје институције и органе власти.

3. Декларација о уједињењу представља политички чин, јер је израз воље српског народа Заједнице општина Босанска Крајина и Српске Аутономне Области Крајина да живи заједно. Она представља и правни акт који обавезује све субјекте у складу с њеном изреком и суштином.

4. Декларација о уједињењу чини правну и политичку основу интегративне сарадње у областима привреде, политике, културе, просвјете, образовања, здравства, социјалног рада и социјалне политике, саобраћаја и веза, информисања полиције, одбране и других сектора живота и рада у којима се укаже потреба за таквом сарадњом како је и предвиђено Уговором о сарадњи.

5. Према другим субјектима Уједињена Крајина наступаће јединствено и своју политичку активност усмјериће у смјеру сопствене интеграције и интеграције српског народа у цјелини, а све с циљем стварања јединствене државе у којој ће живјети сви Срби на Балкану.

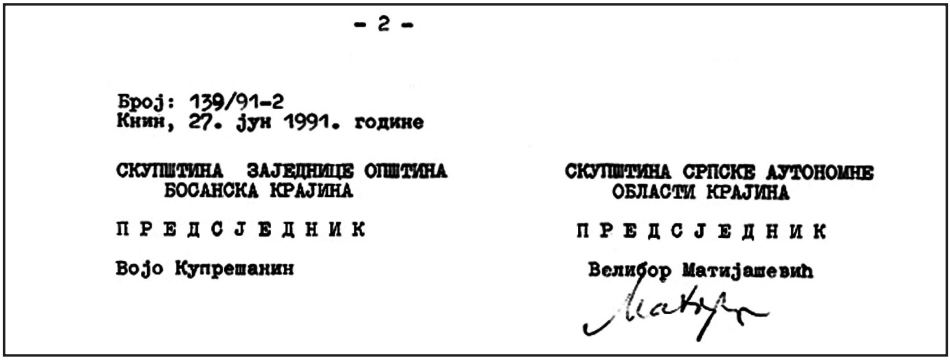

- 2 -

Број: 139/91-2
Книн, 27. јун 1991. године

СКУПШТИНА ЗАЈЕДНИЦЕ ОПШТИНА
БОСАНСКА КРАЈИНА

П Р Е Д С Ј Е Д Н И К

Војо Купрешанин

СКУПШТИНА СРПСКЕ АУТОНОМНЕ
ОБЛАСТИ КРАЈИНА

П Р Е Д С Ј Е Д Н И К

Велибор Матијашевић

Deklaracija o ujedinjenju tzv. ZOBK-a i SAO Krajine

Paralelno sa ovim procesom tekao je proces konstituiranja tzv. Skupštine srpskog naroda u BiH (24. oktobra 1991. godine), koju su činili poslanici iz reda SDS i SPO, s mogućnošću da se priključe i ostali poslanici Skupštine R BiH srpske nacionalnosti. Donoseći odluke o ostajanju srpskog naroda u zajedničkoj državi sa Srbijom i Crnom Gorom i drugim srpskim paradržavnim oblastima u R Hrvatsko,j u praksi je otpočeo projekat zaokruživanja velike Srbije. Reagirajući na ovakav akt konstituisanja, "Zakonodavnopravna komisija Skupštine SR BiH ocijenila je da je ovakav čin nelegitiman, jer po Ustavu SR BiH, izbornim zakonima i Poslovnikom Skupštine, zastupnici u Skupštini SR BiH nisu legitimni predstavnici svog naroda, nego predstavnici građana-birača izborne jedinice u kojoj su ih građani, a ne narodi birali, pa time i nemaju mandat da predstavljaju i zastupaju jedan od naroda iz te izborne jedinice."[118] Nastavljajući kontinuitet destrukcije R BiH, održan je plebiscit srpskog naroda novembra 1991. godine,[119] koji je u osnovi bio opravdanje za proglašenje Srpske Republike.[120] Svoju državnu funkciju ova paradržavna tvorevina dobila je donošenjem Ustava 28. februara 1992. godine.[121] Proces stvaranja srpskih autonomnih oblasti a kasnije i Republike srpskog naroda u BiH, predstavlja najgrublji oblik narušavanja ustavnih principa, ravnopravnosti građana, principa da su građani nosioci vlasti, teritorijalnog jedinstva i nedjeljivosti BiH, što je u direktnoj suprotnosti sa odredbama Ustava SR BiH (Amandmani LX, LXII, LXVII na Ustav SR BiH).[122]

118 Isto, str.61.

119 "Službeni glasnik srpskog naroda u BiH" br.1/92.

120 "Službeni glasnik srpskog naroda u BiH" br.2/92.

121 "Službeni glasnik srpskog naroda u BiH" br.3/92.

122 "Službeni list SR BiH" br.21/90.

Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, kao legitimni, slobodno i demokratski izabrani predstavnik i zaštitnik njegovih prava i interesa, ostvarujući njegovu plebiscitom izraženu volju i na njoj zasnovanu svoju odluku da se pristupi formiranju Republike srpske Bosne i Hercegovine, na zasjedanju održanom 9. januara 1992. godine donosi

Deklaraciju o proglašenju republike srpskog naroda Bosne i Hercegovine

I

Na područjima srpskih autonomnih regija i oblasti i drugih srpskih etničkih cjelina u Bosni i Hercegovini, uključujući i područja na kojima je srpski narod ostao u manjini zbog genocida koji je nad njim izvršen u drugom svjetskom ratu, a na osnovu plebiscita održanog 9. i 10. novembra 1991. godine na kome se srpski narod izjasnio za ostanak u zajedničkoj državi Jugoslaviji, osniva se i proglašava.

Republika srpskog naroda Bosne iHercegovine

II

Republika se nalazi u sastavu savezne države Jugoslavije kao njena federalna jedinica.

III

Teritorijalno razgraničenje sa političkim zajednicama drugih naroda, Bosne i Hercegovine, kao i razrješavanje ostalih međusobnih prava i obaveza, izvršiće se mirnim putem i dogovorno, uz uvažavanje etničkih, istorijskih, pravnih, kulturnih, ekonomskih, geografskih, komunikacijskih i drugih bitnih kriterija i uz poštovanje principa i pravila međunarodnog prava.

IV

Osnove društvenog, političkog i državnog sistema Republike urediće se njenim ustavom.
Ustavom Republike garantovaće se puna ravnopravnost i jednakost pred zakonom naroda i građana i zaštita od bilo kog oblika diskriminacije.

VI

Do Izbora i konstituiranja njihovih organa i institucija koji će biti ustanovljeni ustavom Republike, funkcije državnih organa u Republici obavljaće sadašnja Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini i Ministarski savjet.

VII

Sedište organa Republike je u Sarajevu.

VIII

Do donošenja ustava, zakona i drugih propisa Republike na njenom području će važiti savezni propisi, kao i propisi dosadašnje SR Bosne i Hercegovine, osim onih za koje Skupština srpskog naroda utvrdi da su u suprotnosti sa saveznim ustavom.

IX

Organi vlasti dosadašnje SR Bosne i Hercegovine predstavljaće zajedničke organe nacionalnih zajednioa u prelaznom periodu, do konačnog teritorijalnog razgraničenja i razrješenja ostalih prava i obave-za.
U prelaznom periodu zajednički organi konsenzusom donose neophodne odluke i akte.

X

Ova Deklaracija stupa na snagu danom donošenja, a uvešće se u život danom eventualnog priznavanja nezavisnosti Bosne i Hercegovine. Uvođenje Deklaracije u život odložiće se na neodređeno vrijeme pod uslovom da zahtjev za priznanje nezavisnosti Bosne i Hercegovi-ne njegovi podnosioci povuku do 15. januara 1992. godine.

XI

Deklaracija će se objaviti u "Službenom glasniku srpskog naroda u Bosni i Hercegovini".

PREDSJEDNIK
SKUPŠTINE SRPSKOG NARODA
u Bosni i Hercegovini
Mr Momčilo Krajišnik

Deklaracija o proglašenju tzv. Republike srpskog naroda Bosne i Hercegovine

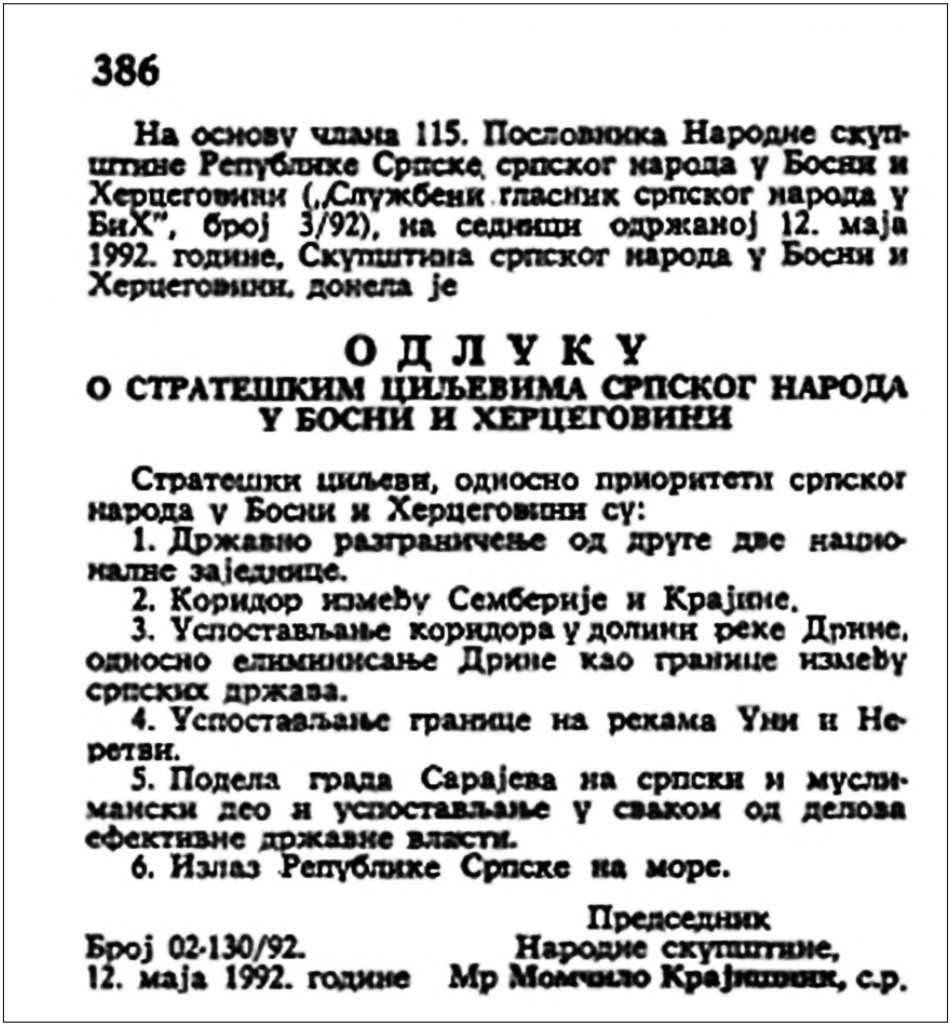

386

На основу члана 115. Пословника Народне скупштине Републике Српске, српског народа у Босни и Херцеговини („Службени гласник српског народа у БиХ", број 3/92), на седници одржаној 12. маја 1992. године, Скупштина српског народа у Босни и Херцеговини, донела је

ОДЛУКУ
О СТРАТЕШКИМ ЦИЉЕВИМА СРПСКОГ НАРОДА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Стратешки циљеви, односно приоритети српског народа у Босни и Херцеговини су:

1. Државно разграничење од друге две националне заједнице.
2. Коридор између Семберије и Крајине.
3. Успостављање коридора у долини реке Дрине, односно елиминисање Дрине као границе између српских држава.
4. Успостављање границе на рекама Уни и Неретви.
5. Подела града Сарајева на српски и муслимански део и успостављање у сваком од делова ефективне државне власти.
6. Излаз Републике Српске на море.

Број 02-130/92.
12. маја 1992. године

Председник
Народне скупштине,
Мр Момчило Крајишник, с.р.

Strateški ciljevi srpskog naroda u Bosni i Hercegovini

Ratne ciljeve Radovan Karadžić je prvi put izložio na 16. sednici Skupštine RS u maju 1992. godine. Oni su poznati kao "šest strateških ciljeva."[123] Prema svedočenju Roberta Donie[124] pred Haškim tribunalom, Karadžić je definisao svih šest ciljeva: "prvi cilj je razdvajanje od druge dve zajednice; drugi cilj je koridor između Semberije i Krajine, a treći eliminacija reke Drine kao granice, odnosno ukidanje postojeće granice koja je razdvajala Bosnu i Hercegovinu od Srbije. Četvrti cilj

123 Odluka broj 02-130/92 od 12. maja. 1992. godine, "*Službeni glasnik Republike Srpske" br. 22/93,* str.866.

124 Robert Donia svjedočio je kao ekspert pred MKSJ.

je uspostavljanje granice na reci Uni i reci Neretvi, a peti podela grada Sarajeva na srpski i muslimanski deo. Šesti cilj bio je izlaz Srpske republike Bosne i Hercegovine na more."[125]

Može se sa sigurnošću reći da je glavni zadatak stvaranja pararegionalnih i paradržavnih tvorevina Srpskog naroda u R BiH oblikovanje zacrtanog etničkog prostora koji je trebalo pripojiti velikoj Srbiji. U prilog ovoj tvrdnji ide Deklaracija o državnom i političkom uređenju Republike srpskog naroda kao ekskluziviteta jednog naroda (srpskog), što će se u praksi pokušati ostvariti provođenjem genocidne politike i etničkog čišćenja u periodu 1992-1995. godine.

Kao protuteža stvaranju srpskih autonomnih oblasti po istom scenariju počinje stvaranje hrvatskih zajednica, sa ciljem zaštite etničkih i povijesnih prostora i interesa hrvatskog etnokolektiviteta. Početak oživotvorenja ovog projekta počinje sa "formiranjem Hrvatske zajednice Bosanska Posavina, sa osam općina (Bosanski Brod, Odžak, Modriča, Derventa, Bosanski Šamac, Orašje, Brčko i Gradačac) 12. novembra 1991. godine."[126] Ovaj projekat se nastavlja 18. novembra 1991. godine formiranjem Hrvatske zajednice Herceg- Bosne sa trideset općina koja je proglašena u Grudama 4. jula 1992. godine."[127] Proces pararegionalnog i paradržavnog uobličavanja i zaokruživanja hrvatskih povijesnih prostora nastavljen je stvaranjem Hrvatske zajednice Srednje Bosne u čiji sastav ulaze općine Zenica, Zavidovići, Maglaj i Žepče. U političkom promoviranju i opravdavanju potrebe za stvaranjem hrvatskih zajednica, HDZ BiH je u retoričkim nastupanjima isticao da će se poštivati suverenitet i demokratski izabrana Vlada BiH, "u osnivačkim odlukama stajalo je da su zajednice političke, kulturne, gospodarstvene i područne cjeline čiji je cilj borba za demokraciju, mir, poštivanje povijesnih, etničkih, kulturnih prava i legalnih metoda."[128] Međutim, kasnije će se pokazati da se politika HDZ-a nije u suštini razlikovala od politike SDS-a.

Kod formiranja hrvatskih zajednica promoviran je etnički princip što u odnosu na demografsku statistiku i geografske elemente čini kontraverzu. Na geografskom prostoru na kojem se nalaze općine

125 Službeni glasnik Republike Srpske" br. 22/93

126 Begić Kasim, nav. dj., str. 65.

127 Isto, str.68.

128 Isto, str.66.

uključene u hrvatske zajednice pored Hrvata žive i pripadnici drugih naroda: Bošnjaci, Srbi i drugi. U nekim općinama koje su pripajane hrvatskim zajednicama, Hrvati nisu bili ni apsolutna niti relativna većina. Tamo gdje se nije mogao primijeniti etnički kriterij posezalo se za univerzalnim i stalno prisutnim povijesnim pravom na određeni prostor. Pored već navedenih razloga za osnivanje hrvatskih zajednica dodatno se poziva na prava samoodređenja i suverenosti naroda, uključujući i pravo na udruživanje; što znači da je osnivanje zajednica prva stepenica do državne tvorevine, jer ideja suvereniteta srašćuje sa državom.

Konačan proces nastajanja i potvrđivanja ideje za formiranje Hrvatske države u BiH i njeno pripajanje R Hrvatskoj možemo vidjeti u formiranju Hrvatske Republike Herceg-Bosne 24. augusta 1993. godine. Ovim činom uspostavlja se država hrvatskog naroda što je naglašeno u "Temeljnoj odluci o uspostavi i proglašenju Hrvatske Republike Herceg-Bosne."[129] Ako bismo htjeli uporediti ova dva projekta stvaranja pararegionalnih i paradržavnih etničkih ekskluziviteta možemo reći da se oni podudaraju po kriterijima nastajanja, po političkim potezima dviju nacionalističkih stranaka (SDS i HDZ), medijskom prezentacijom potrebe za ovakvim potezima, traženjem pomoći iz susjedstva i drugo. U procesu nastajanja ovih projekata za oba aktera karakterističan je etnički princip i polaganje povijesnih prava, što ni u kom slučaju u političko-pravnoj argumentaciji ne može biti prihvatljivo. "Bez obzira koliko se ova dva projekta podudarala po ideji i po formi napada na ustavno-pravni sistem i teritorijalni integritet BiH, sa istovjetnim ishodištem, tokom operacionaliziranja neminovan je bio na mnogim tačkama sudar između saoizacije i haoizacije, prvenstveno u teritorijalnom preklapanju"[130], "gdje su Bošnjaci isključivani i na čiju se štetu provodio ovaj projekat bez ostavljanja relevantnog dijela teritorija za eventualnu maoizaciju."[131] Stoga će teritorija postati najjači kamen spoticanja u godinama koje su dolazile, "naročito u ratnim sukobima i prilikom iznalaženja mirovnih planova."[132]

129 Narodni list, br. 1/93.

130 Begić Kasim, nav. dj., str. 68.

131 Isto, str. 69.

132 Isto, str. 69.

II.3. Velikosrpski projekat Bosanska krajina konstitutivni činilac nove Jugoslovenske federacije

Elaborat *Bosanska krajina konstitutivni činilac nove Jugoslovenske federacije*, koji je urađen na Ekonomskom institutu u Banjoj Luci, decembra 1991. godine predstavlja dokument koji nastavlja velikosrpsku političku ideologiju. Ovaj dokument je usvojen na XI sjednici Skupštine ARK-a 8. janura 1992. godine u Banjoj Luci.[133] Pojava ovog dokumenta u ovom trenutku nije slučajna, jer je već ranije formirana ARK-a a za nešto više od mjesec dana proglašena je Republika Srpska. Autori ovog dokumenta pored polaznih osnova koje su služile za izradu, obradili su još sedam cjelina. Kao i kod većine velikosrpskih ideološko-doktrinarnih dokumenata polazište je u historijskom polaganju prava Srba za stvaranje čisto etničkog teritorijalnog ekskluziviteta. Dokument je prepun falsificiranih i tendencioznih činjenica i stavova koji su imali za cilj homogenizaciju srpskog naroda radi ostvarivanja navedenih težnji. Polazeći od ugroženosti i neravnopravnosti u tekstu se naglašava da "nisu oživotvoreni rezultati ukupnih nastojanja iz daljnje i bliže prošlosti usmjerenih na uspostavljanje što pravednijih ljudskih i civilizacijskih odnosa,"[134] ovakvi stavovi eksplicite ukazuju na nepravdu i zapostavljanje srpskog naroda, što nije tačno i ovakvi stavovi ni u kom slučaju ne mogu se smatrati relevantnim.

Neargumentirano i bez navođenja činjenica iskazujući elementarno nepoznavanje povijesnih prilika i odnosa unutar procesa nastanka i političkog razvoja jugoslovenskog društva, govore da posebnu zaslugu u emancipaciji političkih i socijalnih prilika i ujedinjenju Južnih Slavena u jedinstvenu državu imaju "krajiški hajduci i ustanici,"[135] što predstavlja apsolutnu neistinu i zloupotrebu povijesnih činjenica. Pravdajući i dajući alibi za stvorenu teritorijalno-upravnu jedinicu ARK-u, naglašavajući njenu progresivnu ulogu u razvoju regionalizacije po europskom modelu, dokument u suštini predstavlja najobičniji propagandni pamflet. Nikako se ne može pozivati na moderne europske regionalne procese a stvarati paraustavne kategorije koje derogiraju najviši pravni akt jedne zemlje.

133 Vidi zapisnik sa XI sjednice Skupštine ARK-a.

134 *Bosanska krajina-Konstitutivni činilac nove jugoslovenske federacije*, Banja Luka, 1991, str. 1.

135 Isto, str.1

Slika sa XI sjednice Skupštine ARK-a kada je usvojen elaborat

Govoreći u kontekstu razvoja modernog društva nakon uvođenja višestranačkog organiziranja i pluralizma postavljajući Bosansku krajinu kao pokretača i nosioca promjena apostrofiraju da je u Bosanskoj krajini "pokrenuta inicijativa za preispitivanje i promjenu teritorijalne i političko-upravne organizacije Bosne i Hercegovine, uvođenjem regionalnog koncepta organizovanja,"[136] što nije tačno. Činjenica je da su Srbi jednostranim nelegitimnim činom proglašavali različite pararegionalne i paradržavne oblasti uključujući i ARK-a. Zagovarajući regionalizam kao oblik borbe protiv ekonomske centralizacije, autori ovog dokumenta pozivaju se na neravnomjeran razvoj Bosanske krajine zbog utjecaja republičke vlasti. Međutim, zvanični pokazatelji su ukazivali na sasvim druge zaključke, jer od tadašnjih sedam regiona u Republici najniži stepen razvoja imao je Bihać (1987. godine 60,3 % republičkog prosjeka), dok je Banja Luka u istom periodu uvećala svoj rejting sa 79,1% na 82,2 %. Ključno stajalište dokumenta jeste da će "Bosanska krajina, zajedno

136 Isto, str.2

sa Srpskom Krajinom, činiti u geografskom pogledu zapadni dio nove Jugoslavije, bitno se mijenja i odnos prema konceptu regionalnog organizovanja,“[137] ovdje se prejudicira rješenje o budućim odnosima unutar Jugoslavije ali i Bosne i Hercegovine, ne uzimajući u obzir pravo i drugima da utječu na daljnju sudbinu zajedničke države. Znajući da su dvije bivše jugoslovenske Republike (Slovenija i Hrvatska) već krenule ka samostalnosti, da se pregovorima pokušavaju iznaći prihvatljivi koncepti za daljnji nastavak ostatka Jugoslavije, ovaj velikosrpski dokument nudi rješenja koja su na fonu velikosrpskih ideja iz ranijih perioda.

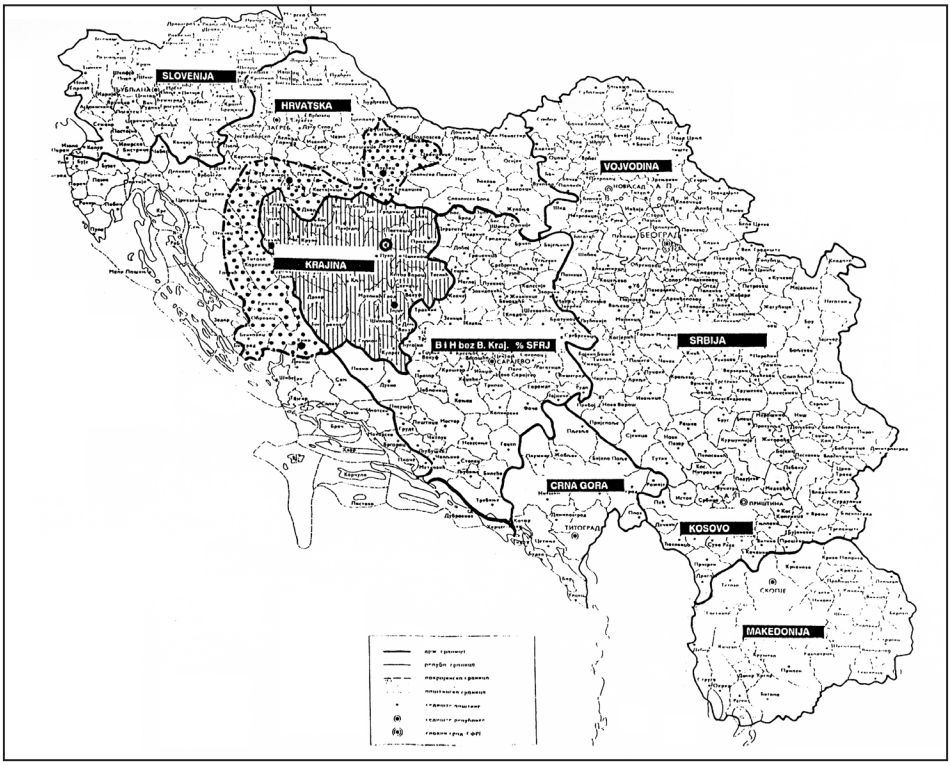

Prostor SFRJ po velikosrpskom projektu iz 1991. godine[138]

Pozivajući se na logiku demografsko-historijskih i geopolitičkih kriterija smatraju da bi se “Bosanska krajina trebala ujediniti sa dijelovima Srpske Republike Krajine, Likom, Kordunom, Banijom i

137 Isto, str. 3

138 Karta preuzeta iz Elaborata “Bosanska krajina konstitutivni činilaca nove jugoslovenske federacije” koji je rađen 1991. godine na Ekonomskom institutu u Banjoj Luci.

zapadnim dijelovima Slavonije, a Baranja i istočni dijelovi Slavonije prisajediniće se Vojvodini."[139] Dokument ovim otvoreno postavlja liniju Karlobag-Karlovac-Virovitica i ujedinjenje Srba u veliku Srbiju. Ranije uspostavljena ARK-a predstavlja samo prelazno rješenje do uspostave federalne jedinice koju će činiti 27 do 31 općina zapadne Bosne i već ranije navedeni i protustavno proglašeni dijelovi u Hrvatskoj.

Provodeći u praksi ideju Bosanska krajina konstitutivni činilac nove jugoslovenske federacije rukovodstvo SDS-a je došlo do suštinskog problema: kako riješiti prostore koji nisu etnički čisti ili u kojima su Srbi manjina ili imaju podjednak nacionalni sastav i kako od Bosanske Krajine napraviti srpski etnički ekskluzivitet.

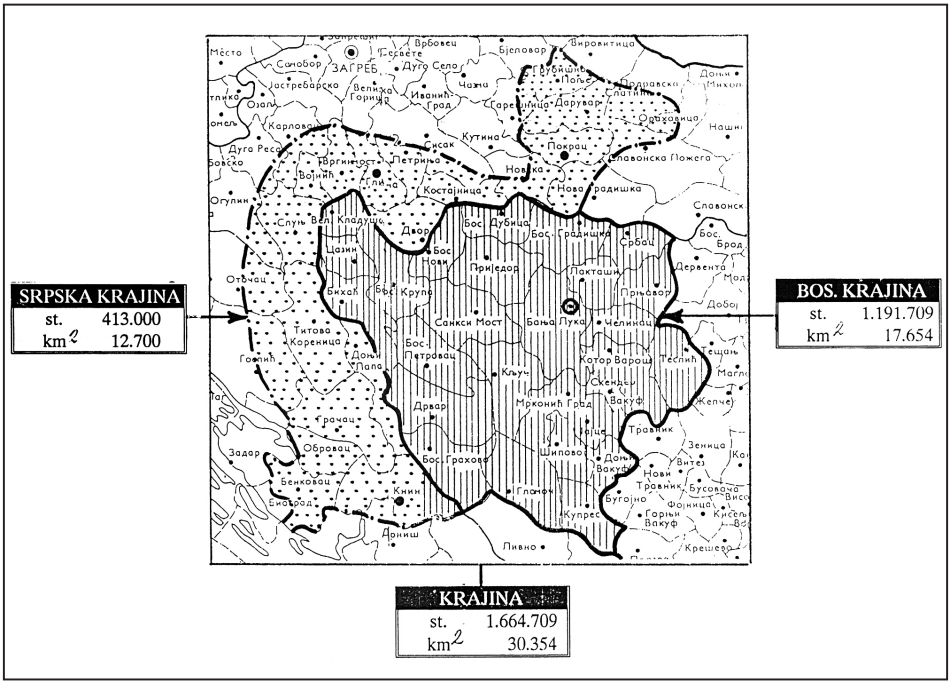

Bosanska krajina i Srpska krajina kao nova teritorijalna jedinica u okviru SFRJ[140]

Uvijek i iznova polažući pravo na stvaranje etnoekskluziviteta srpskog naroda, slijedeći kontinuitet velikosrpskog ideološko-

139 Isto, str. 3

140 Karta preuzeta iz Elaborata "Bosanska krajina konstitutivni činilac nove jugoslovenske federacije" koji je rađen 1991. godine na Ekonomskom institutu u Banjoj Luci a usvojen na IX sjednici ARK-a 8. januara 1992. godine.

doktrinarnog koncepta autori otvoreno zagovaraju i pozivaju na rješavanje istog ne birajući sredstva. Osnov za ovakva stajališta možemo naći u Naredbi Srpske demokratske stranke.[141] Ova naredba je objelodanjena na sastanku svih predsjednika općina u Banjoj Luci pod rukovodstvom Radovana Karažića. U tačkama 1, 3, 6 i 13 naređuje se formiranje komandi mjesta i jedinica, prelazak na ranije razrađene ratne sheme emitovanja radio programa, određivanje ratnih poreza i drugo. Ova naredba imala je za cilj pripreme na napade širom Bosne i Hercegovine, a posebno na prostoru Bosanske krajine. Iz ovoga proizilazi da nije slučajno prvo formirana ARK-a, već je ona planski nastala kako bi kasnije izvršila masovne ratne zločine i genocid nad Bošnjacima u Bosni i Hercegovini, a posebno u Bosanskoj krajini. U praksi provodeći i operativno razrađujući pomenutu naredbu i druge slične dokumente trebale su se ubrzati pripreme za otpočinjanje agresije na Bosnu i Hercegovinu.

Pokušavajući ukazati na greške iz prošlosti i trasirati put u budućnost Bosanske krajine, autori ovog dokumenta govore o zapostavljenosti ovog kraja od strane "kreatora srpske nacionalne politike i stratega njenog ostvarivanja,"[142] istovremeno ukazuju na "genocid koji je u razdoblju 1941-1945. godine nad Srbima izvršila NDH,"[143] pri tom zaboravljajući pomenuti genocid nad Bošnjacima učinjen od strane četnika i ustanika. Ukazujući na greške počinjene prema Srbima prilikom stvaranja federalnih jedinica unutar jugoslovenske federacije, oni smatraju da je trebalo stvoriti posebnu federalnu jedinicu na prostorima na kojima je učinjen genocid nad Srbima. Upravo na ovoj tezi predlažu formiranje federalne jedinice Bosanska krajina koja treba biti novi činilac buduće jugoslovenske zajednice.

Razmatrajući demografski faktor u kontekstu etničkog sastava Bosanske krajine, naglašavaju da je tokom Prvog svjetskog rata "došlo do egzodusa srpskog stanovništva,"[144] bez navođenja podataka o iseljavanjima drugih naroda, prvenstveno Bošnjaka. Ovakvo interpretiranje podataka za koje možemo slobodno reći da je manipuliranje imalo je za cilj homogeniziranje Srba za buduća dešavanja.

141 Naredba SDS od 26.10.1991. godine objavljena u knjizi Bećira Macića, *Zločini protiv mira,* str. 381.

142 Bosanska krajina konstitutivni činilac nove jugoslovenske federacije, nav.dj., str. 5.

143 Isto, str.5.

144 Isto, str.6.

Obrazlažući ulogu Srba u otporu okupaciji i fašizmu, naglašavajući ulogu srpskih ustanika kažu da je "na prostoru koji su oslobodili srpski ustanici stvorena prva slobodna teritorija u Jugoslaviji,"[145] time negirajući ulogu ostalih naroda u antifašističkoj borbi. Iz ovakvih stavova proizilazi da su samo Srbi bili na strani antifašističke koalicije. Istovremeno autori ovog dokumenta zaboravljaju da su upravo Srbi bili pripadnici četničkih jedinica koje su bile na strani fašističkih sila i koji su počinili zločine nad nesrbima. Međutim, autori zaboravljaju i ulogu srpskih ustanika u septembarskim dešavanjima 1941. godine na prostoru kulenvakufskog kraja, gdje su ti isti ustanici ubili preko 3000 Bošnjaka-muslimana.[146] Nastavljajući falsificiranje činjenica autori ovog dokumenta kažu da je "zahvaljujući vojnom doprinosu srpskih jedinica Bosanske krajine, Like, Korduna i Slavonije, omogućeno da Bosna i Hercegovina i Hrvatska dobiju status republika,"[147] što predstavlja najobičniju laž. Dokumentom se nastoji ukazati na ugroženost i opasnost koja prijeti Srbima na prostoru Krajine, jer kažu "i danas je ponovo na udaru i predmet je nagodbi u kojima glavnu riječ vode poraženi saveznici iz Drugog svjetskog rata. Zbog toga se rat nastavlja tamo gdje je 1945. godine zaustavljen, jer poraženi krivac nije kažnjen."[148] Ovo sigurno predstavlja ključno stajalište kojim se otvoreno poziva na rat, agresiju i zločine prema nesrbima u prvom redu prema Bošnjacima. Kažnjavanje "krivaca" u periodu 1992-1995. godine za posljedicu je imalo masove grobnice i logore u kojima je ubijeno nekoliko hiljada Bošnjaka i Hrvata Bosanske krajine i preko stotinu hiljada raseljenih iz svojih domova.

145 Isto, str. 7.

146 *Zbornik radova, Bihać u novijoj istoriji*, Banja Luka, 1987, str. 451.

147 Bosanska krajina konstitutivni činilac nove jugoslovenske federacije, nav. dj., str. 7.

148 Isto, str. 7.

ZAJEDNICA OPŠTINA BOSANSKE KRAJINE
B A N J A L U K A
Broj: _____
Dana: 30.5.1991. godine

Imajući u vidu svu složenost političke i ustavne krize u Jugoslaviji, specifičnost Bosne i Hercegovine i položaj Bosanske Krajine, te imajući u vidu za sada ispoljene stavove po tim pitanjima od strane političkih stranaka u BiH, posebno stavove Predsjednika Predsjedništva Bosne i Hercegovine Alije Izetbegovića izrečene u javnim nastupima i u pregovorima na sastancima predsjednika Predsjedništava svih šest republika, Skupština Zajednice opština Bosanske Krajine, na sjednici održanoj dana 30.5.1991. godine usvojila je slijedeće

Z A K L J U Č K E

1. Skupština Zajednice opština Bosanske Krajine neće prihvatiti nikakvu saglasnost ispred Bosne i Hercegovine da se Jugoslavija organizuje kao konfederacija, niti će prihvatiti Bosnu i Hercegovinu kao samostalnu i potpunu suverenu državu.

2. Svako eventualno odstupanje od dosadašnjeg ustavnog položaja Bosne i Hercegovine kao federalne republike u okviru Federativne Jugoslavije bit će razlog da Skupština Zajednica opština Bosanske Krajine organizuje referendum za demokratsko regulisanje ustavnog statusa Bosanske Krajine, kao autonomne ili federalne oblasti u okviru Jugoslavije.

3. Zadužuje se gospodin Brdjanin Radoslav, potpredsjednik Skupštine Zajednice opština Bosanske Krajine da kao poslanik u Skupštini Bosne i Hercegovine upozna Republičku Skupštinu sa ovim Zaključcima Skupštine Zajednice opština Bosanske Krajine.

PREDSJEDNIK SZOBK
Kojčešanin Vojo

Zaključci tzv. ZOBK-a o neprihvatanju R BiH kao suverene i samostalne države

Posebno su interesantna stajališta kojim ovaj dokument tretira granice, gdje se kaže da "granice nisu povučene uz dosljedno poštivanje etničkog i istorijskog kriterijuma, već proizvoljno i neprincipijelno,"[149] ovakvi stavovi nemaju svoju utemeljenost. Ovdje moramo naglasiti da najvećim dijelom granice Bosne i Hercegovine svoj historijski kontinuitet imaju još od 1699. godine, i time to nije administrativna nego državna granica.

Formirajući ARK-u kao oblik teritorijalne autonomne oblasti u dokumentu se nevješto pokušava argumentirati zakonska opravdanost tog čina. Oni to pravdaju da je "autonomna regija Krajina izveden subjektivitet iz legalnog subjektiviteta Zajednice opština Bosanska krajina, u kojem procesu je zanemarena forma do te mjere da je onemogućeno ostvarivanje suštine,"[150] što ni u kom slučaju ne može biti valjana argumentacija, iz razloga što regionalne zajednice po Ustavu SR BiH čine skup udruženih opština bez bilo kakvih institucionalnih organa. Nasuprot ovom ARK-a je imala organe,[151] koji su provodili velikodržavnu politiku na prostoru Bosanske krajine. Završnim stavom u dokumentu se kaže "operacionalizacija prelaska iz postojećeg subjektiviteta u subjektivitet konstitutivnog činioca nove Jugoslavije, kao federativne države, nije predmet elaboracije. Prethodna izlaganja predstavljaju cilj,"[152] čime je jasno i nedvosmisleno naglašena ideja stvaranja velike Srbije na liniji Karlobag-Karlovac-Virovitica.

Na sjednici Skupštine ARK-a na kojem je usvojen ovaj dokument mogle su se čuti brojne poruke koje su ovaj dokument smatrali historijskim za Srbe. Jedna od poruka koja je posebno izazvala oduševljenje kod skupštinskih delegata bila je: "*Bosanska krajina je ta sila od koje se danas tresu gaće Turcima i Hrvatima. I nećemo 'raniti neprijatelje*."[153] Konačno možemo reći da ovaj dokument predstavlja kontinuitet velikosrpskih programskih dokumenata koji za cilj imaju negaciju Bosne i Hercegovine kao državno-pravnog subjektiviteta. Ovaj dokument svoju osnovu ima u velikosrpskim teritorijalnim aspiracijama i dio je ukupnog projekta velike Srbije. Možemo sa sigurnošću kazati da je u cijelom dokumentu iznesen

149 Isto, str.11.

150 Isto, str.12.

151 Jedan od organa jeste Skupština čiji je potpredsjednik bio Radoslav Brđanin pravomoćno osuđen na 30 godina zatvora, osuđen za ratne zločine nad Bošnjacima i Hrvatima na prostoru Bosanske krajine.

152 Isto, str.13.

153 Izjava sa videosnimka sa XI sjednice Skupštine ARK-a od 8. januara 1992. godine.

velik broj neistina i historijskih falsifikata. Autori ovog dokumenta imali su za cilj da isti posluži kao sredstvo za homogenizaciju Srba radi ostvarivanja zacrtanog projekta. Oni ovim dokumentom žele opravdati protuustavne radnje formiranja paradržavnih struktura. Ovaj dokument je sigurno poslužio kao podloga za provođenje agresivne i genocidne politike prema Bošnjacima Bosanske krajine, što je imalo dalekosežne i nesagledive posljedice očitovane u ubijanjima, masovnim grobnicama i logorima širom Bosanske krajine.

ИЗВОД ИЗ ЗАПИСНИКА

са XI сједнице Скупштине Аутономне Регије Крајина одржане 8.01.1992. године у Вијећници Дома културе у Бањалуци, с почетком у 16 часова.

Сједници је присуствовао ген.потпуковник Владимир Вуковић, командант V Корпуса ЈНА.

Сједницом је предсједавао и њеним радом руководио Војо Купрешанин, предсједник Скупштине Аутономне Регије Крајина.

На сједници је било присутно 68 одборника Скупштине - од укупно 103 одборника.

На приједлог предсједавајућег,усвојен је сљедећи:

ДНЕВНИ РЕД

1. Усвајање Извода из записника са X сједнице Скупштине Аутономне Регије Крајина.

2. Извјештај Комисије о досадашњем раду појединих чланова Извршног вијећа Аутономне Регије Крајина.

3. Босанска Крајина као конститутивни чинилац нове Југословенске Федерације.

4. Регионални штаб за прихват избјеглица.

5. Приступање Српске општине Бос.Крупе Аутономној Регији Крајина.

6. Разно.

АД - 1.

Усвајање Извода из записника са X сједнице Скупштине Аутономне Регије Крајина.

Пошто није било примједби, једногласно је усвојен

ИЗВОД ИЗ ЗАПИСНИКА

са X сједнице Скупштине Аутономне Регије Крајина.

АД - 2.

Извјештај Комисије о досадашњем раду појединих чланова Извршног вијећа Аутономне Регије Крајина.

На сједници Скупштине Аутономне Регије Крајина, одржаној 14.12.1991.

године донесена је Одлука о формирању посебне Комисије, а чији је задатак да испита досадашњи рад појединих чланова Извршног вијећа Аутономне Регије Крајина, првенствено рад предсједника Извршног вијећа Аутономне Регије Крајина - Анђелка Граховца, и секретара за информисање у Извршном вијећу Аутономне Регије Крајина - Мире Млађеновића.

Комисију сачињавају сљедећи чланови:

1. Војо Купрешанин, предсједник
2. Дуле Пиљић, члан
3. Кнежевић Драган, члан
4. Борислав Васић, члан
5. Радмановић Мирко, члан.

Комисија је заседала 23.12.1991. године и њеном раду су присуствовали Војо Купрешанин, Драган Кнежевић и Борислав Васић.

На сједници Скупштине извјештај Комисије је прочитао и неправилности о раду Извршног вијећа Аутономне Регије Крајина образложио Борислав Васић.

На основу свега што је утврдила, Комисија у предњем саставу једногласно је предложила Скупштини Аутономне Регије Крајина да се Анђелко Граховац, предсједник Извршног вијећа Аутономне Регије Крајина, и Миро Млађеновић, секретар за информисање, смијене са наведених дужности у Извршном вијећу Аутономне Регије Крајина.

Након читања и образложења поједине документације од стране члана Комисије, Борислава Васића, за ријеч се јавио Анђелко Граховац, који је истакао да је у досадашњем раду Извршног вијећа било проблема,али да су они настали као посљедица објективних и субјективних разлога (недостатак услова за рад, недостатак кадрова, недостатак материјалних и финансијских средстава, преобилност послова и сл.).

Након тога прешло се на гласање о приједлогу Комисије.

Сједници је присуствовало 68 одборника.

46 (четрдесетшест) одборника је гласало за приједлог Комисије да се смијене са досадашње дужности Анђелко Граховац, као предсједник Извршног вијећа Аутономне Регије Крајина и Миро Млађеновић, као секретар Извршног вијећа Аутономне Регије Крајина.

5 (пет) одборника је гласало против приједлога Комисије.

17 (седамнаест) одборника се суздржало од гласања по приједлогу Комисије.

Предсједник Скупштине Аутономне Регије Крајина, Војо Купрешанин, је констатовао да су смијењени са досадашње дужности Анђелко Граховац, као предсједник Извршног вијећа Аутономне Регије Крајина и Миро Млађеновић, као секретар Извршног вијећа Аутономне Регије Крајина, што значи да је досадашњем Извршном вијећу Аутономне Регије Крајина на сједници одржаној 8.01.1992.године (XI сједница) изгласано неповјерење због свог досадашњег рада.

Исто тако, на сједници је формирана Комисија која ће предложити Скупштини Аутономне Регије Крајина предсједника Извршног вијећа Аутономне Регије Крајина (мандатара Извршног вијећа).

Комисија је формирана у сљедећем саставу:

1. Војо Купрешанин, предсједник Комисије
2. Предраг Радић, члан
3. Немања Васић, члан
4. Курица Васо, члан
5. Свето Ковачевић, члан

АД - 3.

Босанска Крајина као конститутивни чинилац нове Југословенске Федерације.

Одборницима Скупштине је достављен по један примјерак елабората "Босанска Крајина као конститутивни чинилац нове Југословенске Федерације".

Након дискусије у којој је учествовало више одборника, једногласно су донесени сљедећи закључци:

1. Подржати приједлог да Босанска Крајина буде конститутивни субјекат Југословенске државне заједнице.

2. Затражити од Српске Скупштине БиХ да на овакав, или сличан начин (Елаборат Босанске Крајине) дефинише и остале Српске крајеве (Крајине у БиХ).

3. Да Скупштина Српског народа БиХ, како је данас конституисана, своју функцију оствари у дефинисању и конституисању Српских крајева у БиХ који ће бити субјекти Југословенске државе, а кроз коју ће они бити представљени до конституисања будуће Југословенске Скупштине.

4. Подржати Одлуку бањалучког парламента за "придржавање" средстава из доприноса и пореза, те њиховог селективног упућивања у републичку касу.

5. Регионализација, економска и политичка је тековина европске цивилизације.

Наведени материјал је усвојен на сједници Скупштине Аутономне Регије Крајина чиме је добио легитимитет од стране општина са већинским Српским становништвом.

Исто тако, на сједници је формирана Комисија која ће радити на даљој афирмацији Регије.

Комисију сачињавају: Предраг Лазаревић, Душан Јакшић, Ђорђе Микић, Јован Чизмовић и Теодор Брковић.

На сједници је одлучено да Комисија у саставу Војо Купрешанин, Предраг Радић, Предраг Лазаревић, Душан Јакшић и Радислав Вукић у Београду обави разговор са Слободаном Милошевићем о положају Српског народа изван Србије.

4

АД - 4.

Регионални штаб за прихват избјеглица.

На сједници је констатовано да до сада није формиран Регионални штаб за прихват избјеглица.

Исто тако, закључено је да се на сљедећу сједницу позову сви – команданти Општинских штабова за прихват избјеглица и да поднесу извјештај о досадашњој дистрибуцији новчаних средстава.

АД - 5.

Приступање Српске општине Бос.Крупе Аутономној Регији Крајина.

Након што је формирана Српска општина Бос.Крупа и након што је поднијела захтјев Скупштини Аутономне Регије Крајина да приступи Аутономној Регији Крајина, одборници Скупштине Аутономне Регије Крајина једногласно су донијели Одлуку о приступању Српске општине Босанска Крупа Аутономној Регији Крајина.

АД - 6.

Р а з н о.

Одборник Милинчић Милош је предложио да се наредне сједнице Скупштине Аутономне Регије Крајина одржавају прије подне и да се строго поштује Пословник о раду Скупштине.

Исто тако, предложено је да се припреме Одлуке о формирању Јавних предузећа "Тргопетрол" и "Крајишке Телевизије".

ПРЕДСЈЕДАВАЈУЋи

Војо Купрешанин

Zapisnik sa XI sjednice tzv. Skupštine ARK-a

II.4. Formiranje tzv. srpske opštine Bihać

Proces stvaranja tzv. srpskih opština bio je prisutan na cijelom prostoru R BiH, pa prostor Bosanske krajine ni u kom slučaju nije mogao biti izuzetak. Već u drugoj polovini 1991. godine u najvećoj mjeri ovaj projekat je proveden na prostoru općina desno od Une (Bosanska Krupa, Bosanski Novi, Prijedor, Sanski Most i Ključ) i ostao je samo problem preko Une.[154] Politika SDS-a na homogenizaciji i teritorijalnom spajanju prostora na kojima žive Srbi produžena je na općine koje su gravitirale srpskim autonomnim oblastima, ako su dijelovi tih općina nastanjeni srpskim stanovništvom i ako postoji prirodna komunikacija sa već homogeniziranim srpskim prostorom. Ova politika našla je svoj pravni odraz u "Odluci o teritorijama općina, mjesnih zajednica i naseljenih mjesta u BiH", koja se smatraju teritorijem Savezne države Jugoslavije, koju je donijela Skupština srpskog naroda u BiH 21. novembra 1991. godine.[155]

Prostor Bihaća svojom geostrateškom pozicijom predstavljao je smetnju u povezivanju teritorija tzv. SAO Krajine u veliku Srbiju i stoga se moralo pristupiti rješavanju ovog problem. Provodeći zacrtane ciljeve velikosrpske politike na prostoru općina Bihać SDS-a je počela sa instaliranjem paralelnih organa vlasti. Proces uspostave srpske upravno-teritorijalne vlasti na prostorima R BiH dovodio je do apsurdnih situacija gdje su dijeljene ulice, zgrade, preduzeća i drugo. Glavni razlog za ovakve postupke SDS-a je navodila ugroženost, marginalizaciju, strah, nejednakost Srba sa ostalima, jer su oni bili manjina u odnosu na ostale na prostoru Bihaćkog okruga[156], kako se pokušalo prezentirati javnosti.

Plansko i organizirano formiranje tzv. srpskih opština otpočinje na osnovu detaljih uputa sadržanih u "Uputstva o organizovanju i djelovanju organa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u vanrednim okolnostima[157] (u daljem tekstu: Uputstvo od 19. decembra 1991.).

154 Pod terminom preko Une podrazumijevaju se općine Bihać,Cazin,Velika Kladuša i dio općine Bosanska Krupa koje su tokom ratnog perioda 1992-1995. godine činile slobodnu teritoriju Bihaćkog okruga.

155 Vidi dokument Odluka o teritorijama općina, mjesnih zajednica i naseljenih mjesta u BiH", koja se smatraju teritorijem Savezne države Jugoslavije.

156 Prema popisu iz 1991. godine na ovom prostoru živjelo je 25,8 % Srba (uključujući općine Bihać, Bosansku Krupu, Bosanski Petrovac, Bosansko Grahovo,Cazin, Ključ, Sanski Most i Velika Kladuša).

157 Ova Uputstva donio je Glavi odbor SDS-a i podijeljen je svim opštinskim organizacijama SDS-a.

Formiranje i organizacija srpskih opština prema Uputstvu od 19. decembra 1991. predviđa se u dvije varijante:

1. ***Varijanta A*** predviđa da u općinama u kojima su Srbi većina treba derogirati zakone SR BiH i poštovati upute novoformiranih srpskih paradržavnih institucija,

2. ***Varijanta B*** predviđa da u općinama gdje su Srbi manjina treba izvršiti podjelu postojeće i stvaranje nove srpske opštine u naseljima sa srpskom većinom.

Prema jednoj odluci, koju je usvojila Skupština ARK-a, Bihać treba osvojiti zbog ranijeg genocida: "S obzirom da je u opštini Bihać prije 2. svjetskog rata živio većinski srpski narod (43,70% srpskog stanovništva, 35,5% muslimanskog stanovništva, ostatak hrvatsko stanovništvo), i da je uslijed izvršenog genocida gore navedeni procenat gotovo prepolovljen, kao i uslijed izvršenog ponovnog potpunog progona Srba u ovom ratu iz grada Bihaća; sve su ovo bili razlozi da se grad Bihać oslobodi i čini sastavni dio Srpske Republike."[158] Iz ovog dokumenta može se jasno vidjeti da predstavnici ARK-a žele odustati od ranijeg dogovora Tuđman - Milošević kojim je bilo predviđeno da Bihać pripadne Hrvatskoj. Zapravo predstavnici ARK-a uvidjeli su strategijski značaj ovog područja i tražili su da Radovan Karadžić odobri njihov plan zauzimanja Bihaća.

Ovi stavovi izneseni u navedenom dokumenti predstavljaju neistine a posebno kada se tiče progona Srba iz Bihaća. Istina je potpuno drugačija jer su Srbi u maju 1992. godine sami napustili Bihać bez ikakvog pritiska. Postoji značajan broj pisani dokaza u prilog ovim tvrdnjama ali i svjedočenja i samih Srba. Najveći broj Srba napustio je Bihać zajedno sa jedinicama JNA i otišli na prostor pod kontrolom tzv. srpske opštine Bihać. Iz zaplijenjene dokumentacije, zabilješki i drugih pisanih dokumenata jasno se mogu vidjeti planovi za izlazak iz Bihaća srpskog stanovništva. Planovima je bilo predviđeno a čime su bili upoznati i oni koji su se iselili uz Bihaća da će JNA i kolaboracionističke jedinice SDS-a napasti Bihać i za nekoliko dana oni koji su otišli vratiće se u osvojeni Bihać. Ove planove osujetili su branioci Bihaća i uspjeli su nakon 1.201 dan potpune blokade osloboditi prostore općine Bihać.

158 Ovo je izgovoreno na 18. sjednica Skupštine ARK-a 17. jula 1992. godine od strane Voje Kuprešanina predsjednik Skupštine.

СРПСКА РЕПУБЛИКА БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА
СКУПШТИНА АУТОНОМНЕ РЕГИЈЕ КРАЈИНА
БАЊА ЛУКА

Број: 03-714/92.
Дана, 17.7.1992.године

ПРЕДСЈЕДНИШТВУ СРПСКЕ РЕПУБЛИКЕ

На посљедњој сједници Скупштине Аутономне Регије Крајина одржаној 17.7.1992.године, одборници Скупштине једногласно су донијели Одлуку да Општина Бихаћ и град Бихаћ чине саставни дио Српске Републике.

С обзиром да је у општини Бихаћ прије II свјетског рата живио већински српски народ (43,70%)српског становништва, 35,5% муслиманског становништва,остатак хрватско становништво) , и да је усљед извршеног геноцида горе наведени процент готово преполовљен, као и усљед извршеног поновног потпуног прогона Срба у овом рату из града Бихаћа; све су ово били разлози да се град Бихаћ ослободи и чини саставни дио Српске Републике.

Цијенећи међународну политичку ситуацију Скупштина је оцијенила да нема никаквих разлога за одгађање спровођења Одлуке о ослобађању града Бихаћа.

Напротив, свако одгађање би могло да доведе до могућих нових компликација.

Молимо Вас господине Предсједниче да на основу изнесеног, уколико је могуће што прије донесете одговарајућу политичку одлуку на Предсједништву Српске Републике .

С поштовањем!

ПРЕДСЈЕДНИК
Војо Купрешанин

Zahtjev da Bihać bude u sastavu tzv. Srpske Republike

Prvi predsjednik bihaćkog SDS-a bio je dr. Nikola Mamontov koji je dao ostavku na tu funkciji a zamijeno ga je Milan Bibić da bi konačno dr. Stevan Beslać preuzeo ovu funkciji. Izborom rukovodstva srpske opštine Bihać na čijem je čelu bio dr. Stevan Beslać, potpredsjednik Jovo Pilipović a predsjednik Izvršnog odbora Branko Cvjetičanin počeo je formalni političko-pravni udar na institucije R BiH. U Skupštinu ARK-a

ispred srpske opštine Bihać izabrani su: Branko Cvjetičanin, Marinko Šakan, Milan Batas, Milorad Ostojić, Žarko Sekulić i Zdravko Popović.

U jesen 1991. godine počinje masovno povlačenje jedinica JNA iz Slovenije i R Hrvatske i njihovo stacioniranje u SR BiH. Jedan velik dio tih vojnih snaga stacionirao se na prostor Bosanske krajine. U tim uvjetima na ovim prostorima počinju i prve provokacije srpskih rezervista. Vraćajući se sa ratišta, rezervisti su provocirali, pucali i vršili svakodnevna zastrašivanja. Uglavnom su vraćajući se sa fronta kući nosili naoružanje i drugu vojnu opremu. Iskazujući svoju zabrinutost ovim postupcima JNA i srpskih dobrovoljaca, predstavnici općinskog rukovodstva su tražili od predstavnika JNA da spriječe ova djelovanja.

Tako je 17. septembra 1991. godine u Bihaću održan sastanak sa komandantom banjalučkog korpusa generalom Milanom Uzelcom. Na tom sastanku general-potpukovnik Milan Uzelac je tražio da se ne ometa izvršenje mobilizacije rezervnih jedinica JNA. Predstavnici općinske vlasti sa dr. Irfanom Ljubijankićem na čelu jasno su istaknuli da se JNA svrstala na srpsku stranu, da intenzivno naoružava pripadnike srpskih vojnih snaga u SAO Krajini. Jedno od pitanja generalu Uzelcu bilo je zašto se vrši mobilizacija jedinica i protiv koga te jedinice treba da ratuju. General Uzelac je insistirao na neometanom prolasku rezervista kroz Bihać i istovremeno u neku ruku i prijetio tadašnjem rukovodstvu. Ne skrivajući svoje prave namjere rekao je: "Ako počne dimiti u Krajini, jasno je da će Bosna goriti." Na tom sastanku Načelnik CSB Bihać Zijad Kadić je pročitao poruku-pismo izvjesnog Jovića iz Gline, potpisanu kao predstavnika SAO Glina koji je prijeteći tražio hitnu dostavu goriva i ostalih sredstava ili će u protivnom primijeniti sve mjere. U tom pismu između ostalog stoji "da će biti uništeni oni koji ometaju ili ne budu surađivali."

Odluka o osnivanju i konstituisanju tzv. srpske opštine Bihać donesena je na osnivačkoj i konstituirajućoj sjednici tzv. Skupštine srpske opštine Bihać. Pozivajući se na prava iz člana 263 i 272. Ustava R BiH i odluke mjesnih odbora, donesena je odluka o osnivanju i konstituisanju tzv. srpske opštine Bihać što je u potpunoj suprotnosti sa Ustavom R BiH. U tačci 2. odluke definira se prostor koji obuhvata opština. Posebno se potencira etnički kriterij odnosno prostor na kojem su Srbi većina.

Sigurno da je najupečatljivije kada se kaže "da se osniva na teritoriju gdje je počinjen genocid nad srpskim narodom." Već 28. decembra 1991. godine donosi se odluka o pripajanju Bihaća u sastav ARK-a. Iza ovih odluka o osnivanju, konstituisanju i priključivanju stajala je SDS-a Bihać. Bihaćka SDS-a koja je bila glavni pokretač ove zamisli pokušala je pregovorima inicirati podjelu općine Bihać. Srpska opština Bihać proglašena je 28. decembra 1991. godine u osnovnoj školi u selu Pritoka, a prvi predsjednik je postao predsjednik SDS Stevo Beslać. Dana 11. januara 1992. godine doneseni su Statut i Odluka o organizaciji i djelokrugu rada opštinskih organa.[159]

Konstituisanje tzv. srpske Skupštine opštine Bihać u Pritoci 28. decembra 1991. godine

159 Skupština je formirana u osnovnoj školi u selu Pritoka nadomak Bihaća, i njen prvi predsjednik postao je Jovo Pilipović, a predsjednik srpske opštine Bihać dr.Stevan Beslać.

Записник

о току I сједнице Српске скупштине општине Бихаћ.

Сједница је одржана дана 28. XII 1991. године у мјесту Притока у згради основне школе.
Сједница је почела у 10,00 сати.
Сједници је присутно 27 делегата.
Сједницу отвара др. Стево Беслаћ.
Записник води Рајковић Драгиња.
Констатира се кворум за рад и одлучивање.
Предсједавајући предлаже сљедећи

Дневни ред:

1. Уводно излагање
   - доношење одлука о:
   а) конституисање Српске скупштине општине Бихаћ
   б) верификација одборника.
   в) проглашење државне територије
   г) проглашење Српске Скупштине општине Бихаћ
   д) верификација - проглашење Српске скупштине Бихаћ о сједишту Српске скупштине општине Бихаћ
2. Доношење одлуке о привременом пословнику о раду Српске Скупштине општине Бихаћ

— 2

3. Избор кандидационе комисије за избор и именовања функционера.

4. Избор предсједника.

5. Разно

Дневни ред је прихваћен једногласно.

1. тачка дневног реда

Уводно излагање је поднио др. Стево Беслаћ.
Уводно излагање је прихваћено, а након тога се
прешло на образлагање и усвајање одлука

а) усвојена је одлука о конституисању Српске Скупштине општине Бјелај
б) верификовани су мандати одборника.
в) проглашена је државна територија.
г) за сједиште Српске Скупштине општине Бјелај не проглашава се,

Све одлуке су једногласно прихваћене.
све одлуке су

2. тачка дневног реда

Уводно излагање по овој тачки дневног реда дао је
Пилиповић Доко.
Одлука о привременом пословнику о раду Српске
Скупштине општине Бјелај је проглашена
једногласно.
Ова одлука је прихваћена једногласно.
Приликом утврђивања државне територије прими-
јећено је да одлуком ових одборника: Дринић, Дол-
вац, Трубар, дио Кулен Вакуфа, дио Бравска, дио Колунић,
Вођеница, дио Малог Затајеја, дио Тагуњ, дио Заваља, је са територијом Босанско
На питање тога је

\- 3 -

Једино сповољно је да ће ова мјеста рокирати посебну одлуку о припајању општини Бихаћ.

3. Тачка дневног реда

Уводно излагање по овој тачки дневног реда дао је Пилиповић Јово.

У комисију за избор и именовања функционера бирају се:

1. Пилиповић Јово, предсједник
2. Новаковић Бошко, члан
3. Вукмировић Милан, члан
4. Кајтез Душко, члан
5. Кнежевић Петар, члан

Одлука је донесена једногласно.

4. Тачка дневног реда

Уводно излагање по овој тачки дневног реда дао је Пилиповић Јово. За предсједника је кандидован је др. Стеван Беслаћ.

Одлука је прихваћена једногласно.

Скупштинарима се након избора ријечима захвалности обратио др. Стеван Беслаћ.

Сједница је завршена у 14,30 сати.

Записничар:
Злојеновић Драгиња

Предсједник
др. Стеван Беслаћ

Zapisnik o toku i sjednice tzv. srpske Skupštine opštine Bihać

Izabrani i ovlašeni predstavnici Srpskog naroda bivše opštine Bihać, temeljeći svoja prava i ovlaštenja na odredbi člana 263. i 272 Ustava Republike Bosne i Hercegovine , te na odlukama mjesnih odbora u naseljenim mjestima bivše Opštine Bihać, a na osnivačkoj i konstituirajućoj sjednici SkupštineSrpske opštine Bihać održane 21.12.1991.godine , donose slijedeću

O D L U K U

1. Osniva se i konstituiše Srpskaopština Bihać.
2. Srpska opština Bihać seosniva i konstituiše na teritoriji bivše Opštine Bihać na kojem u većini živi srpski narod i na teritoriji bivše Opštine Bihać na kojoj je počinjen genocid nad srpskim narodom.

Teritorij Srpske opštine Bihać utvrdit će se Statutom Srpske opštine Bihać.

3. Statut i sve druge pravne akte Srpske opštine Bihać donijet će Skupština Srpske opštine Bihać u najdužem roku od 30 (trideset) dana.

O b r a z l o ž e n j e

Izabrani i ovlašteni predstavnici srpskog naroda sa područja bivše Opštine Bihać koristeći svoja Ustavom garantovana prava i ovlaštenje, a na osnovu odluka mjesnih odbora svih naseljenih mjesta na području bivše Opštine Bihać na kojem srpski narod živi u većini ili na kojem je nad srpskim narodom počinjen genocid sastali su se 21.12.1991.godine na Osnivačkoj i konstituirajućoj sjednici i odlučili da osnuju i konstituišu Srpsku opštinu Bihać.

Srpska opština Bihać se osniva i konstituiše na području bivše Opštine Bihać na kojem srpski narod živi u većini ili na kojem je nad srpskim narodom počinjen genocid.

Zbog svega ovoga i idući naprijed navedenim slijedom valjalo je odlučiti kao u petitu.

Bihać, 21.12.1991.god.

Broj: 1/91

Srpska Republika Bosna i Hercegovina Srpska opština Bihać

PREDSJEDNIK
SRPSKE SKUPŠTINE OPŠTINE
Dr Stevan Beslać

Odluka o konstituisanju tzv. srpske opštine Bihać

Skupština Srpskeopštine Bihać , temeljeći svoju nadležnost na odredbi člana 263. i 272. Ustava Republike Bosne i Hercegovine, a na prvoj redovnoj sjednici održanoj dana 28.12.1991. godine, donosi slijedeću

O D L U K U

Srpska opština Bihać se uključuje u sastav Autonomne regije "Krajina" sa sjedištem u Banja Luci.

O b r a z l o ž e n j e

Skupština Srpske opštine Bihać je razmatrala pitanje uključivanja Srpske Opštine Bihać u sastav Autonomne regije "Krajina" sa sjedištem u Banja Luci.

Razmatrajući ovo pitanje Skupština srpske opštine Bihać je konstatirala neophodnost njenog uključivanja u sastav Autonomne regije "Krajina" sa sjedištem u Banja Luci.

Zbog svega ovoga i idući naprijed navedenim slijedom valjalo je odlučiti kao u petitu.

Bihać, 28.12.1991. godine

Broj:2/91

PREDSJEDNIK
SRPSKE SKUPŠTINE OPŠTINE
Dr Stevan Beslać

Odluka o pristupanju tzv. srpske opštine Bihać tzv. ARK-u

U uvjetima općih ratnih tenzija pojačanih borbenim djelovanjima sa aerodroma Željava prema Vagancu, Drežniku, Slunju, dolaskom i velikog broja vojnika i tehnike iz Slovenije i Hrvatske u Bihać, čelnici SDS-a Bihać insistirali su na pregovorima o podjeli Bihaća. Predsjednik SDS-a Bihaća Stevan Beslać, ponudio je dokument pod nazivom "Politička osnova i kriteriji prostorne i funkcionalne reorganizacije opštine Bihać."[160] Kao dokumentacionu osnovu za teritorijalno razgraničenje općinskog područja, radna grupa bihaćkog SDS-a "predložila je kombinovano stanje etničkog sastava stanovništva i gruntovnog izvoda o vlasništvu nad zemljom iz 1939. godine"[161] iz čega je vidljivo da su radili po instrukcijama iz dokumenta *Bosanska krajina konstitutivni činilac nove jugoslovenske federacije*.

Objašnjavajući razloge o potrebi podjele općine Bihać, čelništvo SDS-a je naglašavalo da je etnički kriterij najjednostavniji i najpoželjniji, i po ovom kriteriju SDS-a, Srbima bi trebao pripasti dio grada i naselja na desnoj strani Une, a Bošnjacima i Hrvatima na lijevoj. Kolika je apsurdnost ovog prijedloga SDS-a, najbolje pokazuju činjenice da su kao predmet podjela tražili pojedine privredne subjekte, zgrade i drugo. U svojim zahtjevima insistirali su na privrednim subjektima koji pripadaju velikim srpskim sistemima ili se sirovinski oslanjaju na srpska područja kao što su: Robna kuća Beograd, ZOIL Dunav, INA benzinska pumpa, benzinska pumpa Energopetrol, Mljekara, Žitoprerada, ŠIG Risovac, Bihaćka pivovara, Carinarnica Bihać i drugo. "Poslovanje preduzeća koja su predviđena da budu srpska odmah je trebalo preusmjeriti preko računa srpske opštine Bihać, Autonomne regije Banja Luka i Srpske Republike BiH."[162] SDS-a Bihaća je tražila da im se ustupi zgrada MUP-a i Opštinskog štaba TO, kako bi u njih smjestili institucije srpske opštine i milicije.

U zahtjevima za teritorijalno razgraničenje bio je predviđen i pomoćni kriterij koji se odnosio na diobu naselja na lijevoj obali Une. Po ovom kriteriju naselja Harmani, Luke, Nova četvrt, Jezero-Privilica treba pripasti Srbima, Centar i Ozimice bili bi zajednički, a naselja Kulen-Vakuf, Orašac, Klisa i Ćukovi bili bi u istom statusu kao srpska naselja Zlopoljac, Jasika, Gata, Bugar, Vrelo i Osredak, garantovao bi im

160 Senudin Jašarević, nav. dj., str. 20.

161 Isto, str. 26.

162 Isto, str. 27.

se status.[163] Po ovom prijedlogu SDS-a, od čitavog Bihaća, Bošnjacima bi pripao Bakšaiš, a Hrvatima Vedro Polje. Po ovim kriterijima o podjeli Srbima bi trebalo pripasti 2/3 ukupnog prostora općine Bihać. U svojim nastupanjima predstavnici SDS-a ultimativno su isticali svoje zahtjeve prema aktualnoj vlasti, oni su ove svoje zahtjeve iznosili sve do izlaska iz Bihaća 18/19. maja 1992. godine. Funkcioniranje tzv. srpske opštine Bihać nastavljeno je u Ripču.

Konstituiranje i funkcioniranje tzv. srpskih opština predstavlja najgrublji oblik kršenja Ustava R BiH. Možemo reći da su ove paralokalne tvorevine bile nosilac rušilačke i razbijačke politike SDS-a, koja je bila u službi velikosrpskih ciljeva. Paralelni organi oličeni kroz tzv. srpske opštine bili su u suštini operativni i mobilizacijski organi kolaboracionističkih formacija SDS-a i glavni kreatori ratno-huškačke propagande.

163 Isto, str. 27.

Z A P I S N I K

sa VIII vanredne sjednice Izvršnog odbora opštine Bihać održane 13.1. 1992. godine s početkom rada u 15 sati

Prisutni članovi I.O: Hadžipašić Muhamed, Todić Slobodan, Karabegović Zikirija, Ibrahimpašić Muhamed i Ferizović Mersud.
Odsutni član I.O. Beronja Milan.

Pored članova I.O. sjednici su prisustvovali Džanić Mesud, sekretar Skupštine, Vojić Rasima, sekretar I.O., Odobašić Izet, načelnik Službe za stručne i zajedničke poslove i predstavnik javnog informisanja.

Sjednicom predsjedava predsjednik I.O. Hadžipašić Muhamed.

Za ovu sjednicu utvrđen je slijedeći

DNEVNI RED:

1. Stavovi I.O. povodom osnivanja tzv. Opštine srpskog naroda Bihać.

AD 1. Izvršni odbor povodom osnivanja tzv. Opštine srpskog naroda Bihać, donio je slijedeće zaključke:

1. Povodom navedenog proglašenja tzv. Opštine sprskog naroda Bihać i donošenja Statuta, odluke o osnivanju organa uprave, odluke o razgraničenju državne teritorije srpskog naroda i podjele kulturnih dobara mirnim putem i navodno imenovanje predsjednika Skupštine opštine, potpredsjednika Skupštine opštine i predsjednika Izvršnog odbora Skupštine opštine, kao i izbor 7 delegata koji će predstavljati tu tzv. opštinu u AOR Banja Luka, Izvršni odbor opštine Bihać ocjenjuje da se radi o protivustavnim, nelegalnim aktima, protivnim Statutu opštine Bihać, koji kao takvi ne proizvode nikakve pravne posljedice.

2. I.O. opštine Bihać zahtjeva od svih državnih organa na području opštine Bihać, preduzeća, ustanova i svih drugih pravnih lica i gradjana na području opštine Bihać da poštuju Ustav i Zakone BiH i odluke SO-e Bihać i da prema nosiocima suprotnog ponašanja energične preduzimaju propisane mjere.

3. O ovim zaključcima izvjestiti SO-e Bihać te širu javnost.

Prilikom donošenja zaključaka Todić Slobodan bio je suzdržan (obrazložio je razloge suzdržanosti).

Sjednica je završena u 15,45 sati.

ZAPISNIK SAČINILA
Hrkić Sovilj Jovanka, s.r.

ZAPISNIK OVJERAVAJU
PREDSJEDNIK I.O.
Hadžipašić Muhamed, dipl.ing. s.r.

SEKRETAR I.O.
Vojić Rasima, s.r.

Zapisnik sa VIII vanredne sjednice Izvršnog odbora opštine Bihać

Reagirajući na proglašenje tzv. srpske opštine Bihać na VIII vanrednoj sjednici Izvršnog odbora opštine Bihać doneseni su zaključci koji osuđuju ovaj prutivustavan čin. Srpski predstavnici prilikom proglašenja tzv. srpske opštine Bihać vodili su se Odlukom o teritorijama opština, mjesnih zajednica i naseljenih mjesta u BiH koja se smatraju teritorijem SRJ a koju je usvojila tzv. Skupština srpskog naroda u BiH.

На основу изражене воље српског народа у Босни и Херцеговини, путем плебисцита проведеног 9. и 10. новембра 1991. године и Закључака Скупштине српског народа у Босни и Херцеговини, усвојених 24. октобра 1991. године, Скупштина српског народа у Босни и Херцеговини 21. новембра 1991. године, донијела је

О Д Л У К У

о територијама општина, мјесних заједница и насељених мјеста у БиХ која се сматрају територијом савезне државе Југославије

I

Подручја општина, мјесних заједница, као и насељених мјеста у којима је 9. и 10. новембра 1991. године проведен плебисцит о изјашњавању српског и других народа за останак у заједничкој држави Југославији скупа са Републиком Србијом, Републиком Црном Гором, САО Крајином, САО Славонијом, Барањом и западним Сремом, а за исту заједничку државу изјаснили су се више од 50% уписаних грађана српске националности, као и гдје су се грађани других народа и народности изјаснили за останак у заједничкој држави Југославији сматрају се територијом савезне државе Југославије.

II

Дијелови територије Босне и Херцеговине из тачке I ове одлуке заједно са територијама Републике Србије и Републике Црне Горе, САО Крајине и САО Славоније, Барање и западног Срема, чине језгро заједничке државе Југославије.

III

Општине, мјесне заједнице и насељена мјеста у којима није проведен плебисцит, могу се, путем плебисцита или на основу одлуке скупштине општине, односно мјесне заједници или насељеног мјеста, изјаснити за останак у заједничкој држави из тачке I ове одлуке или на други начин организовати.

IV

Овлашћују се представници српског народа:

1. Др РАДОВАН КАРАЏИЧ
2. Проф. др НИКОЛА КОЉЕВИЋ
3. Проф. др БИЉАНА ПЛАВШИЋ
4. Мр МОМЧИЛО КРАЈИШНИК
5. Проф. др АЛЕКСА БУХА
6. Проф. др ВОЈИСЛАВ МАКСИМОВИЋ

да преговарају са представницима муслиманског и хрватског народа о организовању будућег заједничког живота на територији досадашње Социјалистичке Републике Босне и Херцеговине.

Представници српског народа из претходног става, у преговорима са представницима муслиманског и хрватског народа, дужни су да уважавају интересе и национална опредјељења других народа о томе у каквој заједници желе да живе, при чему се не могу противити да муслимански и хрватски народи формирају посебне државне цјелине или заједничку државну цјелину.

V

Постигнути договор из тачке IV ове одлуке пуноважан је кад га одобри Скупштина српског народа у Босни и Херцеговини.

VI

Скупштина српског народа у Босни и Херцеговини позива све народе и грађане у Босни и Херцеговини, који су се позитивно изјаснили на плебисциту, проведеном 9. и 10. новембра 1991. године, да се одупру насилном отцјепљењу територије из тачке I ове одлуке од Југославије.

VII

Ова одлука ступа на снагу даном доношења, а објавиће се у "Службеном гласнику српског народа за Босну и Херцеговину".

Број: 36-02/91.
С а р а ј е в о,
21.новембра 1991.г.

ПРЕДСЈЕДНИК
СКУПШТИНЕ СРПСКОГ НАРОДА
Мр Момчило Крајишник

Odluka o teritorijama opština, mjesnih zajednica i naseljenih mjesta u BiH koja se smatraju teritorijem SRJ

II.5. Krizni štab tzv. srpske opštine Bihać

Krizni štabovi kao paralokalni, pararegonalni i paradržavni organi SDS-a osnovani su na osnovu tajnog Uputstva rukovodstva SDS-a krajem 1991. godine. Ovi krizni štabovi, kao općinski organi vlasti, koji su osnovani u općinama gdje su Srbi činili apsolutnu ili relativnu većinu stanovništva bili su hijerarhijski povezani. Osnivani su na lokalnom, regionalnom i republičkom nivou. Najniži (lokalni) krizni štabovi imali su podređenu ulogu i dobijali su naređenja od viših (regionalnih i republičkih) kojima su istovremeno podnosili izvještaje i bili im odgovorni. Krizni štab Autonomne regije Krajina (u daljem tekstu ARK) sa sjedištem u Banjoj Luci vršio je naredbodavnu i koordinirajuću ulogu nad opštinskim kriznim štabovima na prostoru Bosanske krajine. Krizni štabovi su preuzeli funkciju i ulogu legitimnih i legalnih općinskih organa vlasti, odnosno njima je SDS-a preuzimala i kontrolisala prostore na kojima je proglašavao srpske opštine. Uloga ovih kriznih štabova bila je višestruka, od formiranja srpskih kolaboracionističkih jedinica do organizacije pljačke i progona stanovništva nesrpske nacionalnosti.

Krizni štabovi, kasnije Ratna Predsjedništva, kao pojam su novina kako u terminološkom tako i u funkcionalnom. Ovaj pojam se nije koristio niti ni na jednoj razini vlasti u SFRJ. U zakonodavstvu SR BiH postojali su organi koji su se organizirali u slučajevima rata i neposredne ratne opasnosti. Ta kolektivna općinska tijela imala su posebna ovlaštenja u pogledu neposredne pomoći i podrške odbrambenim strukturama. Predsjedništvo skupštine općine je bio rukovodni organ u koji su ulazili predstavnici zakonodavne i izvršne vlasti i koje je imalo nadležnosti skupštine do trenutka normalizacije stanja. Međutim, postojao je organ[164] na nivou općina koji je imao posebna ovlaštenja u slučaju vanrednog stanja. Njega su sačinjavali općinski i partijski rukovodioci, predstavnici JNA, Teritorijalne odbrane, sekretarijata za narodnu odbranu i unutrašnje poslove i po potrebi drugi općinski funkcioneri. Ovo tijelo je imalo izuzetno širok spektar poslova i zadataka, ali i veoma velika ovlaštenja koja su se ticala organizacije odbrane i ukupnog života i rada u uslovima rata ili neposredne ratne opasnosti. Aktivnosti oko organizacije kriznih štabova SDS-a započela je već u jesen 1991. godine.

164 Ovo tijelo se zvalo "Komitet za opštenarodnu odbranu i društvenu samozaštitu"

U govoru održanom povodom plebiscita srpskog naroda u Sarajevu u novembru 1991. godine, Radovan Karadžić je predstavnicima općina, članovima SDS-a, dao uputstvo da u svojim općinama, regijama i mjesnim zajednicama uvedu vlast koja će se u potpunosti sastojati od Srba. Tzv. Skupština srpskog naroda u BiH izglasala je 11. decembra 1991. preporuku za osnivanje posebnih tzv. srpskih opština. Otvoreno proklamovani cilj ove odluke bio je razvaljivanje postojećih opština gdje Srbi nisu u većini. Formiranju kriznih štabova prethodilo je uvođenje vanrednog stanja u SDS[165] i ubrzano formiranje tzv. "srpskih" opština. Na osnovu preporuke tzv. srpske Skupštine od 11. decembra 1991. godine članovi SDS-a, koji su delegati u skupštinama opština, otpočinju sa formiranjem tzv. srpskih opština, čak i u onim općinama u kojima su Srbi u manjini.

Regionalni i općinski krizni štabovi kao organi SDS-a uputstva, naredbe i odluke dobijali su od rukovodstva SDS-a, a u mnogim slučajevima direktno od Radovana Karadžića, Momčila Krajišnika i Biljane Plavšić. Najviši stranački organi SDS-a u regionalne krizne štabove imenuju koordinatore[166] koji su trebali biti veza sa stranačkim vrhom. Uspostavom paradržavnih institucija SDS-a, krizni štabovi koji su u početku radili u tajnosti, počinju javno istupanje i djelovanje. Na 14. sjednici Skupštine održanoj 27. marta 1992. godine Radovan Karadžić je rekao poslanicima: "Čim dođete u svoje opštine, morate odmah hitno formirati krizne štabove."[167] Nakon ovog naređenja krizni štabovi počinju ubrzaniji rad i aktivnosti. Donošenjem određenih uputstava od strane paradržavnih institucija SDS-a precizira se mjesto, uloga i zadaci kriznih štabova. Krizni štabovi su radili po osnovama Uputstava za rad kriznih štabova srpskog naroda u opštinama (u daljem tekstu "Uputstvo za rad kriznih štabova") od 26. aprila 1992. godine koje je donijela Vlada tzv. RS. U skladu sa ovim Uputstvom za rad kriznih štabova, ovi štabovi su preuzeli sve ingerencije nad odbrambenim i bezbjednosnim poslovima, poslovima uspostave i vršenja vlasti i svim drugim aktivnostima koje su se odnosile na funkcioniranje života i rada u srpskim opštinama. Ovim Uputstvom za rad kriznih štabova dat je "institucionalni-državni

165 Vanredno stanje u SDS-u Radovan Karadžić je proglasio 18. oktobra 1991. godine što je podrazumijevalo neprekidno dežurstvo u SDS-u. Razloge za uvođenje vanrednog stanja Radovan Karadžić je obrazložio srpskim predsjednicima skupština opština 26. oktobra 1991. u Banjoj Luci. Na tom skupu predstavnici "srpskih" opština upoznati su sa potrebom osnivanja štabova ili komandi radi zaštite srpskog naroda.

166 Odluka Izvršnog odbora SDS-a br. 521-02/92, 24. februar 1992. godine kojim se Radislav Vukić imenuje za koordinatora za SAO Krajinu.

167 Dorothea Hansosn, *Krizni štabovi dio ratnog mehanizma*, *BiH-Jezgro velikosrpskog projekta*, nav. dj., str.416.

okvir”[168] kriznim štabovima tako da su ovim oni prešli iz partijskih (SDS-ovih) u državne organe. Ovaj proces je okončan do kraja aprila. Međutim, većina članova kriznih štabova, koje je postavio SDS, ostali su i dalje u njihovim sastavima, tako da se ništa nije suštinski promijenilo. Ovim činom trebala se izvršiti legalizacija i promoviranje kriznih štabova kao nosilaca svih funkcija na teritorijama tzv. srpskih opština u okviru novoformirane tzv. Srpske Republike Bosne i Hercegovine.

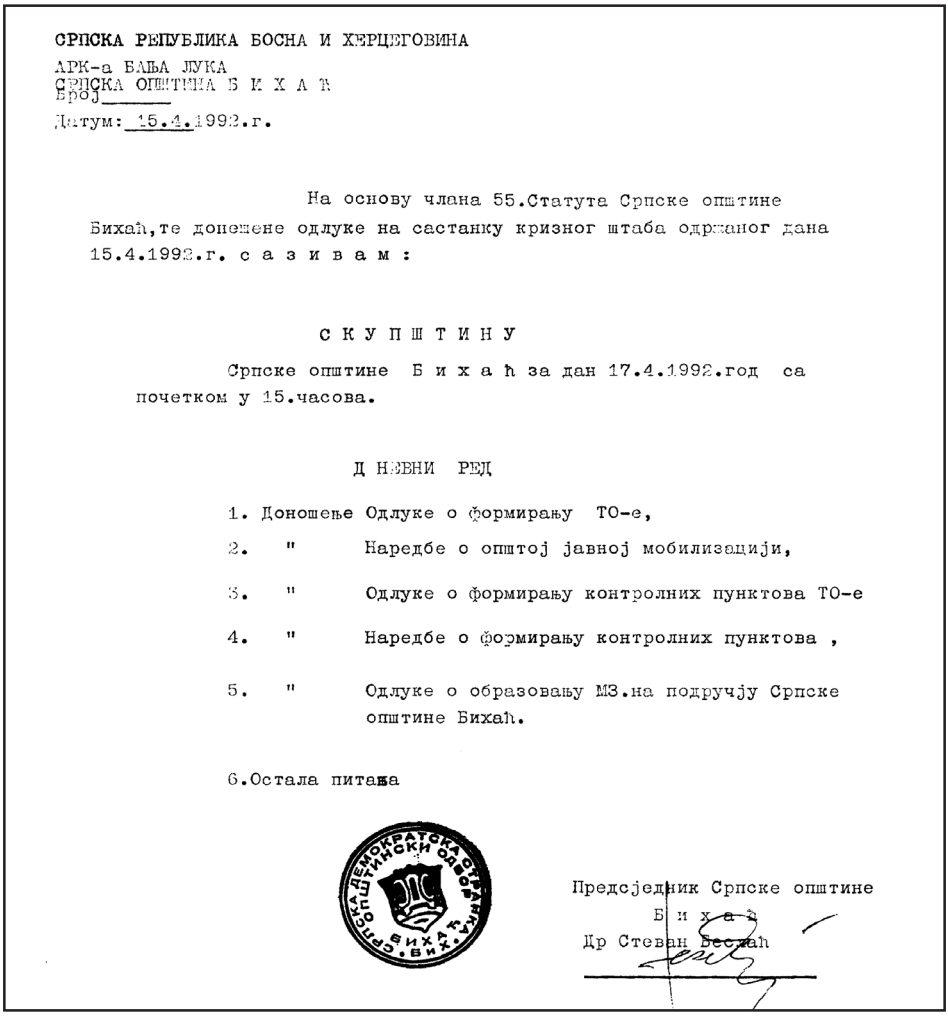

СРПСКА РЕПУБЛИКА БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА
АРК-а БАЊА ЛУКА
СРПСКА ОПШТИНА Б И Х А Ћ
Број_____
Датум: 15.4.1992.г.

На основу члана 55.Статута Српске општине Бихаћ,те донешене одлуке на састанку кризног штаба одржаног дана 15.4.1992.г. с а з и в а м :

С К У П Ш Т И Н У

Српске општине Б и х а ћ за дан 17.4.1992.год са почетком у 15.часова.

Д НЕВНИ РЕД

1. Доношење Одлуке о формирању ТО-е,
2. " Наредбе о општој јавној мобилизацији,
3. " Одлуке о формирању контролних пунктова ТО-е
4. " Наредбе о формирању контролних пунктова ,
5. " Одлуке о образовању МЗ.на подручју Српске општине Бихаћ.

6.Остала питања

СРПСКА ДЕМОКРАТСКА СТРАНКА ОПШТИНСКИ ОДБОР БИХАЋ

Председник Српске општине
Б и х а ћ
Др Стеван Бесаћ

Poziv za skupštinu srpske opštine Bihać

168 Uputstvo za rad kriznih štabova u članu 9 naglašava da su članovi Kriznog štaba obavezni da rade u skladu sa Uputstvom za rad kriznih štabova Srpske Republike Bosne i Hercegovine.

Iz ovog poziva jasno se vidi da je Krizni štab tzv. srpske opštine Bihać imao ključnu ulogu u funkcioniranju tzv. srpske opštine Bihać. Krizni štabovi organizirani su tako da je na čelu kriznog štaba bio predsjednik opštinskog odbora SDS-a, koji je u većini opština sa srpskom većinom bio i predsjednik tzv. Skupštine opštine. U sastav kriznih štabova ulazili su predstavnici SDS-a koji su bili članovi opštinskih odbora SDS-a,[169] poslanici u Skupštini, članove Glavnog odbora SDS-a, predsjednik Skupštine opštine ili predsjednik izvršnog vijeća opštine, načelnika stanice javne bezbjednosti ili načelnika policije, komandanta ili načelnika štaba TO-a, sekretara sekretarijata za narodnu odbranu i drugi "podobni" članovi SDS-a. Krizni štabovi su u suštini bili stranački organi SDS-a. Posebno treba istaknuti činjenicu da je Uputstvom od 19. decembra 1991. naređeno da krizni štabovi treba da sarađuju s komandama i štabovima JNA.

U nekoliko navrata tzv. Vlada RS je vršila formalne izmjene u nazivima kriznih štabova. Tako je u Preporuci Savjeta za nacionalnu bezbjednost od 22. aprila 1992. godine predloženo formiranje ratnih Predsjedništava i ratnih izvršnih odbora. Vlada tzv. Srpske R BiH je 23. maja 1992. godine predložila ukidanje kriznih štabova, a uspostavu ratnih predsjedništava, što je i formalizovano 24. maja 1992. godine. Naime, 24. maja 1992. godine doneseno je "Uputstvo o organizovanju i radu predsjedništava u opštinama u uvjetima neposredne ratne opasnosti i rata."[170] Ovim Uputstvom nastojala se ostvariti potpuna kontrola od strane centralnih organa, u tom smislu predviđeno je da Predsjedništvo Srpske Republike BiH imenuje povjerenika.[171] Ovaj republički povjerenik imao je zadatak imenovanja tzv. opštinskih predsjedništava, da vrši koordinaciju i osigura provođenje svih zacrtanih planova i zadataka koje su nalagali Predsjedništvo, Vlada i Glavni štab tzv. V RS. Nastavak uspostave ratnih predsjedništava u srpskim opštinama regulirano je i Odlukom Predsjedništva[172] Srpske R BiH od 31. maja 1992. godine

169 Veljko Kondić, predsjednik Opštinskog odbora SDS-a Ključ je 23.decembra 1991. godine na sjednici opštinskog odbora SDS-a rekao:" Svi organi će biti obavezni da se ponašaju u skladu sa Uputstvom. Znači svi prijedlozi i zadaci u Uputstvu prihvataju se u cijelosti", Zapisnik sa sastanka Izvršnog odbora Opštinskog odbora SDS-a, 23. decembra 1991. godine.

170 Ovo Uputstvo je potpisana Biljana Plavšić kao član Predsjedništva RS.

171 Skupština Srpske Republike BiH imenovala je Jovana Čizmovića, člana Ministarskog savjeta Skupštine Srpske Republike BiH, za koordinatora vlada ARK-a i ostalih srpskih autonomnih oblasti.

172 Odluka o obrazovanju ratnih predsjedništava u opštinama za vrijeme neposredne ratne opasnosti ili ratnog stanja, br. 03-512 od 31.maja 1992. godine objavljena u "*Službeni glasnik srpskog naroda u Bosni i*

kojom je naređeno formiranje ratnih predsjedništava u opštinama gdje skupštine i izvršni organi nisu mogli da ostvaruju svoju vlast. Uspostavom ratnih predsjedništava[173] prestaju da djeluju krizni štabovi.

Skupština tzv. srpske Bosne i Hercegovine je 31. maja 1992. godine donijela "Odluku o obrazovanju ratnih predsjedništava u opštinama za vrijeme neposredne ratne opasnosti ili ratnog stanja." U članu 3 Odluke predviđeno je da ratno predsjedništvo organizuje, koordinira i usklađuje aktivnosti za odbranu srpskog naroda i uspostavljanje legalnih organa vlasti opštine, vrši sve funkcije skupštine i izvršnog organa dok se ne steknu mogućnosti da se ti organi sastanu i rade, stvara i obezbjeđuje uslove za rad vojnih organa i jedinica u odbrani srpskog naroda, vrši i druge poslove državnih organa ako oni nisu u mogućnosti da se sastanu. Postavlja se pitanje kakva je bila stvarna razlika između kriznih štabova i ratnih predsjedništava. Razlika je bila u tome što su ratna predsjedništva u svom sastavu imala jednog republičkog povjerenika kojeg je imenovalo Predsjedništvo tzv. Srpske R BiH. Povjerenik je rukovodio radom opštinskog ratnog predsjedništva, i u suštini on je bio veza između opštinskih i republičkih organa vlasti. Formalne promjene urađene su i na nivou ARK-a.[174] SDS-a je formiranje kriznih štabova počela polovinom 1991. godine. Tako je u Bihaću, u augustu 1991. godine formiran krizni štab sa zadatakom provođenja odluke o pripravnosti u kojoj stoji "Stroga pripravnost do petka, svaki prozor osmatračnica, gašenje svjetla u 22.00 sati, izbjegavati incidente. Obezbjediti autobus. Uspostaviti vezu sa Domom JNA, uspostaviti vezu sa kasarnom "27. juli", ne upotrebljavati automobile. Obavezan odziv na poziv TO i JNA. Svako ko dobije naoružanje je vojni obveznik."[175]

Krajem septembra i početkom oktobra Krizni štab SDS-a Bihać je u stalnom zasjedanju, uvodi se stalno dežurstvo. Krizni štab preuzima ulogu pozivanja i upućivanja dobrovoljaca i rezervista na ratišta širom R Hrvatske, prijem i podjelu oružja. SDS-a je preuzela ulogu

Hercegovini, br.8" od 8. juna 1992. godine.

173 Ratna predsjedništva su potvrđena retroaktivnom Odlukom Predsjedništva Srpske R BiH od 2. juna 1992. godine, koja je objavljena u Službenom glasniku RS od 1.juna 1992. godine, čime je bio izmijenjen Ustav Srpske R BiH jer je dodana odredba o ratnim predsjedništvima. Ovim činom omogućilo se Predsjedništvu Srpske R BiH da formira opštinska ratna predsjedništva za vrijeme ratnog stanja i definiše njihov sastav i nadležnosti.

174 Krizni štab ARK-a 10. jula. 1992. godine preimenovan je u Ratno predsjedništvo i ovo Predsjedništvo je preuzelo sve ingerencije kriznog štaba. "Mijenja se samo naziv", *Glas*, 10. jula 1992. godine

175 cit.djelo, str.20.

formiranja i naoružavanja jedinica rezervnog sastava policije, izdvajanje formiranih srpskih milicijskih stanica. Pripreme i planovi za oružanu agresiju na području općine Bihać SDS-a počinje sa organizovanjem i naoružavanjem dobrovoljačkih jedinica. "Glavna uloga kriznih štabova bila je da budu veza na regionalnom, opštinskom i lokalnom nivou (jer su se također stvarali na nivou mjesnih zajednica) različitih stranačkih, vladinih, policijskih i vojnih institucija koje su sve imale svoje vlastite komandne strukture. Te komandne strukture su se na kraju spajale u rukama rukovodstva bosanskih Srba i može se vidjeti kako su opštinski krizni štabovi dovodili do istog preklapanja stranačkih, vladinih i vojnih funkcija na nivou opštine, koje se može vidjeti i na nivou regionalnih kriznih štabova i među rukovodstvom bosanskih Srba na republičkom nivou."[176] Krizni štabovi na nivou opština svakodnevno su zasjedali, sagledavali političko-bezbjednosne prilike i provodili odluke i naređenja sa viših nivoa.

Uloga kriznih štabova bila je višestruka a posebno je značajan vojni segment. Nije bio pojedinačni slučaj da u nekoj od opštinama ulogu predsjednika kriznog štaba i komandanta srpskih vojnih jedinica obavljala jedna osoba. Ovim je SDS-a željela imati potpunu kontrolu i komandu nad jedinicama na lokalnom nivou. Drugi veoma važan segment koji su krizni štabovi imali bila je kontrola nad jedinicama srpske TO. Krizni štabovi su utjecali na uspostavu komandi TO, imenovanje oficira i podoficira, naoružavanje, obuku i druge aktivnosti koje se odnose na funkciniranje jedinica TO. Formiranjem tzv. V RS (nastale od jedinica JNA i srpske TO) uloga kriznih štabova je institucionalizirana.

Komandanti ili članovi komande redovno su bili prisutni na sastancima kriznih štabova u opštinama u kojima se nalaze sjedišta ili raspored jedinica tzv. V RS. Redovno su vršeni sastanci, referisanja i upoznavanja vojnih komandanata,[177] članova kriznog štaba ali bilo je slučajeva da su krizni štabovi izdavali naređenja jedinicama tzv. V RS. Na operativnom nivou krizni štabovi su kroz razne odluke, naređenja i zaključke prema policijskim i vojnim jedinicama radi potpune kontrole nad teritorijom opštine. Sa jasnom hijerarhijskom strukturom u ustroju kriznih štabova nastojala se stvoriti potpuna kontrola i centralizacija u provođenju velikosrpske politike.

176 BiH-Jezgro velikosrpskog projekta, nav. dj., str. 420.

177 Komandant 1. krajiškog korpusa, general Momir Talić, bio je član kriznog štaba ARK-a.

СРПСКА РЕПУБЛИКА БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА
АРК-а БАЊА ЛУКА
СРПСКА ОПШТИНА БИХАЋ
Број: 23/92.
Датум: 21.5.1992.г.

На основу упуства српске Владе Босне и Херцеговине, извод из Упуства за рад кризних штабова српског народа у општинама, те на Сједници кризног штаба српске општине Бихаћ одржаног дана 21.5.1992.г. д о н о с и :

О Д Л У К У
О именовању чланова Крузног штаба

Члан 1.

Кризни штаб сачињавају чланови, од који сваки има појединачно задужење: Предсједник, замјеник предсједника, комадант штаба ТО, предсједник Извршног одбора, начелник МУП-а, те чланови задужени за привреду, хуманитарну и здравствену заштиту, информисање и пропаганду, снабдјевање и исхрану, избјеглице, ратне злочине и штету, везу, кординацију и сл.

Члан 2.

Сходно члану један ове одлуке у Кризни штаб именују се следећи чланови и то:

1. Др Стеван Беслаћ, предсједник кризног штаба,
2. Пилиповић Јово, замјеник пред.криз.штаба,
3. Цвијетичанин Бранко, члан-предсједник Извршног одбора,
4. Цимеша Душан, члан- Начелник МУП-а,
5. Кеџало Слободан, члан- задужен за Привреду, хуманитарну и здравствену заштиту,
6. Ђатас Милан, члан-задужен за Информисање и пропаганду,
7. Кнежевић Петар, члан-задушен за снабдјевање и исхрану, избјеглице, ратне злочине и штету, везу и кординацију,
8. Матић - пуковник Комадант II Српске крајишке бригаде,
9. Лакић Ђуро, члан-секретар кризног штаба.

Члан 3.

Кризни штаб,у ратним условима,преузима све перогативне функције скупштине општине,кад оне нису у могућности да се састану.

Члан 4.

Кризни штаб кординира функције власти ради одбране територија,безбједности становништва и имовине,успостављања власти и организације свих других токова живота и рада. Кризни штаб својом кординацијом ствара услове Извршном одбору општине да може вршити легалну извршну власт,управљати привредом и осталим животним токовима.

Члан 5.

Кризни штаб свој рад.темељи на Уставним и законским рјешењима,те одлукама скупштине,предсједништва и владе Српске републике Босне и Херцеговине.

Члан 6.

Кризни штаб је дужан ,чим се зато створе услови,сазвати Скупштину општине,са циљем верификације његовог рада,закључака и одлука.

Члан 7.

Кризни штаб је дужан прикупљати информације о стању на терену,обавјештавати и консултовати надлежне органе Српске републике Босне и Херцеговине,односно повјереника владе који се именују за средине или подручја посебно угрожена ратом.

Члан 8.

Нужно је под условом уредних докумената,неометати трговину и другу привредну активност,а цијене формирати на нивоу који омогућује нормално обављање посла.

Члан 9.

Чланови Кризног штаба обавезни су да при раду и својим задужењима раде по упуствима за рад Кризних штабова Српске републике Босне и Херцеговине.

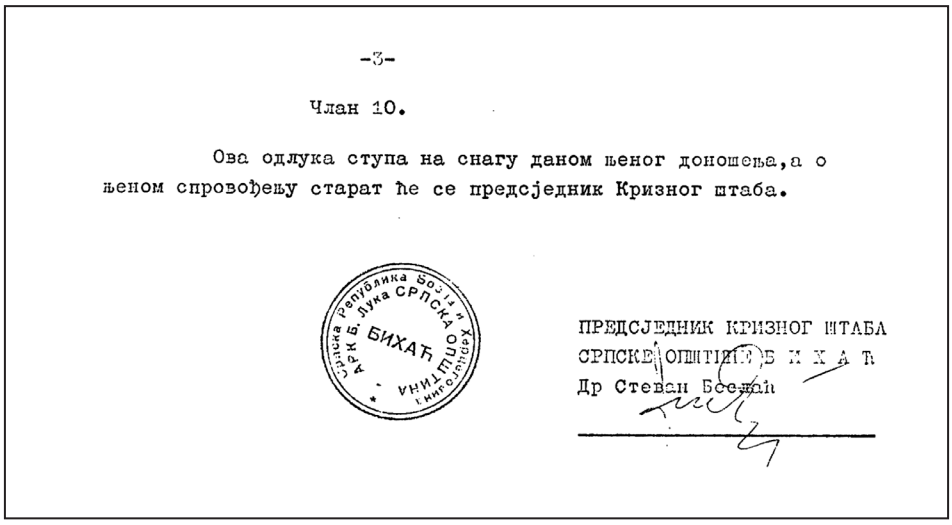

-3-

Члан 10.

Ова одлука ступа на снагу даном њеног доношења, а о њеном спровођењу старат ће се предсједник Кризног штаба.

Српска Република Босна и Херцеговина АРК Б. Лука СРПСКА ОПШТИНА БИХАЋ

ПРЕДСЈЕДНИК КРИЗНОГ ШТАБА
СРПСКЕ ОПШТИНЕ БИХАЋ
Др Стеван Бесљић

Odluka o imenovanju članova kriznog štaba tzv. srpske opštine Bihać

Odluka Kriznog štaba tzv. *srpske opštine* Bihać citira Uputstvo za rad kriznih štabova kao osnovu za donošenje odluke i kriterije za imenovanje članova kriznog štaba. Član 9 glasi da su članovi kriznog štaba obavezni da rade u skladu s Uputstvom za rad kriznih štabova tzv. Srpske Republike Bosne i Hercegovine. U članu 7. Odluke kriznog štaba od 21. maja 1992. godine, kaže se da je krizni štab obavezan da informiše i konsultuje odgovorne organe tzv. Srpske Republike Bosne i Hercegovine i vladine povjerenike imenovane za oblasti ili regije koje su posebno izložene prijetnji rata.

Osim toga krizni štab je je imao i sve nadležnosti oko formiranja i imenovanja komandnog kadra u policijskim i vojnim strukturama.[178] Dana 3. maja 1992. krizni štab SDS-a donio je Odluku broj 14/92 od 3. maja 1992. godine o imenovanju komandanta, zamjenika komandanta i načelnika štaba bihaćke brigade TO-a. U Odluci je naglašeno da komanda brigade dobija sve komande i zadatke od kriznog štaba i Opštinskog odbora SDS-a Bihać. Ovim je jasno da je Krizni štab imao potpuno kontrolu nad svim vojnim i policijskim aktivnostima i da su čelnici kriznog štaba najodgovorniji za kršenje međunarodnog humanitarnog prava, pravila i običaja ratovanja.

"Krizni štabovi su igrali centralnu ulogu u koordiniranju vojnih napora u opštinama. Kao što je gore naglašeno, sva predsjednička

178 Vidi Odluku o imenovanju komandanta, zamjenika komandanta i načelnika štaba 15.bihaćke brigade i Prijedlog za imenovanje Načelnika SJB Bihać i komandira Stanice milicije tzv. srpske opštine Bihać.

uputstva i odluke o ratnim predsjedništvima i ratnim povjereništvima, navode "stalnu koordinaciju i provođenje politike i mjera" Glavnog štaba V RS-a kao jedan od zadataka ovih tijela."[179] Krizni štabovi su ostvarivali neprekidnu saradnju sa jedinicama JNA, TO, civilnom zaštitom, policijskim snagama kroz učešće oficira i rukovodioca u radu kriznih štabova. Prisustvo oficira u kriznim štabovima trebalo je omogućiti koordinirane aktivnosti političkih i vojnih struktura. "U uputstvima ARK-a opštinskim kriznim štabovima i ratnim predsjedništvima navodi se da krizni štab "rukovodi opštenarodnim otporom na području opštine, obezbjeđuje jedinstvo u sprovođenju politike ONO, …ostvaruje saradnju sa nadležnim organima drugih opština i komandama jedinica oružanih snaga." Br. 03-465/92, 11. juna 1992. godine."[180] Krizni štab srpske opštine Bihać imao je ključnu ulogu u mobilizaciji u jedinice tzv. srpske TO, JNA a kasnije i u jedinice tzv. V RS. Mobilizaciju je provodio putem opšteg proglasa (poziva) i pojedinačnih poziva koji su uručivani vojnim obveznicima. Spiskovi Srba iz Bihaća koji su trebali biti raspoređeni unutar tih kolaboracionističkih jedinica urađeni su još 1991. godine. Urađeni su po mjesnim zajednicama, naseljima, ulicama.

SRPSKA REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
ARK-a BANJA LUKA
SRPSKA OPŠTINA BIHAĆ
ŠTAB TO BIHAĆ

Dana: 02. 05. 1992. godine

P O Z I V
U SLUŽBU TERITORIJALNE ODBRANE

ZA Бубало Миле, god.rodj. 1952.r.
mjesto rodjenja Штрпци, čin
VES, mjesto stanovanja Бихаћ
Mobilizacijsko mjesto: Дом ЈНА Бихаћ

Po prijemu ovog poziva odmah se javiti Ratnoj jedinici na gore naznačeno mjesto. /Резервни састав милиције.

Sa sobom ponijeti kompletno ratno zaduženje.

UPOZORENJE:
Neodazivanje ovom pozivu povlači odgovornost po odredbama Zakona o narodnoj odbrani Srpske republike Bosne i Hercegovine.

KOMANDANT ŠTABA TO
B I H A Ć
Др Остоја Беслић

Poziv u rezervni sastav milicije

179 Isto, str. 431.

180 Isto, str. 432.

SRPSKA REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
ARK-a BANJA LUKA
SRPSKA OPŠTINA BIHAĆ
KRIZNI ŠTAB SDS-a
B I H A Ć

Broj 20 /92
Dana 11.05.1992.god.

CENTAR SLUŽBI BEZBJEDNOSTI BANJA LUKA
-odelenje za poslove i zadatke milicije

PREDMET: Prijedlog za imenovanje načelnika SJB i komandira Stanice milicije srpske opštine Bihać

Na osnovu odluke Kriznog štaba srpske opštine Bihać predlaže se da se za načelnika SJB Srpske opštine Bihać imenuje Cimeša Dušan do sada komandir Stanice milicije Bihać u bivšoj SJB Bihać.

Za komandira Stanice milicije Srpske opštine Bihać predlaže se Lakić Mihajlo koji je do sada obavljao dužnost komandira Rezervne stanice milicije Ripač.

Komadant kriznog štaba,
Dr.Beslać Stevan

Prijedlog Kriznog štaba za imenovanje Načelnika SJB i komandira stanice milicije tzv. srpske opštine Bihać

II.6. Vojno organiziranje i stvaranje kolaboracionističkih jedinica SDS-a

U pripremama za realizaciju projekta stvaranja velike Srbije ključnu ulogu trebala je odigrati JNA i Generalštab. U tom smislu već 1988-89. godine preduzete su mjere na reorganizaciji Teritorijalne odbrane SFRJ (u daljem tekstu TO) u organizacijsko-formacijskom smislu, ali i isključivanje republičkih rukovodstava iz sistema rukovođenja i komandovanja Oružanim snagama SFRJ. Cilj poduzimanja ovih radnji, a posebno reorganizacija i smanjenje TO bio je slabljenje odbrambenih snaga unutar jugoslovenskih republika. Reorganizacijom TO velik broj jedinica se ugasio i smanjio što je proizvelo višak naoružanja u jedinicama i štabovima. Teritorijalna odbrana SR Bosne i Hercegovine je do 16. maja 1990. godine čuvala i skladištila naoružanje i vojnu opremu na 653 lokacije.[181] Čuvano je 165.860 cijevi različitog naoružanja i 58.894.000 komada municije raznog kalibra do 14,5 mm. Ovi podaci ukazuju da je TO SR BiH bila dobro naoružana i opremljena i kao takva predstavljala je smetnju za realizaciju velikosrpskih planova.

Radi potpune kontrole i oduzimanja naoružanja, koje je smanjenjem organizacijsko-formacijske strukture i gašenjem nekih jedinica ostalo u skladištima TO, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu (u daljem tekstu SSNO) je 1. februara 1990. godine izdao naređenje svim republičkim i pokrajinskim štabovima TO o povlačenju, odnosno oduzimanju viškova naoružanja iz TO. Ovim su naređenjem precizirane sve radnje, mjesta i vrijeme povlačenja materijalno-tehničkih sredstava (u daljem tekstu MTS), naoružanja i municije iz jedinica i štabova TO po republikama i pokrajinama. Pri tome je Republički štab TO SR BiH trebao najviše da povuče MTS u odnosu na ostale republike i pokrajine, a najmanje Srbija. "Tako je načelnik Generalštaba Oružanih snaga SFRJ, general Blagoje Adžić 14. maja 1990. izdao Naređenje (str. pov. broj 19-1) o preuzimanju i obezbjeđenju naoružanja i municije subjekata ONO i DSZ u skladištima JNA. Sljedećeg dana Komanda 1. vojne oblasti, u skladu sa navedenim naređenjem generala Adžića, a u cilju navodno "sigurnijeg

181 U ovim magacinima čuvano je 269.356 cijevi streljačkog naoružanja, 18.240 minobacača (od 60 do120 mm), ručnih bacača i protivavionskih topova, 211 protivoklopnih i protivavionskih raketa, 84.724.089 komada metaka za streljačko naoružanje, 580 tona minsko-eksplozivnih sredstava i municije kalibra 15,4 mm i preko 2.000 komada radio stanica. Vrijednost naoružanja, municije i opreme iznosila je 600.000.000 USA dolara.

smještaja i čuvanja naoružanja i municije Teritorijalne odbrane", izdala je Naređenje (Str.pov. br. 1-90), četvrtom (4.), petom (5.), dvanaestom (12.) sedamnaestom (17.), dvadeset četvrtom (24.) i trideset sedmom (37.) korpusu o preuzimanju, smještaju i čuvanju "kompletnog naoružanja i municije od teritorijalne odbrane, u magacinima JNA."[182] Ova naredba je provedena vrlo brzo i samo mali dio naoružanja i MTS nije predat u skladišta JNA. Jedan dio republičkih rukovodstava nije se slagao sa ovim naređenjem (predstavnici SR Slovenije) i argumentacija kojom je ovaj čin opravdavan ni u kom slučaju nije odgovarao činjenicama i stvarnim razlozima.

U provođenju ovih naređenja oružje je oduzimano samo od jedinica TO u kojima nije bilo Srba ili su činili manjinu (Kosovo, Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina). Istovremeno je oružje i oprema dijeljena jedinicama TO u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini koje su bile srpskog sastava, ali dijeljeno je i onim građanima srpske nacionalnosti koji i nisu bili vojni obveznici. To je oružje, zajedno sa onim što je JNA planski ostavljala prilikom povlačenja iz nekih republika, poslužilo za formiranje srpskih vojski (tzv. V RS i V RSK).

Preuzimanje, smještaj i čuvanje naoružanja i municije TO SR BiH vršeno je u magacinima JNA, koji su, uglavnom, bili locirani na područjima sa većinskim srpskim stanovništvom, koje je istovremeno neposredno učestvovalo u njihovom obezbjeđivanju. Kako su ratnim dejstvima u susjednoj Hrvatskoj, JNA i srpske vojne snage zauzele infrastrukturne komunikacijske centre za prenos radio i TV signala time su mediji posebno elektronski stavljeni pod nadzor i u službu velikosrpske politike. Na prostoru Bosne i Hercegovine zauzeti su predajnici na Kozari,Vlašiću, Veležu, Trnovrhu i Majevici, čime je stvoren prostor za velikosrpsku propagandu, širenje laži i prikrivanje istine. U ovakvim uvjetima omogućeno je pokretanje ratne mašinerije na prostoru Bosne i Hercegovine.

182 Smail Čekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu*, knjiga II, Kult/B, Sarajevo, 2004, str.123.

Z A P I S N I K

sa 4. vanredne sjednice Izvršnog odbora opštine Bihać održane 30.8.1991. godine sa početkom u 11,20 sati.

Prisutni članovi IO-a: Todić Slobodan, Ibrahimpašić Muhamed, Beronja Milan, Ferizović Mersud i Vlašić Ante.

Opravdano otsutni Hadžipašić Muhamed i Karabegović Zikirija.

Pored članova IO-a sjednici su prisustvovali: sekretar IO-a Vojić Rasima, načelnik Službe za stručne i zajedničke poslove Odobašić Izet.

Sjednicom predsjedava podpredsjednik IO-a Todić Slobodan.

Za sjednicu je utvrdjen slijedeći

DNEVNI RED:

1. Prekid rada releja HTV na Plješevici.

Nasilno prekidanje rada releja HTV od strane milicije takozvane SAO Krajine i neovlaštenih lica, što je imalo za posljedicu prekid mogućnosti prijema i praćenja programa HTV kao i uključivane na istom kanalu programa TV Beograd, što se dogodilo u popodnevnim satima dana 29.8. 1991.godine, izazvao je zaprepaštenje, a potom i silnu uznemirenost, ogorčenje i proteste gradjana na području opštine Bihać i šire na području regije Bihać.

S obzirom na opisano stanje, Izvršni odbor opštine Bihać u skladu sa svojim dužnostima, pravima i odgovornostima je na vanrednoj sjednici održanoj dana 30.8.1991.godine

Z a k l j u č i o

1. Izvršni odbor najoštrije osudjuje postupak nasilnog prekida rada releja HTV i onemogućavanje emitovanja HTV programa i ocjenjujo se kao najgrublji vid ograničavanja ljudskih prava gradjana na ovom području i uzurpacije informativnog prostora i njegove instrumentalizacije u vodjenju medijskog rata i produbljivanju medjunacionalnih sukoba i pokušaju njihovog zaoštravanja i prenošenja uslova rata na području Bosne i Hercegovine.

2. Izvršni odbor energično zahtjeva da nadležni organi odmah poduzmu sve potrebne radnje radi osposobljavanja, odnosno stvaranju uslova rada releja HTV na Plješevici kako je to bilo prije nasilnog prekida.

3. Podržavaju se stavovi Vlade Bosne i Hercegovine utvrdjeni povodom slučaja nasilnog zauzimanja releja na Kozari, kao i namjera otvaranja informativnog prostora za gledanje programa RTV Beograd i drugih centara, ali na demokratski i pravno uredjen način na području opštine Bihać.

2.

4. Neophodno je pokrenuti pitanje odgovornosti lica koji su na bilo koji način učestvovali u organizaciji i provodjenju ovog nasilnog i necivilizovanog akta.

Sjednica je završena u 12,50 minuta.

ZAPISNIK SAČINILA:
Vojić Rasima,s.r.

ZAPISNIK OVJERAVA
PREDSJEDNIK IO-a
Hadžipašić Muhamed,dipl.ing.s.r.

ZAKLJUČAK DOSTAVITI:

Vladi Bosne i Hercegovine, Ministarstvo unutrašnjih poslova BiH, Ministarstvu za informisanje BiH, Ministarstvu za saobraćaj i veze, Komandi pete armijske oblasti Zagreb, Komandi garnizona Bihać, Centru službi bezbjednosti Bihać.

Zapisnik sa IV vanredne sjednice Izvršnog odbora općine Bihać

Iz ovog zapisnika je vidljivo da je JNA i srpska policija u tzv. SAO Krajini već 1991. godine preuzela kontrolu nad medijskim prostorom i počela sa psihološko-propagandnim aktivnostima. Suprotstavljajući se ovom činu Izvršni odbor općine Bihać je reagirao i tražio uključivanje i drugih televizijskih kanala kako bi građani Bihaća bili objektivno informirani. Uključivanjem RTV Beograd imalo je za cilj stvaranje priprema za planiranu agresiju na R BiH.

Glavni zadatak u pripremi agresije na R BiH bio je naoružavanje i obučavanje srpskog stanovništva, koje je bilo planirano i organizirano od strane bivše JNA, po naređenju političkih i vojnih struktura Srbije. Proces naoružavanja tekao je u tajnosti i u prvom redu je obuhvatao članove i simpatizere SDS-a, a kasnije i ostalo srpsko stanovništvo organizirano u kolaboracionističke jedinice SDS-a. Uporedo sa naoružavanjem vršene su pripreme na izradi i ažuriranju ratnih planova, saopštavanje ratnih rasporeda, izmještanje naoružanja i opreme na prostore gdje su Srbi činili većinu.

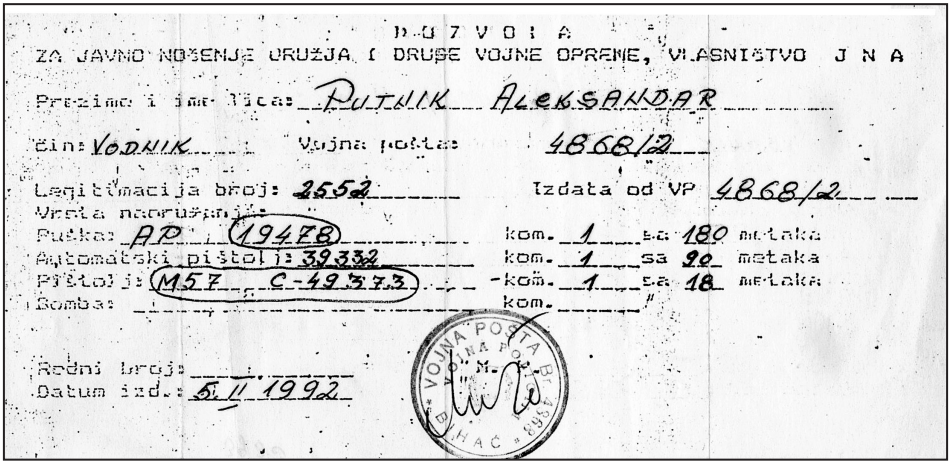

D O Z V O L A

ZA JAVNO NOŠENJE ORUŽJA I DRUGE VOJNE OPREME, VLASNIŠTVO J N A

Prezime i ime lica: PUTNIK ALEKSANDAR

Čin: VOJNIK Vojna pošta: 4868/12

Legitimacija broj: 2552 Izdata od VP 4868/12

Vrsta naoružanja:

Puška: AP (19478) kom. 1 sa 180 metaka

Automatski pištolj: 39332 kom. 1 sa 90 metaka

Pištolj: M57 C-49373 kom. 1 sa 18 metaka

Bomba: kom.

VOJNA POŠTA 4868 BIHAĆ

Redni broj:

Datum izd.: 5.11 1992

Dozvola za javno nošenje oružja i druge vojne opreme, vlasništvo JNA[183]

Na prostoru R BiH djelimično ili potpuno bilo je stacionirano više korpusa JNA od ukupno sedamnaest, koji su bili nosioci pripreme i izvođenja agresije na R BiH. Po brojnosti i raspoloživosti sa ratnom tehnikom bili su najjači Bihaćki, Banjalučki, Kninski i Tuzlanski.[184] Rezolucijom Vijeća sigurnosti broj 740 bilo je predviđeno razmještanje mirovnih snaga, preseljenje JNA i ostalih vojnih formacija van teritorije R Hrvatske. Jedinice JNA, "su pod okriljem svjetske zajednice, praktično okupirale Bosnu i Hercegovinu"[185] koja je postala najveći garnizon nekoliko stotina hiljada vojnika sa naoružanjem i opremom. Poznata je izjava generala Veljka Kadijevića da je JNA povukla sve svoje efektive iz Hrvatske i razmjestila ih tako da odgovaraju budućim zadacima. Izmještanjem skladišta municije iz Donjeg Lapca[186] u Bosanski

183 Dozvola izdana za nošenje oružja koje nije bilo predviđeno kao lično naoružanje. U ovoj dozvoli dat je na korištenje automatski pištolj *škorpion* koji su samo mogle dužiti posade tenkova i još neke specifične jedinice, a ni u kom slučaju se nisu mogla dužiti 2 pištolja. Osim toga primjetno je da je omogućeno da se duži više municije nego što je predviđeno borbenim kompletom. Dokument je u ličnoj arhivi autora.

184 Efektivi sa kojima su raspolagali bili su: preko 100.000 vojnika i starješina, oko 900 tenkova, preko 1.000 oklopnih transportera i ostalih borbenih vozila, nekoliko hiljada artiljerijskih oruđa, oko 100 aviona različitih tipova i namjene, oko 50 helikoptera, više raketnih pukova. U pripremi agresije na Bosnu i Hercegovinu prema podacima Međunarodnog instituta za strateške studije iz Londona Vojska Republike Srpske brojala je oko 60.000 ljudi, 300 tenkova, 200-300 oklopnih vozila i 500-600 artiljerijskih oruđa te 43 aviona i 21 helikopter. Cjelokupno naoružanje i oprema dobiveni su od bivše JNA. Upravo na prostorima Bosanske krajine bili su stacionirani i raspoređeni najjači vojni efektivi koji će kasnije biti i upotrijebljeni u napadima i počinjenju ratnih zločina i genocida

185 Kasim Begić, nav. dj., str. 20.

186 Iz skladišta u Donjem Lapcu izmješteno je 2.350 tona municije koja će biti korištena od strane jedinica tzv. V RS na prostorima Bosanske krajine

Petrovac, iz Knina u Bosansko Grahovo obezbjeđena je logistička podrška novoformiranim srpskim vojnim jedinicama. Značajne količine naoružanja i municije (9.930 cijevi i 200 tona municije) iz "skladišta Rabić kod Dervente prebačena su dijelom u Banju Luku a dijelom u Ukrinski Lug."[187] Istovremeno je u Bosanski Petrovac predislocirana 530. pozadinska baza iz 5.vojne oblasti, koja je imala zadatak da logistički podržava Štab TO SAO Krajine (Odluka SSNO str.pov.683-165)[188] radi efikasnijeg i lakšeg snabdijevanja novoformiranih kolaboracionističkih jedinica.

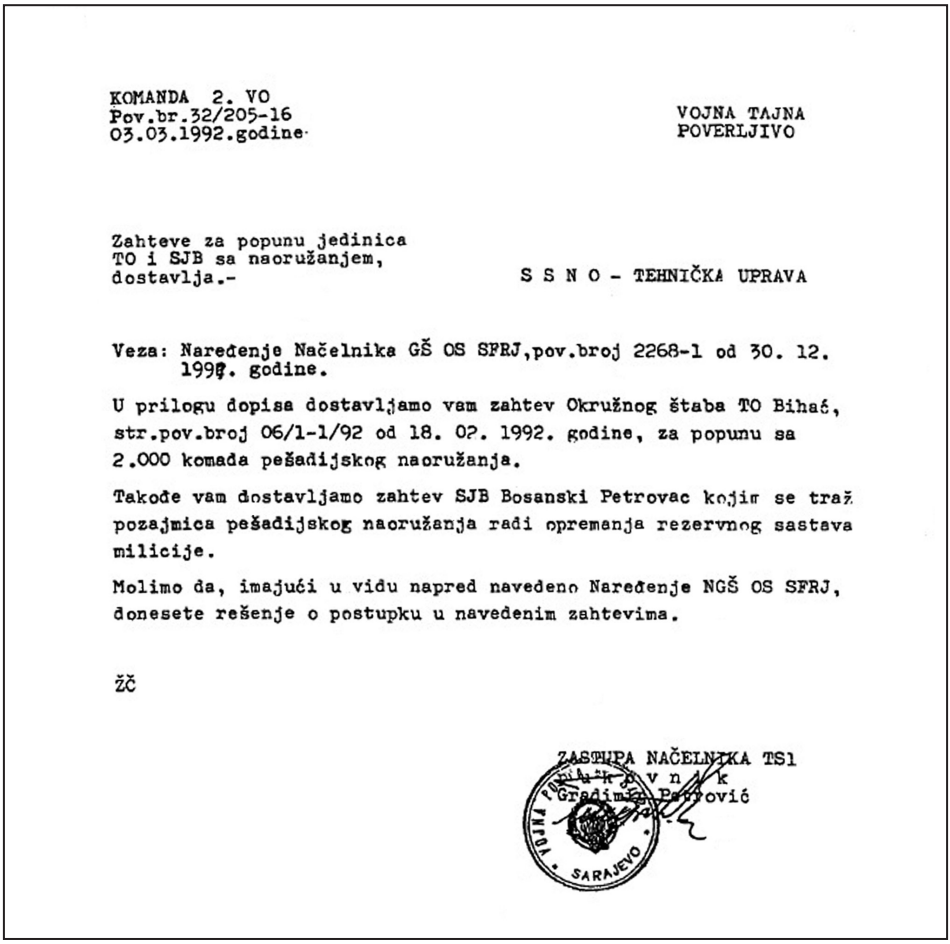

KOMANDA 2. VO
Pov.br.32/205-16
03.03.1992.godine

VOJNA TAJNA
POVERLJIVO

Zahteve za popunu jedinica
TO i SJB sa naoružanjem,
dostavlja.-

S S N O - TEHNIČKA UPRAVA

Veza: Naređenje Načelnika GŠ OS SFRJ,pov.broj 2268-1 od 30. 12. 1992. godine.

U prilogu dopisa dostavljamo vam zahtev Okružnog štaba TO Bihać, str.pov.broj 06/1-1/92 od 18. 02. 1992. godine, za popunu sa 2.000 komada pešadijskog naoružanja.

Takođe vam dostavljamo zahtev SJB Bosanski Petrovac kojim se traž pozajmica pešadijskog naoružanja radi opremanja rezervnog sastava milicije.

Molimo da, imajući u vidu napred navedeno Naređenje NGŠ OS SFRJ, donesete rešenje o postupku u navedenim zahtevima.

ŽČ

ZASTUPA NAČELNIKA TS1
p u k o v n i k
Gradimir Petrović

VOJNA POŠTA SARAJEVO

Zahtjev za popunu Okružnog štaba TO Bihać sa naoružanjem

187 Smail Čekić, nav. dj., str. 106.

188 Isto, str. 907.

Proces vojnog organiziranja i stvaranje kolaboracionističkih jedinica SDS-a na prostorima Bihaća tekao je zajedno sa ovim procesom na čitavom prostoru R BiH. Početke ovoga procesa možemo vezati za "proces prerastanja JNA u srpsku vojsku i odnose komandi JNA i republičkih vlasti i političkih stranaka, kroz masovno naoružavanje Srba u BiH, upade paravojnih formacija iz Srbije i Hrvatske"[189] i kroz proces razoružavanja republičke TO. Vojno organiziranje, naoružavanje i stvaranje kolaboracionističkih jedinica, SDS-a je radila u sprezi sa komandama JNA i intenzivno i tajno naoružavao Srbe u R BiH. Kada je uhvaćen kamion sa oružjem u Bileći, otkriveno je da naoružanje Srbima u istočnoj Hercegovini stiže iz Crne Gore. Ovo naoružavanje Srba pojačalo je strah kod muslimanskog stanovništva. "Tim prije što je i ono malo oružja iz općinskih štabova TO Armija još ranije uzela."[190] Uporedo sa procesom organizacije pararegionalnih i paralokalnih zajednica počeo je proces vojnog organiziranja SDS-a. Podrška i pomoć u organiziranju i naoružavanju tekao je u najvećoj konspiraciji, za te zadatke birani su odabrani i provjereni kadrovi SDS-a i JNA. Proces naoružavanja na području Bosanske krajine vršeno je preko jedinica JNA i oni su naoružavali dobrovoljačke jedinice i to u:"Banjoj Luci 2000 dobrovoljaca, Bosanskoj Gradišci 700, Srpcu 1896, Čelincu 585, Laktašima 765, Kotor-Varoši 427, Ključu 328, Mrkonjić-Gradu 886, Prnjavoru 1000, Bosanskoj Dubici 1500, Jajcu 700, Sanskom Mostu 1000, Prijedoru 600, Bihaću 200, Glamoču 800, Bosanskoj Krupi 300, Bosanskom Novom 1000, Drvaru 600, Bosanskom Petrovcu 700, Bosanskom Grhovu 800 četnika dobrovoljaca."[191] Tokom 1991. godine i početkom 1992. godine izvršena je mobilizacija rezervnih jedinica JNA, rezervnog sastava policije, dobrovoljačkih jedinica i jedinica TO u općinama pod kontrolom SDS-a. Na prostoru Bosanske krajine u ove jedinice mobilizirano je cjelokupno vojnosposobno srpsko stanovništvo. "Uspostavljena je potpuna kontrola komunikacija i teritorije, naročito prema naseljenim mjestima gdje je živjelo bošnjačko i hrvatsko stanovništvo."[192] Naredbom SDS-a od 26. oktobra 1991. godine, koju je potpisao potpredsjednik Skupštine ARK-a, Radoslav Brđanin[193] precizirane su obaveze u pogledu

189 Mehmedalija Bojić, nav. dj., str.299.

190 Isto, str. 303

191 Smail Čekić, *Agresija na BiH i genocid nad Bošnjacima 1991-1993*, Ljiljan, Sarajevo,1994, str. 295-298.

192 Hasan Efendić, *Ko je branio Bosnu,* UG plemićkog porijekla BiH, Sarajevo, 1998, str. 235-243.

193 Osuđen od strane Haškog tribunala za zločine počinjene na prostoru Bosanske krajine, i sada se nalazi na izdržavanju zatvorske kazne.

mobilizacije, formiranja komandi mjesta, uspostave stalnog dežurstva, formiranje jedinica za front, prevođenje jedinica civilne zaštite u TO, pretpočinjavanje ratnih jedinica TO korpusima JNA, preuzimanje vlasti u javnim preduzećima, određivanje ratnih poreza. "Novoformirane i mobilizirane jedinice dobivale su naoružanje iz skladišta JNA."[194] Ključnu ulogu u mobilizaciji imao je Krizni štab srpske opštine Bihać. Putem naredbe za opštu javnu mobilizaciju u koordinaciji sa JNA već 7.aprila 1992. godine upućen je poziv svim vojnim obveznicima na obavezno odazivanje na planirana mobilizacijska zborišta.

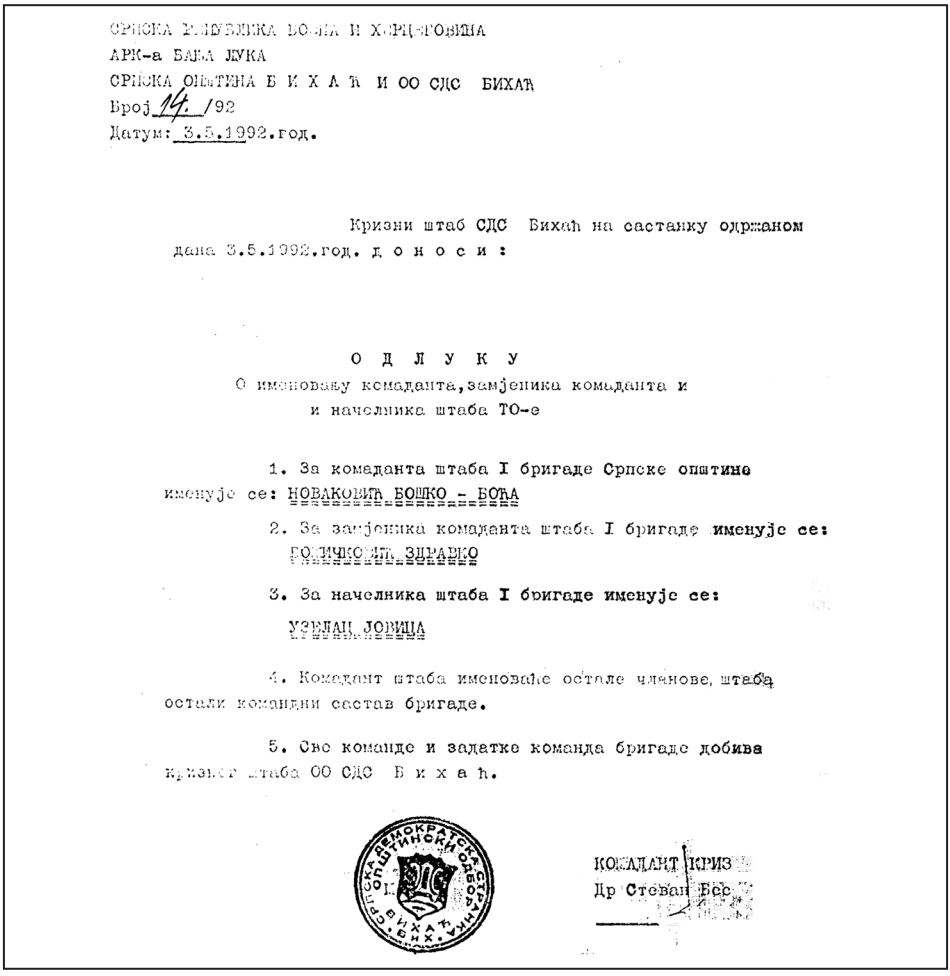

СРПСКА РЕПУБЛИКА БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА
АРК-а БАЊА ЛУКА
СРПСКА ОПШТИНА Б И Х А Ћ И ОО СДС БИХАЋ
Број 14. /92
Датум: 3.5.1992.год.

Кризни штаб СДС Бихаћ на састанку одржаном дана 3.5.1992.год. д о н о с и :

О Д Л У К У
О именовању команданта,замјеника команданта и и начелника штаба ТО-е

1. За команданта штаба I бригаде Српске општине именује се: НОВАКОВИЋ БОШКО - БОЋА

2. За замјеника команданта штаба I бригаде именује се: РОЛИЧКОВИЋ ЗДРАВКО

3. За начелника штаба I бригаде именује се: УЗЕЛАЦ ЈОВИЦА

4. Командант штаба именоваће остале чланове, штаба остали командни састав бригаде.

5. Све команде и задатке команда бригаде добива кризни штаба ОО СДС Б и х а ћ.

СРПСКА ДЕМОКРАТСКА СТРАНКА ОПШТИНСКИ ОДБОР БИХАЋ

КОМАНДАНТ КРИЗ
Др Стеван Бес

Odluka o imenovanju komandanta, zamjenika komandanta i načelnika štaba I brigade tzv. srpske opštine Bihać

194 Fikret Muslimović , nav. dj., str. 192.

VOJNA TAJNA
STROGO POVERLJIVO
Primerak br. ____

KOMANDA
405. POZADINSKE BAZE
SP Br. 200-2
18.02. 1992 god.

Zahtev Okružnog štaba TO Bihać za popunom sa NVO, dostavlja.-

KOMANDI 2. VOJNE OBLASTI

- na ličnost general - majora Ratka Miličevića -

Veza: - Naredjenje NGŠ br. 2268-1 od 30. 12. 1991. godine.
- Naredjenje Komande 2. VO pov. broj 31/103-6-1 od 09. 01. 1992. godine.

U prilogu akta dostavljamo Vam zahtev Okružnog štaba TO Bihać za popunom sa NVO iz razloga što ih je Komanda 9. K uputila na nas. Pošto ova jedinica nije nadležna za rešavanje po zahtevu, to Vas molimo da zahtev razmotrite u duhu gore navedenih naredjenja, a nama naredite dalji postupak.

Prilog: - Zahtev OŠTO Bihać, str. pov. br. 06/1-1/92 od 18. 02. 1992. godine.

TJ/RK.-str.pov.-k.-

21-02-1992

KOMANDA 405. POZADINSKE BAZE

K O M A N D A N T
pukovnik
Tomislav Jakovljević

KOMANDA
2. VOJNE OBLASTI
Br. 31/101-14
23. 02. 1992 god.

Zahtjev komandi 2. Vojne oblasti za popunu Okružnog štaba TO Bihać sa naoružanjem

Arbala

SLUŽI KAO REVERS ZA DOLE NAVEDENA I PRIMLJENA MS

ed. r.	Naziv matrijalnih sredstava	kalib. vat.or.	tvor.br. vat.or.	količina izd. vatre.oruž.	Primlj...
1	PAP 7,62mm. M59/66A1			2o	
2	Pištolj signalni	M57		1	
3	Puska	49mm M48		6o	
4	MM	7,9mm M53		5	
	Zaključeno sa rednim brojem četiri (4)				

Datum: 25. 11. 1991. god.

Potpis:
Ivo Lavić

br.l.k.izdane od SUP-a
690/29

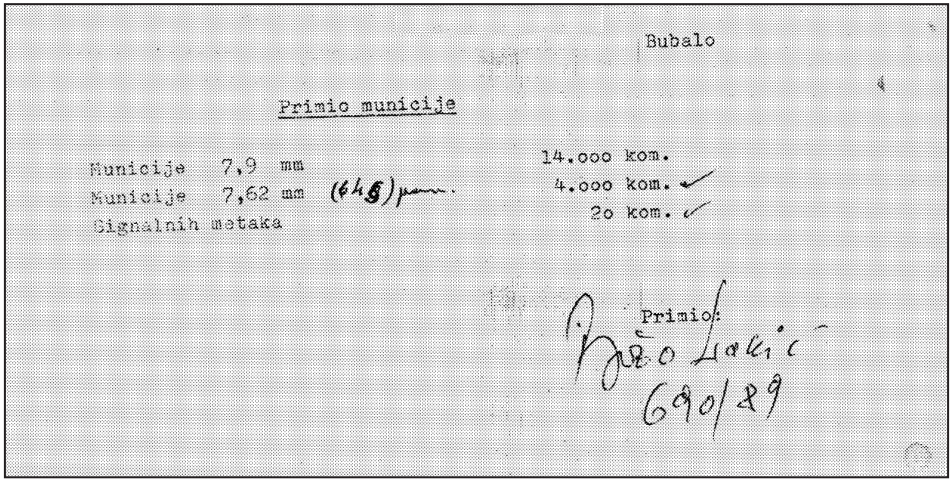
Bubalo

Primio municije

Municije 7,9 mm 14.000 kom.
Municije 7,62 mm (64§) 4.000 kom.
Signalnih metaka 20 kom.

Primio:
690/89

Kopije reversa o prijemu naoružanja i municije 25. 11. 1991.godine

Krajem juna 1991. godine prema naredbi SSNO-a na prostoru BiH, bez znanja republičkih organa vlasti izvršena je mobilizacija u tri bosanskohercegovačke regije: banjalučkoj, trebinjskoj i hanpješkoj (sarajevskoj) i tom prilikom mobilizirano je u prvom navratu 16.000 a kasnije još 7.500 rezervista. Iako je mobilizacija imala oznake stroge tajnosti pojedine radio stanice neprestano i otvoreno su pozivale da se rezervisti odazivaju i da se ona provede,[195] ali u mnogim mjestima ona je bojkotirana i mnogi se nisu odazivali. Takav primjer imamo i na prostoru Bihaćkog okruga kada je pokušana mobilizacija komande VIII Krajiške partizanske brigade TO. U Bihaću na tu mobilizaciju od 20 pozvanih odazvalo se osam i svih osam je bilo protiv da se angažira ova jedinica u ratnim djelovanjima. Pokušaj pozivanja i upotrebe bosanskonovske lake brigade, također, je doživio neuspjeh, jer po saznanju da trebaju biti upotrijebljeni za ratna djelovanja na prostoru R Hrvatske došlo je do kolektivnog odbijanja takve naredbe. Uviđajući da postojeći način mobilizacije ne donosi rezultate i da Sekreterijati za narodnu odbranu u općinama vrše opstrukciju, izmijenjen je zakon o vojnoj obavezi[196] i njime su poslovi iz domena regrutnih i mobilizacijskih poslova, koje su obavljali organi uprave za narodnu odbranu pri opštinama, preneseni na vojno-teritorijalne organe. Cilj ovog poteza bio je da JNA ima evidenciju o vojnim obveznicima kako bi mogla sama provoditi mobilizaciju

195 Mehmedalija Bojić, nav.dj., str. 305.
196 Sl.list SFRJ, br.30/91.

rezervnog sastava, ali kako bi mogla vršiti i kontrolu popune ostalih segmenata tadašnjeg sistema odbrane (milicija, popuna preduzeća, civilne zaštite i drugo). U pojedinim općinama (Bihać i Bosanska Krupa) izvršeno je formiranje paralelnih sekreterijata. Zbog sve teže situacije sa popunom (napuštanje JNA pripadnika nesrpskog naroda pa i teškoće sa pripadnicima srpskog naroda) krajem 1991. godine SDS-a je praktički preuzeo ulogu ratno-huškačkog mobilizatora. Postao je kreator cjelokupne politike, ratni štab i komanda naoružanih formacija SDS-a.

"Čelnici SDS-a i njeni aktivisti bili su spona između srbizirane JNA i naoružanog (srpskog) naroda a formirani krizni štabovi vojno-teritorijalne komande."[197] Proces stvaranja kolaboracionističkih formacija SDS-a počinje formiranjem srpskih opština u kojima se formiraju srpske stanice milicije i čete TO. SDS je na prostoru općine Bosanska Krupa "počeo sa formiranjem čete od 120 ljudi u selu Bušević,"[198] da bi isto nastavljeno i u ostalim mjestima bosanskokrupske općine koji su bili nastanjeni većinskim srpskim stanovništvom. Vojno organiziranje nije zaobišlo ni Cazin iako je u općini Cazin živjelo 1,7% Srba (sela Vrelo i Osredak) gdje je formiran i naoružan vod vojske. "Za komandira voda postavljen je Grmuša Mićo, a prikupljeno oružje od JNA skriveno je u pećini, udaljenoj nekoliko stotina metara od kuće Vlade Latinovića, koja je bila i glavno sjedište SDS-a."[199] Na području velikokladuške općine u mjestima Gradina i Bosanska Bojna naoružavanje i formiranje snaga "srpske odbrane" vršeno je putem jedinica JNA stacioniranih u Petrinji i dijelom iz kasarne Šibine kod Gline.

O radu i djelovanju policije tzv. srpske opštine Bihać najbolje govore izvještaji[200] koji su nađeni u stanici milicije u mjestu Ripač prilikom oslobađanja 1994. godine.

---

197 Senudin Jašarević, nav.dj., str.16.

198 Isto, str. 17.

199 Isto, str. 8.

200 Akt SJB Bihać br.11-23/01-432/93 od 13.10.1993. godine preuzet iz knjige Muje Begića, *Ljutočka dolino nikad ne zaboravi*, Grafičar, Bihać, 2004, str. 201. Tekst u izvodima iz izvještaja glasi "Proces organiziranja Srba za ratna djelovanja tekao je u dva pravca i to: putem SDS i pripadnika bivše JNA Kontaktirajući sa SDS Bihać radnici milicije CSB Bihać (Cimeša Dušan, Lakić Mihajlo, Sekulić Žarko, Stanarević Ratko) početkom maja 1991. godine, tajno organizuju sastanak i donose više zaključaka po kojima treba raditi. Najznačajniji zaključak je da se pristupi organizaciji srpskog naroda na samoodbranu, da se pristupi naoružavanju i obuci te da se izvrše i druge radnje za odbranu srpskog naroda na ovom području. Dolaskom prve količine oružja na područje opštine Bihać isto se dekonzerviralo i dijelilo u najvećoj tajnosti jedinicama civilne zaštite koje su se ilegalno organizovale na području srpskih sela opštine Bihać. U toku mjeseca juna, jula i prvoj polovini augusta 1991. godine pripadnici milicije Lakić Mihajlo i Stanarević Ratko intenzivno vrše obuku

Uporedo sa procesom stvaranja srpskih milicijskih snaga koje su imale zadatak kontrole teritorije, prikupljanja obavještajnih podataka o veličini i snazi "zelenih beretki", transport i podjela naoružanja, obuka srpskog stanovništva, počeo je proces stvaranja srpskih kolaboracionističkih snaga na ovim prostorima. Taj proces započinje stvaranjem jezgra oficirskog i vojničkog kadra. Tajnom naredbom od 9. januara 1992. godine svi oficiri JNA, koji su rođeni na prostoru R BiH, premještaju se na teritoriju R BiH bez obzira na mjesta u kojima su službovali i stavljaju se u službu paravojnih formacija. Stvaranje tzv.V RS otpočinje novembra 1991. godine,"stvaranjem jedinica brigadnog sastava."[201] U stvaranja kolaboracionističkih snaga SDS-a ostvaruje saradnju sa komandama jedinica JNA koje su bile stacionirane na ovim prostorima. Zbog nedostatka ljudstva u Bosanskoj Krupi, SDS-a je formirala jednu brigadu, a po selima oko Bihaća, Cazina, Velike Kladuše jedinice ranga vodova i četa ukupne snage dva-tri bataljona. Međutim, u neposrednom okruženju sa većinskim srpskim življem formiraju se tri jedinice ekvivalenta brigade. "Jedna je formirana za Bos. Grahovo, Drvar i Bos.Petrovac, druga za Sanski Most i Prijedor, a treća

stanovništva organizovanog u jedinice u gađanju iz svih vrsta pješadijskog oružja, a posebno iz tromblona i ručnih bacača, a sve to daleko od očiju javnosti. Gađanje i obuka izvode se duboko u pozadini od naseljenih mjesta na području Grmeča, tačnije u Čelikovoj poljani. U septembru 1991. godine dolazi do djelimične mobilizacije RSM koja je trajala do 21.09.1991. godine. Mobilizacija je izvršena po planovima odbrane uz 100% podjelu oružja i municije svim pripadnicima RSM. Sa zaoštravanjem političko bezbjedonosne situacije pripadnici javne bezbjednosti srpske nacionalnosti sve se masovnije uključuju u organizaciju i naoružavanje naroda. Na području RSM Ripač u kojoj je većinski dio radnika srpske nacionalnosti tajno se povećava rezervni sastav za 80 pripadnika, čijoj je smotri i podjeli oružja prisustvovao i tadašnji predsjednik SDS Bihać. Stanica javne bezbjednosti sa radnicima srpske nacionalnosti konstituisana je 01.04.1992. godine. Za načelnika SJB postavlja se Cimeša Dušan, dotadašnji komandir milicije u CSB Bihać, a za komandira Lakić Mihajlo dotadašnji komandir RSM Ripač. Istovremeno početkom aprila održan je sastanak sa većinom radnika srpske nacionalnosti iz bivše CSB i SJB Bihać na kojem su određeni zadaci pojedinim radnicima i zaključeno je da se i dalje ostane raditi u okviru bivše organizacije CSB i SJB, s tim da se u toku rada primaju i izvršavaju zadaci u okviru novoformirane SJB Srpske opštine Bihać. Ovakva organizacija rada ostala je sve do izbijanja oružanih sukoba 22. maja 1992. godine. U međuvremenu skoro svi pripadnici SJB srpske nacionalnosti potpisuju lojalnost srpskom MUP-u i postepeno prelaze raditi u SJB srpske opštine Bihać privremeno dislocirane u Ripač. Mjesec april 1992. godine koristi se za dodatno naoružavanje pripadnika srpskog naroda u čemu radnici milicije imaju posebnu ulogu oko obezbjeđenja transporta i ličnog prevoženja oružja. Pripadnici milicije srpske nacionalnosti naselja Nova četvrt u gradu Bihaću na sebe prihvataju veliku obavezu oko čuvanja vojnih objekata u gradu, a posebno čuvanja Doma JNA kao i Doma pilota, koji je JNA napustila i iselila. Izlaskom bivše JNA 19. maja 1992. godine iz Bihaća srpski narod se masovno iseljava i napušta grad i to sve stihijski i neorganizirano. U tom bježanju pripadnici srpske nacionalnosti ostavljaju veliki broj oružja po svojim kućama i stanovima, 18. maja dolazi do totalnog prekida saobraćaja iz Bihaća i okolnih mjesta, a sav saobraćaj se svodi na pojedinačne izlaske iz grada.

201 Mehmedalija Bojić, nav. dj., str.330

za Bosanski Novi."[202] Na prostoru Bihaćkog okruga ovaj proces svoju finalnu operacionalizaciju dobiva formiranjem lakih brigada: 15. lbr Bihać, 3. lbr Bosanski Petrovac, 1. lbr Drvar, 6. lbr Sanski Most, 17. lbr Ključ,111. lbr Bosanska Krupa.

U naselju Zlopoljac podjela oružja počela je istovremeno kada i u ostalim djelovima bihaćke opštine. Oružje je dijeljeno uglavnom noću, dijeljeno je automatsko i poluautomatsko oružje sa pripadajućom municijom. Ovo oružje uglavnom je dolazilo sa aerodroma Željava. Istovremeno sa podjelom rađeno je na planovima i obuci ljudstva. Plan koji je razradila bihaćki SDS-a bio je spajanje mjesta u kojima su živjeli Srbi i to na liniji Kamenica-Zlopoljac-Jasika-Jankovac-Gata-Bugar i dalje sa jedinicama JNA i tzv. SAO Krajine. Na Kamenici, pored pješadijskog naoružanja, SDS-a je podijelila i minobacače. Naoružavanje je išlo preko provjerenih i odanih članova SDS-a Bihać. Za veliku količinu naoružanja nisu davani nikakvi dokumenti, tako da su pojedini članovi SDS-a Bihać vršili preprodaju i bogaćenje. Iz dokumentacije koja je pronađena u bašti kuće Đorđa Bjelića bivša ulica Alekse Šantića, vidljivo je kako je vršeno naoružanje bihaćkih Srba, ko su bili nosioci tih aktivnosti, zaduženja pojedinih članova SDS-a, planovi i druge aktivnosti.

Sa sigurnošću se može reći da je ovaj proces započeo mnogo prije otpočinjanja agresije na R BiH, istovremeno je naoružavanje vršeno na prostoru cijele R BiH. Čelnici SDS-a direktno su provodili planove i organizirali kolaboracionističke jedinice SDS-a. JNA je vršila naoružavanje i opremanje ovih snaga iz svojih skladišta, pomagala i vršila obuku kako oficirskog tako i vojničkog sastava. Proces stvaranja kolaboracionističkih formacija SDS-a bio je koordiniran i brižljivo planiran projekat što pokazuje stepen konspiracije kojom je vođen. Imao je jedan cilj, negiranje državno-pravnog identiteta R BiH i pripajanje R BiH velikoj Srbiji.

202 Dreković Ramiz, *U obruču*, Dom štampe, Zenica, 2004, str. 47.

Nova četvrt – Privilica

Ul. 5. Rodića

			Vrsta oruzja
1.	Anđelić Duško		ŠPAGIN
2.	Grubor Miroslav		A.P.
3.	Grubor Brane		PAP
4.	Grubor Drago		-II- NE
5.	Glušica Luka		-II-
6.	Glušica Vlado		-II-
7.	Grubor Gojko		-II-
8.	Malešević Mirko		-II-
9.	Majstorović Nikodin		-II-
10.	Vojinović Milovan		-II- NE
11.	-II- Rajko		A.P. NE
12.	-II- Milan		-II- NE
13.	Trujaković Rajko		-II- NE
14.	Vojinović Marko		-II-
15.	Drljača Duško		PAP PRODATO
16.	Pobanac Grujo		A.P.
17.	-II- Vojo		TOMS
18.	-II- Drago		PAP

III. 29. novembar i Kazališno

19.	Brdar Braco		ŠPG -
20.	Vlatković Slavko	I. vod	PAP ✓
21.	-II- Radivoj	I. vod	-II-
22.	Krtinić Željko		-II- ✓
23.	Brdar Milan	I. vod	-II- ✓
24.	Panjcović Đuro	I. vod	-II- ✓
25.	Majstorović Milan	I. vod	-II- ✓
26.	-II- Novica	I. vod	-II-
27.	-II- Predrag		SNAJ
28.	Zorić Simo	I. vod I odjeljenje KOMANDIR	PAP -
29.	Smiljanić Momo	I. vod	-II- ✓
30.	Lakić Momo	I. vod	-II-
31.	Mihajilović Ratko		-II- ✓
32.	Pilipović Božo		-II-
33.	Čizić Boro		-II-
34.	Mandić Mile	KOM. II odjeljenje II VO	-II-
35.	Plaća Mile		-II-
36.	Popović Ilija		-II-

		vrsta oružja
37.	Novaković Mirko	PAP
38.	Pilipović Mirko KOM. III odjeljenje II VODA	ŠPAG
39.	Bubalo Đuro	PAP
40.	Ivančević Milan	-//-
41.	Šašić Dušan	-//-
42.	Pilipović Dragan	-//-
43.	Šadić Drago	-//-

Ul. Draga S-MATIĆA

44.	Babić Duško	PM
45.	Brdar Nikola KOM. II odjeljenje I VOD	PM
46.	Ivanišević Boro	-//-
47.	Lakić Darko	A.P.
48.	Majstorović Predrag	-//-
49.	Kunjajić Milan	-//-
50.	Zorić Goran	PAP
51.	Brdar Rade	PM
52.	Babić Mirko	PAP - R.B.
53.	Babić Zeljko	A.P.
54.	Brdar Marko	PAP
55.	Kaljić Nikola	-//-
56.	Brdar Miodrag	PM
57.	-//- Jovo KUĆA PUNKT	PAP
58.	-//- Nenad	A.P.
59.	Čigić Boro	PAP
60.	Škorić Ljubo	-//-
61.	Zenjalo Mirko	M-48
62.	-//- Dragan	—
63.	Blanuša Stevo	M-48
64.	Maričić Slavko	LOV.K. A9
65.	-//- Goran	PAP
66.	Repac Mirko	A.P.
67.	Dotlić Slavko KOM. III odjeljenje I VOD	PAP - R.B.

Ul. B. Sučevića

68.	Gvuka Mićo	ŠPAG
69.	Blanuša Nikola	ŠPAG
70.	Sekulić Mile	PAP
71.	Vrućinić Milanko	-//-
72.	Počuč Luka	-//-

Spisak pripadnika i naoružanja paravojnih jedinica SDS Nova četvrt-Privilica

Datum: 10.12.1991.

Cimeša (Mice) Dušan

Prezime, ime oca i ime

3125-83 - SUP-a Bihać

Br.L. izdane od strane SUP-a

V. Vlahovića B-8

adresa stanovanja

R E V E R S

na primljeno vatreno oružje: a) Vrsta vatrenog oružja ZM b) naziv vatrenog oružja ZM 7453 c) kalibar vatrenog oružja 7,5 MM d) tvornički br.vatrenog oružja 10942 e) godina proizvod vatrenog oružja _____, koje sam primio od (Vuković Branka) predstavnika kriznog štaba SDS stranke opštine Bihać.

Primio oružje:

[signature]

Knežević

Primio municije

Municija 7,9 mm - 11.ooo kom.
Municija 7,62 mm - 4.ooo kom.
RB -M -57 1 kom.
8 kum.mina
Signalni metaka 2o kom.

Primio:

Knežević [signature]

Datum: 10. 12. 1991.

Cimeša (Smiće) Dušan

Prezime, ime oca i ime

3125-83 - SUP-a Bihać

Br.L. izdane od strane SUP-a

V. Flakovića B-8

adresa stanovanja

R E V E R S

na primljeno vatreno oružje: a) Vrsta vatrenog oružja RB b) naziv vatrenog oružja M59 c) kalibar vatrenog oružja d) tvornički br.vatrenog oružja Z 21035 e) godina proizvodnj vatrenog oružja _____, koje sam primio od (Vuković Branka) predstavnika kriznog štaba SDS stranke opštine Bihać.

Primio oružje:

[signature]

Datum: 10. 12. 1991.

Cimeša (Smiće) Dušan

Prezime, ime oca i ime

3125-83 SUP - Bihać

Br.L. izdane od strane SUP-a

V. Flakovića B-8

adresa stanovanja

R E V E R S

na primljeno vatreno oružje: a) Vrsta vatrenog oružja PM b) naziv vatrenog oružja M53 c) kalibar vatrenog oružja 7,9 NM d) tvornički br.vatrenog oružja 86198 e) godina proizvodnj vatrenog oružja _____, koje sam primio od (Vuković Branka) predstavnika kriznog štaba SDS stranke opštine Bihać.

Primio oružje:

[signature]

MATERIJALNI LIST za *služi kao revers*

ZA KNJIŽENJE U VKC POŠILJAOCA

1. Broj	6. Datum	VKO pošiljaoca	VKC primaoca	16. Broj	19. Datum
Podaci pošiljaoca				Podaci primaoca	
2. VP (SSNO-IV): 5537	7. Oznaka knjigov.: 305	9. BZ	11. Mesto: Golubić	12. VP (MPO-IV): STO Bihać	17. Oznaka knjigov. / 20. BZ / 22. Mesto: BIHAĆ
3. Broj ugovora	8. Analiza – Konto/izvršak / Vrsta promene		13. Račun plaća	18. Analiza – Konto/izvršak / Vrsta promene	
4. Naziv i mesto isporučioca			14. Naziv i mesto primaoca		
5. Uputna stanica	10. Provodni dokument		15. Uputna stanica	21. Plaća prevoz	

Redni broj	Nomenklaturni broj i naziv MS	Jedinica mere	Kateg.	Količina – Stanje	Trebuje	Izdato – Primljeno	Cena	
23	24	25	26	27	28	29	30	31
1	1307-1334-200-8 METAK 7,9 mm	kom 60				40500	45 sand.	
2	1307-1138-7068-3 METAK 7,62mm M67	kom 60				16800	15 sand.	
3	1307-1083-0873-1 METAK 7,62mm PZ zrno	kom 60				3780	3 sand.	
4	1307-1129-7209-5 METAK 7,9mm M49	kom 60				35000	35 sand.	
~~5~~	~~1312-1334-1357-0 MINA kumulat. M57~~	~~kom 60~~				~~80~~	~~20 sand.~~	
5.	1310-1089-5657-9 MINA 60mm, trenutna M73	kom 60				720	60 sand.	
6.	1354-1087-5986-5 METAK 26mm, sig. crvena boja	kom 60				100	[illegible] sanduka	

Zaključeno sa rednim brojem 6 (šest)

32. Izdavanje – Broj / Datum / Potpis (MP)	33. Kontrola – Organ struč. sl. / Organ fin. sl.	34. Trebovanje – Broj / Datum / Potpis (MP)

35. Naziv i potpis komisije – lica za izdavanje

36. Naziv i potpis komisije – lica za prijem: primio dana 18. 11. 1991. god. Vukonić Branko [potpis]

37. Naredbodavac	38. Rukovalac	39. Knjižio	40. Naredbodavac	41. Rukovalac	42. Knjižio
zap. Demić R.	vodnik Lakanić Dušan [potpis]				

SLUŽI KAO REVERS ZA DOLE NAVEDENA I PREUZETA MS

Red. br.	Naziv matrijalnih sredstava	kalib. vat.or.	tvor.br. vat.or.	količina izd. vatre.oruž.	primjed
1	Pištolj signalni	M57		1 ✓	
2	PAP 7,62 mm	M59/66A1		2o ✓	
3	PM (puško mitraljez)	M7,9mm M53		~~2~~	
4	RB (ručni minobacac)	M57		~~1~~ ✓	
	Zaključeno rednim brojem	četiri (4)			

Datum: 25. 11. 1991. god.

Potpis:

br. l. k. izdaneod SUP-a

Zlopolje

SLUŽI KAO REVERS ZA DOLE NAVEDENA I PRIMLJENA MS

Red. br.	Naziv matrijalnih sredstava	kalib. vat.or.	tvor.br. vat.or.	količina izd. vatre.oruž.	Primjedb
1	PM (puško mitraljez)	7,9mm M53		3	
2	MB (minobacač)	60mm M57		1	
3	RB (ručni minobacač)	M57		2	

Zaključeno rednim brojem tri (3)

Datum: 30.11.1991.

Potpis:
[illegible]
br.l.k.izdane od SUP-a

Zlopolje

Primio municije

Municije 7,9 mm	3.000 kom.
Minobacač 60 mm	336 mina
2 RB M-57 sa	16 kumul.mina

Primio:

Гознан Митар аутоматска пушка
Рајак Вуко —//—
Зимоња Слободан —//—
Кончар Душко —//—
Станишић Мирко —//—

Кончар Стојан паповка
Кончар Душан —//— карабин
Кнежевић Милош пушко митраљез
Давидовић Милован паповка
Гознан Дујо паповка
Радиновић Мико —//—
Станишић Влаjе карабин
Вуковић Мило аутомат
Радиновић Горан пушкомитраљез
Радановић Митар карабин
Зоран паповка

Пекић Милоша аутомат
Рајак Мишо паповка
Узелац Дујо карабин —//—
Станишић Душан паповка
Кончар Пејо паповка
Зорић Марко паповка
Бећ Душко аутомат
Рајак Лазо паповка
Вуковић Слободан пушкомитраљез
Рајак Вуко пушкомитраљез
Зимоња Миле паповка
Каран Драган паповка
Зимоња Мирко паповка

Репоић Ђоко Поповка
Репоић Нико ~~поповка~~ кородин
Репоић Перо аутомат
Зорић Илија поповка
Зорић Драган поповка
Веић Веин поповка –
Ковачевић Мико поповка –
Ковачевић Раде пушко митраљез –
Коропович Јово поповка
Ловчар Вујо кородин –
Коропович Раде аутомат
Коропович Стево пушко митраљез
Гојак Илија поповка
Гојак Стоје поповка
Мандић Пепа поповка –
Мандић Илијо кородин
Гојак Миле поповка
Гојак Ројко кородин
Гојак Миланко кородин
Вуковић Бране поповка
Радановић Живо кородин
Радановић Стево кородин
Радановић Вујо кородин
Добрић Ђуро кородин
Поповина Мирко поповка
Ненад кородин
Драгутин – кородин
Ранко поповка
Мандић Јово кородин
Узето у Дротон пушко митраљез мали
Гојак Владо кородин
~~[illegible]~~
Радановић Мишо поповка

Bogunović

SLUZI KAO REVERS ZA DOLE NAVEDENA I PRIMLJENA MS

Red. br.	Naziv matrijalnih sredstava	kalib. vat.or.	tvor.br. vat.or.	količina izd. vatro.oruž.	primjedba
1	Pištolj signalni	M57		1 ✓	
2	PAF 7,62mm	M59/66A1		15 ✓	
3	Puška	49mm M48		130 ✓	
4	FM	7,9mm M53		6 ✓	
5	MB	60mm M57		1 ✓	
6	RB	M57		2 ✓	

Zaključeno rednim brojem šest(6)

Datum: 27.11.1991.g.

Potpisan:

1443/81 Cavra

br.l.k.izdaneod SUP-a

Bogunović

Primio municije

Municija 7,9 mm	25.500 kom.	✓
Municija 7,62 mm	3.000 kom. (630 pomoćni)	✓
Minobacač 60 mmm mina	336 kom.	✓
2 RB M-57 sa	16 kumul.mina	✓
Signalnih metaka	20 kom.	✓

Primio:

		VOZILO	VES	ZADUŽIO ORUŽJE	ZR. ČIZ BR. VOJSKA	ROJEN
1.	PEPIĆ NENAD	OPEL 1700	AVIOMEHANIČAR	111329 AUTOMATEM	43/54	1953
2	PAŠIĆ DUŠKO	PEŽO	RADARISTA	514976 PAPOVKA	43/54	1953
3.	PEPIĆ MOMIR	ŠKODA	RADMEHANIČ	285404 PAPOVKA	42/52	1957
4	PEPIĆ MLADEN	–	PUŠKOMITRAJEC ~~[illegible]~~	PM	45/58	1956
5	PEPIĆ (B) BOŠKO	–	ARTIGERIJA	515100 PAPOVKA	43/54	1964
6.	CVIJETIĆANIN RADENKO	VARBURG	VEZA	47798 M-48	45/56	1954
7	PEPIĆ MILAN	Z-101	VOZAČ		43/54	1952
8	PEPIĆ BRACO	LADA	AVIO SPECIJSTA	~~[illegible]~~	45/58	1954
9	CVIJETIĆANIN RAJKO	Z-101	PAM VOD.	PAPOVKA 514776	43/54	1958
10.	CVIJETIĆANIN PERICA	PEŽO	INŽENJER	M-48 26514	43/56	1956
11	PAŠIĆ SAVA	TRAKTOR	PJEŠADIJA	~~[illegible]~~	45/56	1938
12	KUZET ILIJA	LADA	VEZA	M-48 76881	43/54	1936
13	KORUGA MILE	RENO 4	VOZAČ	M-48	43/52	1941
14	GAĆEŠA BOŠKO	JUGO 45	–			1954
15	GAĆEŠA (M) MIŠO	–	–			1966
16	GAĆEŠA M. STEVO	–	–			1971
17	UZELAC ĐURO	–				1950
18	UZELAC MILE	ŠKODA				1952
19	UZELAC SLAVKO	VARBURG				1946
20	UZELAC STEVO	–				1962
21	UZELAC BORO	–				1971
22	VURDELJA STEVO	ŠKODA	TENKISTA	R AUTOMAT 7465		1963
23	VURDELJA SVETO	TRAKTOR MERCEDES	–			1951
24	KOVAČEVIĆ MILAN	TRAKTOR LANDZWER	MAŠINSKA INŽENJ	514452 PAPOVKA	43/52	1948
25	PAŠIĆ NIKOLA	–	BOLNIČAR			1941
26	PAŠIĆ NENAD	TRAKTOR	VOZAČ	615034 PAPOVKA	44/52	1960
27	RADAKOVIĆ RADE	TRAKTOR	PJEŠADIJA	[illegible]	42/52	1946

		VOZILO	VES	ZADUŽIO OREJE	ČIZME BR. ODJ.	ROJEN BR. ČIZME
28	RADAKOVIĆ BORO	GOLF	RADIO - PRISLUŠKINJE	PAPOVKA 514926	41/50	1967
29	RADAKOVIĆ STEVO					1961
30	BRKLJAČ DRAGAN	-	NIŠANDŽIJA PA. TOP.	M-48 76886	42/50	1955
31	UZELAC JOVO	TRAKTOR	PJEŠADIJA	[illegible]	43/50	1954
32	UZELAC SRETO	-	RADAR POSLUŽ.		41/48	1952
33	KRLJIĆ JOVICA	Z-750				1961
34	LUKAČ MILORAD	Z-101	RADIO TELEGRAFIST		45/60	1954
35	KALABA DRAGAN	VARBURG	STRIJELAC	M-48 76883	45/56	1958
36	RADAKOVIĆ DUŠKO	Z-750	PUŠKOMITRALJEZ.	PH BR.	42/52	1949
37	DOŠEN SLAVKO ?	RENO 4				1944
38	DOŠEN MIROSLAV	Z-750				1965
39	DOŠEN PREDRAG	-				1970
40	PAŠIĆ MILAN	FOLKVAGEN				1958
41	SIMOVIĆ MILIVOJ					1956
42	MILEUSNIĆ MIĆO ?	Z-750				1947
43	HRNJAK DURO		PUČ. BAT PUŠKOMITRALJEZ.	515109 PAPOVKA	43/56	1952
44	HRNJAK ŽIVKO					1950
45	PAŠIĆ (S) DUŠKO	Z-750				1964
46	GAĆEŠA PERO	Z-101				1954
47	STANAREVIĆ VLADO	TRAKTOR Z-750				1943
48	BRDAR ILIJA	TRAKTOR ŠKODA		115933 PAPOVKA		1948
49	NOVAKOVIĆ BRANE					1950
50	ZOBENICA SLAVKO	Z-750	~~515134~~ ~~[illegible]~~	515134 PAPOVKA		1939
51	BERONJA MIĆO					1945
52	BERONJA DUŠKO	KADET	~~76884~~ ~~VEZA~~ TELEGR.	M-48 76889		1968
53	PAŠIĆ DRAGAN	KADET				1964
54	NOVAKOVIĆ PREDO	JUGO 45	~~M-48~~ KUVAR	M-48 48235		1969

		VOZILO	VES	ZADUŽIO ORUŽJE	ŽIRME BR. ODJULA	RODE
55	ĐORĐEVIĆ RADE ?					1965
56	GAĆEŠA MIRKO ?	CITROEN				1946
57	GAĆEŠA ĐOKO ?	Z - 101				1949
58	ZORIĆ STEVO	OPEL	MORNARIČKO TEHNIČKA	1727 R. AUTOMAT	43/54	1947
59	ĐUKIĆ RADE				42/50	1936
60	BERONJA MILORAD			449834 PAPOVKA	43/52	1960
61	PILIPOVIĆ ZORAN		VEZA	M-48 15540	43/50	1966
62	BALABAN ĐOKO			M-48 26476	44/54	1964
63	BALABAN DRAGO		KROJAČ	M-48 24749	44/54	1964
64	ZORIĆ MILORAD		RALETNA SLUŽBA		44/52	1966
65	PILIPOVIĆ ĐOKO					1938
66	KENJALO MIROSLAV	Z - 750	POLICIJA		44/52	1964
67	VOJVODIĆ VLADO	FIAT 1500	NISANDŽIJA	M-48 26426	44/54	1962
68	STANAREVIĆ MILADIN	GOLF		515017 PAPOVKA		1957
69	PILIPOVIĆ DRAGAN	Z - 750	BOLNIČAR	516344 PAPOVKA		
70	LUKAČ NIKOLA	MERCEDES		M-48 26363		
71	ŠARAC TOMO	TAM - 5500	VOZAČ			
72	PEPIĆ ZDRAVKO	JUGO 45				1948
73	MANDIĆ MIĆO (ZOTIN)	Z - 750	VOZAČ		43/52	1954
74	SKRBIĆ STEVO	Z - 101	VOJ. POLICIJA		43/54	1956
75	SOLEŠA ĐURO ?					
76	GAĆEŠA DUŠAN	Z - 750				
77	UZELAC ILIJA	DAJC				
78	SURLA MILORAD ?	Z - 101	KUHAR		44/56	
79	ŠKRBIĆ MILE	LADA				
80	POPOVIĆ BOŽO					1938
81.	STARČEVIĆ STOLE					1966

		VOZILO	VES	ZADUŽIO ORUŽJE	ČIZME BR. ODJEĆE	ROĐEN GODINE
82	STARČEVIĆ RATKO	ZENA-4				1962
83	ZORENICA DRAGOSLAV		TURISTA			1971
84	PAŠIĆ ĐURO		JRM PONTONIR			1936
85	BOSANČIĆ NIKOLA	VARBURG				1950
86	KOVAČEVIĆ MIROSLAV	KADET ~~[illegible]~~	PVO AVIO ORUŽAR		42/52	1964
87	BERONJA (M.) GORAN		VOZAČ	M 48 26210	45/54	1971
88	RADAKOVIĆ NIKOLA ?	Z-101		M-48 8767	44/56	1954
89	BERONJA ILIJA ?	Z-750	STRELJAČ GRANIČAR		41/50	1958
90	JERKOVIĆ MIRKO	CITROEN				1957
91	PAŠIĆ PREDRAG (G) ?					1966
92	BERONJA MIROSLAV (J)		TELEFONIST VEZA		42/52	1969
93.	HANDIĆ MILE	BMV				1948
94	HANDIĆ PERO	FOLCVAGEN	AVIO RA. MON.		44/54	1951
95	ŽURIĆ SAVA	FIĆO	PVO		44 52	1937
96.	LAVRNJA STEVO	LADA	POSL. B-1		44/54	1954
97.	PILIPOVIĆ MARKO		AUTOMATIČAR	4424 R. AUTOMAT	45/58	
98	PILIPOVIĆ RANKO		SNAJPERISTA		46/56	
99.	PILIPOVIĆ DANE		KOMIRAO		42/52	
100	KNEŽEVIĆ MIRKO		VOZAČ	M-48 10139	43/54	1960
101	POJEVIĆ STEVO		3R.O. KAPETAN			1942
102.	BALABAN VESELKO					1936
103.	ŠKRBIĆ MILE				43/54	1946
104.	NOVAKOVIĆ ZORAN		V. POLICIJA		43/52	1966
105.	NOVAKOVIĆ MILAN				44/54	1936
106.	BLANUŠA MIĆO		ĆATO		42/52	1931
107	BATES DUŠKO		VOZAČ		42/56	1964
108.	MALIVIĆ PERO		SANITET		43/54	1950
109.	BOKIĆ MILAN		POSL. AVIONA		42/54	1951

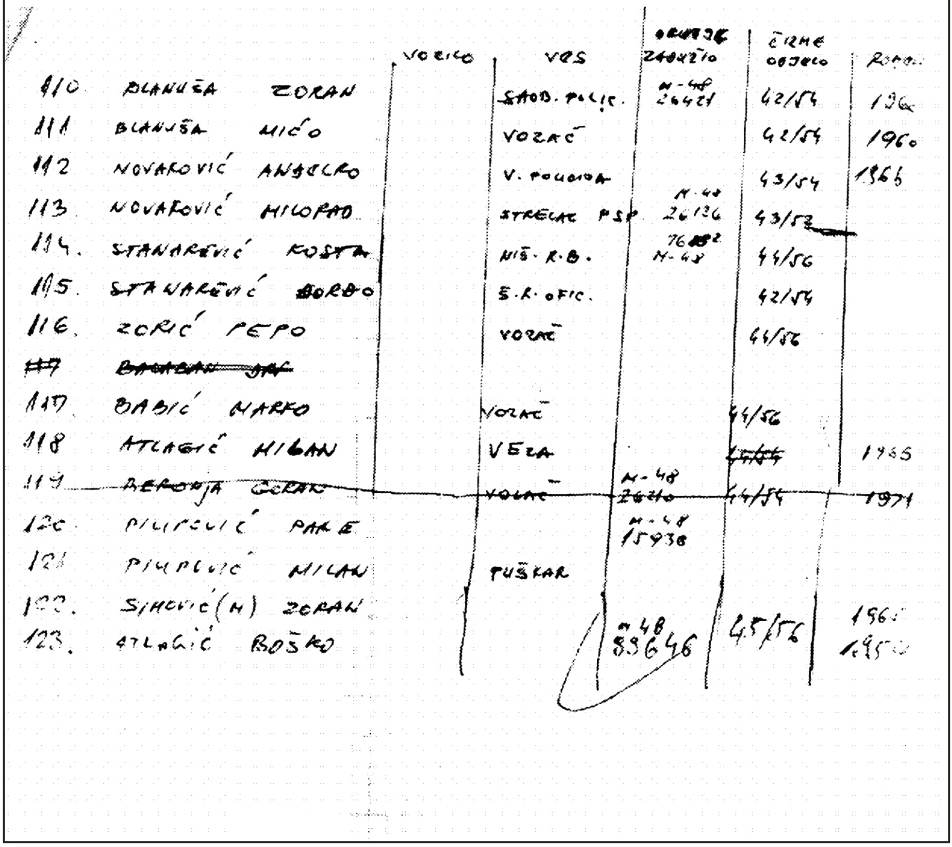

		VOZILO	VES	OBUTJE ZADUŽIO	ČIRME OBJELO	ROJ...
110	BLANUŠA ZORAN		SAOB. POLIC.	M-48 26421	42/54	196[illegible]
111	BLANUŠA MIĆO		VOZAČ		42/54	1960
112	NOVAKOVIĆ ANDELKO		V. POLICIJA		43/54	1966
113	NOVAKOVIĆ MILORAD		STRELAC PSP	M-48 26136	43/53	
114.	STANAREVIĆ KOSTA		NIŠ. R.B.	76[illegible]2 M-48	44/56	
115.	STANAREVIĆ BORDO		Š.R. OFIC.		42/54	
116.	ZORIĆ PEPO		VOZAČ		44/56	
~~117~~	~~[illegible]~~					
117	BABIĆ MARKO		VOZAČ		44/56	
118	ATLAGIĆ MILAN		VEZA		~~[illegible]~~	1965
~~119~~	~~BERONJA GORAN~~		~~VOZAČ~~	~~M-48 26210~~	~~44/54~~	~~1971~~
120	PILIPOVIĆ PAKE			M-48 15938		
121	PILIPOVIĆ MILAN		PUŠKAR			
122.	SIMOVIĆ (M) ZORAN					196[illegible]
123.	ATLAGIĆ BOŠKO			M 48 83646	45/56	1950

I vod

Rb	Prezime i Ime	Rom	Kom	Broj	Potpis
1	Jelača Đorđo	1	80	315653	[illegible]
2	Cvjetićanin Luka	1	160	515651	[illegible]
3	Cvjetićanin Branko (P)	1	160	326472	[illegible]
4	Šošić Marko	1	160	326374	Šošić Marko
5	Šošić Mile	1	160	326399	- Šošić Mile
6	Petrović Đuro	1	160	326528	- [illegible]
7	Škorić Zdravko	1	160	326105	ŠKORIĆ ZDRAVKO
8	Zorić Branko	1	160	326371	- Zorić Branko
9	Marjanović Dmitar	1	160	326301	- Marjanović Dmitar
10	Tišma Dule	1	160	326157	- Tišma [illegible] Dule
11	Petrović Branko (B)	1	160	515560	- PETROVIĆ BRANKO
12	Petrović Simo	1	160	326447	- PETROVIĆ SIMO
13	Petrović Ilija (ico)	1	160	326225	- Petrović Ilija
14	Maričić Milan	1	160	326526	- Maričić Milan
15	Vignjević Pejo	1	160	326531	Vignjević Petar
16	Vignjević Ico	1	160	158392	Vignjević Ilija
17	Cvjetićanin Lazo	1	160	326346	[illegible]
18	[redacted] Jelača Jovo		160	326246	Jelača Jovo
19	Škorić Boško	1	160	326221	[illegible]
20	Škorić Milan	1	160	326537	[illegible]
21	Jelača Obrad	1	160	326224	Jelača Dujo
22	Jelača Duja	1	160	323537	
23	Jelača Rajko	1	160	323250	
24	Cvjetićanin Nikola	1	160	326152	[illegible]
25	Vignjević Radomir	1	160	326395	[illegible]
~~26~~	~~[illegible] Mile~~				
27	Cvjetićanin Branko (M)	1	160	63793	[illegible]
28	Dotlić Branko	1	160	326492	Dotlić Branko
29	Tišma Pero	1	160	326400	[illegible]

II rod

Rb	Prezime i Ime	Rom	Rom	Broj	Potpis
1	Medić Branko	1	160	515652	[illegible]
2	KENJALO BOŠKO	1	160	210641	K Boško
3	KENJALO HEDELJKO	1	160	158147	K Boško (HEDELJKO)
4	BRDAR RATKO	1	160	158146	[illegible]
5	BRDAR BURO	1	160	158143	B Buro
6	BRDAR STEVO	1	160	240870	Brdar Stevo
7	BRDAR RADE	1	160	240870	[illegible]
8	ŠKORIĆ KAJO	1	160	548449	[illegible]
9	BRDAR MILAN	1	160	339263	[illegible]
10	KENJALO NIKOLA	1	160	338865	Kenjalo Nikola
11	ČANAK MILAN	1	160	158141	[illegible]
12	ČANAK NIKOLA	1	160	109673	[illegible]
13	ŠPIRIĆ ILIJA	1	160		[illegible]
14	MEDIĆ MARKO	1	160	158148	[illegible]
15	BRDAR BOŽO (KOJO)	1	160	158142	[illegible]
16	BRDAR KOJO	1	160	158078	[illegible]
17	ZORIĆ MIŠO	1	160	338733	[illegible]
18	RADAKOVIĆ ŽELJKO	1	160	326264	[illegible]
19	ZORIĆ RATKO	1	160	158148	[illegible]
20	BRDAR PEJO	1	160	158150	[illegible]
21	ZORIĆ STOJAN	1	160	158145	Zorić Stojan
22	ZORIĆ NIKOLA	1	160	250677	[illegible]
23	ZORIĆ (P) MILE	1	160	432175	[illegible]
24	ZORIĆ (M) MILE	1	160	158144	[illegible]
25	REJIĆ RADE	1	160	158077	Rejić Rade
26	REJIĆ DRAGO	1	160	321925	[illegible]

III vod

	IME I PREZIME		KOM.	BROJ	MUN. POTPIC
1	Radakovic	Mico	1.	308 748	2. PAL. Radaković Mi
2	Radakovic	Slobodan	1.	103898	4. PAL. Radaković Mi
3	Klasnja	Slavko	1.	158261	4. PAL Slavko
4	Lekic	Zeljko	1.	158862	4. PAL Zeljko
5	Brdar	Nikola	1.	309916	4. PAK Brdar Nikola
6	Brdar	ZORAN	1.	158076	4. PAL Brdar Zoran
7	Hogavica	Gojko	1	148345	4 PAL Hogavica Gojko
8	Hogavica	Kajo	1	107981	4. PAL M. Kajo
9	Hogavica	Branko	1	515801	4. PAL Hogavica Branko
10	~~Kenjalo~~	~~Dusan~~	1	~~100558~~	~~4. PAL~~
11	Gutesa	Mile	1.	158851	4. PAK Gutesa Mile
12	Pilipovic	Branko (Tomin)	1.		
13	Zoric	Slavko	1.	158598	4. PAL Zorić Slavko
14	Hogavica	V Kajo	1.	158253	4. PAL Hogavica Kajo
15	Pilipovic	Dragan	1.	158255	4. PAL Pilipović Dragan
16	Pilipovic	Duro	1.	85376	4. PAL Đuro
17	Pilipovic	Dujo	1.	158256	4. PAL Pilipović Dujo
18	Pilipovic	Stevo	1.	R10394	4. PAL
19	Stipic	Branko	1.	66491	4. PAL Stipić Branko
20	Stipic	Dujo	1.	158592	4. PAL Stipić
21	Kenjalo	Dujo	1.	515803	4. PAL Kenjalo
22	Balac	Boro	1.	65294	4 PAL Balać Boro
23	Stipic	Gojko	1.	420679	4 PAL Gojko
24	Pilipovic	BOSKO	1.	158257	4. PAL Pilipović
25	Radakovic	Milanko	1.	159020	4. PAL Milan
26	Pilipovic (Duro)	Branko	1.	158827	~~4 PAL~~
27	~~Pilipovic~~				

25

III

			KOM	BROJ	MUN.	POTPIS.
27	Stipić	Dušan	1	100 558	4	[illegible]
28	Stipić	Milenko	1	180 178	4	[illegible]
29	Zorić (Ice)	Boško	1	250732	Y.	
			3			
			25			
			28			

III DIO

NAPAD NA PROSTOR BIHAĆKE OPĆINE

III.1. Početak agresije na Bihać

Kada je izvršeno naoružavanje srpskog stanovništva, JNA je izvršila strategijski razmještaj jedinica i prilagodila njihov organizacijsko-formacijski i materijalni sastav i time su stvoreni uvjeti da se otpočne sa realizacijom plana RAM. Danas akteri velikosrpske agresije negiraju postojanje ovog plana, međutim, bezbroj činjenica i događaja demantiraju njihove tvrdnje. "Rukovodstvo velikosrpskog pokreta je sredinom 1990. godine novim rasporedom vojske i formiranjem posebnih motorizovanih sastava te idejom o izbacivanju Slovenije i Hrvatske iz Jugoslavije (27. i 28. juna) prihvatilo plan RAM. Postojanje Plana RAM je objelodanjeno na zatvorenoj sjednici SIV-a 18. septembra 1991. godine kada je predsjednik Ante Marković iznio podatak da postoji plan RAM. Plan RAM je, prema kazivanju visokog vojnog analitičara Generalštaba Oružanih snaga SFRJ, koje je Zoran Odić 2. oktobra 1991. godine objavio u sarajevskom *Oslobođenju*, urađen februara 1991. godine, sa konačnim ciljem formiranja Velike Srbije i Zajednice Srpskih Država. Taj plan, po tom vojnom stručnjaku, predstavlja "širenje i čišćenje" područja Bosne i Hercegovine i Hrvatske "iznutra i povezivanje srpskih enklava u tom prostoru."[203]

Pripremom i otpočinjanjem vojnih djelovanja na prostorima Slovenije i Hrvatske bilo je jasno da će i R BiH biti meta velikosrpske agresivne politike. Prostori istočne i zapadne Hercegovine, te Bosanske krajine svjedočili su prvim ratnim sukobima u susjednoj R Hrvatskoj. Ratna dešavanja na prostoroma R Slovenije, a kasnije i na teritoriju R Hrvatske, nisu mogla a da se ne reflektiraju na prostor Bihaća kao graničnog dijela R BiH prema R Hrvatskoj. Odlukom o povlačenju JNA iz Slovenije od 18. jula. 1991. godine definitivno je došlo do raspada Jugoslavije. JNA je nakon povlačenja iz Slovenije po preostalom oficirskom i vojničkom sastava kao i po redefiniranim ciljevima postala vojska Srbije i Crne Gore.

Kao posljedica vojnih djelovanja JNA došlo je do značajnog smanjenja brojnog stanja njenih pripadnika jer je velik broj Slovenaca i Hrvata napustio JNA a velik broj pripadnika JNA iz drugih naroda više je nije smatrao narodnom armijom. U pokušajima da se nedostatak ljudstva kompenzira JNA počinje sa formiranjem, naoružavanjem i

203 Smail Čekić, nav. dj., str. 325.

uključivanjem u svoje redove brojnih dobrovoljačkih jedinica. Sve te jedinice su bile organizirane pod pokroviteljstvom državnog vrha Srbije i Crne Gore. Istovremeno prema pripadnicima JNA iz drugih naroda počinje diskriminacija, nepovjerenje i njihova marginalizacija. Posebno u tome prednjačio je najviši vojni vrh koji je počeo sa uklanjanjem sa komandnih dužnosti oficire nesrpske nacionalnosti. Tako "filtrirana" JNA od pripadnika nesrpske nacionalnosti postala je vojska Srbije i Crne Gore. "Kao vojska Srbije i Crne Gore, JNA će do svog nestanka, praktično zaokružiti granice većine srpskih etničkih prostora. Da bi se nadoknadila zaštitna uloga JNA, krenulo se u zakasnelo obrazovanje srpskih vojski. Nažalost, nije više bilo uslova da se obrazuje jedinstvena srpska vojska. To se moglo uraditi odmah posle povlačenja JNA iz Slovenije. Tada su za to postojali uslovi. U pregovore do kojih bi neminovno došlo, stupilo bi se sa postojanjem srpske vojske, koja ne bi zavisila od nestanka SFRJ i priznanja Hrvatske, Slovenije i Bosne i Hercegovine. Samim tim, ona bi bila nezaobilazan faktor i za međunarodnu zajednicu."[204] Najbolji pokazatelj za ovu konstataciju je Direktiva Generalštaba oružanih snaga SFRJ o upotrebi oružanih snaga u narednom periodu za pripremu i izvođenje borbenih dejstava str. pov. br. 2256-1 od 10.decembra 1991. godine gdje u tačci II piše. "Naše OS ulaze u novi izuzetno značajan period realizacije krajnjih ciljeva rata: zaštita srpskog stanovništva; mirnog razrešenja jugoslovenske krize i stvaranje uslova za očuvanje Jugoslavije za one narode koji žele da u njoj žive."[205]

204 Isto, str. 16.

205 vidi dokument: Direktiva Generalštaba oružanih snaga SFRJ o upotrebi oružanih snaga u narednom periodu za pripremu i izvođenje borbenih dejstava, str.2.

SAVEZNI SEKRETARIJAT ZA NARODNU ODBRANU
GENERALŠTAB ORUŽANIH SNAGA SFRJ
I UPRAVA
Ceg. vojn. br. 2256-1
10.12. 1991. god.

VOJNA TAJNA
STROGO POVERLJIVO
Primerak br. 25

DIREKTIVA

O UPOTREBI ORUŽANIH SNAGA U NAREDNOM PERIODU ZA PRIPREMU I IZVODJENJE BORBENIH DEJSTAVA

1. Jugoslovenska kriza je internacionalizovana i predmet je razmatranja svetskih institucija prvenstveno EZ i Saveta bezbednosti OUN. U ponašanju mnogih zemalja u Evropi došlo je do znatnih promena njihovih stavova u odnosu na jugoslovensko pitanje, od dobronamernih do razbijačkih. U toj funkciji su i sve pretnje i pritisci, kao i zloupotreba položaja i uloge u medjunarodnoj zajednici. Iz tih razloga teško je prognozirati tok daljeg razvoja dogadjaja.

2. U proteklom periodu oružane snage Republike Hrvatske, i pored brojnog i organizacionog narastanja, pretrpele su velike gubitke na čitavom frontu, naročito posle pada Vukovara, što je znatno uticalo na razvoj dogadjaja na političkom planu. No, i pored toga protivnik stalnim borbenim aktivnostima nastoji da povrati delove izgubljenog prostora. Zato i u narednom periodu treba očekivati da će primenom vatrenih udara, napada i dejstava DTG nastojati da održi stanje sukoba sa ciljem da: našim OS nanosi gubitke; popravi svoj položaj na frontu i utiče na politička rešenja jugoslovenske krize, pre svega preko institucija EZ i SB OUN. To ukazuje na zaključak da rat može i duže trajati.

3. Jugoslovenska narodna armija sa TO, i pored odredjenih početnih slabosti koje su posledica nedovoljne popune, osipanja kadra, izdaje, slabosti u rukovodjenju i komandovanju, uspela je da izvrši sve postavljene zadatke, pri čemu je borbeno i moralno ojačala, stabilizovala stanje i očuvala svoj integritet i jugoslovenski karakter. To je imalo znatnog uticaja na deblokiranje naših snaga u R.Hrvatskoj i prihvatanje inicijative Predsedništva SFRJ o angažovanju mirovnih snaga OUN u Jugoslaviji. U dosadašnjim b/d stečena su i značajna iskustva.

Ovim je završen jedan veoma značajan period realizacije postavljenih ciljeva rata.

II

Naše OS ulaze u novi izuzetno značajan period realizacije krajnjih ciljeva rata: zaštite srpskog stanovništva mirnog razrešenja jugoslovenske krize i stvaranja uslova za očuvanje Jugoslavije za one narode koji žele da u njoj žive. Zato je očuvanje b/g JNA i OS u celini i dalje težišni zadatak svih nivoa rukovodjenja i komandovanja i njenih pripadnika, sve do iznalaženja političkog rešenja jugoslovenske krize.

Imajući u vidu svu složenost situacije, dosadašnja iskustva i ukupno stanje, te potrebu daljeg jačanja b/g pred sve nivoe rukovodjenja i komandovanja postavljam sledeće

ZADATKE

1. Preduzeti sve potrebne mere za stalno poboljšavanje sistema rukovodjenja i komandovanja. Obezbediti da se naredjenja, odluke i zadaci izvršavaju potpuno, krajnje odgovorno i disciplinovano.

2. Doslednom primenom principa subordinacije obezbediti da se svaki nivo RIK bavi zadacima iz svoje nadležnosti. Svaki viši nivo RIK dužan je da na bazi primljenog zadatka i procena donosi pravovremene odluke i izdaje zadatke. Sprečiti praksu u kojoj se naredjenja i zadaci samo prenose izvršiocima,.a time i skida odgovornost sa sebe.

3. U zavisnosti od donetih odluka, svaki nivo RIK mora obezbediti da potčinjeni shvate suštinu i smisao postavljenih zadataka i izdatih naredjenja, a zatim od njih tražiti dosledno izvršavanje istih.

U svim uslovima izvršavanja borbenih i drugih zadataka sprečiti samovolju pojedinaca.

4. Boljom koordinacijom obaveza i zadataka obezbediti primenu principa ličnog kontakta. U tom cilju kad god postoje uslovi i odluke i zadatke izdavati na komandnom mestu potčinjenog. Obezbediti plansko i racionalno prisustvo u potčinjenim jedinicama i ličnim angažovanjem ispoljavati uticaj na njihov rad. U tom cilju izvršiti analizu

rasporeda KM po nivoima i uspostaviti poredak koji obezbedjuje stalan uvid u stanje na frontu.

5. U narednom periodu intenzivirati politički rad sa ljudima i obezbediti veći stepen njihove informisanosti. Istovremeno sprečiti netačno i zlonamerno izveštavanje iz jedinica i sa fronta. U tom cilju preduzeti potrebne mere da se spreči iznošenje neistina i ocena koje štete ugledu JNA, a koje su proizvod antiarmijske propagande. U vezi s tim na svim nivoima rukovodjenja i komandovanja izvršiti analizu dosadašnjeg informisanja javnosti i predložiti potrebne mere. Nosioci ukupnog rada na ovim zadacima moraju biti najodgovornije starešine. Istovremeno sprečiti da se u zonama b/d kreću i samovoljno ponašaju razni izveštači koji za to nemaju potrebna ovlašćenja nadležnih vojnih organa.

6. U svim zonama borbenih dejstava staviti pod komandu najstarijeg starešine JNA sve jedinice JNA i TO, kao i dobrovoljačke jedinice koje prihvataju da budu pod tom komandom, i nošenje oznaka JNA i TO. Sve ostale naoružane sastave smatrati paravojnim i iste razoružavati i udaljavati iz zona b/d.

Svim merama sprečiti pljačku i genocidna (osvetnička) ponašanja. U tom cilju uspostaviti potrebnu kontrolu angažovanjem organa vojne policije i za to odredjenih jedinica, kao i organa za krivično gonjenje.

7. Kontakte sa liderima raznih stranaka obavljati samo u skladu sa važećim propisima uz prethodnu saglasnost i konsultacije sa višom komandom. Pri tome preduzeti mere i sprečiti sve kompromitujuće susrete sa licima i predstavnicima antiarmijske propagande, sem ako se radi o pregovaračima suprotne strane.

8. Merama obezbedjenja borbenih dejstava posvetiti naročitu pažnju, a posebno sprečavanju iznenadjenja i dejstva izvidjačko-diverzantskih i terorističkih grupa. To posebno zahtevati u periodu naredjenog prekida vatre i izvodjenju odbrambenih b/d kada najčešće dolazi do popuštanja pažnje i povećanih gubitaka. U tom cilju na položajima (dostignutim linijama) inžinjerijskim uredjenjem položaja, organizacijom sistema vatre, osmatranjem, zasedama i potpunom kontrolom medjuprostora, bokova i pozadine zaštititi ljude i TMS od iznenadnih dejstava i gubitaka.

9. Odmah izvršiti plansku kontrolu pripremljenosti jedinica za nastupajući zimski period. Pri tome imati u vidu osnovne principe organizacije borbe i života u zimskim uslovima. Stalno imati u vidu da jedinice moraju biti u potpunoj b/g da, zavisno od zapovesti, direktiva i konkretne situacije, mogu brzo i efikasno stupiti u borbu, odbiti svaki napad ili i same preći u napad.

10. U narednom periodu brže i smelije rašavati kadrovska pitanja. Osnovni princip mora biti izbor najhrabrijih i najsposobnijih za najodgovornije dužnosti. Nesposobne i kolebljive brže pomerati sa komandnih i drugih značajnih formacijskih mesta.

11. Generalštab OS SFRJ i sektori SSNO će izvršiti analizu dosadašnjeg rada i preduzeti mere za poboljšanje organizacije rada, prikupljanje, obradu i distribuciju informacija. U tom cilju predložiti mere za poboljšanje sistema izvrštavanja iz jedinica, rada OC i dežurnih timova i medjusobnu razmenu informacija.

Istovremeno razraditi planove angažovanja GŠ i organa SSNO na kontroli i pomoći potčinjenih komandama.

Razraditi potrebna dokumenta i preko nadležnih organa obezbediti stabilniju popunu RJ ljudstvom.

12. Sektor pozadine SSNO u saradnji sa Vojnoprivrednim sektorom i GŠ OS neprekidno će pratiti funkcionisanje sistema PoOb, preduzimati i predlagati mere za stabilno materijalno obezbedjenje i zbrinjavanje jedinica, pri čemu prioritet imaju jedinice na frontu. Popunu jedinica na frontu nedostajućim količinama MS vršiti iz postojećih rezervi i angažovanjem MS iz ratnih jedinica "R" klasifikacije iz garnizona gde nema uslova za izvršenje mobilizacije.

Sagledati probleme remonta NVO i predložiti odgovarajuća rešenja.

13. Vojnoprivredni sektor sačiniće analizu i predložiti najracionalnija rešenja za ubrzanu proizvodnju i nabavku deficitarnih sredstava NVO.

SAVEZNI SEKRETAR
ZA NARODNU ODBRANU
general armije
Veljko Kadijević

Direktiva Generalštaba JNA o narednim borbenim dejstvima

Iz navedene Direktive jasne su krajnje namjere JNA koja se stavila u funkciju zaštite samo jednog naroda. JNA je imala jasne zadatke po planu RAM i iste je sprovodila. "Na onim teritorijama Hrvatske gde su Srbi činili većinsko stanovništvo, i koje su "viđene" u tzv. "suženoj Jugoslaviji", JNA je izvodila ofanzivna dejstva, da "zaokruži" nove granice. To je naročito došlo do izražaja na prostorima Istočne Slavonije, Zapadnog Srema i Baranje."[206]

Posljedice rata u Sloveniji i Hrvatskoj na prostoru Bihaća osjetile su se kroz preseljenje i dislokaciju jedinica i sastava JNA sa cjelokupnim ljudstvom i tehnikom, zatim kroz blokadu i ograničenje kretanja roba, sirovina, ljudi i kroz pristizanje velikog broja izbjeglica iz R Hrvatske. Ratna djelovanja u Sloveniji počela su jula 1991. godine i pokazalo se da su mirovna nastojanja za spas Jugoslavije kao zajedničke države uzaludna i da je platforma Izetbegović-Gligorov za mirno rješenje Jugoslovenske krize utopija. Rat u Sloveniji jasno je pokazao nedefinisanost i nepostojanje jasnog političkog i vojnog cilja što je rezultiralo povlačenjem JNA iz Slovenije. Karakteristično za ovaj rat, koji je trajao 17 dana, jeste da je u osnovi pokazao nesnalaženje JNA, čak i nezainteresiranost za ostanak Slovenije u sastavu SFRJ, što se moglo vidjeti donošenjem odluke o povlačenju JNA iz Slovenije.

Prve naznake da će Bihać i naselja oko Bihaća biti meta agresorskih napada došle su 7. oktobra 1991. godine kada je kapetan Rabuzin iz kasarne Grabež prijetio da će minobacačima granatirati grad. Povod ovakvoj prijetnji bio je iscenirani napad na kasarnu Grabež u režiji ekstremista iz redova JNA.

Već u jesen 1991. godine dolazi do prvih ubijanja civila na području općine Bihać. Prilikom berbe kukuruza u naselju Vikići ubijena je Gospa Halkić. Prema izjavama očevidaca na ljude koji su brali kukuruze iz pravca SAO Krajine pucano je pješadijskim naoružanjem, što je za posljedicu imalo ovaj zločinački i kukavički čin. Nedugo poslije ovog desilo se još jedno ubistvo od strane pripadnika tzv.milicije SAO Krajine. Naime, 30/31. januar 1992. godine Ilija Grgić-automehaničar, koji je zbog posla bio u Donjem Lapcu, u Nebljusima je od strane srpske milicije brutalno pretučen na smrt i bačen kod tunela u Lohovu. Ova ubistva su pokazala da će i civili biti meta napada zločinaca u dešavanjima koja su najavljivana.

206 Milisav Sekulić, *Knin je pao u Beogradu*, Nidda Verlag, Bad Vibel, 2000, str. 15.

На основу претходно донесене Одлуке о одцјепљењу Српске Аутономне Области Крајине од Републике Хрватске, Извршно вијеће Српске Аутономне Области Крајина на сједници одржаној о1. априла 1991. године доноси

О Д Л У К У
о присаједињењу Српске Аутономне
Области Крајина Републици Србији

Члан 1.

Српска Аутономна Област Крајина присаједињује се Републици Србији.

Члан 2.

Ступањем на снагу ове Одлуке територија Српске Аутономне Области Крајина постаје саставни дио јединствене државне територије Републике Србије.

Сходно претходном ставу овога члана на територији Српске Аутономне Области Крајина од доношења ове Одлуке важи Устав Републике Србије и примјењују се закони Републике Србије као и уставно правни систем Социјалистичке Федеративне Републике Југославије.

Члан 3.

Статут Српске Аутономне Области Крајине као и остали правни прописи који важе на њеној територији ускладиће се на основу ове Одлуке са Уставом Републике Србије у року од 3о дана од дана доношења Одлуке.

Члан 4.

Територију Српске Аутономне Области Крајине која овом Одлуком улази у састав јединствене државне територије Републике Србије чине општине Книн, Бенковац, Обровац. Грачац, Доњи Лапац, Кореница, Војнић, Бргинмост,Глина, Двор на Уни, Костајница, Петриња, Пакрац.

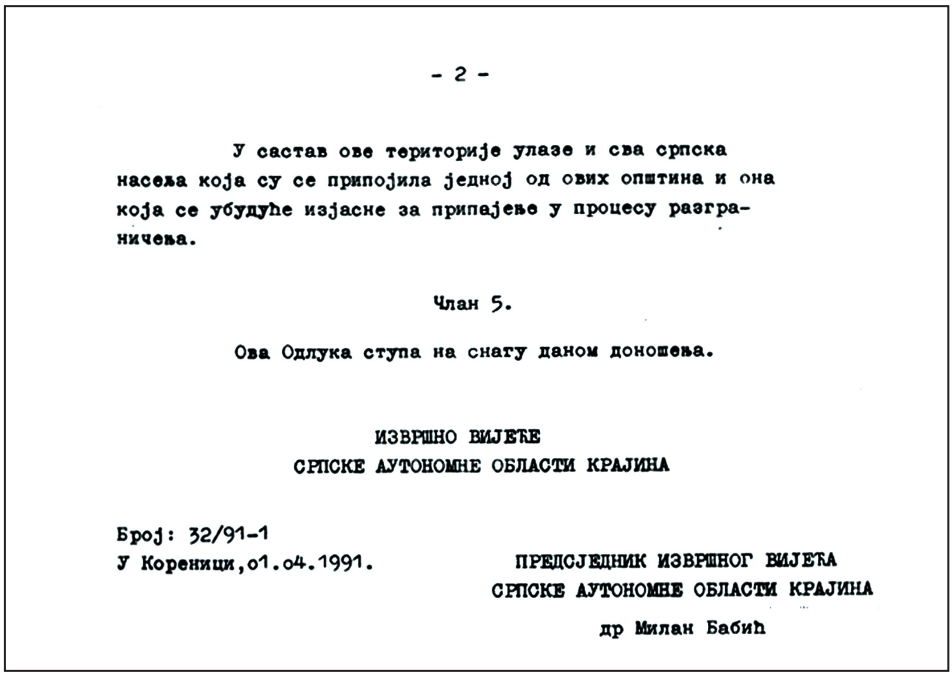

- 2 -

У састав ове територије улазе и сва српска насеља која су се припојила једној од ових општина и она која се убудуће изјасне за припајење у процесу разграничења.

Члан 5.

Ова Одлука ступа на снагу даном доношења.

ИЗВРШНО ВИЈЕЋЕ
СРПСКЕ АУТОНОМНЕ ОБЛАСТИ КРАЈИНА

Број: 32/91-1
У Кореници, 01.04.1991.

ПРЕДСЈЕДНИК ИЗВРШНОГ ВИЈЕЋА
СРПСКЕ АУТОНОМНЕ ОБЛАСТИ КРАЈИНА
др Милан Бабић

Odluka o prisajedinjenju tzv.SAO Krajine Republici Srbiji

Iz ove odluke jasno se isčitavaju namjere secesionističke politike političkog vodstva tzv. SAO Krajine. Ratom u Hrvatskoj JNA uz pomoć secesionističkih jedinica tzv. SAO Krajine su okupirali trećinu hrvatskog teritorija i linija razdvajanja snaga poklapala se sa zamišljenom graničnom linijom velike Srbije koja se proteže na potezu Karlobag-Karlovac-Virovitica. Plitvičkim dešavanjima (prvi oružani sukobi hrvatske policije i paravojnih snaga i pogibija hrvatskog policajca Josipa Jovića) počinje okupacija i uspostava paradržavne tvorevine Krajina na teritoriju R Hrvatske. Poslije rata u Sloveniji, počinje rat u Hrvatskoj koji pokazuje ozbiljnije i bolje pripreme, svu brutalnost i bezobzirnost, što je naročito vidljivo iz primjera Vukovara, Dubrovnika, Zadra i drugih gradova Hrvatske. U Knin je prekomandovan potpukovnik JNA Ratko Mladić, koji će u ratu u R BiH voditi kolaboracionističke snage bosanskih Srba, koje su pod njegovom komandom počinile zločine nezapamćene na tlu Europe od II. svjetskog rata. Na prostoru Republike Hrvatske bilo je stacionirano više korpusa JNA, sa velikim brojem vojnika i sa ogromnim količinama naoružanja i druge ratne opreme. Posljedica ove okupacije bilo je protjeravanje nesrpskog stanovništvo, ubijanje, rušenje, pljačka i paljenje vjerskih, kulturnih i stambenih objekata. Jedan dio Hrvata koji

su bili naseljeni uz državnu granicu našao je utočište i spas u Bosni i Hercegovini, tako da su stanovnici Bihaća mogli osjetiti sve posljedice rata na teritoriji susjedne države. Ovo je bilo naročito izraženo na prostorima Bihaća, Cazina, Velike Kladuše gdje je izbjeglo nekoliko hiljada Hrvata iz rubnih područja Hrvatske.

U jesen, tačnije 13. oktobra 1991. godine, izvršen je napad na kolonu (od 7 vozila i 1 kombija) u kojoj je bilo oko 30 radnika, koji su radili u zemljama zapadne Europe, a koji su krenuli preko tzv. SAO Krajine. U napadu na kolonu ubijeni su Senad Mušić i braća Ibrahim i Šefik Jušić. U tom napadu uništena su vozila a jedan broj ljudi je ranjen. U kasarni 27. juli 15. oktobra 1991. godine došlo je do ranjavanja jednog pripadnika JNA pod sumnjivim i nerazjašnjenim okolnostima za što su pripadnici JNA optuživali mještane bihaćkog naselja Nova četvrt. U Bihać je 15. oktobra 1991. godine došlo do razmještanja posmatračke misije Europske unije koja je mogla pratiti svakodnevna događanja na prostoru Bihaća.

Povlačenjem JNA iz Slovenije, 25. oktobra 1991. godine, sa naoružanjem i opremom i njeno preseljenje na prostore R BiH počela je tiha okupacija i raspoređivanje snaga za naredna dešavanja. Na prostoru susjedne R Hrvatske već uveliko počinju političke i vojne pripreme za proglašenje SAO Krajine, njeno ujedinjenje i priključivanje srpskim zemljama.

Događaj koji je posebno podigao političke tenzije i izazvao reakcije Srba sa prostora R BiH i R Hrvatske je hapšenje Milana Martića u noći 8/9. septembra 1991. godine u Bosanskoj Otoci. Povlačenjem ljudstva i tehnike iz Slovenije dio je razmještan i na prostor Bihaća. Dislokacija jedinica JNA iz Slovenije i Hrvatske u R BiH, odvijala se preko Bihaća. Rat u susjednoj Hrvatskoj mogao se u Bihaću faktički pratiti uživo. Svakodnevno su Bišćani mogli čuti polijetanja borbenih aviona MIG-ova sa aerodroma Željava i njihovo borbeno djelovanje na teritoriji Hrvatske. Oktobra 1991. godine u potpunosti su spaljena i razorena hrvatska mjesta Drežnik i Vaganac. Stanovnici općina Bihać i Cazin uz granicu mogli su vidjeti i čuti kako se napadaju i razaraju ta mjesta.

Poseban događaj koji je izazvao reakcije i podozrenje i prepoznao prave namjere bio je prelazak jakih srpskih vojnih i policijskih snaga iz Knina u Titov Drvar. Demonstrirajući silu, nakon izvršene smotre "Martićevi specijalci" neometano se vraćaju. Ovaj upad niko nije spriječio

a "JNA je pomogla u formiranju ovih paravojnih formacija"[207] koje su u periodu 1992-1995. godine aktivno napadale prostore Bihaća.

Krajem augusta 1991. godine u tadašnju kasarnu 27. juli u Bihaću dislocirane su jedinice JNA iz Slovenije. Od početka augusta do početka oktobra na aerodrom Željava kod Bihaća premješten je raketni divizion protuvazdušne odbrane (PVO) iz Cerklja, četa vazdušnog osmatranja, javljanja i navođenja (VOJIN) iz Ljubljane, avijacijska eskadrila "ORLOVA" iz Cerklja, jedinica iz kasarne Borongaj u Zagrebu, iz Karlovca u Bosanski Petrovac dislocirana je jedinica iz kasarne Robert Domani.[208]

Zauzimanjem Vukovara 18. novembra 1991. godine od strane JNA, počinjeni su zločini prema civilima i ratnim zarobljenicima i izvršena razaranja privrednih, vjerskih, kulturnih, stambenih i drugih objekata. Rat u Hrvatskoj slabi na intenzitetu da bi se konačno potpisalo primirje 2. januara 1992. godine. Sa potpisivanjem primirja u Hrvatsku stižu međunarodne snage koje su imale mandat da uspostave "tampon zone" između zaraćenih strana i održavanje primirja. Prestankom rata u Hrvatskoj stvoreni su svi uvjeti za njegovo prenošenje na prostore R BiH, što je i bio cilj pojedinih politika.

Neposredno po donošenju Rezolucije Vijeća sigurnosti broj 740 i razmještanjem pripadnika mirovnih snaga, rat u susjednoj Hrvatskoj je stao, i sa manjim dejstvima će se primirje održavati sve do Hrvatske akcije "Oluja" 1995. godine. Ovim planom bilo je predviđeno preseljenje JNA i ostalih vojnih formacija van teritorije R Hrvatske. Povlačenjem JNA sa prostora Slovenije i Hrvatske, na prostoru Bosanske krajine raspoređene su sljedeće snage: "10. K. -zagrebački, sa sjedištem u Bihaću, dijelovi 9. K.-kninskog u Drvaru i Bosanskom Grahovu. Stalni pokreti jedinica JNA preko Bosanske krajine, njihovo dovođenje sa drugih prostora bivše Jugoslavije, posebno sa prostora Srbije, bili su svojevrstan psihološki pritisak, demonstracija sile i prijetnji sa porukama da uplašeni Bošnjaci bježe sa svojih ognjišta i ne poduzimaju nikakve mjere odbrambenog organizovanja."[209] U takvim uvjetima i atmosferi koja je vladala u Bihaću osjećao se strah i neizvjesnost od narednog vremena i događanja koja će slijediti.

207 Mehmedalija Bojić, nav. dj., str. 304.

208 Senudin Jašarević, nav. dj., str. 11.

209 Fikret Muslimović, nav. dj., str. 191.

Na tribini održanoj 13. decembra 1991. godine u organizaciji SDA-a Bihaća ukazano je na pripreme koje se vrše za agresiju na R BiH od strane SDS-a i JNA, posebno je izražena zabrinutost dolaskom jedinica i naoružanja na prostor općine Bihać. Ukazujući na događaje u susjednoj R Hrvatskoj, rečeno je da u Bihaću boravi preko 1.200 izbjeglica sa prostora R Hrvatske, a u Cazinu i Velikoj Kladuši još veći broj (podaci govore oko 12.000 izbjeglica iz Slunja, Cetingrada i drugih pograničnih mjesta).

U vrijeme kada se JNA otvoreno stavila na stranu srpskog naroda, u Bihaću je 18. januara 1992. godine u organizaciji "Narodnog fronta" održan miting podrške JNA sa kojeg se tražilo da se osudi "pljuvanje" po JNA i iskazivana je podrška JNA. U ovoj organizaciji bio je i jedan broj Bošnjaka, intelektualaca koji, nažalost, nisu prepoznali da se JNA od multinacionalne armije pretvorila u armiju jednog naroda i da je bila u potpunosti u službi ostvarivanja velikosrpskih ciljeva. Nažalost, nekima nije bilo dovoljno što su u neposrednom susjedstvu na "djelu" vidjeli tu armiju koja je trebala braniti i zaštititi sve građane, a ne staviti se na stranu velikosrpskih programa i projekata.

Početak ratnih djelovanja na prostoru R BiH otpočeo je u različito vrijeme i na različitim mjestima. Ako za početak rata u R BiH uzmemo napad na selo Ravno onda možemo reći da su ratna djelovanja krenula oktobra 1991. godine. Međutim, kao zvanični datum otpočinjanja ratnih djelovanja uzima se napad na Sarajevo 6. aprila 1992. godine. Rat na prostoru Bihaćkog okruga počinje 21. aprila 1992. godine napadom na Bosansku Krupu, što predstavlja početak ratnih djelovanja na ovom prostoru. Borbena djelovanja na Bihaćkom okrugu vođena su manjim ili većim intenzitetom tokom mjeseca aprila i maja samo na prostoru općine Bosanska Krupa. Kraj maja i početak juna 1992. godine karakteriše otpočinjanje ratnih djelovanja na prostorima ostalih općina Bihaćkog okruga. Uporedo sa borbenim djelovanjem na prostoru Bihaćkog okruga u maju i junu 1992. godine počinju napadi na prostorima općina Bosanski Novi, Prijedor, Sanski Most i Ključ koji su za posljedice imali ubijanja i progon Bošnjaka.[210]

210 Posljedica ovakvih postupanja JNA i tzv. V RS jeste protjerivanje i ubijanje više hiljada Bošnjaka i uspostavljanje logora: Omarska, Keraterm, Manjača i drugih mjesta nezakonitih zatočenje, pljačka, devastacija i uništavanje stambenih, vjerskih, kulturnih i drugih spomenika i objekata koji su na bilo koji način podsjećali na bitisanje Bošnjaka na ovim prostorima.

Zatvaranje Bihaća kroz nekoliko prstenova imalo je samo jedan cilj onemogućiti izlazak ili dolazak bilo koga na ove prostore. Stavljanjem u okruženje ovog prostora, JNA i srpske kolaboracionističke snage imale su zadatak vojnički zauzeti ove prostore u cilju povezivanja dviju krajina i stvaranja teritorijalno povezane srpske države zapadno od Drine. U pripremama za ostvarivanje ovih nakana korištene su sve metode psihološko-propagandnih aktivnosti. Na mitingu u Drvaru kojem su prisustvovali Srbi sa prostora R Hrvatske mogle su se čuti poruke tipa "popićemo Unu, spojićemo krajinu"[211] jasno aludirajući na vojničko zauzimanje Bihaćkog okruga. Ako izuzmemo napad na prostore općine Bosanska Krupa 21. aprila 1992. godine u odnosu na ostale dijelove R BiH, ratna dejstva na čitavom Bihaćkom okrugu kasnila su za skoro dva mjeseca. Gdje su uzroci, zašto su borbena djelovanja na ovom prostoru počela kasnije, šta je to bila prepreka za napade na ove prostore samo su neka pitanja na koje treba pokušati dati odgovore.

U Naredbi Predsjednika tzv. srpske opštine Bihać dr. Stevana Beslaća u članu 1. naređuje se opšta javna mobilizacija snaga milicije, rezervnog sastava JNA, TO, i civilne zaštite na području srpske opštine Bihać. Ovom naredbom i mobilizacijom srpskih jedinica na području koje je proglašeno *srpskom opštinom* Bihać otpočela je četverogodišnja opsada i patnje stanovništva u okruženju.

211 Felić Bejdo, nav. dj., str. 56.

СРПСКА РЕПУБЛИКА БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА
АРК-а БАЊА ЛУКА
СРПСКА ОПШТИНА Б И Х А Ћ
Број:10/92
Датум:17.4.1992.год.

На основу одлуке Српске републике Босне и Херцеговине,Министарства за народну одбрану Сарајево број:1/92.г.Кризни Штаб Српске општине Бихаћ на сједници одржаној дана 15.4.1992.год. д о н о с и :

Н А Р Е Д Б У
О општој јавној мобилизацији

Члан 1.

Наређује се општа јавна мобилизација снага милиције,резервног састава ЈНА,ТО и цивилне заштите на подручју Српске општине Бихаћ.

Члан 2.

Сви војни обавезници српске националности,стари од 18 до 60 година живота,дужни су да се одазову позиву на мобилизацију и да се ставе на располагање штабу ТО-е.

Члан 3.

Потребно је организовати непрекидно вршење физичког обезбеђења свих виталних објеката,саобраћајних комуникација и веза,производних капацитета и становништва на цјелокупној територији Српске општине Бихаћ.

Члан 4.

Војни обавезници који се не одазову позиву,подлијежу Закону о народној одбрани Српске републике Босне и Херцеговине/сл. гласник Српске републике Босне и Херцеговине бр.4/92 од 28.3.1992.г./

Члан 5.

О извршењу ове наредбе стараће се кризни штаб Српске општине Бихаћ.

ПРЕДСЈЕДНИК СРПСКЕ ОПШТИНЕ
Б И Х А Ћ
Др Стеван Бесла[illegible]

Naredba predsjednika tzv. srpske opštine Bihać o opštoj javnoj mobilizaciji

СРПСКА РЕПУБЛИКА
АРК-а БАЊА ЛУКА
СРПСКА ОПШТИНА БИХАЋ
РАТНО ПРЕДСЈЕДНИШТВО
Број: 568/92
Дана, 27.8.1992. год.

РАСПОРЕД ДЕЖУРСТАВА У СО БИХАЋ
од 15,оо - 22,оо од ~~22~~,оо 22,оо - 7,оо

Ред. бр.	Д А Т У М	И М Е И П Р Е З И М Е	
1.	27/28.8.92.	РАЂЕНОВИЋ ГРАДИМИР	ГРБИЋ ЂУРО
2.	28/29.8.	ГАВРИЋ ВОЈИН	ЗОРИЋ МЛАДЕН - С
3.	29/3о.8.	ЗОРИЋ МЛАДЕН	ВУКОВИЋ БРАНКО
4.	3о/31.8.	МАНДИЋ МИРКО	БАТЕС МИЛАН
5.	31/1.9.	ТОДИЋ СЛОБОДАН	КЕЊАЛО СЛОБОДАН
6.	1/2. 9.	ЈОВАНОВИЋ МИРКО	ЂУМИЋ ДУШАН
7.	2/3.9.	ГРБИЋ ДУШАН	ГРБИЋ МИЛЕ
8.	3/4. 9.	РАЂЕНОВИЋ ГРАДИМИР	ГРБИЋ ЂУРО
9.	4/5. 9.	ЗОРИЋ МЛАДЕН С	ГАВРИЋ ВОЈИН
1о.	5/6. 9.	ВУКОВИЋ БРАНКО	ЗОРИЋ МЛАДЕН
11.	6/7. 9.	БАТЕС МИЛАН	МАНДИЋ МИРКО
12.	7/8. 9.	КЕЊАЛО СЛОБОДАН	ТОДИЋ СЛОБОДАН
13.	8/9. 9.	ЂУМИЋ ДУШАН	ЈОВАНОВИ МИРКО
14.	9/1о. 9.	ГРБИЋ МИЛЕ	ГРБИЋ ДУШАН
15.	1о/11. 9.	РАЂЕНОВИЋ ГРАДИМИР	ГРБИЋ ЂУРО
16.	11/12. 9.	ГАВРИЋ ВОЈИН	ЗОРИЋ МЛАДЕН С.
17.	12/13. 9.	ЗОРИЋ МЛАДЕН	ВУКОВИЋ БРАНКО
18.	13/14. 9.	МАНДИЋ МИРКО	БАТЕС МИЛАН
19.	14/15. 9.	ТОДИЋ СЛОБОДАН	КЕЊАЛО СЛОБОДАН
2о.	15/16. 9.	ЈОВАНОВИЋ МИРКО	ЂУМИЋ ДУШАН
21.	16/17. 9.	ГРБИЋ ДУШАН	ГРБИЋ МИЛЕ
~~22.~~	~~17/18./9.~~		

ПРЕДСЈЕДНИК
РАТНОГ ПРЕДСЈЕДНИШТВА
Др Стеван Беслаћ

Raspored dežurstva u tzv. srpskoj opštini Bihać

SRPSKA OPŠTINA B I H A Ć
ŠTAB TO - B i h a ć

PREDMET: Trebovanje mat.tehničkih sredstava
za potrebe TO- e Bihać

1.	1000	~~komada~~ /sanduka/	20 mil.	20/3
2.	1000	sanduka	120 mil.	za minobrace
3.	500	sanduka	12,7. mil.	PAM
4.	500	sanduka	7,62 mil	
5.	2	topa	130,mil.	
6.	500	sanduka	82, mil.	minobrac
~~7.~~	~~1000~~	~~čebadi~~		

ß.

Zaključno sa red.br./7/

KOMADANT ŠTABA
Dr.Stevan Beslać

Trebovanje MTS za potrebe tzv. srpske TO Bihać od strane komandanta štaba dr. Stevana Beslaća

SAMOSTALNA PJEŠADIJSKA ČETA TO
G O R J E V A C
Dana, 30.03.1992. godine.

PREDSJEDNIKU OPŠTINSKOG ODBORA SDS
-lično na ruke -

B I H A Ć

Prema usmenom dogovoru naših prestavnika i Vas gospodine predsjedniče, dostavljamo vam potrebe ove čete oko ličnog naoružanja i to:

1. Tri puškomitraljeza,
2. 20 komada automatskih pušaka,
3. 22 komada poluautomatskih pušaka,
4. Ručnih bombi prema mogućnosti,
5. Zolja prema mogućnosti,
6. Municije 7,62 mm. potrebna veća količina,
7. 3 kom. minobacača,
8. Tromblonski mina,
9. Radio veze RUP 3 i 12 najmanje 3 stanice,
10. Snajpera prema mogućnosti,

Prema priloženom spisku vidljivo je da imamo 92 sposobna pripadnika čete. Od ovog broja naoružano je 37 ljudi, što znači da imamo još naoružati 55 ljudi.

Molimo vas da nam što hitnije odobrite traženo naoružanje za potrebe ove čete.

KOMANDTIR ČETE:

Zahtjev samostalne čete TO Gorjevac za naoružanjem od 30.03.1992. godine

Iz ovog dokumenta jasno se vidi da je proces naoružavanja jedinica tzv. srpske TO Bihać išao direktno preko predsjednika SDS-a Bihać, da su pripreme i aktivnosti oko napada na Bošnjake i Hrvate općine Bihać rađene puno prije samog napada. Proces naoružavanja i pripreme za agresiju nisu bile spontane i stihijske, nego planirani i dobro osmišljeni velikosrpski projekat.

Imajući na umu činjenicu da JNA i kolaboracionističkih jedinica SDS-a u pripremi agresije na R BiH nisu ponovile istu grešku kao u R Hrvatskoj, kada su garnizoni i kasarne imale funkciju desantnih džepova iz kojih su jedinice JNA imale zadatak širenja i zauzimanja teritorija. Ovaj metod se pokazao neefikasnim, jer je velik broj kasarni i skladišta zarobljen, a ratna tehnika i vojna oprema pala u ruke hrvatskih jedinica. Ista situacija nije ponovljena u R BiH. JNA poučena ovim iskustvima iz R Hrvatske nije ostala u kasarnama, nego je počela zauzimati dominantne položaje oko bosanskih gradova, u prvom redu oko Sarajeva, Mostara, Tuzle, Bihaća i drugih gradova. Ona je to radila pod krinkom izvođenja vježbi i manevara, tako da su mnogi gradovi bili u okruženjima sa uređenim vatrenim položajima oko njih, zauzetim elementima za gađanje ciljeva i drugim vojnim aktivnostima. Imajući u vidu ove podatke nije teško zaključiti kakve su nakane i kakva se prijetnja nadvila nad R BiH. Prema planovima koje je JNA stavila u pogon trebalo je izvršiti presijecanje teritorija R BiH, ovladati velikim gradovima, industrijskim centrima, komunikacijama, a mjesta koja bi pružala otpor izolovati, okružiti i uništiti.

Zašto je Bihać napadnut tek u junu 1992. godine? Kao jedan od odgovora može biti da su pokušajem uspostave potpunog okruženja, iscrpljivanjem, psihološko-propagandnim djelovanjima, JNA i kolaboracionističke snage pokušale slomiti volju za organizovanje i izvođenje odbrane ovih prostora, što je već učinjeno na prostorima Bosanskog Novog, Prijedora, Sanskog Mosta i Ključa i drugih mjesta na prostoru Bosanske krajine.

Drugi odgovor treba tražiti u činjenici da su u pripremi napada, JNA i kolaboracionističke snaga imale procjenu da na prostorima Bihaćkog okruga ima oko 40.000 naoružanih pripadnika zelenih beretki, pa se otezalo sa otpočinjanjem borbenih djelovanja zbog prikupljanja pravih podataka i dovođenja adekvatnih snaga. U tom kontekstu treba shvatiti i napad na Bosansku Krupu koji je imao za cilj procjenu stvarnih

potencijala i snaga TO BiH. Jedan od razloga za kasnije otpočinjanje borbenih djelovanja možemo uzeti i to da JNA do 19. maja 1992. godine nije izvršila izmještanje i dislokaciju jedinica i MTS iz Bihaća, a posebno sa aerodroma Željava.

Kao jedan od razloga za kasnije otpočinjanje borbenih djelovanja možemo uzeti i kašnjenje u formiranju i popuni brigada (posebno 15. bihaćke lake brigade) jer je većina stanovnika srpske nacionalnosti Bihać napustila zajedno sa jedinicama JNA 18./19. maja 1992. godine, a oni su činili glavninu popune srpskih vojnih jedinica. Sa sigurnošću možemo reći da su JNA i kolaboracionističke snage ostavile ove prostore za napad u kasnijoj fazi, jer su procjenjivali da će u sadejstvu sa vojnim i policijskim jedinicama iz tzv. V RSK sa već uspostavljene kružne osnovice moći bez problema ovladati ovim prostorima. Pored ovih postoji, sigurno, još niz razloga koji su bili opredjeljujući za kasnije otpočinjanje borbenih djelovanja na prostoru Bihaćkog okruga. Bihać i Bihaćki okrug bio je u potpunom okruženju, a napadale su ga snage iz sastava :

- Prvog i Drugog krajiškog korpusa tzv. V RS,
- Banijskog, Kordunskog i Ličkog korpusa tzv. V RSK.

U potpunom okruženju sa istoka su bile raspoređene jedinice iz sastava Prvog i Drugog Krajiškog korpusa tzv V RS, sa zapada dijelovi Banijskog, Kordunskog i Ličkog korpusa tzv. V RSK. Nosici težišnih borbenih djelovanja bile su jedinice iz sastava Drugog krajiškog korpusa tzv. V RS. Direktno angažirane jedinice iz sastava Drugog krajiškog korpusa tzv.V RS su :

- 15. laka pješadijska brigada iz Bihaća,
- 3. laka pješadijska brigada Bosanski Petrovac,
- 17. laka pješadijska brigada iz Ključa,
- 1. laka pješadijska brigada iz Drvara,
- 11. laka pješadijska iz Bosanske Krupe,
- 2. laka pješadijska brigada iz Mrkonjić-Grada,
- 6. pješadijska brigada iz Sanskog Mosta,
- 2. artiljerijski puk (koji je činio korpusnu artiljerijsku grupu),
- 2. inžinjerijski puk,
- mehanizovane jedinice, ekvivalenta jednog puka raspoređene kao ojačanja brigada,

- 2. puk PVO,
- jedinice vojne policije,
- logističke (pozadinske) jedinice.

Pored jedinica iz sastava 2. krajiškog korpusa tzv. V RS stalno je angažirana 1. pješadijska brigada iz Bosanskog Novog koja je bila u sastavu 1. krajiškog korpusa. Iz sastava Banijskog, Kordunskog i Ličkog korpusa tzv. V RSK stalno su bile angažirane jedinice ekvivalenta četiri pješadijske brigade koje su posjedale položaje duž državne granice i u koordinaciji sa snagama tzv. V RS napadale prostor Bihaćkog okruga. Pored ovih stalnih sastava u svim operacijama zračnu podršku davale su snage sa aerodroma Mahovljani kod Banje Luke i Udbina (R Hrvatska). Snage tzv. V RS i V RSK koje su napadale Bihać i Bihaćki okrug "brojale su oko 30.000 vojnika, povremeno narastajući do 45.000, tako da je odnos borbenih snaga tokom cijelog rata bio dva-tri puta veći u korist neprijatelja. Ovakva nadmoć posebno je bila izražena u teškom naoružanju i ratnoj tehnici, gdje je odnos bio 10:1, a kad su u pitanju pojedine vrste i do 30:1 u korist neprijatelja."[212]

212 Ramiz Dreković, nav. dj., str. 189.

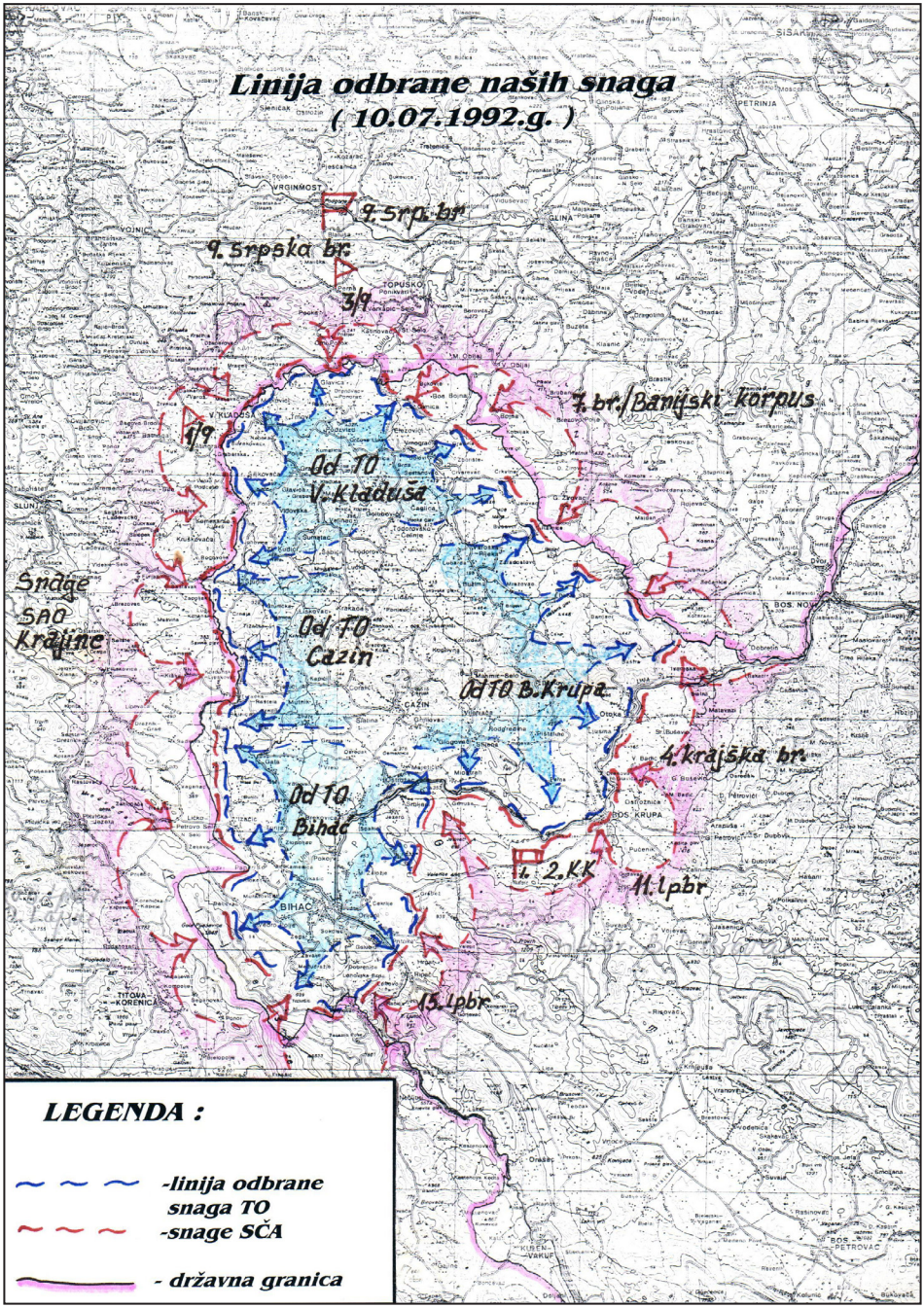

Bihać i Bihaćki okrug u okruženju juli 1992. godine[213]

213 Shema preuzeta iz knjige Bejdo Felić, nav. dj., str. 96.

Iz sheme je vidljiv raspored snaga 2. krajiškog korpusa tzv. V RS i potpuno okruženje Bihaća i cjelokupnog Bihaćkog okuga. Ovo okruženje je potrajalo 1.201 dan što je imalo strašne posljedice za cjelokupno stanovništvo Bihaća i Bihaćkog okruga.

Posljedice artiljerijskog djelovanja po Bihaću

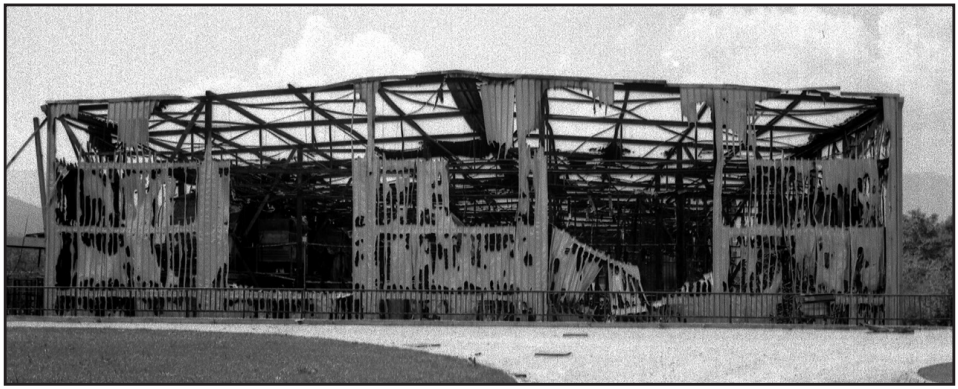

III.2. Blokada i protjerivanje stanovništva

Događaj koji je posebno unio nemir i zaoštravanje situacije na području općine Bihać bilo je ubistvo na benzinskoj pumpi u Ripču.[214] Ovo ubistvo desilo se sredinom maja 1991. godine i potpuno je poremetio međunacionalne odnose u Ripču. Dovodeći ovo ubistvo u kontekst političkog, Srbi iz Ripča su izvršili blokadu puta AVNOJ-a, kod mosta prema Lohovu, a bio je blokiran i željeznički saobraćaj. Istu noć u Ripač, na benzinsku pumpu stigao je kamion sa naoružanim pripadnicima JNA i vojnih snaga sa prostora SAO Krajine. Prvi put Bošnjaci Ripča bili su u prilici vidjeti pripadnike JNA koji su nosili kokarde. Tih dana srbijanski mediji dodatno su vršili propagandu lažnim podacima o broju ubijenih Srba u prethodnom periodu. Pored pripadnika vojnih snaga i mještani srpske nacionalnosti iz Ripča dodatno su vršili uznemiravanje javnosti. Na barikadama, kojima su blokirali put AVNOJ-a, bili su kamioni čiji su vlasnici bili Srbi iz Ripča. Najekstremniji Srbi iz Ripča su govorili da "za Neđu treba pobiti 500 Muslimana." Nakon 3-4 dana blokade su uklonjene i uspostavljen je normalan režim odvijanja saobraćaja, ali ovaj događaj trajno je poremetio odnose u Ripču. Zapravo, ovim su se pokazale prave namjere i događaji koji su slijedili, pokazali su svu brutalnost i bezobzirnost prema Bošnjacima Ripča.

Ripač je posebno bio u fokusu interesa SDS-a Bihaća iz razloga što je u blizini grada, iz kasarne Račić vršeno je snabdijevanje i naoružavanje Srba tokom 1991. godine i što je planski određeno da u Ripču bude sjedište srpske opštine Bihać. Mještani srpske nacionalnosti iz Ripča su masovno odlazili u rezervne jedinice JNA u Račiću. Mještani bošnjačke nacionalnosti iz Ripča mogli su vidjeti kako se vrši podjela naoružanja, kako vojni kamioni prevoze oružje i opremu prema naseljima nastanjenim srpskim stanovništvom. U kamionima, ispod šatorskih krila, vidjele su se puške koje su vožene prema Hrgaru. U pojedinim srpskim kućama u naselju Zabare bila su priručna skladišta naoružanja i opreme. U Ripču, u krugu servisa za popravak traktora, bila je stacionirana rezervna policija a kasnije i logor za Bošnjake.

Pripreme za naredna dešavanja nisu bile samo naoružavanje već i obuka, posjedanje i uređenje položaja, vježbe za izlazak na položaj

214 Ovo ubistvo koje se desilo na benzinskoj pumpi u Ripču nije imalo nikakav politički ili nacionalni motiv već isključivo koristoljublje. Počinioci ovog ubistva su procesuirani i pravomoćno osuđeni na zatvorske kazne.

i niz drugih radnji. U Dobrenici su već početkom 1992. godine bili vidljivi novoizgrađeni zakloni i bunkeri[215] čiji su otvori i puškarnice bile okrenute prema Sokocu i hrvatskim kućama. Okruženje i kontrola putnih komunikacija na ulazu u Bihać i iz Bihaća otpočela je postavljanjem kontrolnih punktova na svim važnijim izlazima iz grada. Srpske policijske i vojne snage su na tim punktovima vršile kontrolu vozila i putnika, često uz maltretiranja i oduzimanja robe. Takvi punktovi su postavljeni u Pritoci, Dubovskom, Ripču i Golubiću. Na tim punktovima mogli su se vidjeti likovi za koje smo mislili da pripadaju prošlosti. Obučeni u uniforme, opasani sa redenicima, istaknutim kamama za pojasom, najčešće pijani, ličili su na četnike kakve smo pamtili iz filmova. Upravo ovako odjeveni pripadnici kolaboracioističkih jedinica SDS-a trebali su dodatno unositi strah. Uporedo sa blokadom kretanja vršena je i informativna blokada i medijska propaganda koja je bila u službi opravdanja predstojeće agresije. Onemogućavanjem i ometanjem prijema radijskog i televizijskog signala otvaralo je prostor za propagandno djelovanje radio i TV-stanica Knin i Korenica. Zapravo ova propaganda je trebala biti u službi mobilizatora srpskog stanovništva za predstojeća događanja.

Protjerivanje stanovništva

215 U Božinom voćaru bili su urađeni položaji-zakloni i na upit komšija za šta i čemu služe, odgovor je bio da se to djeca igraju i da su oni to izgradili.

Istovremeno je trebalo satanizirati Bošnjake i Hrvate, odnosno u percepciji agresora stvoriti opravdanje za agresiju. Obrazac i forma je identičan za čitav prostor R BiH, tako da Bihać nije bio izuzetak. Poruke *o vekovnoj srpskoj zemlji*, *osveta Turcima,* samo su neke od poruka koje su bile u službi velikosrpske propagande u pripremi agresije. Naoružavanje kolaboracionističkih jedinica SDS-a i pojedinaca koji su slijedili takvu politiku vršeno je pješadijskim i protuoklopnim oružjem i oruđima, ali bilo je slučajeva da su dijeljeni minobacači i drugo naoružanje. Posebno treba izdvojiti slučaj kada su 10. januara 1992. godine u Dobrenicu nepoznata lica dovezla PRAG-u i smjestili je u dvorište jedne srpske kuće. Svjedoci ovog događaja su vidjeli da je ista smještena u garažu jedne srpske kuće i da je bila prekrivena ceradom. Tokom zimskog perioda PRAG-a je bila unutar garaže, a traktor je bio vani, što je posebno bilo začuđujuće za mještane nesrpske nacionalnosti. Njihove sumnje da je PRAG-a, koja je dovezena u januaru 1992. godine, bila skrivena u Dobrenici obistinile su se 12. juna. 1992. godine kada je oko 16 sati počelo dejstvo po hrvatskim kućama u Dobrenici.

Početak stradanja nesrpskog stanovništva na području općine Bihać počinje sa blokadom i onemogućavanjem kretanja stanovnicima nesrpske nacionalnosti u Ripču. Po već viđenom scenariju kolaboracionističke jedinice u suradnji sa JNA blokirale su Ripač i počeli sa torturama Bošnjaka.

Već ranije jake policijske i vojne snage bile su razmještene u Ripču. SDS-a je već uspostavila srpsku opštinu Bihać sa sjedištem u Ripču. Formirana je nelegalna Stanica javne bezbjednosti Bihać (u daljem tekstu SJB) koja je brojala preko stotinu policajaca. Već po izlasku jedinica JNA iz Bihaća, počelo je njeno raspoređivanje i naoružavanje Srba koji su izišli zajedno sa JNA.

Ripač je prvo naselje na području općine Bihać iz kojeg su se morali iseliti Bošnjaci. Pod pritiskom policijskih i vojnih jedinica Bošnjaci Ripča su 23. maja 1992. godine počeli napuštati svoja ognjišta. Prethodno su na udaru bili članovi i rukovodstvo SDA i viđeniji stanovnici Ripča. Uvertira za iseljenje bilo je privođenje nekolicine Ripčana i zatvaranje u krugu servisa IMT[216] gdje je bilo sjedište srpske policije.

216 Ovim činom je zvanično formiran logor, koji će kasnije postati paradigma stradanja Bošnjaka i Hrvata.

Kao po već razrađenom scenariju, Bošnjacima i Hrvatima Ripča dat je ultimatum za predaju naoružanja. Prvi na udaru su se našli pripadnici rezervnog sastava policije koji su morali predati naoružanje. Naoružanje su morali predati u policijsku stanicu koja se nalazila u servisu IMT. Ostali mještani koji su posjedovali lovačko i drugo naoružanje uz dozvole za isto, također, su ga morali predati. Jedan manji broj mještana Ripča ostao je kod svojih kuća misleći da im se neće dogoditi ništa. Policijske snage su imale spiskove Bošnjaka iz Ripča koji su bili politički angažirani (članovi SDA), koji su bili ugledni i imućni, intelektualci, pripadnici rezervnog sastava policije i oni su bili prvi na udaru ove zločinačke politike. Ripač je po popisu iz 1991. godine imao 1.330 Bošnjaka. U Ripču je poslije 23. maja ostalo oko 40 Bošnjaka. Nažalost, većina onih koji su ostali ubijeni su, a neki se i danas vode kao nestali. Bošnjaci i Hrvati Ripča morali su ostaviti svu svoju pokretnu i nepokretnu imovinu, stoku i sve ono što su sticali godinama mukotrpnog rada. Cjelokupno stanovništvo Ripča se moralo skupiti na jednom mjestu i onda su protjerani za Bihać.

Već po napuštanju Bihaća od strane JNA, 18. maja 1992. godine iz rejona Vrževita ispaljeno je više granata 120 mm na selo Međudražje i tom prilikom zapaljena je jedna kuća i ranjeno dvoje civila. To je bio povod da stanovništvo podplješevičkih sela napusti svoje domove i spas potraži u Bihaću. Ovi ljudi su se uglavnom smještali kod rodbine, u napuštenim i praznim stanovima oficira JNA i Srba koji su otišli zajedno sa JNA. Granatiranje i napadi protuavionskim mitraljezima i topovima na civilne ciljeve nastavljeni su tokom maja 1992. godine.[217] Početkom napada na grad Bihać i prigradska naselja počela su i prva iseljavanja. Kako su linije sa kojih je agresor vršio napade bile neposredno uz prigradska naselja, stanovnici tih naselja bili su primorani napustiti ista.

Već 12. juna. 1992. godine većina mještana naselja Dobrenica, Spahići, Jezero, Brkići, Golubić, Čekrlije, Vinica, Založje, Orljani i Ribić morala je potražiti sigurnost van svojih kuća. Ti ljudi su bili prisiljeni ostaviti svoju imovinu i samo sa najnužnijm stvarima preseliti se u grad kod rodbine ili u napuštene stanove i kuće. Samo jedan mali broj onih najhrabrijih ostao je u svojim kućama. Tokom čitavog rata ova naselja su bila prve linije odbrane i pretrpjela su ogromna razaranja i velike materijalne štete. Ista sudbina

217 U kasnim večernjim satima 21. maja 1992. godine (22,45 sati) ispaljene su 4 minobacačke mine 120 mm na selo Izačić gdje je pričinjena materijalna šteta bez ljudskih gubitaka. Napadi su nastavljeni i 22. maja na naselja Vinica, Čekrlije, Ružica, Golubić i Sokolac dejstvujući sa protuavionskim topovima i mitraljezima, minobacačima 82 i 120 mm. Napadi su vršeni u noćnim satima (između 21,30 i 24,00 sati).

1994. godine zadesila je i naselja Veliki Skočaj, Međudražje, Zavalje, Žegar, Vedro Polje, Izačić i Vikiće. Većina prisilno raseljenog stanovništva smještaj je našlo u samom gradu, a samo jedan mali dio u susjednim opštinama. Posljedice ovog raseljavanja su katastrofalne u svim segmentima života, a posebno u psiho-socijalnom elementu.

S P I S A K

VOJNIH OBVEZNIKA ODAZVANIH NA POZIV (OPŠTI) ZA MOBILIZACIJU
SA PODRUČJA OPŠTINE BIHAĆ I UPUĆENIH U JEDINICU

Red. br.	PREZIME, IME OCA I IME	Godina rodj.	VES	Mjesto javljanja
Oficiri				
1.	ANIČIĆ Milana DUŠAN	1953.	32102	Pritoka - separacija
2.	BODROŽA Vida RAJKO	1945.	31301	" "
3.	BUBALO Trive ŽARKO	1950.	31202	" "
4.	ČUČAK Rade MIRKO	1952.		Kasarna Grabež
5.	DJILAS Vučena DJURO	1936.	31101	Pritoka - separacija
6.	GRUBIŠA Ljube DJURO	1949.	31302	Gorjevac
7.	KECMAN Dragoljuba VITOMIR	1934.	32501	Bos.Petrovac Dom zdravlja
8.	KNEŽEVIĆ Miće STEVO	1950.	31702	Tihotina
9.	LJILJAK Petra MILORAD	1949.	31202	Kasarna grabež
10.	KANTAR Uroša MILANKO	1945.	31704	Gorjevac
11.	KONČAR Rajka JOVO	1957.	32402	Pritoka - separacija
12.	KOPF Sime DRAGO	1946.	32101	(Odveo majku u Bgd-bolnica
13.	KRLJIĆ Dušana NIKOLA	1948.	11101	Gorjevac
14.	MAJSTOROVIĆ Jove MILAN	1942.	31803	Gorjevac
15.	MARIČIĆ Mile MIHAJLO	1956.	31102	
16.	MARIČIĆ Mile SLAVKO	1944.	31101	Pritoka - separacija
17.	MIHAJLOVIĆ Mile RATKO	1943.	31701	Pritoka
18.	PELKIĆ Veljke VOJISLAV	1967.	31101	Pritoka - separacija
19.	STANAREVIĆ Dušana DUŠAN	1941.	31102	Gorjevac
20.	TODIĆ Gojka SLOBODAN	1953.	32402	Pritoka - separacija
21.	ZMIJANJAČ Nikole DJURO	1948.	32202	Pritoka - separacija
Vojnici				
22.	ADAMOVIĆ Nikole ŽELJKO	1966.	12119	Pritoka - separacija
23.	AJDUKOVIĆ Dmitra SRETO	1947.	12701	Kasarna Grabež
24.	BABIĆ Djure RATKO	1965.	11515	" "
25.	BABIĆ Mirka ŽELJKO	1971.	11812	Pritoka
26.	BALABAN Dane MILE	1939.	12701	Gorjevac
27.	BALABAN Mile SLAVKO	1964.	12704	Gorjevac
28.	BALAĆ Dušana BOŽO	1950.	pješad.	Gorjevac
29.	BALAĆ Andrije MILAN	1959.	11812	Pritoka - separacija
30.	BALAĆ Dušana MILANKO	1948.	21805	Gorjevac
31.	BALAĆ Gojka SLAVKO	1964.	ŠRO TS	Gorjevac
32.	BALAĆ Kaje ŽELJKO	1972.	11101	
33.	BASARA Milana DUŠAN	1948.	11101	Gorjevac
34.	BATES Rajka NENAD	1965.	13418	Tihotina (kod saniteta)
35.	BATES Steve NENAD	1957.	11307	Kasarna Grabež
36.	BEŠIR Dragana PREDRAG	1959.	11217	Pritoka - separacija
37.	BEŠIR Vučena VUČEN	1968.	11102	Pritoka-separac.(Božo)
38.	BIBIĆ Djure DRAGAN	1959.	11807	Kasarna Grabež
39.	BIBIĆ Djure SLAVKO	1965.	11407	" "
40.	BJELOBABA Gene MILAN	1949.	12701	VOd Bihać - Račić
41.	BJELOBABA Nikole RATKO	1965.	11280	Pritoka - separacija

42.	BLANUŠA Steve BORISLAV	1955.	21102	Kasarna Grabež
43.	BLANUŠA Milana BOŽO	1960.	11701/11749	Gorjevac
44.	BLANUŠA Novaka GOJKO	1952.	11101	Gorjevac
45.	BLANUŠA Slavka MILAN	1946.	11101	Pritoka-separacija
46.	BLANUŠA Dane NIKOLA	1952.	11726	Kasarna Grabež
47.	BLANUŠA Novaka RADE	1956.	11701	Pritoka-separacija
48.	BODLOVIĆ Nikole MILAN	1946.	12202	Pritoka
49.	BODROŽA Jovana MILORAD	1954.	11107	Tihotina - separacija
50.	BOGUNOVIĆ Brane MIĆO	1961.		Gorjevac
51.	BOGUNOVIĆ Jove MLADEN	1958.	11105	Gorjevac
52.	BOJIĆ Milana MIRKO	1947.	11101	Pritoka - separacija
53.	BOJIĆ Mirka MIROSLAV	1972.	11325	Kasarna Grabež
54.	BORISAVLJEVIĆ Vlade BOŠKO	1947.	12102	" "
55.	BORJAN Djordja DRAGAN	1960.	12704	Pritoka - separacija
56.	BORJAN Rade DUŠKO	1971.	11327	Kasarna Grabež
57.	BOSANČIĆ Nikole STEVO	1940.	11018	Gorjevac
58.	BRDAR Nikole ILIJA	1948.	12701	Pritoka separacija
59.	BRDAR Peje JOVO	1952.	12119	" "
60.	BRDAR Rade MARKO	1969.		Pritoka - Lohovo
61.	BRDAR Rade NIKOLA	1966.	12701	Pritoka
62.	BUBALO Djure BOŽO	1937.	11018	Gorjevac
63.	BUBALO Djure BRANKO	1934.	12701	Grabež
64.	BUBALO Mihajla DJURO	1944.	12701	Gorjevac
65.	BUBALO Mile DJURO	1947.	pješ.	Gorjevac
66.	BUBALO Mile MILANKO	1951.	11801	Gorjevac-B.Doljani
67.	BUBALO Trive MILORAD	1952.	12202	Gorjevac - škola
68.	BUBALO Djure STEVO	1963.	12403	Gorjevac
69.	BUBULJ Mihajla BRANKO	1962.	11807	Pritoka - separacija
70.	BUBULJ Nikole MILAN	1964.	11101	Kasarna Grabež
71.	BUBULJ Laze PETAR	1936.	ARJ-PVO	s.Grabež
72.	BUNIĆ Luke SIMO	1939.	21807	Pritoka - separacija
73.	CVJETIĆANIN Peje ILIJA	1947.	pješ.	Kasarna Grabež
74.	CVJETIĆANIN Dušana JOVO	1960.	11107	Pritoka
75.	CVJETIĆANIN Ilije VLADO	1956.	11801	Kasarna Grabež
76.	ĆAZIĆ Slavka DUŠAN	1970.	11101	Gorjevac
77.	ĆAZIĆ Gojka RADE	1934.	11101	Gorjevac
78.	ĆOJANOVIĆ Rajka BRANKO	1951.	12701	Pritoka - Lohovo
79.	ĆURIĆ Ljubomira MIRKO	1948.	12117	Grabež
80.	ĆURKOVIĆ Djuradja MILAN	1966.	11101	Gorjevac
81.	ČANAK Luke BRANKO	1939.	11701	Pritoka - separacija
82.	ČANKOVIĆ Milana ILIJA	1964.	11217	Kasarna Grabež
83.	ČUBRILO Rade PREDRAG	1955.	11503	Kasarna Grabež
84.	DAMJANOVIĆ Petra MILAN	1936.	22207	s.Gorjevac
85.	DELIĆ Ilije MILAN	1940.	11102	Kasarna Grabež
86.	DEVIĆ Gojka BOŽO	1947.	12701	Grabež
87.	DIVJAK Bogdana BRANKO	1957.	11710	Gorjevac
88.	DIVJAK Nikole BORO	1958.	11107	Gorjevac
89.	DIVJAK Stevana ILIJA	1952.	11101	Gorjevac
90.	DIVJAK Stevana JOVO	1949.	12701	Gorjevac
91.	DIVJAK Bude MILE	1933.	11401	Kasarna Grabež
92.	DIVJAK Bogdana RADE	1954.	LPA	Gorjevac
93.	DRAŠKOVIĆ Rade MILIVOJE	1952.	artilj.	Gorjevac
94.	DRLJAČA Jove DRAGAN	1970.	11101	Pritoka
95.	DRLJAČA Drage JOVO	1947.	12107	Pritoka-separacija

96.	DUBAJIĆ Save SLAVKO	1941.	12303	s.Pritoka - Lohovo
97.	DUNOVIĆ Djure MILOŠ	1951.		Lohovo
98.	DJEVIĆ Nikole DUŠKO	1959.	11101	Pritoka - separacija
99.	DJILAS Vučena SLAVKO	1941.	11101	Tihotina
100.	DJORDJIĆ Blagoja SIMO	1935.	11107	Pritoka - separacija
101.	DJUKIĆ Rade GOJKO	1964.	11701	Gorjevac
102.	DJUMIĆ Bože DUŠAN	1953.	12701	Pritoka - separacija
103.	DJURIĆ Jove BRANKO	1958.	11206	Kasarna Grabež
104.	DJURIĆ Djure MOMIR	1964.	11338	" "
105.	DŽEPINA Slavka DUŠAN	1960.	12701	Gorjevac
106.	DŽEPINA Slavka MILORAD	1962.	Int.sl.	Gorjevac
107.	ERCEG Ilije DJORDJE	1936.	11104	Kasarna Grabež
108.	ERCEG Djure NEBOJŠA	1958.	12118	" "
109.	GAĆEŠA Stevana DUŠAN	1949.	11101	" "
110.	GAĆEŠA Stevana MIRKO	1946.	12701	Pritoka - sanit.vod
111.	GAĆEŠA Mile MIŠO	1967.	11107	Grabež
112.	GAĆEŠA Spase PETAR	1956.	12701	"
113.	GAĆEŠA Mile STEVAN	1970.	12403	"
114.	GAGIĆ Vida GOJKO	1938.	11812	kasarna Grabež
115.	GAJIĆ Dušana DRAGAN	1957.	11304	" "
116.	GAJIĆ Laze DRAGAN	1959.	artilj.	
117.	GAJIĆ Djure DUŠAN	1936.	11101	Račić
118.	GAJIĆ Uroša GORAN	1959.	11101	SUP Ripač
119.	GAMBIROĆA Djoke TITOMIR	1955.	11101	Kasarna Grabež
120.	GAVRIĆ Dušana MILAN	1951.	12503/32502	Lohovo (bio Božo Z.)
121.	GAVRIĆ Dušana VOJIN	1947.	11812	Lohovo (bio Božo Z)
122.	GLUŠICA Rade DUŠAN	1953.	11701	Kasarna Grabež
123.	GLUŠICA Ilije DJURO	1942.	11805	" "
124.	GLUŠICA Ilije NIKOLA	1937.	11107	" "
125.	GLUŠICA Nikole VASO	1949.	12501	" "
126.	GLUŠICA Milana VLADIMIR	1949.	11103	" "
127.	GLUŠICA Nikole VLADO	1936.	11101	Pritoka
128.	GOGIĆ Branka MILAN	1957.	11101	B.Doljani (Grabež)
129.	GRBIĆ Stanka BOŠKO	1956.	12701	kasarna Račić
130.	GRBIĆ Dušana DRAGAN	1954.	12701	Tihotina
131.	GRBIĆ Jove DJOKO	1954.	12126	Pritoka
132.	GRBIĆ Rade DJURO	1955.	11901	Kasarna Grabež
133.	GRBIĆ Momčila MILORAD	1954.	12120	Kasarna Grabež - Lohovo
134.	GRBIĆ Mile DJURO	1953.	11810/21815	Kas.Grabež
135.	GROZDANIĆ Ilije ALEKSA	1936.	artilj.	Pritoka - Lohovo
136.	GRUBIŠA Dušana DUŠAN	1939.	11018	Gorjevac
137.	GRUBIŠA Dušana SLOBODAN	1965.	12107	Gorjevac
138.	GRUBOR Dušana BRANKO	1953.	12403	Pritoka - separacija
139.	GRUBOR Djure DRAGAN	1953.	12403/22404	Pritoka "
140.	GRUBOR Dušana DRAGO	1962.	12403	Pritoka - separacija
141.	GRUBOR Luke VOJIN	1957.	11301	Kasarna Grabež
142.	GRUBOR Rade ZDRAVKO	1959.	12701	" "
143.	GRUJIĆ Dragomira ŽELJKO	1964.	11107	Pritoka - separacija
144.	IVANČEVIĆ Miloša DUŠAN	1965.	11280	Pritoka - separacija
145.	IVANČEVIĆ Steve DJURO	1965.	11103	Kasarna Grabež
146.	IVANČEVIĆ Dušana MILOŠ	1939.	11106	" "
147.	IVANČEVIĆ Steve NEDELJKO	1962.	11223	" "
148.	IVANČEVIĆ Dušana STEVO	1935.	11101	" "
149.	IVANIŠEVIĆ Milana BORISLAV	1961.	11309	Pritoka
150.	IVANIŠEVIĆ Milana MILORAD	1967.	12403	Pritoka

151.	JARIĆ Trivuna BRANKO	1935.	11801	Grabež
152.	JARIĆ Branka PREDRAG	1963.	11901/11107	Pritoka-separacija
153.	JARIĆ Sime RADOMIR	1948.	11101	Kasarna Grabež
154.	JELAČA Nikole BOŽO	1939.	12701	Pritoka-separ.(Amb.Ripač
155.	JELAČA Milana MILE	1946.	11105	Pritoka - separacija
156.	JELAČA Dušana VANDJELko	196o.	11801/11807	Kasarna Grabež
157.	JELIČIĆ Save VOJIN	1955.	11801	s. Gorjevac
158.	JELIČIĆ Save ŽARKO	1961.	11812	Pritoka-separacija
159.	JOVANOVIĆ Pere JOVO	1947.	12102	Pritoka-separacija
16o.	JORDANOVIĆ Aleksandra NIKOLA	1968.	11206	Pritoka-separacija
161.	KAJTEZ Save MIROSLAV	1964.	12101	Kasarna Grabež
162.	KANTAR Petra BOŠKO	1949.	12701	Gorjevac
163.	KANTAR Stevana MILAN	1953.	11701	Pritoka-separacija
164.	KANTAR Jove SLAVKO	1947.	11101	Gorjevac
165.	KAPURAN Mirka ČEDO	1958.	11804	Kasarna Grabež
166.	KARAKAŠ Ilije MILAN	1927.		" "
167.	KARANOVIĆ Djure NEBOJŠA	196o.	11101	Pritoka Tihotina
168.	KARANOVIĆ Joye TIHODRAG	1958.	artilj.	Kasarna Grabež
169.	KEČA Mile DUŠAN	1948.	11901	Pritoka-separacija
17o.	KENJALO Milana BRANKO	1964.	11701	" "
171.	KENJALO Mirka DRAGOMIR	1963.	11812	Pritoka - Lohovo
172.	KENJALO Djordja MILE	1953.	11810	(uputiti na ocj.sposob.)
173.	KENJALO Miće MIRKO	1939.	11101/21102	Tihotina-separacija
174.	KENJALO Stanka MIRKO	1954.	12704	Kasarna Grabež
175.	KESIĆ Ilije BOŽO	1948.	21105	" "
176.	KNEŽEVIĆ Mihajla DRAGAN	1957.	11801	" "
177.	KNEŽEVIĆ Vida DRAGO	1941.	11101	" "
178.	KNEŽEVIĆ Mihajla DUŠAN	1951.	11801	Pritoka - separacija
179.	KNEŽEVIĆ Mihajla MIKAJILO	1941.	12701	" "
18o.	KNEŽEVIĆ Petra MIROSLAV	1964.	11107	" "
181.	KNEŽEVIĆ Gojka SLOBODAN	196o.	12206	Pritoka-separ.(zadržan u sklad.Račić kod Bubulj
182.	KOKOT Steve DUŠAN	1961.	13401	Gorjevac
183.	KOKOT Steve LJUBC	1964.	PAartilj.	Gorjevac
184.	KOKOT Ljube MOMČILO	1947.	11805	Gorjevac
185.	KOKOT Steve NIKOLA	1959.	11101	"
186.	KORUGA Nikole MILE	1962.	12108	Kasarna Grabež
187.	KOŠTIĆ Dragana MIRKO	1962.	LPA 31302	Gorjevac
188.	KOŠTIĆ Dragana MIRKO	1965.	11301	Kasarna Grabež
189.	KOVAČEVIĆ Dušana BOŠKO	1953.	11406	" "
19o.	KOVAČEVIĆ Spase BOŽO	1943.	12701	Gorjevac
191.	KOVAČEVIĆ Dane BRANKO	1958.	11107	Kas.Račić (Doljani)
192.	KOVAČEVIĆ Koje DRAGO	1952.	11101	Kasarna Grabež
193.	KOVAČEVIĆ Spase DUŠAN	1941.	21211	Gorjevac
194.	KOVAČEVIĆ Laze MILENKO	1959.	11107	Pritoka
195.	KOVAČEVIĆ Svetozara MILADIN	1953.	11301/21301	B.Doljani
196.	KOVAČEVIĆ Stevana MILAN	1947.	11701	Gorjevac
197.	KOVAČEVIĆ Save RAJKO	1942.	11101	Gorjevac
198.	KOVAČEVIĆ Branka SAVA	1953.	12701	Gorjevac
199.	KOVAČEVIĆ Branka STEVO	1964.	11204	Gorjevac
2oo.	KOVAČEVIĆ Milorada SVETOZAR	196o.	11104	B.Doljani
2o1.	KRLJIĆ Nedeljka DRAGAN	1963.	11101	Kasarna Grabež
2o2.	KRTINIĆ Milanka MILE	1952.	12403	" "
2o3.	KUŽET Djure BRANISLAV	197o.	12202	Pritoka
2o4.	KUŽET Nikole ILIJA	1938.	11812	Kasarna Grabež

2o5.	LABUS Vlade DUŠAN	1964.	11701	Gorjevac
2o6.	LABUS Vlade MIRKO	197o.	11201	Gorjevac (četa Dolj.)
2o7.	LABUS Jove VLADO	1934.	11101	Gorjevac
2o8.	LAKIĆ Stojana DAMIR	1972.	11101	Gorjevac
2o9.	LAKIĆ Mile DJURO	194o.	12704	Sekretar Stranke
21o.	LAKIĆ Mihajla ILIJA	1947.	12701	Gorjevac - III bat.
211.	LAKIĆ Ljube MILANKO	1939.	11101	Pritoka - separacija
212.	LAKIĆ Dušana MIRKO	193o.	PA31802	Gorjevac
213.	LAKIĆ Ljube RATKO	1953.	11101	Pritoka-separacija
214.	LAKIĆ Djordje SAVA	1934.	11018	Gorjevac
215.	LAKIĆ Ilije STEVO	1939.	11301	Pritoka-separacija
216.	LATINOVIĆ Vlade MILOŠ	1949.	11104/21102	Kasarna Grabež
217.	MAJIĆ Jove DJURADJ	1941.	13406	Kasarna Grabež
218.	MAJKIĆ Dušana BOŠKO	1956.	12701	" "
219.	MAJKIĆ Dušana DUŠKO	1954.	11812	" "
22o.	MAJSTOROVIĆ Dragice DRAGO	1955.	13417/11101	"
221.	MAJSTOROVIĆ DRAGOSLAV	1962.	11810	Pritoka-separacija
222.	MAJSTOROVIĆ Rade KOJO	1944.	12701	Gorjevac
223.	MAJSTOROVIĆ Bože MILAN	1941.	12701	Kasarna Grabež
224.	MAJSTOROVIĆ Branka MILAN	1951.	11812	" "
225.	MAJSTOROVIĆ Drage NIKOLA	1957.	11701	Pritoka - separacija
226.	MAKSIĆ Nedeljka DRAGAN	1952.	12701	Grabež - 13.o5.9[illegible].
227.	MANDIĆ Petra BOŽO	1947.	artilj.	"
228.	MANDIĆ Sime BRANKO	1951.	12110	"
229.	MANDIĆ Djure DUŠAN	1948.	11406	"
23o.	MANDIĆ Branka JOVO	1951.		Lohovo
231.	MANDIĆ Steve MIRKO	1942.	21202	Pritoka-separacija
232.	MANDIĆ Djure PAVLE	194o.	12701	Kasarna Grabež
233.	MANDIĆ Milenka PREDRAG	1969.	12701	Pritoka - separacija
234.	MANDIĆ Veljka VELIMIR	1955.	12701	Kasarna Grabež
235.	MARIČIĆ Branka SLOBODAN	195o.	11209	Pritoka-separacija
236.	MARINKOVIĆ Tomislava MILAN	1962.	11314	Kasarna Grabež
237.	MATIĆ Gojka ZORAN	1967.	12501	Pritoka - separacija
238.	MATIJEVIĆ Laze DUŠAN	1934.	12401	Kasarna Grabež
239.	MATIJEVIĆ Svete LJUBOMIR	1967.	11101	VP 1754 B.Petrovac
24o.	MATIJEVIĆ Jove MILAN	1956.	11101	Kasarna Grabež
241.	MATIJEVIĆ Svete MILORAD	1953.	12701	Kasarna Račić
242.	MATIJEVIĆ Branka PETAR	1946.	11812	Gorjevac
243.	MATIJEVIĆ Petra RADE	1952.	11807	Bos.Doljani
244.	MATIJEVIĆ Dušana VUJO	1955.	11101	Kasarna Grabež
245.	MEDIĆ Proke BRANKO	1961.	12403	Kasarna Račić
246.	MILIĆ Dragana BRANKO	1935.	11801	Kasarna Grabež
247.	MILIĆ Mile MILE	1969.	12121	Pritoka-separacija
248.	MILISAVLJEVIĆ Djure DUŠAN	1947.	11812	Ripač
249.	MILJUŠ Ilije LAZO	1958.	ARJ-PVO	Kasarna Grabež
25o.	MILJUŠ Nikole MILAN	1947.	21102	Pritoka
251.	MILJUŠ Nikole MIRKO	1940.	12501	Pritoka-sep.(Amb.Ripač)
252.	MILJUŠ Dane NIKOLA	1963.	11217	Pritoka-separacija
253.	MIŠKOVIĆ Marka ŽELJKO	1957.	11101/21001	VP 4868
254.	MUČIBABIĆ Petra MILENKO	194o.	11709	Tihotina
255.	NARANČIĆ Veljka MLADEN	1938.	22101	Gorjevac
256.	NARANČIĆ Steve RADE	1956.	12701	Gorjevac
257.	NARANČIĆ Veljka SLOBODAN	194o.	11101	Pritoka - separacija
258.	NIKOLIĆ Laze GOJKO	1941.	12704	Kasarna Grabež
259.	NOVAKOVIĆ Steve MIRKO	1966.	12701	VP 4868/12 Račić
26o.	NOVAKOVIĆ Petra STEVO	1956.	12701	Gorjevac
261.	OBRADOVIĆ Peje JOVO	1937.	11107	Pritoka
262.	OGNJENOVIĆ Dušana SLOBODAN	1941.	11812	Kasarna Grabež

263.	OPAČIĆ Ilije MILAN	1954.	11301/21301	Lohovo (bio Božo Z.)
264.	ORELJ Nedeljka ŽELJKO	1966.	12123	s.Gorjevac
265.	OSTOJIĆ Dušana MILAN	1948.	12701	Pritoka-separacija
266.	OVUKA Jandre ŽELJKO	1969.	12107	Kasarna Grabež
267.	PAŠIĆ Save BRANKO	1964.		Tihotina
268.	PAŠIĆ Slavka RADOVAN	1969.	11812	Pritoka
269.	PAŠIĆ Save SLAVKO	1962.		Tihotina
270.	PELKIĆ Riste VELJKO	1934.	11101	Pritoka-separacija
271.	PEMAC Ilije DRAGAN	1959.	11107	Pritoka-sep.(Lohovo-Božo)
272.	PILIPOVIĆ Slavka BRANKO	1958.	11802	Gorjevac
273.	PILIPOVIĆ Slavka DUŠAN	1962.	11214	Gorjevac
274.	PILIPOVIĆ Jerosima GOJKO	1935.	11101	Gorjevac
275.	PILIPOVIĆ Jove MILAN	1958.	11101	Gorjevac
276.	PILIPOVIĆ Slavka MOMČILO	1969.	inted.	Gorjevac
277.	PILIPOVIĆ Stevana MOMČILO	1951.	21102	Gorjevac
278.	PILIPOVIĆ Slavka NEDELJKO	1960.	11901	Gorjevac
279.	PILIPOVIĆ Stevana NIKOLA	1933.	Pješ.	Gorjevac
280.	PILIPOVIĆ Stevana PROKO	1939.	12403	Gorjevac
281.	PILIPOVIĆ Nikole STEVO	1961.	pješad.	Gorjevac
282.	PILIPOVIĆ Proke STEVO	1965.	12124	Gorjevac
283.	PILIPOVIĆ Vlade VLADO	1958.	12119/11812	Kasarna Grabež
284.	PILIPOVIĆ Nikole ZDRAVKO	1955.	sam.artilj.	Gorjevac
285.	PJEVIĆ Nikole MIRKO	1955.	12701	Gorjevac
286.	PJEVIĆ Jovana MIROSLAV	1969.	13802	Pritoka-separacija
287.	POČUČ Mile LUKA	1957.	12704	Kasarna Grabež
288.	POČUČ Dušana MILAN	1953.	12701	Pritoka (Tihotina)
289.	POPOVIĆ Miloša DRAGAN	1939.	11812	Lohovo (kap.Repac)
290.	POPOVIĆ Boška DUŠKO	1971.	12701	Pritoka
291.	POPOVIĆ Branka MILE	1967.	11101	Kasarna Grabež
292.	POPOVIĆ Dragana MILOŠ	1960.		Pritoka-separacija
293.	POPOVIĆ Milana RADE	1957.	11812	Kasarna Grabež
294.	POPOVIĆ Spase RATKO	1960.	11107	Pritoka
295.	POPOVIĆ Dragana ZORAN	1962.	artilj.	Pritoka-separacija
296.	PROŠIĆ Mihajla BRANKO	1960.	11101	Gorjevac
297.	PROŠIĆ Dragana DANE	1933.	11801	Gorjevac
298.	PROŠIĆ Dušana DRAGAN	1957.	inted.	Gorjevac
299.	PROŠIĆ Jove ILIJA	1962.	11326	Gorjevac
300.	PROŠIĆ Jove MILAN	1953.	11008	Gorjevac
301.	PROŠIĆ Mihajla MILE	1963.	11101	Gorjevac
302.	PROŠIĆ Mijata MILORAD	1954.	teh.sl.	Gorjevac
303.	PROŠIĆ Bože MIRKO	1945.	11812	Gorjevac
304.	PROŠIĆ Ilije ZDRAVKO	1959.	vaz.teh.sl.	Gorjevac
305.	RABAT Krste LAZO	1950.	11107	Pritoka-separacija
306.	RADAKOVIĆ Rade BORISLAV	1968.	11812	Grabež
307.	RADAKOVIĆ Rade RADOSLAV	1964.	11101	Kasarna Grabež
308.	RADINOVIĆ Jove VLADO	1957.	11901	" "
309.	RADMANOVIĆ Gruje DRAGO	1960.	11801	" "
310.	RADOŠEVIĆ Miće BOŠKO	1947.	11301	Pritoka-separacija
311.	RADULOVIĆ Žarka MILE	1946.	12701	Kasarna Grabež
312.	RADJENOVIĆ Rade MILAN	1955.	12701	" "
313.	RAJAK Stojana MILAN	1947.	12701	Pritoka-separacija
314.	RELJIĆ Nikole PERO	1939.	11903	Kasarna Grabež
315.	RUDIĆ Djure DJURO	1953.	12701	Kasarna Račić
316.	SAMARDŽIJA Milana MILORAD	1947.	11206	Tihotina
317.	SANTRAČ Mile ILIJA	1948.	11702	Kasarna Grabež
318.	SEKULIĆ Vlade JANKO	1937.	11102	Kasarna Grabež

319.	SOLAČ Nikole MIRKO	1963.	12701	Kasarna Grabež
320.	SREDANOVIĆ Mihajla SVETOZAR	1946.	Inž.pion.	Hrgar
321.	STANAREVIĆ Petra NENAD	1963.	12202	Gorjevac
322.	STANKOVIĆ Momčila DUŠAN	1963.	11105	Gorjevac
323.	STIPIĆ Dušana RADE	1960.	11217	Kasarna Grabež
324.	STOJANOVIĆ Todora MILOŠ	1941.	11812	" "
325.	STOJISAVLJEVIĆ Slavka MILORAD	1953.	11810	" "
326.	STOJISAVLJEVIĆ Mire MIRKO	1958.	11812	B.Doljani
327.	STUPAR Marka DUŠKO	1965.	11101/21102	Kasarna Grabež
328.	STUPAR Nikole JOVO	1937.	23301	Kasarna Grabež
329.	ŠIBAR Marinka SLOBODAN	1960.	11812	Pritoka
330.	TORBICA Rade DRAGAN	1952.	11323	Kasarna Grabež
331.	VIDMAR Dane ZORAN	1959.	11101/12701	" "
332.	VLADETIĆ Branka BOGDAN	1948.	11301/21302	" "
333.	VLADETIĆ Branka DRAGAN	1960.	Int.sl.	Kasarna Grabež
334.	VIGNJEVIĆ Ilije MILAN	1954.	11301	Lipa III bat.II TO brig.
335.	VLAISAVLJEVIĆ Save JANDRIJA	1939.	11101	Kasarna Grabež
336.	VLAISAVLJEVIĆ Mirka MILE	1964.	Garda	Pritoka-Lohovo
337.	VLAISAVLJEVIĆ Mirka NEDELJKO	1966.	Pješ.	Pritoka-Lohovo
338.	VRANJEŠ Petra MILOŠ	1947.	12701	Pritoka-Grabež
339.	VUČKOVIĆ Djordja DJORDJO	1951.	12102	Kasarna Grabež
340.	VUKIĆ Marka NIKOLA	1946.		Pritoka-Lohovo
341.	VUKIĆ Nikole VLADIMIR	1972.	ABHO	Pritoka-Lohovo
342.	VUNJAK Djure GORAN	1961.	11326	Kasarna Grabež
343.	VUNJAK Mile ZDRAVKO	1959.	11501	Gorjevac
344.	ZELJKOVIĆ Bože MILAN	1952.	11101	s. Lohovo
345.	ZORIĆ Sime BRANKO	1963.	11812	Pritoka-Lohovo
346.	ZORIĆ Dragana DRAGOLJUB	1965.	11205	Kasarna Grabež
347.	ZORIĆ Čede MILE	1955.	11701	" "
348.	ZORIĆ Dušana NIKOLA	1951.	LPA	Lohovo
349.	ZORIĆ Jove NIKOLA	1970.	11107	Pritoka-Lohovo
350.	ZORIĆ Stevana SAVA	1942.	12701	Kasarna Grabež
351.	ZORIĆ Jove SLOBODAN	1965.	11207	Pritoka-Lohovo
352.	ZORIĆ Stevana SLOBODAN	1940.	Izvidjač	Kasarna Grabež
353.	ZRILIĆ Jove MILADIN	1944.	11812	Kasarna Grabež
354.	ZUBOVIĆ Smilje MILAN	1950.	11101	Kasarna Grabež

Zaključno sa rednim brojem 354 (tristopedesetčetiri).

Bihać, 03.06.1992. g.

VOJNI ODSJEK BIHAĆ

Spisak vojnih obveznika odazvanih na poziv (opšti) za mobilizaciju sa područja tzv. srpske opštine Bihać i upućenih u jedinicu

III.3. Napad na Ljutočku dolinu i progon stanovništva

Kulen-Vakuf, Klisa, Orašac, Ćukovi su mjesta sa većinskim Bošnjačkim stanovništvom i u njihovom okruženju su bila mjesta u kojima su Srbi činili većinu. Ova naselja su prije otpočinjanja napada duže vrijeme bila pod blokadom. Blokada puteva i onemogućavanje komunikacije ljudi i roba rezultiralo je nedostatkom osnovnih životnih namirnica. Prodavnice su bile prazne, zaliha brašna, ulja, soli i drugih artikala nije bilo već duže vremena. Već odavno nije bilo goriva na benzinskoj pumpi u Kulen-Vakufu, tako da je kretanje bilo ograničeno. Komunikacijska izolovanost, nemogućnost prijema signala RTV Sarajevo ovaj kraj je odsjekao od ostatka svijeta. Nekoliko hiljada Bošnjaka našlo se u potpunom okruženju sa minimalnim šansama za preživljavanje i goli opstanak. Dani koji su dolazili kod mnogih je budilo sjećanje na stradanje i zločine nad Bošnjacima Ljutočke doline septembra 1941. godine.

Kontrole i punktovi su izazivali strah i neizvjesnost. U maju 1992. godine JNA i kolaboracionističke jedinice SDS-a uz put AVNOJ-a su počeli uređenje artiljerijskih položaja, razmještanje oruđa i svakodnevni pokreti jedinica. Po izlasku JNA iz kasarni u Bihaću jedan dio jedinica se locirao na Lipi kod generalovih štala, a jedan dio na Medeno polje. Treba napomenuti da je već ranije jedan dio jedinica JNA iz Karlovaca 1991. godine, premješten na Medeno polje. Artiljerija i ljudstvo ovih jedinica je davala podršku u napadu na Ljutočku dolinu juna 1992. godine.

Napad na Ljutočku dolinu otpočeo je po već razrađenom scenariju. Srpske vojne jedinice potpomognute Srbima iz okolnih sela, u junskim danima počele su sa pripremom za konačno opkoljavanje i progon nesrba. Glavne snage za napad na Ljutočku dolinu počele su se raspoređivati 9. i 10. juna 1992. godine. Po već uhodanom scenariju uputili su ULTIMATUM stanovništvu Ljutočke doline. Ultimatum je donio Hodžić Muhamed-Hamo Zogin,[218] kojeg su prethodno zarobili pripadnici kolaboracionističke jedinica SDS-a. Taj isti ultimatum je

218 Hamo je zarobljen je 8. juna 1992.godine i odveden u Drvar gdje je bilo sjedište 2. krajiškog korpusa, tu je ostao do 10. juna. Bio je izložen maltretiranju tuči, prijetnjama, ponižavanju. On je morao vlastoručno napisati tekst ULTIMATUMA koji mu je izdiktirao pukovnik Đuro Karailović koji je komandovao jedinicama koje su napale civilno stanovništvo Ljutočke doline.

svojom rukom morao pisati Hodžić Muhamed, a potpisao ga je pukovnik Đuro Karailović,[219] koji je bio i glavnokomandujući, i koji je bio najodgovorniji za napad na dolinu.

Odbijajući bilo kakav ULTIMATUM za predaju stanovništva, počela je evakuacija stanovništva Kulen Vakufa, Klise, Ostrovice, Brda Demirovića prema Orašcu. Napuštajući svoja ognjišta narod je krenuo na put neizvjesnosti, patnje, straha. Dan uoči najvećeg muslimanskog praznika Kurban-bajrama počeo je napad sa svih strana na Ljutočku dolinu. Napad je počeo kombiniranom pješadijsko-artiljerijskom paljbom koju su podržavali sa oklopnim transporterima. Kolaboracionističke snage SDS[220] otpočele su napad 10. juna 1992. godine oko 10 sati. Napad je otpočeo iz svih pravaca jer je prethodno izvršeno okruženje Ljutočke doline. Bestrzajnim topovima, minobacačima i haubicama 122 mm počelo je granatiranje, dolazi do prvih pogibija i ranjavanja civila.

Narod u zbijegu

219 vidi Plan blokade i razoružavanja zelenih beretki u reonu Orašac-Kulen Vakuf, koji je potpisao Đuro Karailović Načelnik ONO i oficir koji je komandovao napadom na Ljutočku dolinu.

220 Ove snage bile su ekvivalenta jedne brigade i u napadu su pored policijskih jedinica tzv.SJB Bihać iz Ripča učestvovale sljedeće jedinice: 2 bataljona Drvarske brigade (bez jedne čete), 2 bataljona iz Bihaćke brigade) bez dvije čete), 2 četa (srpske TO) i jedinice iz SAO Krajine).

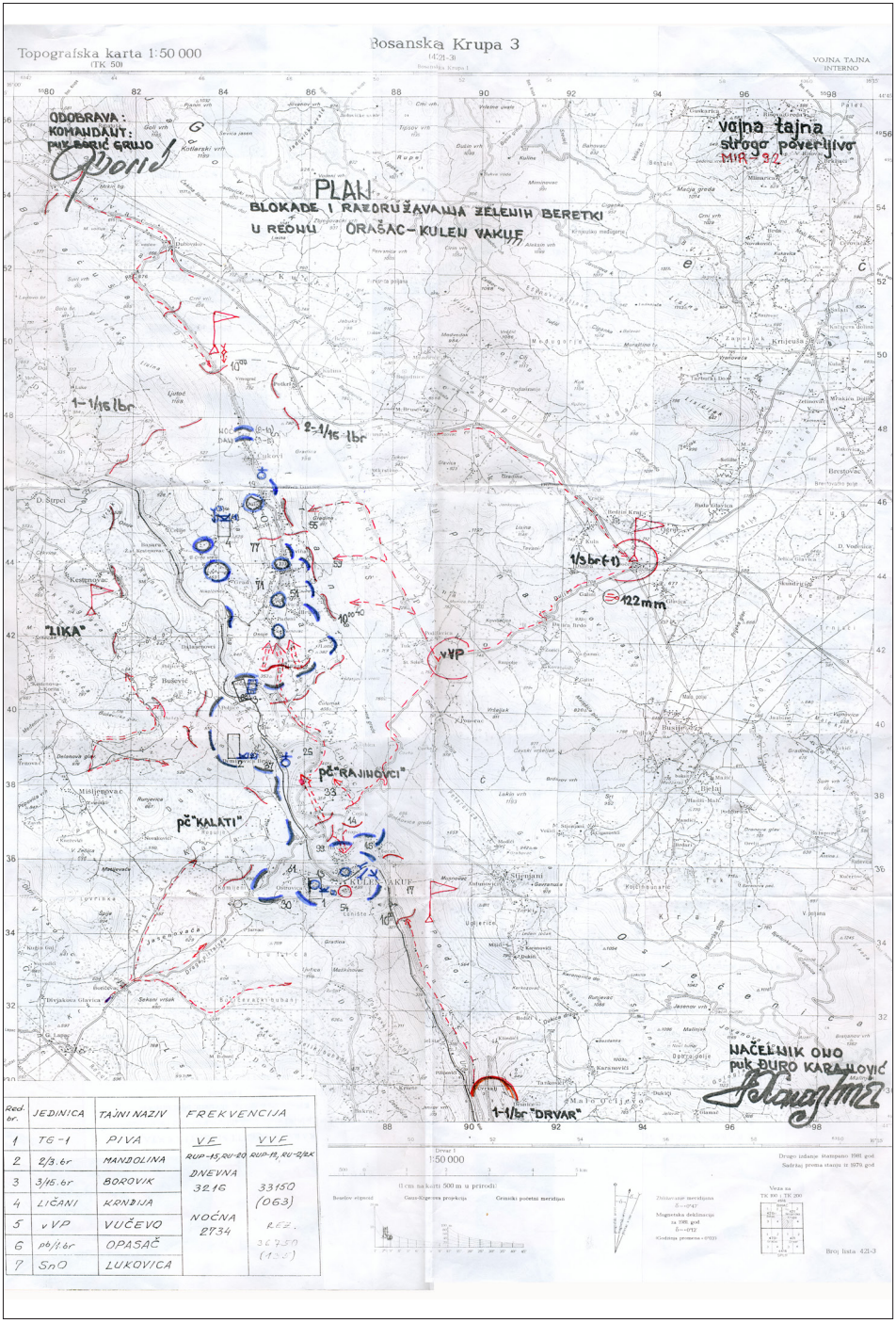

Plan napada na Ljutočku dolinu

Plan napada na Ljutočku dolinu bio je dio Zapovjesti[221] Komandanta 2. Krajiškog korpusa str.pov.br.90-1 od 08. juna 1992. godine. U tačci 5. ove zapovjesti precizirani su zadaci 15. lakoj brigadi Bihać, 1. brigadi Drvar, 3.brigadi Bosanski Petrovac ali i jedinicama za podršku. Iz ove zapovjesti vidljivo je da je 2. krajiški korpus planirao, organizirao i izvršio napad na civilno stanovništvo Ljutočke doline. Iz tih razloga i zbog posljedica koje su prouzrokovane tim napadom pravosudne institucije BiH moraju procesuirati one koji su imali komandnu odgovornost i same izvršioce.

Opći napad počeo je ujutro 11. juna 1992. godine, sa svih strana granate su padale po čitavoj dolini, mitraljezi, PAM-ovi PAT-ovi pucali su sa svih strana. Granate su dolazile iz pravca Lipe i Oraškog brda, bestrzajni topovi pucali su sa Buševića. Prvi dan Kurban-bajrama za Bošnjake Ljutočke doline započeo je oružanim napadom. Povremeno granatiranje trajalo je prethodnu noć, ali je intenzivirano od ranih jutarnjih sati. Granatiranje je praćeno jakom pješadijskom pucnjavom iz svih pravaca (R Hrvatske, Prkosa, Lipe, Rajnovaca, Dulibe) a glavni ciljevi su bili centar Orašca i komunikacija Ćukovi-Orašac. Oko 13 sati jedinice 2. krajiškog korpusa tzv. V RS su sa oklopnim vozilima ušle u Orašac. Cijelo vrijeme dok se vršio napad u rejonu Dulibe, napadano je i pravcem Rajnovci-Lužine-Orašac. Na ovom pravcu napadano je sa nekoliko oklopnih transportera i PRAG-om, u sadejstvu sa pješadijom. Pucajući iz PRAG-e, zapaljivom municijom zapaljen je velik broj kuća. U Orašcu su od posljedica granatiranja i pješadijske vatre poginuli: Vojić Pašaga, Kulaš Mujesira, Kulaš Sunita, Omerdić Huse, Avdagić Avdaga, Dedić Sefir, Tutić Šerif, Dedić Salih, Tutić Šaban, Kozlica Zajko, a ranjeni Derviš Selimović, Behrem Behrudin, Lipovača Rifet-Gane, Hodžić Fikret, Kasić Suad, Hamzić Mine, maloljetni Ćehić Almin, Hadžić Muharem-Harić, Vajzović Sebiha, Kurtagić Ibro, Topić Tofik, Hafizović Asim, dijete Kosović Safeta. Oko 15 sati jedinice 2. krajiškog korpusa tzv. V RS su ušle u djelimično napušteni Orašac. Većina stanovništva je već bila na putu prema Radolju, a samo jedan manji dio je ostao kod svojih kuća. Oni koji su ostali kod svojih kuća prošli su stravične torture i jedan broj je ubijen. Narod koji je bježao prema Radolju mogao je vidjeti kako gore kuće, kako počinje pljačka. Mogli su se čuti neprekidni pucnji koji su se razlijegali dolinom. Tokom čitave noći Orašac, Ćukovi i Duljci bili su

221 Vidi *Zapovjest za daljnja dejstva* 2. Krajiškog korpusa.

obasjani vatrom zapaljenih kuća, štala i sijena. Miris paljevine širio se čitavom dolinom.

Narod u zbijegu [222]

Jedinice 2. krajiškog korpusa tzv. V RS, po ulasku u Orašac, uspostavljaju komandu i logor u zgradi škole. Počinju sa pljačkom prodavnica, kuća, odvoženjem auta, stoke. Sa ulaskom u Orašac, počinje maltretiranje preostalih stanovnika, ali istovremeno i nezakonitim zarobljavanje i zatvaranje muškaraca u školu. U školu su zatvarali sve muškarce bez obzira na godine. Tako su zatvorili i ubili starca Kasić Omera (72). Istog dana ubijeno je i ranjeno nekoliko civila među njima Zulić Omer, Behrem Katka i Zulić Almaze.[223] Tokom dana i naredne noći počinje zarobljavanje i dovođenje civila u školu.[224]

Tokom čitave noći na Radolje je pristizao narod koji izbjegao iz Kulen-Vakufa, Klise i Orašca. Na Radolje je izbjeglo nekoliko hiljada stanovnika Ljutočke doline koje je namjeravalo da traži spas od snaga

222 Slika preuzeta iz knjige Mujo Begić, *nav. dj.*, str. 74.

223 Zulić Omer ubijen je nedaleko od svoje kuće, pronađen je i ekshumiran 1997. godine, sahranjen je u Orašcu.

224 Isto, str. 69.

UNPROFOR-a. Stanovništvo je boravilo na otvorenom, u šumi, bez vode, hrane, lijekova. Djeca su plakala, mnoge porodice su izgubile svoje najbliže. Traženje i spajanje porodica, roditelja i djece, žena i muškaraca trajalo je sve do dolaska u Donji Lapac odnosno u Bihać.

Jutro 12. juna 1992. godine na Radolju je osvanulo sunčano i toplo. I dalje je vladala opšta neizvjesnost, nevjerica i strah. Umor i iscrpljenost bila je prisutna kod svih. Narod iz Kulen-Vakufa, Klise i Ostrovice koji je krenuo 10. juna nije spavao više dana i noći.

Tokom dana jedinice 2. krajiškog korpusa tzv. V RS u rejonu Radolja od stanovništva ultimativno traži predaju lovačkog naoružanja, traže da se svi muškarci skinu goli do pojasa i da u koloni krenu prema Štrbačkom buku.

Duž puta kojim je prolazila kolona mogli su se vidjeti mitraljeska gnijezda, naoružani srpski vojnici i policajci. Uz put počinje maltretiranje i zastrašivanja. Srpski vojnici su psovali, vrijeđali i udarali ljude. Na čelu kolone išli su muškarci, a za njima, žene djeca, starci. U koloni je bilo dosta bolesnih, ranjenih, iznemoglih. Kolona koja se kretala išla je putem koji je bio uzak i sa njim se vrlo teško kretalo. Pored svega čemu su bili izloženi stanovnici Ljutočke doline najteže je bilo rastajanje i razdvajanje porodica. Kada se poslije mnogo muke i tortura stigli u reon Štrbačkog buka počelo je odvajanje ljudi. Prelazak preko mosta muškarcima je bio jedan od najtežih trenutaka u životu

Za one koji su prešli most i prihvaćeni od snaga UN-a bio je spas, a ostanak sa druge strane značio je patnje, logore, mučenja i ubijanja. Na mostu su odvajani muškarci. Odvojeno je 210 muškaraca. Odvajanje su vršili u nekoliko grupa. Jednu grupu ljudi koji su bili u političkom rukovodstvu i rezervnom sastavu policije odmah su odvajali i vezali na livadi. U toj grupi je bilo 48 Bošnjaka, među njima su bili Fikret Omanović, Smail ef. Džafica, Salko Behrem, Mumin Šehić, Kurtagić Muharem, Kozlica Hilmo i drugi. Drugu grupu koju su odvojili zatvorili su u štalu koja se nalazila u neposrednoj blizini mosta.

Most na Štrbačkom buku u nekoliko sati je mnoge porodice rastavio. Jedni su prešli na drugu stranu, a drugi odvedeni u logore ili ubijeni. Stanovništvo, koje je prešlo na drugu obalu rijeke Une, evakuirale su snage UNPROFOR-a u Donji Lapac.

Most na Štrbačkom buku gdje je vršeno odvajanje muškraca

Kamioni UNPROFOR-a su sa Štrbačkog buka prevezli jedan dio naroda, a jedan dio je išao pješke prema Štrpcima. Na jednoj livadi u Štrpcima bez ikakve zaštite i pod vedrim nebom, narod je proveo noć. Ujutro, 13. juna kamionima UNPROFOR-a stanovništvo Ljutočke doline je prevezeno za Donji Lapac.

Zbijeg u bazi UN-a u Donjem Lapcu

Iz Donjeg Lapca narod je evakuiran za Bihać. Zadnji kamion stigao je u Bihać u petak 19. juna. 1992. godine u večernjim satima. Narod koji je stigao u Bihać prihvaćen je u sportskoj dvorani Luke, a onda se smještao kod rodbine, prijatelja ili u napuštene stanove i kuće.

Zbijeg u bazi UN u Donjem Lapcu

Dolazak u Bihać kamionima UN-a

Protjerani stanovnici Ljutočke doline u sportskoj dvorani Luke

IV DIO
NAPADI NA GRAD

IV.1 Okruženje i napad na Bihać u 1992. godini

Pokušavajući u praksu provesti ideju o brzom osvajanju gradova i naselja i njihovo stavljanje pod kontrolu jedinice tzv. V RS i V RSK otpočele su višegodišnju opsadu i napade na Bihać. Napadani su svi dijelovi grada, prigradska naselja bez ikakvog izbora ciljeva. Civilno stanovništvo bilo je izloženo neviđenim patnjama koje su trajale 1.201 dan.

Granatiranjem Orljana, Čekrlija, Vinice i Založja 22. maja.1992. godine počinju prvi napadi na općinu Bihać. Sa ovim napadima naselja sa Bošnjačkom većinom u Ljutočkoj dolini su došla u potpuno okruženje, da bi bila napadnuta 10 i 11.juna 1992. godine. Ključni događaj koji će utjecati na intenziviranje ratnih dejstava predstavlja izlazak jedinica JNA iz Bihaća i napuštanje kasarni. Napuštajući kasarne, ove snage počele su sa zauzimanjem položaja oko grada koji su već bili djelimično zauzeti i uređeni od strane kolaboracionističkih snaga SDS-a. Prva veća i koordinirana borbena djelovanja počinju u junu mjesecu (10. juna napadom na okolna sela u općini Bihać i pokušajima pomjeranja linije odbrane u rejonima Bužima i Stabandže u općini Velika Kladuša).

Napadom od 10. juna 1992. godine na prostor Ljutočke doline počinje stradanje Bošnjaka i Hrvata općine Bihać. Zauzimanjem ovih prostora, ubijanjem, pljačkom i protjerivanjem počinje uvod u dešavanja koja će se zbivati u naredne četiri godine. Protjerano stanovništvo Ljutočke doline spas je potražilo kod snaga UNPROFORA-a u Donjem Lapcu. Iz redovnog borbenog izvještaja Komande Zonskog štaba TO Lika upućenog Glavnom Štabu TO RSK u tačci 5 piše: "Od OpŠTO D.Lapac primili smo izvještaj da se i dalje nastavlja oko zbrinjavanja izbjeglica sa područja "BiH". Vode se borbe u predgrađu Bihaća (s. Sokolac i s. Golubić). 13.6.1992.godine oko 23,00 časova kolona UNPROFOR-a sa 47 m/v prebacila je oko 800 izbjeglica iz D.Lapca u Bihać."[225] U izvještaju Opštinskog štaba TO Donji Lapac pov.br. 04/66 od 17.06.1992. godine o borbama oko Bihaća i izbjeglim iz Ljutočke doline stoji:" Na teritoriji opštine D.Lapac boravi oko 2.500 izbjeglica Muslimana iz Kulen-Vakufa–Orašca–Klise i Ćukova. Od ovog broja 1.600 odvezeno u Bihać a ostali su još u objektu Likatransa. U toku jučerašnjeg dana u D.Lapac

225 Redovni borbeni izvještaj Komande ZnŠTO - Lika str. pov. br. 871 od 14.06.1992. godine u potpisu pukovnik Milan Šuput.

stiglo oko 260 izbjeglica Srba koji su odmah razmješteni po opštini kod rodbine. Trebalo je biti još jedna razmjena ali nije zbog borbi oko Bihaća. Sva sela u dolini Une su oslobođena i sada se vode borbe oko Bihaća (s. Sokolac-Golubić-Grabež)."[226] Iz ovih izvještaja vidi se broj izbjeglih ali i koordinacija između srpskih vojnih snaga sa prostora R BiH i R Hrvatske.

Bihać su snage tzv. V RS i V RSK pokušale zauzeti 12. juna 1992. godine napadom na potezu Orljani–Čekrlije–južno od kasarne Grabež, napadom pravcem Lohovo–Golubić–Mrđa–Dobrenica i ovaj napad predstavlja prvi pokušaj zauzimanja Bihaća. Ova borbena djelovanja prouzrokovala su i prve značajnije gubitke, ubijanje civila i razaranja civilnih objekata. S druge strane jedinice tzv. V RS su pretrpjele značajnije gubitke u ljudstvu i tehnici (u rejonu Golubića uništen jedan tenk, a drugi oštećen, u rejonu Grabeža 16. juna 1992. godine zarobljen jedan tenk T-55 i PRAG-a) što je imalo veliki značaj za moral branilaca Bihaća. Čitavo vrijeme napada na Bihać intenzivno su vršena granatiranja grada, prigradskih naselja i civilnih ciljeva. Prvi oblici vojnog suprotstavljanja jedinica TO BiH i MUP-a kolaboracionističkim jedinicama SDS-a i JNA u Bosanskoj Krupi potaknuli su ubrzanu organizaciju svih potencijala za odbranu na čitavom prostoru Bihaćkog okruga.

Na karti je prikazan prostor slobodnih općina koji je bio pod kontrolom legalnih i legitimnih organa vlasti R BiH. Na karti se jasno vidi da je preko 65% teritorije R BiH bio zauzet od strane JNA i jedinica tzv.V RS i V RSK. Na karti je vidljivo postojanje izoliranih i potpuno okruženih prostora koji će postati paradigma stradanja tokom čitavog rata. Posebno je to bilo izraženo na prostorima Podrinja i Bosanske krajine. Prostor Bihaća i Bihaćkog okruga bio je u teškoj situaciji, jer je bio odvojen 150 km od ostalog dijela slobodnog teritorija pod kontrolom A R BiH. Padom Jajca, novembra 1992. godine, Bihać je još više razdvojen (oko 200 km), tako da je bilo kakva pomoć bila gotovo nemoguća. Upravo ovakav položaj i okruženje doveli su do višegodišnje patnje i stradanja stanovništva Bihaća

226 Izvještaj Opštinskog štaba TO Donji Lapac pov.br. 04/66 od 17.06.1992. godine potpisao komandant OpŠTO major Petar Rašeta.

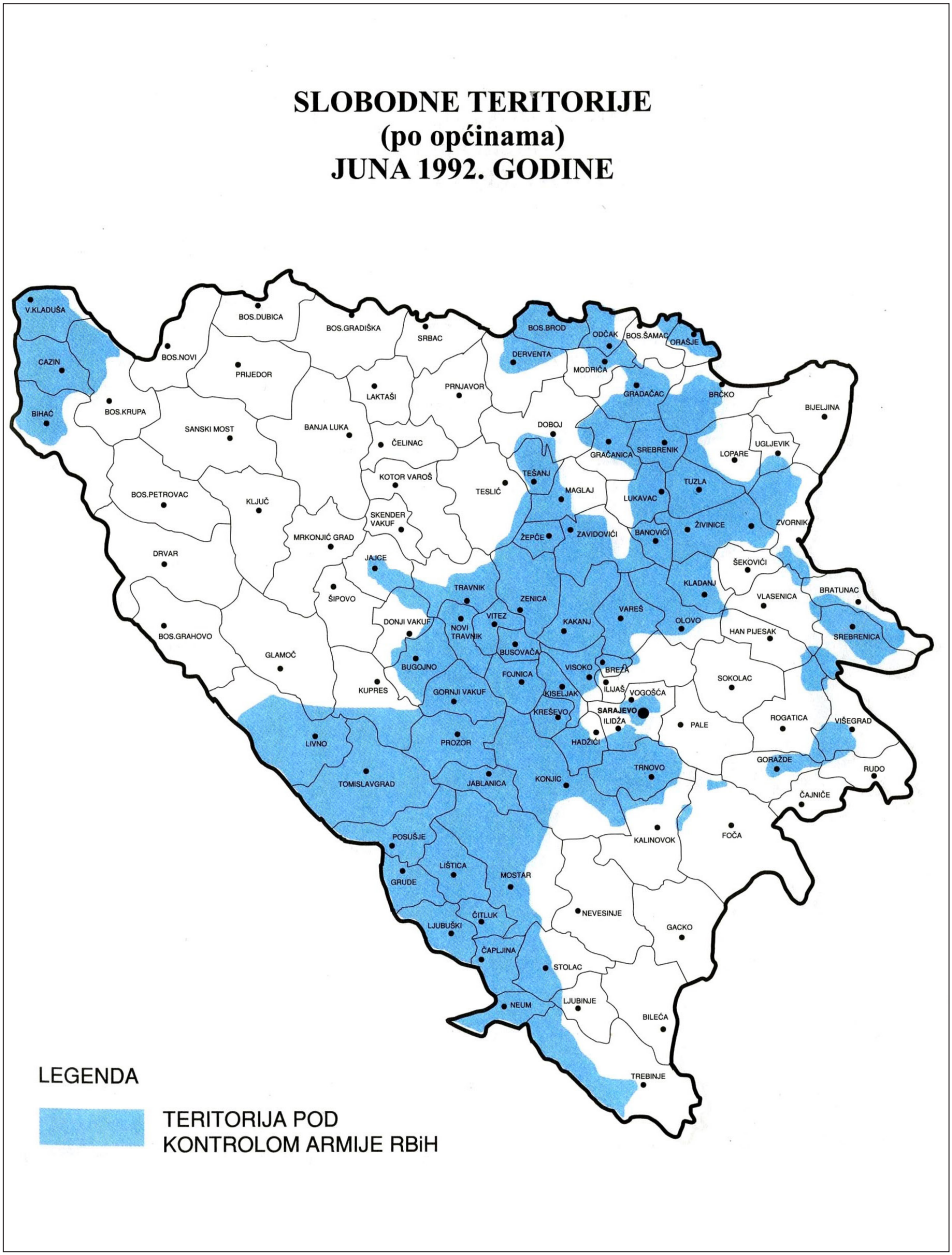

Slobodne teritorije po općinama od juna 1992. godine

Od juna[227] do kraja 1992. godine, kontinuirano su vršeni napadi na prostor bihaćke općine. Već 12. juna 1992. godine napadnut je Grmuško–srbljanski plato (naselja Jezero, Spahići, Brkići) kada je došlo do pogibije prvih civila. Napadajući Bihać, granatirani su civilni objekti u samom gradu i prigradskim naseljima Čekrlije, Vinica, Ružica, Orljani, Založje, Čavkići, Pokoj, Ribić i drugi dijelovi grada. Jedinice TO i MUP-a odbijaju jedinice tzv. V RS (jedinice iz sastava 2. Krajiškog korpusa tzv. V RS) da zauzme Bihać i na Čekrlijama 16. juna 1992. godine nanose težak poraz jedinicama 2. krajiškog korpusa tzv. V RS.

Kršeći Ženevske konvencije o zaštiti građanskih osoba od 9. augusta 1949. godine, Dopunske protokole I i II iz 1977. godine kojima je predviđena zaštita civila za vrijeme rata, kolaboracionističke jedinice tzv. V RS su granatirale stambene četvrti i naselja što je prouzrokovalo ubijanja i ranjavanja velikog broja civila i uništavanje privrednih, stambenih i objekata infrastrukture.

227 23. juna 1992. godine jedinice tzv. V RS su artiljerijskim projektilima gađali industrijsku zonu Bihaća pri čemu su značajna oštećenja pretrpjeli pogoni Kombiteksa, Krajinametala, Energoinvesta. Ovi industrijski pogoni pogođeni su više puta. Istog dana artiljerijske granate sa položaja na Meljinovcu pogodile su centar Bihaća i tom prilikom značajna oštećenja pretrpio je i poznati bihaćki restoran *Bondeno*. Artiljerijski projektili su 24. juna 1992. godine pogađali i najnaseljeniji dio grada Ozimice I i tom prilikom ranjeno je 5 civila i načinjena velika materijalna šteta na stambenim objektima.

KOMANDA 2. KRAJIŠKOG KORPUSA
Str. pov. br. 90 - 1
08. 06. 1992. godine

VOJNA TAJNA
STROGO POVERLJIVO
Primerak broj _____

VRLO HITNO

Na ličnost komandanta

Z A P O V E S T

Komandanta 2. Krajiškog korpusa za dalja dejstva

Sekcije: 1:100 000 Bihać, Bosanska Krupa, Prijedor, Banja Luka, Gračac, Drvar, Glamoč, Jajce, Šibenik, Split, Sinj, Livno

1. Neprijatelj: Prema raspoloživim podacima neprijatelj se sprema da krene u sveobuhvatnu ofanzivu ka Sarajevu na pravcima: Zenica-Visoko-Ilijaš, Kiseljak-Hadžići, i Pozavić-Hadžići. Istovremeno će dejstvovati sa fronta uz podsticanje pobune i diverzantsko-terorističkih akcija naoružanog dela muslimansko-hrvatske koalicije. Cilj dejstva: izvršiti deblokadu Sarajeva, ugrožavanje komunikacija Sarajevo-Sokolac-Zvornik, nanošenje gubitaka vojsci SR BiH na širem prostoru i stvaranje uslova da u "Očekujućem povoljnom" trenutku preuzme šira ofanzivna dejstva protiv SR BiH.

U zoni 2. KK neprijatelj će, aktivnim dejstvima na frontu prema Livnu i cazinskoj Krajini ubacivanjem izviđačko-diverzantskih grupa kroz međuprostore nastojati da snagama Korpusa i stanovništvu nanosi gubitke i popravlja svoj operativno-taktički položaj. Razbijene odmetničke grupe muslimansko-hrvatske koalicije će nastojati uz diverzantsko-teroristička dejstva da se spajaju i probijaju ka cazinskoj Krajini. Muslimansko stanovništvo u Kulen Vakufu ubrzava sa vojnim organizovanjem i naoružavanjem što predstavlja stalnu opasnost za srpsko stanovništvo u MZ Kulen Vakufu i u susednim opštinama. Operaciju namerava izvesti za narednih 5-6 dana.

2. Vojska Srpske Republike Bosne i Hercegovine je dobila zadatak da ofanzivnim dejstvima sa ograničenim ciljem popravi operativno-taktički položaj na širem prostoru Sarajeva, severnoj i istočnoj Bosni uz istovremeno čvrsto držanje fronta na rubnim područjima srpskih teritorija i zaštitu srpskog stanovništva od genocida i istrebljenja.

3. 2. Krajiški korpus ima zadatak: da upornom i aktivnom odbranom spreči prodor neprijatelja u dubinu teritorije na pravcima koji iz zapadne Hercegovine i cazinske Krajine izvode u zonu odgovornosti Korpusa, istovremeno jačim demonstrativnim dejstvima ka Bugojnu i Jajcu olakšati izvršenje zadatka 1. KK. Delom snaga kontrolisati i čistiti prostor sprečavajući dejstva razbijenih formacija Zelenih beretki u Ključu i blokadom prostora Kulen Vakuf omogućiti snagama javne sigurnosti razoružavanje paravojnih formacija na tom prostoru.

4. Odlučio sam: uz sadejstvo sa 1.KK i snagama javne sigurnosti nastaviti popunu i formiranje jedinica, krajnje upornom i aktivnom odbranom utvrditi i popraviti položaje jedinica na dostignutim linijama i sprečiti prodor neprijatelja u zonu korpusa.

Delom snaga vršiti: kontrolu prostora i likvidaciju razbijenih snaga (Zelenih beretki) u opštini Ključ, blokadu i razoružavanje paravojnih jedinica u Kulen Vakufu i demonstrativna dejstva, radi vezivanja snaga, ka Bugojnu i Jajcu.

Glavne snage imati na odbrani dostignutih linija, a pomoćnim snagama kontrolisati prostor, vršiti blokadu i demonstrativna dejstva.

Operativni raspored: snage za odbranu dostignutih linija, snage za kontrolu i blokadu rejona razoružavanja paravojnih formacija, snage demonstrativnih dejstava, snage za podršku i rezerva.

Operaciju izvesti u dvije etape i to:

- u prvoj etapi u trajanju od 5 dana aktivnim dejstvima popraviti taktički položaj jedinica na linijama dodira, ostvariti kontrolu međuprostora, očistiti prostor Ključa od odmetničkih grupa, blokirati i razoružati paravojne jedinice u Kulen Vakufu i pregrupisati snage za demonstrativna dejstva.

- u drugoj etapi u trajanju od 6 dana upornom odbranom držati dostignute položaje na linijama dodira, nastaviti čišćenje i kontrolu prostora i demonstrativno dejstvovati ka Bugojnu i Jajcu.

- u daljem na posednutim položajima organizovati sistem vatre, pristupiti potpunom utvrđivanju položaja, sprečavati prodor neprijatelja u dubinu zone i organizovano čistiti zonu od zaostalih delova neprijatelja. Delom snaga biti u gotovosti za rešavanje problema Bihać ukoliko se do sporazuma ne dođe mirnim putem.

5. Zadaci jedinica:

- 9. br Bosansko Grahovo sa pb/1. br Drvar nastavlja odbranu na grahovsko-livanjskom pravcu: granica: desno granica sa SRK, levo Oštri vrh tt 1432-Radanovački vrh tt 1556 i dalje granica sa susednim opštinama. Zadatak: ovladati dominantnim položajima na desnom i levom krilu, popraviti položaj u rejonu s. Čelebić, a zatim uporno braniti dostignute linije. Kontrolom desnog boka na severnim padinama Dinare i jugozapadnih padina Velike Galije sprečiti ubacivanje izvidačko-diverzantskih grupa u zonu odgovornosti brigade.

Podržava II KAG-2 sa jednom tab-130.

KM u rejonu Crni Lug.

- 5. br "Glamoč" sa tab 130/2.map nastavlja odbranu ka glamočko-livanjskom pravcu, granica: desno, granica sa 9. br Bosansko Grahovo, levo: Cincar tt 2005-Vrščina tt 1463-Matrak tt 1463, zadatak: u sadejstvu sa 9. i 7. br popraviti položaj na krilima, a zatim upornom i aktivnom odbranom sprečiti prodor neprijatelja u zonu odbrane brigade.

KM u Glamoču.

- 7. br "Kupres-Šipovo" sa pb/3. br Bosaski Petrovac i tab 130 nastavlja odbranu pravca Kupres-Livno, Kupres-Prozor i Kupres-Bugojno sa zadatkom: u sadejstvu sa 5. br i 30. partd uporno braniti pravce koji iz Livna, Duvna i Prozora izvode ka Kupresu, a aktivnim dejstvima ka Bugojnu i art. podrškom (sa bat.130) jedinica 30.partd demonstrirati napad na Bugojno i Jajce.

KM u Kupresu.

11. laka br Bosanska Krupa organizuje odbranu u zoni, desno: s.Blatna (uključno) - Majdanska planina tt 459 - Lušić Palanka, levo: Srbljani (isključno) - Risovac tt 632, zadatak: u sadejstvu sa jedinicom 1.KK desno i 15. laka brigada levo braniti desnu obalu reke Una sprečavajući prodor neprijatelja u dubinu zone.

Podržava I KAG-2 sa tab-130.

KM u s.Jasenica.

15.laka brigada Bihać nastavlja odbranu u zoni, desno: granica sa 11. lbr Bosanska Krupa levo: Doljani-Lipa, zadatak: upornom i aktivnom odbranom sprečiti prodor neprijatelja u zonu brigade iz pravca Bihaća, delom snaga blokirati snage (Zelenih beretki) iz pravca Orošac.

Podržava I KAG-2.

KM u rejonu s. Račić.

- 1. br Drvar, zadatak: sa jednim bataljonom ojačava 9. br Bosansko Grahovo, jednim bataljonom u s.Prekaja u gotovosti za blokadu i razoružavanje paravojnih formacija u rejonu Kulen Vakuf. Ostalim snagama brigade u rezervi Korpusa.

- 3. br "Bosanski Petrovac", zadatak: sa jednim bataljonom ojačava 7. br "Kupres-Šipovo", jednim bataljonom u s. Vrtoče u gotovosti za blokadu i razoružavanje paravojnih formacija u rejonu s. Orošac. Ostalim snagama brigade biti u gotovosti za formiranje TG za demonstrativno dejstvo ka Jajcu.

KM u Bosanskom Petrovcu.

- 17. lbr "Ključ", zadatak: u sadejstvu sa 2. inžp i snagama javne sigurnosti Ključ blokirati u uništiti odmetnute grupe Zelenih beretki, nastaviti kontrolu prostora na području opštine Ključ i obezbediti sigurnost saobraćaja. U daljem delom snaga biti u gotovosti za dejstvo van zone brigade.

KM u s. Velagić.

6. Artiljerijska podrška: I KAG-2 sastava 1.tad 130 mm VP u rejonu s. Gorjanci komandant, komandant diviziona.

- II KAG-2 sastava 2. tad 130 mm. VP u rejonu s. Crni Lug, komandant, komandant map-a.

- KRG-2 sastava baterija VBR 128 mm "P" i baterija VBR 128 mm"Oganj". OčR u rejonu Borovača. Komandant, komandant baterije "Oganj".

Zadaci: Podizati snage korpusa na pravcu Bosanski Petrovac-Bihać, Bosansko Grahovo-Livno i Glamoč-Livno.

Protivoklopna borba: Težište protivoklopne borbe imati na tenkoprohodnom zemljištu (pravcima) gde uz grupisanje protivoklopnih sredstava, minskim zaprečavanjem, rušenjem i osloncem na zemljište odbiti napad oklopnih snaga neprijatelja.

7. Protivvazdušna odbrana: Organizovanje VOJ-a organizovati u svim jedinicama u dodiru. Podatke o otkrivenim ciljevima dostavljati mrežom komandovanja na KM brigada, a dalje na KM korpusa.
Obaveštavanje potčinjenih jedinica brigadi će vršiti signalima - radio i signalnim metcima.

Organizovanje PVB: težište PVB imati na pravcima Livno-Kupres, Livno-Glamoč i Livno-Bosansko Grahovo, u odbrani oklopnih i artiljerijskih jedinica na VP i aerodroma Glamoč.

2. lap PVO: (bez 2., 4. i 5.) izvodi odbranu 1 KAG-2. KM u rejonu s. Gorjevac.

4/2. lap PVO (1sab PVO 30/2 mm) imati u rezervi sa ciljem odbrane oklopnih jedinica za vreme borbenih dejstava.

5/2. lap PVO (lab PVO 40 mm M-1) pridaje se 1. br "Drvar" sa ciljem izvodenja odbrane grada Drvara i KM 2.KK.

5. lad PVO (bez 2.) izvodiodbranu aerodroma Glamoč.

2/5. lad PVO izvodi odbranu tab 130 mm za svo vreme b/d.

U cilju efikasne PVB sa neprijateljskom avijacijom u svim brigadama 50% PA naoružanja povući iz rasporeda pešadijskih jedinica radi odbrane artiljerije na VP. U svim bataljonima odrediti po jedan vod u četi koji će dejstvovati na neprijateljske avione streljačkim naoružanjem.

Manevar jedinica PVO izvoditi zajedno sa objektima PVO.

Organizovanje PVZ: težište PVZ imati na maskiranju pokreta i borbenog rasporeda jedinica. Vatru ne otvarati na izvidačke avione da ne bi demaskirali reone vatrenih položaja.

8. Obaveštajno-bezbednosno obezbeđenje:

a) obaveštajno obezbeđenje

- sve brigade će organizovati jedno do dve IG iz sastava izvidačkih vodova, koje ubacivati što bliže prvim borbenim linijama neprijatelja i što dublje u pozadinu neprijatelja sa ciljem otkrivanja vitalnih elemenata b/p neprijatelja (KM, CV, art.grupe i sl.), hvatanja "živih jezika", otkrivanje pokreta ili menevara većih snaga neprijatelja ili dovodenja svežih snaga iz dubine.

Pravce izvidanja odrediće K-ti brigada.

- **ič/2.bVP** razmešta se u rejonu Oštrelj sa zadatkom:

a) organizovanje obuke,
b) izvidanje na pravcima: M.Brod-Palučci-V.Stjenjani-M.Stjenjani-Busije; Gajine-Mišljenovac-Kestenovac-D.Štrbci,
c) obezbeđenje šireg rejona Oštrelja, zajedno sa NC za obuku.

- **elektronsko izvidanje** intenzivirati sa ciljem otkrivanja b/p i vitalnih elemenata b/p neprijatelja, identifikovanj neprijateljskih jedinica i to sa sadašnjeg rejona razmeštaja radio-prislušnog centra, a u kasnijoj fazi, u zavisnosti od procene, izvršiti premeštanje PRrC u rejon Oštrelja ili Klekovače.

Sve jedinice u borbenom dodiru dužne su da vrše neposredno izvidanje, a o novim podacima odmah izveste K-du brigada, a one K-du 2.KK.

b) bezbednosno obezbeđenje:

Preduzeti sve mere, radnje i postupke u cilju zaštite b/p sopstvenih jedinica, te sprečavanju oticanja tajnih vojnih podataka. Primeniti ratni režim kretanja na teritoriji, nepozvana lica izolovati i sprovoditi organima za OBP brigada.

Organe za OBO bataljona i brigada težišno angažovati na otkrivanju agenturne i DT delatnosti neprijatelja na sprečavanju sabotaže unutar jedinica, te na ispitivanju ratnih zarobljenika.

Vodove VP u brigadama angažovati na obezbedenju KM i K-danata brigada, te na borbenog obezbedenju i kontroli teritorije u saradnji sa snagama SJB.

U zonama brigada predvideti privremeni prihvatni logor za ratne zarobljenike, koji prvim transportom prebacivati u logor ratnih zarobljenika 2.KK u OŠ s.Kamenica, Drvar).

- 2. bVP, delom snaga nastavlja sa obezbedenjem KM i K-danta 2.KK, sa tri BoV VP I 2 BoV-3 učestvuje u blokadi i razoružanju paravojnih formacija u Kulen Vakufu, sa dva BoV BP i jednim BOV-3 u sadejstvu sa snagama 17. lbr "Ključ" nastavlja sa čišćenjem i razbijanjem odmetničkih grupa na teritoriji SO Ključ, vršiti RiK vojnog putnog saobraćaja, a ostale snage imati u rezervi za eventualne intervencije prema otkrivenim ili ubačenim DTG.

DG iz sastava 2.bVP upotrebiti po odluci K-danta 2.KK.

U saradnji sasnagama SJB sprečavati pljačku, razbojništva i druga krivična dela.

9. PNHBOb: Težište PNHBOb imati naličnoj zaštiti i dekontaminaciji uz korištenje formacijskih i priručnih sredstava.

10. ČABHO u rejonu s.Drinić u gotovosti za izvidanje, dekontaminaciju i laboratorijske analize i intervenciju na pravcima s. Drinić-Bosanski Petrovac-s.Krnjeuša; s.Drinić-Bosanski Petrovac-Drvar-Glamoč.

10. Borbeno osiguranje: Organizovati i sprovoditi neprekidno u toku b/d. Borbeno osiguranje vršiti sopstvenim snagama i sredstvima u sadejstvu sa snagama MUP i stanovništvom.

Preduzeti mere, radnje i aktivnosti uz angažovanje snaga u zatvaranju međuprostora, krila i spojeva.

Imati snage za blokiranje i uništenje ubačenih DTG i DG.

11. Inžinjerijsko obezbedenje: Težište inž. obezbedenja imati na zaprečavanju i utvrdivanju dostignutih linija, posebno na pravcima Bosansko Grahovo-Livno, Glamoč-Livno i Kupres-Duvno.

Zaprečavanje izvršiti sa raspoloživim PP i PT minama. U nedostatku istih koristiti ručne bombe postavljene kao potezne mine i izuzimanjem iz poz. baze Bosanski Petrovac kod poboljšanja položaja m/p. koja su postavljena ranije razminirati i mine koristiti za novo miniranje.

Utvrdivanje izvršiti u grupnom sistemu i II stepenu zaštite. Gradu za utvrdivanje koristiti iz mjesnih izvora i sa skladišta preduzeća u zoni dejstva.

Obezbediti pokret snaga otvaranjem prolaza u sopstvenim m/p, provodenjem jedinica kroz prolaze, izradom pristupnih puteva do VP.

Za izvršenje zadatka maksimalno koristiti inž.tehniku iz popisa.

Sve radove na inž. obezbedenju izvoditi noću ili u uslovima slabe vidljivosti (svako jutno i u sumrak).

12. Moralno obezbedenje: U izvršenju borbenih zadataka neposredno pred izvođenje b/d upoznati svakog borca sa ciljem dejstva, zadacima jedinice, pojedinca i suseda. Upoznati ljudstvo sa načinom i mestom izvlačenja ranjenih. Starije i bolesne borce staviti u drugu liniju ili u rezervu. Pozvati ljudstvo na časno i dostojanstveno držanje u borbi. Od starijih boraca odrediti obezbedenje zbegova, a njihovo sprovodenje na odredene lokacije dogovoriti sa organima vlasti na teritoriji. Za ovo koristiti i civilnu miliciju kako se ne bi opterećivale jedinice.

Najstrožije zabraniti i sprečiti maltretiranje civilnog nenaoružanog stanovništva, a sa zarobljenicima postupati u duhu Ženevske konvencije.

Ubrzati obuku, a v/o koji su na odmoru upozoriti na mogućnost hitnog dolaska u jedinicu.

13. Pozadinsko obezbedenje:

a) Rasproed elemenata pozadinskog obezbedenja:

- atč u rejonu Bosanski Petrovac
- SnSt NHIP-1 u Medicinskom centru Drvar
- SnSt NHiP-2 u Domu zdravlja Bosanski Petrovac
- SnSt NHIP-3 u Domu zdravlja Kupres
- SnSt-1, Garnizona ambulanta Drvar
- SnST-2, Dom zdravlja Bosanski Petrovac
- SnSt-3, Dom zdravlja Šipovo

b) Oslanjanje na 14.PoB Banja Luka i 14 OD PoB Bosanski Petrovac.

c) Putevi Bosanski Petrovac-Ključ-Mrkonjić Grad i Bosansko Grahovo-Bosanski Petrovac u nadležnosti su Komande korpusa.

Ostali putevi dotura ievakuacije u zoni odgovornosti jedinica, zatvoreni za saobraćaj, u nadležnosti su komandi jedinica.

RKSb organizovati na putevima u svojoj nadležnosti u saradnji sa organima DPZ angažujući i jedinice formacijskog sastava.

d) Za izvršenje zadatka, jedinicama u neposrednom dodiru odobrava se utrošak do 1 b/k municije za streljačko naoružanje i 0,5 b/k za art. i PA oruda. Ostalim jedinicama samo za najnužnije potrebe po odobrenju komandanta brigade-puka.

Odobrava se utrodak goriva do 1 p/r samo za borbena vozila i inžinjerijske mašine i neborbeno vozilo koje direktno učestvuje u izvršenju zadatka; za ostala vozila samo za najnužnije potrebe po odobrenju komandanta brigade-puka.

e) U pripremi b/d ishranu ljusdstva vršiti sa OT. U toku b/d jedinica u dodiru hraniti sa OSu, a van dodira kombinovano sa OT i OSu.

14. Komandovanje i veza: Vezu u toku izvodenja b/d organizovati prema Planu veze kojeg će izraditi organ veze komande 2.KK, a isti se bazira na već zadejstvovanim vezama.

Za izvršenje zadatka blokade i razoružanja paravojnih muslimanskih snaga u Kulen Vakufu razraditi posebna eksplataciona dokumenta veze.

Gotovost veza jedan sat prije početka izvodenja borbenih dejstava.

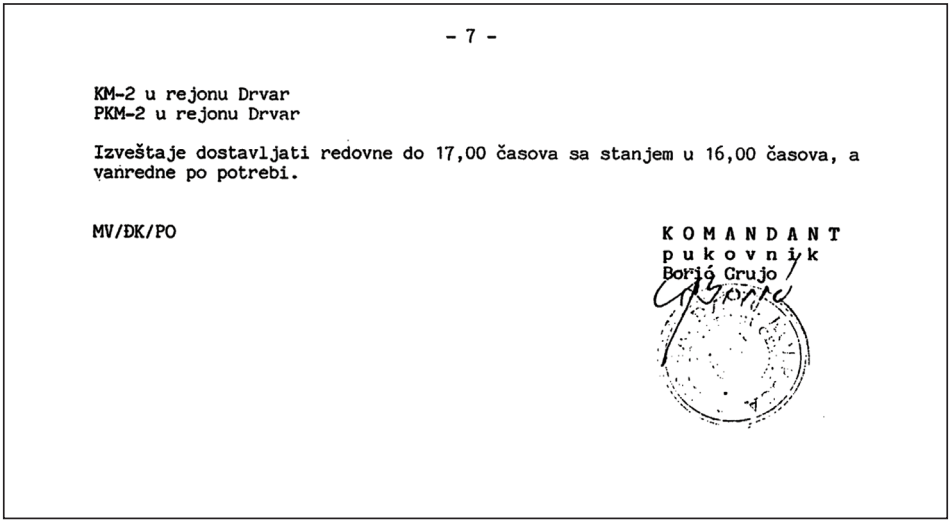

- 7 -

KM-2 u rejonu Drvar
PKM-2 u rejonu Drvar

Izveštaje dostavljati redovne do 17,00 časova sa stanjem u 16,00 časova, a vanredne po potrebi.

MV/ĐK/PO

K O M A N D A N T
p u k o v n i k
Borjó Grujo

Zapovjest komandanta 2.krajiškog korpusa tzv. V RS za daljnja dejstva [228]

Komandant 2. krajiškog korpusa tzv. V RS pukovnik Borić Grujo u zapovijesti str.pov.br. 90-1 od 8. juna 1992. godine precizira zadatke jedinicama koje su trebale vršiti napade na Bihać. U tačci 4. ove zapovijesti definirane su dvije etape napada. U prvoj etapi naređuje se "blokada i razoružavanje" paravojnih jedinica u Kulen-Vakufu iz čega se može zaključiti da im je bio cilj potpuno čišćenje bošnjačkog stanovništva na potezu Bihać–Jajce.[229]

U drugoj etapi koja bi trajala šest dana predviđeno je "delom snaga biti u gotovosti za rešavanje problema Bihaća ukoliko se do sporazuma ne dođe mirnim putem."[230] Iz zapovjesti je vidljivo koje snage i sredstva je angažirao 2. krajiški korpus tzv. V RS prema Bihaću. Posebno treba obratiti pažnju na dio zapovjesti koji govori o izviđačkim aktivnostima. Jasno se vidi da je na bihaćkom pravcu prioritet izviđanje prostora Ljutočke doline. Izviđanje je trebalo izvršiti na pravcima: Martin Brod–

228 http:/www. multiupload.com/TSPY.TVEFH

229 Već ranije su počeli napadi i progoni nesrpskog stanovništva u zoni 1. i 2. krajiškog korpusa. Progon Bošnjaka iz Ljutočke doline uklapao se u planove o etnički čistom prostoru od Bihaća do Jajca. Napadima na Ključ, Sanski Most, Prijedor, protjerivanjem Bošnjaka iz Mrkonjić-Grada i Šipova bio bi postignut ovaj cilj. Stanovništvo nesrpske nacionalnosti Ripča protjerano je 23. maja 1992. godine tako da su samo Bošnjaci Ljutočke doline ostali u potpunom okruženju srpskih snaga.

230 Pregovori za "mirno rješavanje" bili su samo dio taktike srpske političke elite. Stvarni cilj bio je potpuno okruženje Bihaća i raspored snaga, ali i prikupljanje podataka o jedinicama TO Bihaća. Nikada u pregovorima srpski predstavnici nisu imali iskrene namjere, nego su postavljanjem ultimativnih i maksimalističkih zahtjeva kako bi prikrili stvarne namjere.

Palučci–Veliki Stjenjani–Mali Stjenjani–Busije–Gajine–Mišljenovac–Kestenovac–Donji Štrpci. Posebno je za napad na prostor Ljutočke doline precizirano da se izrade eksploataciona dokumenta veze. Zapoviješću je precizirano i mjesto logora ratnih zarobljenika. Kao mjesto logora određena je stara zgrada OŠ. Kamenica u Drvaru. Odabirom ovog mjesta kao logora za ratne zarobljenike[231] nije slučajno već je to pažljivo odabrana lokacije iz razloga što je bila udaljena od glavnih komunikacija i što je bliža i šira okolina bila naseljena isključivo stanovnicima srpske nacionalnosti. Analizom zapovijesti 2. krajiškog korpusa tzv.V RS može se doći do stvarnih namjera i ciljeva u ovom periodu agresije na R BiH.

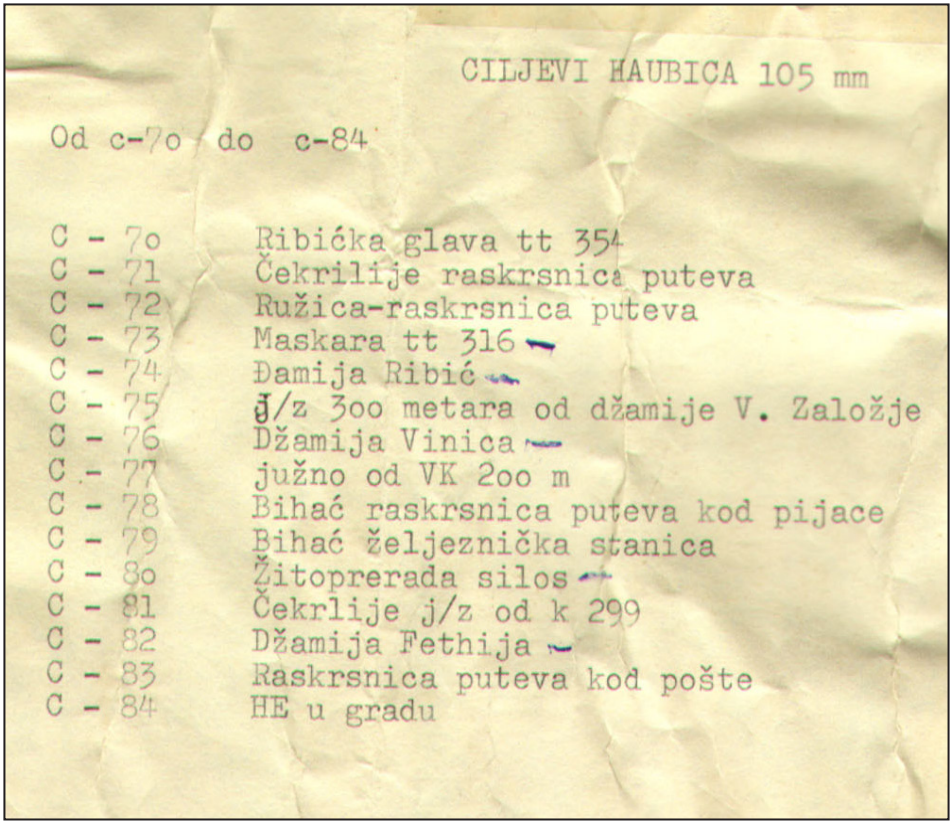

CILJEVI HAUBICA 105 mm

Od c-7o do c-84

C - 7o	Ribićka glava tt 354
C - 71	Čekrlije raskrsnica puteva
C - 72	Ružica-raskrsnica puteva
C - 73	Maskara tt 316
C - 74	Đamija Ribić
C - 75	j/z 3oo metara od džamije V. Založje
C - 76	Džamija Vinica
C - 77	južno od VK 2oo m
C - 78	Bihać raskrsnica puteva kod pijace
C - 79	Bihać željeznička stanica
C - 8o	Žitoprerada silos
C - 81	Čekrlije j/z od k 299
C - 82	Džamija Fethija
C - 83	Raskrsnica puteva kod pošte
C - 84	HE u gradu

Pregled ciljeva haubica 105 mm artiljerije 15. lpbr tzv. V RS

231 Kao ratni zarobljenici u logoru Kamenica uglavnom su bili civili i prema njima se postupalo protivno Ženevskim konvencijama, pravilima i običajima ratovanja. U logoru Kamenica prvi logoraši bili su Bošnjaci sa područja Ljutočke doline, Bosanskog Petrovca i Bosanske Krupe, a kasnije iz Livna, Ključa, Sanskog Mosta i drugim mjesta.

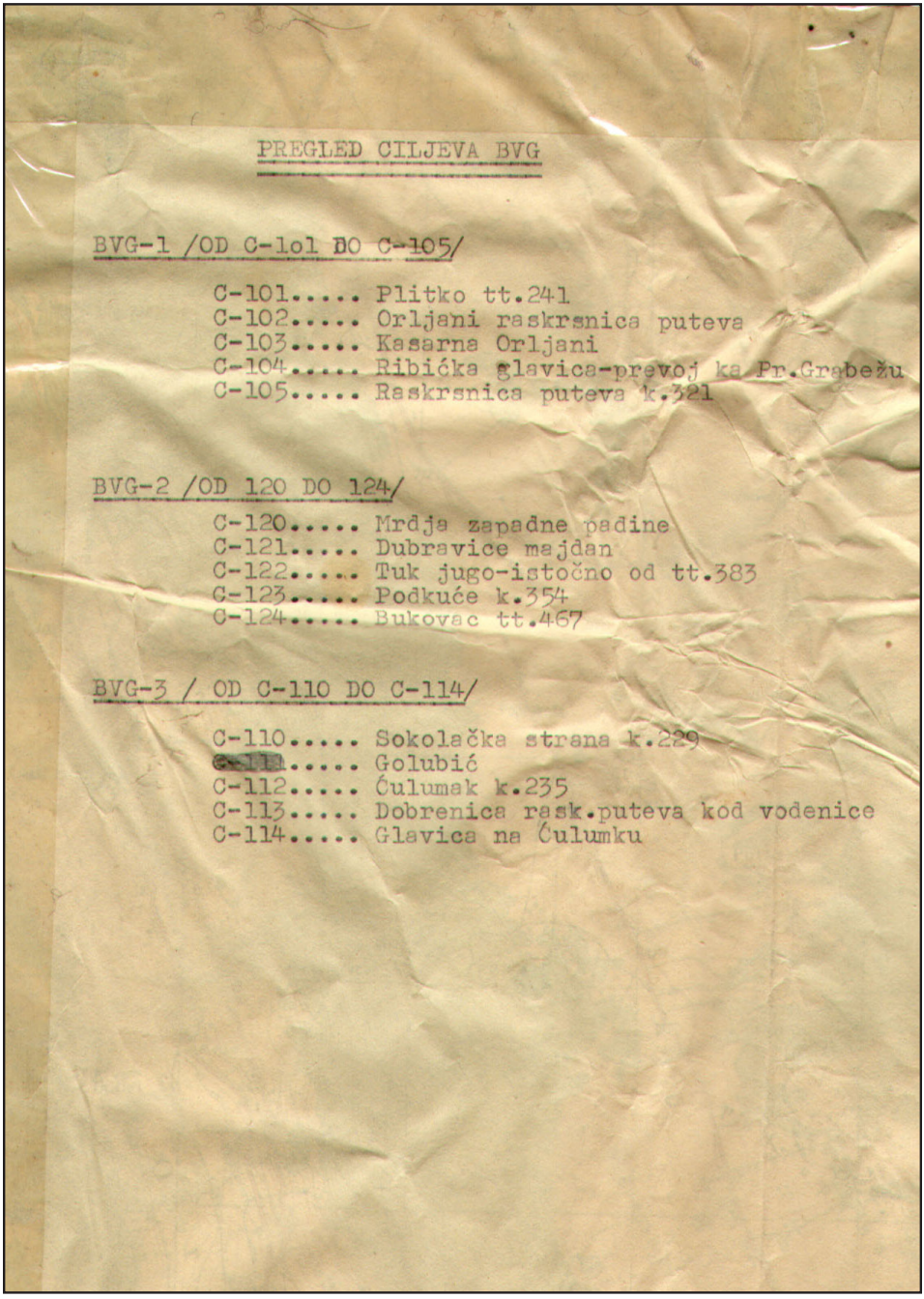

PREGLED CILJEVA BVG

BVG-1 /OD C-1o1 DO C-105/

C-101..... Plitko tt.241
C-102..... Orljani raskrsnica puteva
C-103..... Kasarna Orljani
C-104..... Ribićka glavica-prevoj ka Pr.Grabežu
C-105..... Raskrsnica puteva k.321

BVG-2 /OD 120 DO 124/

C-120..... Mrdja zapadne padine
C-121..... Dubravice majdan
C-122..... Tuk jugo-istočno od tt.383
C-123..... Podkuće k.354
C-124..... Bukovac tt.467

BVG-3 / OD C-110 DO C-114/

C-110..... Sokolačka strana k.229
C-111..... Golubić
C-112..... Ćulumak k.235
C-113..... Dobrenica rask.puteva kod vodenice
C-114..... Glavica na Ćulumku

Pregled artiljerijskih ciljeva haubica 105 mm i BVG [232]

232 Pregled ciljeva je skeniran sa karte u prilogu koja je pronađena u kasarni Račić 1994. godine.

Iz navedenih pregleda ciljeva 15. lpbr tzv. V RS vidljivo je da su ciljevi haubica 105 mm od c-70 do c-84 bili civilni objekti. Posebno treba izdvojiti ciljeve 74, 76 i 82 (džamije u Ribiću, Vinici i džamija Fethija) ali i ciljeve 80, 83 i 84 koji su isključivo civilni objekti. Posljedica ovako odabranih ciljeva su velike materijalne štete, ubijanje i ranjavanje civila. Bihać je bio pod opsadom, bez električne energije,[233] nafte i naftnih derivata, bez sanitetskog materijala i lijekova. Zalihe hrane su bile istrošene. Grantirano je i zapaljeno skladište hrane u krugu Žitoprerade. U hotelu „Bosna" organizirana je javna kuhinja za velik broj izbjeglica, ali ubrzo se osjetila nestašica namirnica. Hotel Bosna je bio jedna od meta agresorske artiljerije upravo znajući da se tu dijeli hrana za izbjeglice. Granatirajući javnu kuhinju poginulo je i ranjeno više lica.[234]

233 Hidrocentrala u gradu bila je cilj 84 (vidi Pregled ciljeva haubica 105 mm), ali i hidrocentarala Kostela svakodnevno je bila izložena artiljerijskim napadima.

234 Prilikom granatiranja hotela „Bosna" i hotela „Park" poginulo je više lica među kojima su: Žerić (Abdulah) Nurka, maloljetna Bulić (Abdo) Hatka i Kličić Hašim.

Uništavanja civilnih objekata

Ovi napadi praćeni su granatiranjima naselja i gradova i napadima avijacije iz zraka. Od prvih dana ratnih djelovanja postojala je saradnja i sadejstvo jedinica iz sastava tzv. V RS i V RSK za što ima bezbroj primjera. Posebno treba naglasiti ulogu snaga Ujedinjenih nacija (UNPROFOR) u pripremi i izvođenju napada snaga 39. banijskog korpusa. Duž državne granice dio snaga UNPROFOR-a bio je raspoređen i sa svojih kontrolnih stanica (chek point) mogao je kontrolirati sve pokrete snaga. Dio snaga 39. banijskog korpusa nesmetano je prolazio kroz njihove linije i pored njihovih kontrolnih punktova a da nisu reagirali iako im je mandatom Vijeća sigurnosti data ta misija.

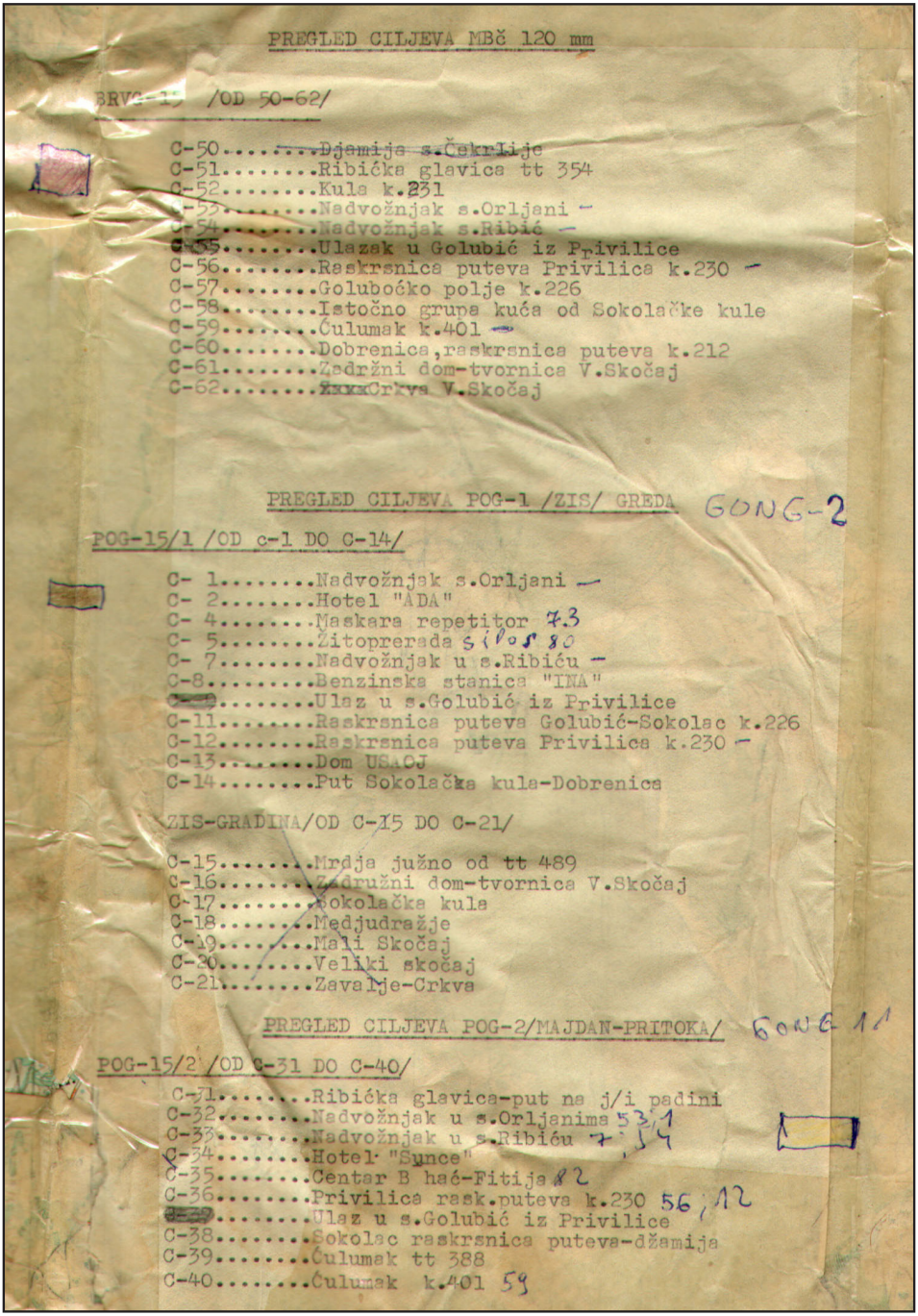

PREGLED CILJEVA MBč 120 mm

BRVG-15 /OD 50-62/

C-50.....Djamija s.Čekrlije
C-51.....Ribićka glavica tt 354
C-52.....Kula k.231
C-53.....Nadvožnjak s.Orljani
C-54.....Nadvožnjak s.Ribić
C-55.....Ulazak u Golubić iz Privilice
C-56.....Raskrsnica puteva Privilica k.230
C-57.....Golubočko polje k.226
C-58.....Istočno grupa kuća od Sokolačke kule
C-59.....Čulumak k.401
C-60.....Dobrenica,raskrsnica puteva k.212
C-61.....Zadržni dom-tvornica V.Skočaj
C-62.....Crkva V.Skočaj

PREGLED CILJEVA POG-1 /ZIS/ GREDA GONG-2

POG-15/1 /OD c-1 DO C-14/

C- 1.....Nadvožnjak s.Orljani
C- 2.....Hotel "ADA"
C- 4.....Maskara repetitor 7.3
C- 5.....Žitoprerada silos 80
C- 7.....Nadvožnjak u s.Ribiću
C-8.....Benzinska stanica "INA"
C-9.....Ulaz u s.Golubić iz Privilice
C-11.....Raskrsnica puteva Golubić-Sokolac k.226
C-12.....Raskrsnica puteva Privilica k.230
C-13.....Dom USAOJ
C-14.....Put Sokolačka kula-Dobrenica

ZIS-GRADINA/OD C-15 DO C-21/

C-15.....Mrdja južno od tt 489
C-16.....Zadružni dom-tvornica V.Skočaj
C-17.....Sokolačka kula
C-18.....Međudražje
C-19.....Mali Skočaj
C-20.....Veliki skočaj
C-21.....Zavalje-Crkva

PREGLED CILJEVA POG-2/MAJDAN-PRITOKA/ GONG 11

POG-15/2 /OD C-31 DO C-40/

C-31.....Ribićka glavica-put na j/i padini
C-32.....Nadvožnjak u s.Orljanima 53,1
C-33.....Nadvožnjak u s.Ribiću 7,54
C-34.....Hotel "Sunce"
C-35.....Centar B haé-Fitije 82
C-36.....Privilica rask.puteva k.230 56,12
C-37.....Ulaz u s.Golubić iz Privilice
C-38.....Sokolac raskrsnica puteva-džamija
C-39.....Čulumak tt 388
C-40.....Čulumak k.401 59

Pregled ciljeva MBč 120mm, POG-1 /ZIS/, POG-2 15. bihaćke brigade [235]

235 Pregled ciljeva je skeniran sa karte u prilogu, koja je pronađena u kasarni Račić 1994. godine.

Iz navedenog Pregleda vidljivi su ciljevi koje je gađala artiljerija 15. bihaćke brigade tzv. V RS. U Pregledu su većinom naznačeni civilni objekti kao mete napada. Posebno je uočljivo da su ciljevi bile džamije Fethija, džamija u Sokocu, crkva u Velikom Skočaju, što je zabranjeno Ženevskim konvencijama, pravilim i običajima rata. Pored vjerskih objekata ciljevi su bili i privredni objekti (Žitoprerada-silos, hoteli „Sunce" i „Ada," dom USAOJ-a, zadružni dom-tvornica u Velikom Skočaju.[236]

Bihaćke ulice u ratu

236 Navedeni objekti su tokom rata pretrpjeli značajna oštećena, a neki su u potpunosti uništeni.

VOJNA TAJNA
STROGO POVERLJIVO
KURIROM!

Komanda 15. Blpbr
Str.pov.br. 193/2-2
10.09.1992 godine

P L A N
čišćenja s. Golubića

1.- Odlučio sam: u artiljerisku podršku popraviti položaj na levoj obali r. Une, angažujući dio snaga na pravcu: Zdralinci-Golubić sa ciljem: neutralisati utvrđene objekte, očistiti s. Golubić od snajperista i posluga protivoklopnih oruđa i posesti s/z dio naselja i kosu Kosjernicu i na taj način staviti povoljnije uslove za kontrolisanje Golubićkog i Pritočkog polja.

Borbeni raspored:
- snage za napad,
- snage za obezbeđenje,
- snage za podršku,
- rezerva.

Gotovost 08,00 časova 12.09.1992 godine.

2.- Snage za napad:

- Izviđački vod sa grupom dobrovoljaca 1.pb u toku artiljerijske pripreme podilazi levom obalom r. Une i napada snage neprijatelja pravcem: groblje-isključno džamija-slap na r.Uni sa zadatkom: uništiti utvrđene zgrade i bunkere na ualasu u naselje, produžiti uništenje snajperista na pravcu napada i očistiti kuće od neprijatelja uz reku Unu, a sa VVP produžiti čišćenje nizvodno i izbiti u kuće na putu Golubić-Privilica odakle biti u gotovosti za odbijanje protivnapada iz pravca Sokoca.

- Vod vojne policije u sadejstvu sa izviđačkim i vodom 1.pb u vreme artiljerijske pripreme kreće se desnom stranom puta Lohovo-Golubić i napada snage neprijatelja u s. Golubiću sa zadatkom: snažnom vatrom i udarom uništiti utvrđenje i bunkere ispred puta koji izvod kerepištu, produžiti uništenje snajperista i čišćenje utvrđenih zgrada desno: isključno džamija, levo isključno put i izbiti u prve kuće od Privilice, odakle organizovati odbranu za odbijanje protiv napada.

- Vod stanice Milicije u sadejstvu sa izviđačkim i vodom 2.pb napada snage neprijatelja u s. Golubiću pravcem: OM-hrvatsko groblje sa zadatkom: koristeći artiljerijsku pripremu što bliže prići naselju i silinom udara i vatre neutralisati bunkere ispred hrvatskog groblja a potom produžiti čišćenje u zahvatu puta /levom stranom/ do s/z padina Kosjernice gdje sa ostalim organizovati odbranu za odbijanje protivnapada.

- Prvi vod 1/2.pb u sadejstvu sa vodom Stanice Milicije napada neprijatelje u reonu Mišića kuća pravcem OM-istočne padine Kosjernice sa zadatkom: koristeći artiljerijsku pripremu po Kosernici iznenadnom i snažnom vatrom neutralisati bunker i utvrđene objekte Mišića Kuća, ovladati voćnjakom i Kosjernicom i organizovati se za odbijanje protivnapada.

3.- Snage za obezbeđenje:

- Vod 1.pb poseda pogodne položaje oko otoke na r.Uni sa zadatkom: snažnom i precisnom vatrom po izvršenoj artiljerijskoj pripremi neutralište snajperska gnijezda na i u kućama sa leve obale reke Une, a izbijanjem jedinica na liniji puta koji izvodi ka kerepištu

vatru prenosiniizvodno i na taj način stvara povoljne uslove za izvršenje zadatka jedinica u napadu.

4.- Snage za podršku:

-tab 130 mm vrši pripremu napada dejstvujući po raskrsnici puteva s/z od džamije i s. Golubiću, a zatim dejstvuje po otkrivenim ciljevima neprijatelja u širem reonu Debeljače, Sokoca i Ružice, u daljem sprečava dovođenje snaga iz dubine.

- BrVG-15 sa VT ima zadatak: u vatrenoj pripremi napada dejstvuje po s. Golubiću /južno od džamije/ i Kosjernice, a zatim sprečava intervenciju snaga neprijatelja iz pravca Sokoca i Privilice.

5.- Rezerva
Prvi vod 1.pb iz reona Oma kreće se 400 m. iza snaga za napad putem Lohovo -Golubić odakle biti u gotovosti za uvođenje u napad na pravcu kretanja za zadatkom: izolovana i okružena mesta uništiti i očistiti, produžiti uspeh snaga u napadu, zaostale delove razoružati i predati K-di bataljona i biti spreman za odbijanje napada s pravca Sokoca i Privilice.

6.- Borački sastav obilježiti prema datim uputama zašto je odgovoran NB, a sumnjiva lica izolovati i predavati na bezbednosnu obradu.

7.- Težište u inžinjeriskom obezbeđenju imati na savladavanju minskih polja, izradi prolaza kroz žičane prepreke i pripremi boraca za savladavanje utvrđenih objekata. Ljudstvo pionirskog odelenja angažovati u snage za napad i izdati im precizne zadatke u obezbeđenju pokreta jedinica.

8.- Pozadinsko obezbeđenje:
- sve jedinice popuniti do norme, jedinicama u napadu izdati Sd/o, a planirati i biti u gotovosti za izdavanje sd/o i dvema četama 2.pb u toku prijepodneva.
- Posebnu pažnju posvetiti kompletnosti bolničkih torbi, osposobljenost boraca u pružanju samopomoći i prve pomoći, te m/v i bolničko ljudstvo imati u gotovosti za brzo sanitetsko obezbeđenje na pravcu Lohovo-Ripač-B.Petrovac.

9.- Komandovanje N.veza:

IKM u reonu kamenoloma s. Pritoka.
Vezu organisovati posebno sa jedinice na levoj, a posebno sa jedinice na desnoj obali r. Une. Između vodova vezu organisovati sa RUP-33, a sa k-tima bataljona, jedinicama podrške i rezervom sa RUP-2, Rk /ugrađen zaštitni uređaj/.
Do početka napada biti na prijemu i koristiti isključivo kurirsku vezu.
Gotovost svih veza jedan čas pre početka napada.

MG/MI

KOMANDANT
Potpukovnik
Svetko Mrđa

Plan čišćenja Golubića od strane 15. lpbr tzv. V RS

Promatrajući ratna dešavanja u 1992. godini možemo zaključiti:

- da je to bio sukob dva neravnopravna protivnika posebno izražena u naoružanju i drugim MTS-a jer je JNA već 1991. godine izvršila naoružavanje srpskog stanovništva,
- neprekidno granatiranje gradova, naseljenih mjesta i civilnih objekata od strane jedinica tzv. V RS i V RSK,
- veliki broj poginulih i ranjenih civila,
- okupacija i protjerivanje stanovništva sa jednog dijela općine Bihać (Ripač, Orašac, Kulen-Vakuf, dijelovi Golubića, grmuško-srbljanskog platoa),
- definitivno su razbijeni planovi o brzom zauzimanju prostorom Bihaćkog okruga.

Slike ratnih razaranja

IV.2. Rat na prostoru Bihaća 1993. godine

Dešavanja na prostoru Bihaćkog okruga u 1993. godini predstavljaju prekretnicu u ratnim dešavanjima. Ovaj period obilježen je pokušajima rješavanja krize putem pregovora i potpisivanjem bezbroj primirja od strane najviših organa vlasti R BiH. Organizirano je više neuspjelih mirovnih konferencija i pokušavan je pronalazak sveobuhvatnog rješenja za nastalu krizu na prostoru R BiH. Karakteristika ratnih dešavanja na prostoru Bihaćkog okruga u periodu 1992 -1995. godine ogleda se u činjenici da su jedinice A R BiH vodile borbe sa snagama tzv. V RS, V RSK i snagama tzv. NO AP ZB (Narodna Odbrana Autonomne Pokrajine Zapadna Bosna), bilo pojedinačno ili sa svima istovremeno a najčešće u koordinaciji i sadejstvu sve tri strane prema jedinicama 5. korpusa A R BiH. U periodu april 1992- oktobar 1993. godine na prostoru Bihaćkog okruga vođena su borbena djelovanja sa jedinicama tzv. V RS i V RSK, da bi od oktobra 1993. godine formiranjem paradržavne tvorevine tzv. AP ZB i njenih vojnih snaga otpočela b/d jedinica 5. korpusa A R BiH sa ovim kolaboracionističkim snagama. Prvi oblici vojnog suprotstavljanja jedinica TO BiH i MUP (CSB Bihać) kolaboracionističkim jedinicama SDS i JNA u Bosanskoj Krupi potaknuli su ubrzanu organizaciju svih potencijala za obranu na čitavom prostoru Bihaćkog okruga.

Uništavanje civilnih objekata artiljerijskim djelovanjem V RS

Posljedice granatiranja civilnih objekata

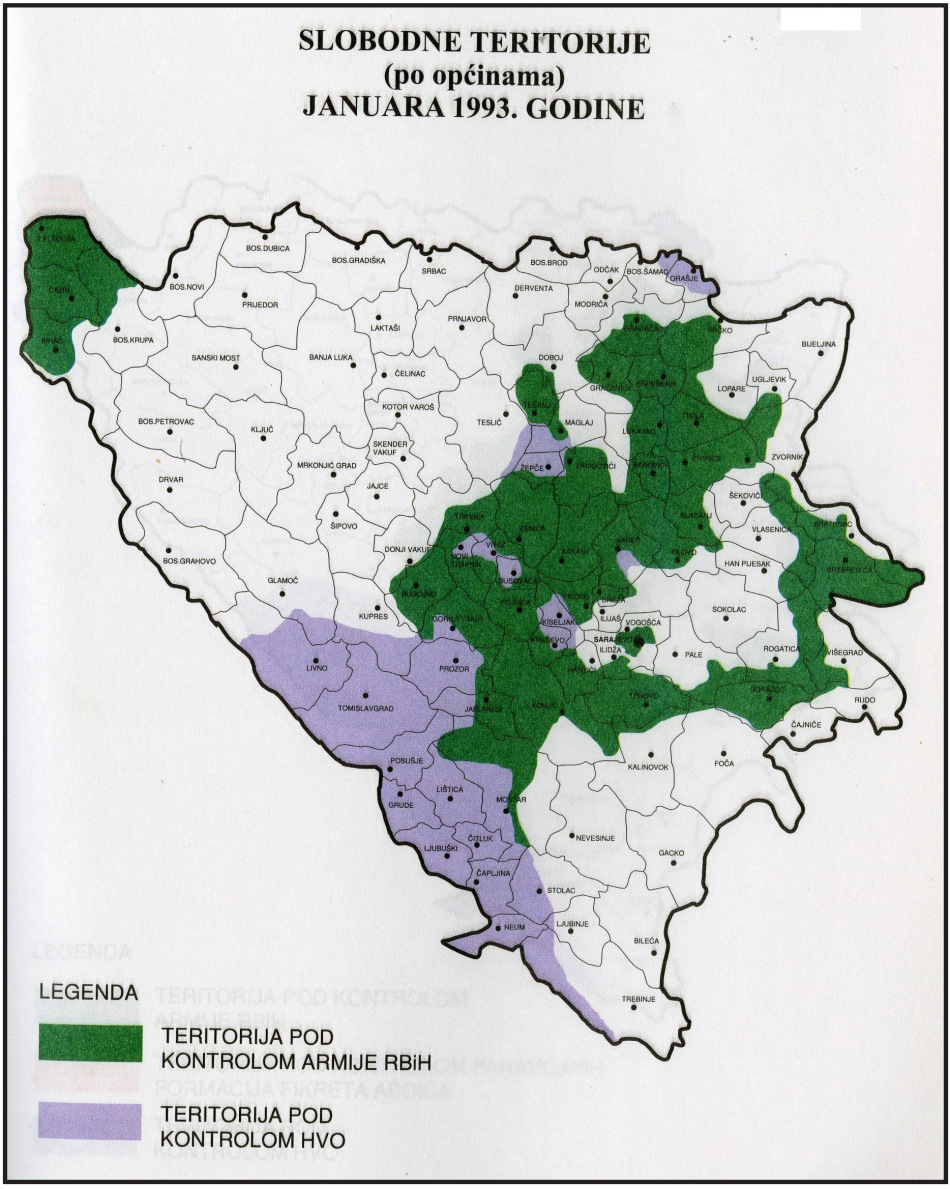

Slobodne teritorije po općinama januara 1993. godine

Na karti su prikazane slobodne teritorije pod kontrolom legalnih i legitimnih snaga A R BiH koje su u odnosu na period juni 1992. godine znatno manje. Na prostoru Bihaćkog okruga nije bilo značajnijih promjena u teritorijalnom smislu. Do značajnije promjene došlo je krajem 1993. godine kada su izdajničke snage Fikreta Abdića stavile

pod kontrolu dijelove općina Cazin i cjelokupni prostor općine Velika Kladuša.

Poduzimanje niza pregovora, potpisivanje primirja posebno je intenzivirano u proljeće i ljeto 1993. godine. Ovdje treba izdvojiti donošenje Rezolucije Vijeća sigurnosti UN broj 824 od 6. maja 1993. godine kojom su sigurnosnim-zaštićenim zonama proglašene Žepa, Sarajevo, Goražde, Tuzla i Bihać. Također je značajno spomenuti Rezoluciju 827 kojom je osnovan Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) od 25. maja 1993. godine.

Unatoč potpisanom primirju i proglašenju Bihaća zaštićenom zonom, borbena djelovanja nisu nikad u potpunosti prestajala bilo da su izvođena manjim ili većim intenzitetom.

Posmatrajući ratna dešavanja u 1993. godini možemo zaključiti sljedeće :

- snage 5. korpusa A R BiH u organizacijskom, vojničkom, i materijalnom pogledu postale su respektabilna vojna organizacija,
- intenzitet borbenih djelovanja znatno je manji u odnosu na 1992. godinu što se posebno odnosi na borbena djelovanja prema snagama tzv. V RS,
- bilo je više pokušaja uspostave primirja na čitavom prostoru R BiH,
- vođeni su bezuspješni pregovori o političkoj budućnosti R BiH,
- pojavila se inicijativa i počelo je formiranje paradržavne tvorevine tzv. AP ZB i otpočinjanje borbenih djelovanja snaga tzv. NO AP ZB,
- spriječen je sukoba 5. korpusa A R BiH i snaga HVO,
- proglašenje Bihaća sigurnom zonom UN-a od strane Vijeća sigurnosti,
- znatno manji gubici u jedinicama 5. korpusa A R BiH u odnosu na 1992. godinu,

IV. 3. Najteža ratna godina u Bihaću

Ratna djelovanja u 1994. godini u odnosu na 1993. godinu odlikuju se intenziviranjem borbenih djelovanja na dva fronta, izvođenjem nekoliko ofanziva koje po intenzitetu, angažiranim snagama, sredstvima, planovima i pripremama znatno premašuju dotadašnje pokušaje zauzimanja Bihaća. Područje Bihaćkog okruga koje je godinama bilo u potpunom okruženju, uz velike žrtve 5. korpus A R BiH ga je uspješno branio. Ovaj prostor je bio glavna prepreka za potpuno vojno, političko, ekonomsko i državno povezivanje tzv. Republike Srpske i Republike Srpske Krajine. Iz tog razloga potpuno uništenje 5. korpusa i zauzimanje Bihaćkog okruga bio je glavni vojni i politički cilj tzv. V RS i V RSK. Ofanziva koja će označiti prekretnicu u odbrani Bihaća i koja će trajno obilježiti izvođenje uporne i odsudne odbrane Bihaća jeste ***februarska ofanziva 1994. godine***. Po broju angažiranih jedinica i MTS i po načinu na koji je planirana ova ofanziva je jedna od većih po širini, razmjeri i po cilju koji je postavljen pred jedinice tzv. V RS i V RSK. U pripremi i izvođenju angažirane su značajne snage:

- **2. krajiški korpus** (15. lpbr Bihać, 1. lpbr Drvar, 17. lpbr Ključ, 9. lpbr Grahovo, 3. lpbr Bosanski Petrovac, 11, lpbr Krupa na Uni (Bosanska Krupa).
- **1. krajiški korpus tzv. V RS** (1. lpbr Novi grad- Bosanski Novi).
- **39**. **banijski korpus tzv**. **V RSK** (33. lpbr Dvor na Uni, 24. lpbr Glina).
- **21. kordunski korpus tzv. V RSK** angažirao je snage dva bataljona,
- **15. lički korpus tzv. V RSK** sa dva bataljona.

Sredstva podrške bila su iz sastava brigadnih artiljerijskih grupa (BrAG) i korpusna artiljerijska grupa (KAG). U sastavu 2. krajiškog korpusa tzv. V RS od artiljerijskih oruđa bila je baterija topova 130 mm, baterija haubica 122 mm, baterija višecijevnih bacača raketa (VBR "Oganj"), baterija topova 155 mm, pridodata iz sastava 1. krajiškog korpusa tzv. V RS i jedan VBR "Plamen" te jedna mješovita baterija.

KOMANDA 15. pbr
Str.pov.br. 383-1
Dana, 24.o7.1994.

Operativna evidencija TMS
artiljerije,
d o s t a v l j a.-

KOMANDI 2.KRAJIŠKOG KORPUSA

Na osnovu vašeg akta str.pov.br. o3/1-84. od 2o.o7.1994.godine a u vezi dostavljanja podataka operativne evidencije TMS artiljerije trenutno stanje u našim jedinicama je slijedeće:

1. Baterija haubica 105 mm M 56

- Oruđa: 6 kom. (1 neispravno nedostaje panorama);
- Vozila: 3 kom. TAM 150 (1 neispravno.nedost.gumice na koč.cilindru)
- Sredstva veze: jedan RU2/2K i jedan telefon M63
- Sredstva za izviđanje i rad na VP i Os: Art.busola 2 kom, planšeta,snopar
- Stanje popunjenosti sa ljudstvom: Sleduje: 68; Ima: 57

2. Baterija minobacača 12o mm M 75

- Oruđa: 3 kom.
- Vozila: 2 kom. TAM 110
- Sredstva veze: jedan RU2/2K, dva telefona M 63
- Sredstva za izviđanje i rad na VP i Os: Art.durbin, Art.busola 2 kom., Planšeta.
- Stanje popunjenosti sa ljudstvom: Sleduje 68; Ima: 23

3. Baterija topova 76 mm M42 (ZIS); Bl M48

- Oruđa: 4 kom. M42 (ZIS) + 3 kom. Bl M48
- Vozila: 2 kom. Traktor
- Sredstva veze: dva RU2/2K, šest telefona M63
- Sredstva za izviđanje i rad na VP i Os: Art.durbin 3 kom. Art.busola 2 kom.
- Stanje popunjenosti sa ljudstvom: Sleduje 68; Ima 55.

Ostala pitanja vezana za ukupno stanje art.jedinica brigade biće dostavljena na zakazanoj analizi b/g o1.o8.1994.godine.

UZ/PS

Rađeno u 2 (dva) primjerka i
dostavljeno:
1.- Komandi 2.KK
2.- Nač.art.brigade

ZAMJENIK KOMANDANTA
major
Bojko Starčević

ВОЈНА ПОШТА 1994 ПЕТРОВАЦ

Operativna evidencija MTS artiljerije 15.pbr. tzv. V RS

Uništavanje kao posljedica artiljerijskog djelovanja tzv. V RS

Težište djelovanja ovih združenih snaga bilo je na Grmuško-srbljanskom platou i grabeškom dijelu ratišta, što je bio i glavni pravac napada, dok su napadi na ostalim dijelovima linija fronta imali zadatak vezivanje snaga 5. korpusa A R BiH.

U napadu na glavnom pravcu, tzv. V RS je glavne snage usmjerila pravcem Zaloški grabež–Spahići a pomoćne: duž Alibegovića kose i Hasinog vrha i Međugorska kosa–Jezerska Glavica. Na glavnom pravcu napada angažirane su snage jedne brigade sa ojačanjima, a na pomoćnom snage jačine dva bataljona. Posebno su bile angažirane specijalne jedinice policije. Cilj ove ofanzive bio je višestruk, počevši od razbijanja snaga 5. korpusa A R BiH na liniji fronta uz nanošenje gubitaka u živoj sili i izbijanje u rejon kanjona Une radi uništenje hidrocentale "HE Slapovi na Uni" u rejonu Kostela i presijecanje putne komunikacije Bihać–Cazin. Posebna poteškoća u izvođenju odbrane jedinice 5. korpusa A R BiH imale su zbog nedostatka municije. Zbog poznatog sukoba jedinica A R BiH i HVO na prostorima drugih dijelova R BiH, zračni most između Zagreba i Bihaća nije funkcionirao već nekoliko mjeseci, a time sve zalihe municije su bile potrošene. Drugi izvori za snabdijevanje nisu bili dostatni potrebama. U ovoj ofanzivi rezerve u skladištima i na borbenim

položajima praktično nisu postojale, nešto municije imali su borci na položajima. Prosječno borci 5. korpusa su imali manje od polovine borbenog kompleta (b/k)[237] po otpočinjanju ofanzive.

Ofanziva je otpočela 6. februara oko 07. 00 sati i trajala je do 28. februara 1994. godine. U kombinirano pješadijsko-oklopnom napadu na grabeškom dijelu fronta u zoni odgovornosti 501. bihaćke brigade 5. korpusa A R BiH jedinice 2. krajiškog korpusa tzv. V RS su uspjele izvršiti proboj linije odbrane u dubinu od 4-6 km. Proboj je izvršen na liniji: Mala Zečica–Cerik–Barakovac. U ovim prvim danima ofanzive snage 5. korpusa A R BiH pretrpjele su značajne gubitke, ali uz pomoć dijela jedinica iz drugih brigada zaustavljeno je daljnje napredovanje i omogućeno konsolidovanje i zauzimanje novih položaja. Konstantno su vršena napadna dejstva sve do 28. februara kada je zbog gubitaka i neostvarivanja zadanih ciljeva neprijatelj smanjio intenzitet borbenih djelovanja. Sa smanjivanjem intenziteta borbenih djelovanja duž čitave linije fronta pokušane su pojedinačne akcije na zauzimanju dominantnih položaja u rejonima Hasin vrh, Vršak, Alibegovića kosa, ali sa manjim uspjesima. Bilo je slučajeva da u toku jednog dana u napadima i protunapadima Hasin vrh prelazi nekoliko puta iz posjeda jednih u posjed drugih.

U periodu 6 -28. februara 1994. godine gubici u jedinicama 5. korpusa A R BiH bili su slijedeći:

- 61 poginuli,
- 389 lakše ranjenih,
- 133 teže ranjena.

Gubici jedinica tzv. V R S bili su "oko100 poginulih i tri - četiri puta više ranjenih." [238]

Nastavak ofanzivnih djelovanja slijedio je i tokom mjeseca marta 1994. godine ali sa manjim intenzitetom. Znajući značenje ovladavanja kanjonom Une i zauzimanje ili uništavanje hidrocentrale u Kostelima i presijecanje putne komunikacije Bihać–Cazin, komanda 5. korpusa A R BiH na ovom dijelu fronta angažirala je najelitnije jedinice i sve resurse kojima je u tom trenutku raspolagala. Ova ofanziva je izvođena u nepovoljnim meteouslovima, što je zbog nedostatka adekvatne odjeće

237 Borbeni komplet municije za automatsku pušku po normativima bivše JNA iznosio je 150 metaka.

238 Bejdo Felić, nav. dj., str. 177.

i obuće kod velikog broja boraca za posljedicu imalo smrzavanje. U toku ove ofanzive u prvim danima pokazana je izuzetna požrtvovanost i hrabrost pojedinaca i jedinica, izuzetna odlučnost i moral unatoč saznanjima o nedostatku municije. Jedinice su na položajima ostajale i preko trideset dana ili su sa jednog dijela prebacivane na drugi više puta, što je bio slučaj sa izviđačko-diverzantskim jedinicama. Posebno otežavajuću okolnost u odbrani Bihaćkog okruga u "februarskoj ofanzivi" predstavljaju istovremena dejstva snaga tzv. NO AP ZB na svim linijama dodira. Iako je snagama tzv. NO AP ZB ponuđena amnestija od strane Predsjedništva R BiH, oni je nisu prihvatili nego su nastavili svoju secesionističku politiku.

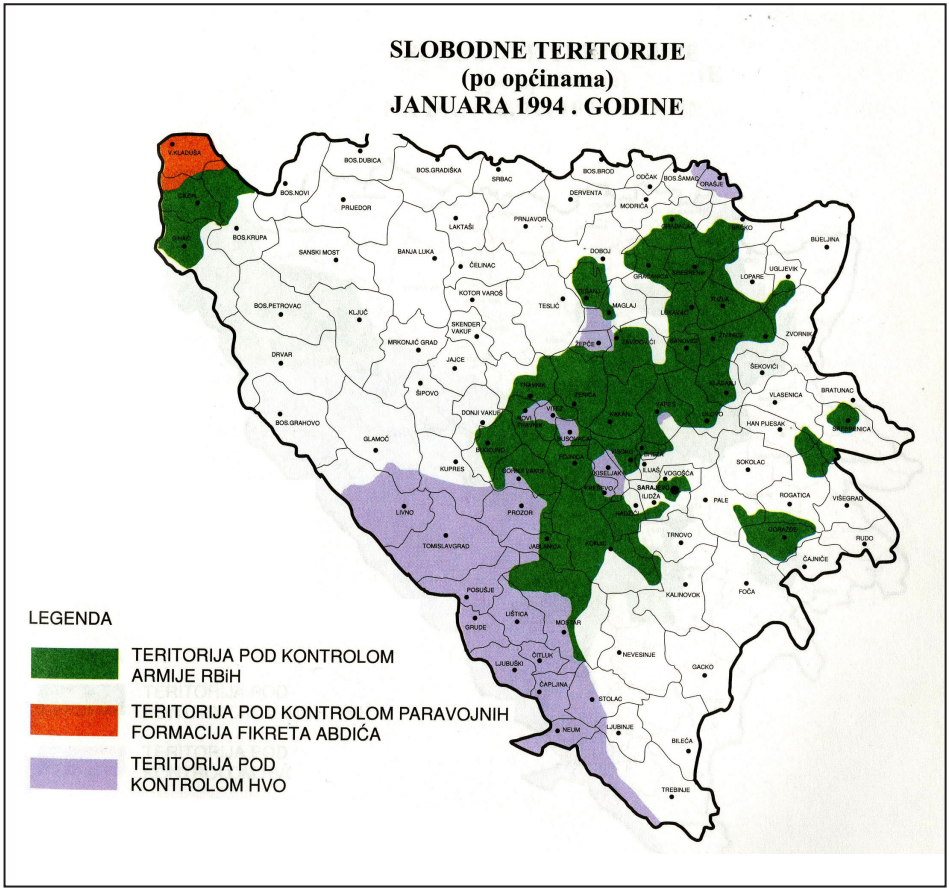

Slobodne teritorije po općinama januara 1994. godine

Na karti je prikazana slobodna teritorija po općinama gdje je vidljivo da je jedan dio Bihaćkog okruga pod kontrolom snaga tzv.NO AP ZB. U svakom slučaju bitno je naglasiti da su Srbi u tzv. SAO Krajini kontrolirali 25 % teritorija R Hrvatske a bosanski Srbi oko 70 % teritorija R BiH. U takvom odnosu vojnih snaga na terenu Srbi nisu prihvatali politička rješenja za okončanje rata u R BiH, iz razloga što su procjenjivali da će vojnički poraziti A R BiH. Sa takvim stavovima nije bilo izgleda za postizanje mira. Jedini način bio je promjena odnosa snaga na terenu u korist branilaca R BiH. Najslikovitije poruke Srba prenio je lord Robert Owen, predsjedavajući Kontakt grupe koji je jasno poručivao: ***Nemojte se nadati da ćete za zelenim stolom dobiti ono što niste kadri osvojiti na vojnom planu***. Upravo ovakvi stavovi dijela Međunarodne zajednice bila su motiv za još žešću agresiju na R BiH. Jer oni su samo priznavali faktičko stanje na vojnom polju.

Stanje na vojnom i političkom planu na prostoru Bihaća tokom 1994. godine predstavlja prekretnicu u odbrani ovog dijela R BiH. Ovo možemo tvrditi imajući u vidu činjenice da je ovaj prostor od aprila 1992. godine u potpunom okruženju, izložen konstantnim napadima na vojne i civilne ciljeve, nestašica hrane, vode,[239] energenata, MTS-a za potrebe vođenja rata, izdaja unutar vlastitog naroda i jedinica, pokretanje nekoliko ofanziva velikih razmjera i velikim snagama, pobjeda nad snagama tzv. NO AP ZB.

O namjerama i snagama koje su napadale prostor Bihaća najbolje ilustrira borbeno naređenje Glavnog štaba tzv. V RS str. pov.br. 02/2-74 od 2. jula 1994. godine poslanog komandi 1 i 2. kk i na znanje SVK (Srpskoj Vojsci Krajine) gdje u tačci 2 stoji: Na osnovu sporazuma između Vojske Jugoslavije, Vojske Republike Srpske, Srpske vojske Krajine i Oružanih snaga AP Zapadna Bosna i direktive br. 6 VK ORS RS od 11.11.1993. i dogovora postignutog 24.06.1994. godine u Vojniću između predstavnika VJ, VRS SVK i predstavnika APZB, vojska RS ima zadatak da počev od 10.07.1994. godine pređe u ofanzivna dejstva ka reci Uni, vezuje što jače snage 5. korpusa tzv. ABiH, izbije na desnu obalu Une i time omogući realizaciju planova OS APZB za potpuno ovladavanje

239 Jedan period od otpočinjanja neprijateljske ofanzive pod nazivom "Jutro" u novembru 1994. godine zauzeto je izvorište pitke vode Klokot sa kojeg se napajao grad Bihać. Zauzimanjem ovog vodoobjekta grad je ostao bez vode pa se voda u gradski vodovod pumpala iz rijeke Une. Ovakav način vodosnabdijevanja dodatno je otežalo ionako tešku zdravstvenu situaciju. Rezervoar Klokot je stavljen u funkciju tek po oslobađanju dijela podplješevičkog platoa 14. januara 1995.godine.

prostorom Cazinske krajine. U tačci 3 dalje se nastavlja: "Srpska vojska Krajine je prihvatila obavezu da bočnim snagama sa Banije i Korduna nanosi gubitke i razvlači snage 5. korpusa tzv. ABiH. Isto tako, SVK je preuzela obavezu da blokira sve švercerske kanale (4 kanala) preko kojih se 5.k tzv ABiH snabdeva naoružanjem i vojnom opremom kao i da pruži celokupnu vatrenu podršku OS APZB. Oružane snage APZB su preuzele obavezu da do 10. jula 1994. godine (pripremni period) i izbiju na liniju:reka Mutnica-selo Ćoralići a zatim da u sadejstvu sa VRS i SVK ovladaju Cazinom i Bužimom, spoje se sa snagama 2. kk / Krajiški korpus/ na reci Uni i blokiraju Bihać. U potpisu ovog borbenog naređenja je zamjenik komandanta tzv. V RS general-potpukovnik Manojlo Milovanović. Iz ovoga se može zaključiti da je Bihać imao ključnu ulogu za realizaciju zacrtanih vojnih ciljeva Beograda. Ovo također jasno i nedvojbeno ukazuje na učešće VJ u agresiju na R BiH.

Jedinice 5. korpusa A R BiH su 25. oktobra 1994. godine u 07. 00 sati oslobodile zloglasnu kasarnu Grabež, a 28. oktobra 1994. godine oslobodile su Kulen-Vakuf. Koliko su ovi vojnički uspjesi 5.korpusa A R BiH bili značajni govore aktivnosti koje su preduzele jedinice tzv. V RS i V RSK. U aktu Glavnog štaba V RS str. pov.br. 02/2-140 od 27.10.1994. godine upućenog Vrhovnoj komandi OS RSK i Glavnom štabu V RSK za pomoć u saniranju stanja u "drvarskoj krajini" između ostalog stoji: "Namere zajedničkog neprijatelja da koordiniranim dejstvima sa j/i i s/z raseku z/o 2.kk i time fizički odvoje Republiku Srpsku Krajinu od Republike Srpske. Molimo da shvatite da su ovo najkritičniji momenti u ovom ratu za Srbe zapadno od Drine. Molimo vas da snagama vašeg ličkog, kordunaškog i banijskog korpusa izvršite pritisak sa polukružne osnovice na prostor Cazinske krajine, tj. na snage 5. Korpusa tzv. ABiH. Zahvaljujemo na pomoći koju ste nam do sad ukazali upućivanjem jedinica na ugrožene prostore i ličnom prisustvu predsednika Martića i komandanata GŠ SVK na ugroženim područjima dana 27.10.1994. godine."[240] Iz ovog dokumenta vidljiva je potpuna saradnja jedinica tzv VRS i V RSK ali i učešće najviših zvaničnika dviju paradržavnih tvorevina.

Poslije višednevnih borbi jedinice 2. krajiškog korpusa tzv. V RS, zahvaljujući pojačanjima iz 1. krajiškog korpusa, tzv. V RS, jedinica MUP,

240 Akt GŠ V RS str. pov. br. 02/2-140 od 27.10.1994. godine potpisao je general-potpukovnik Manojlo Milovanović, zamjenik komandanta tzv. V RS.

jedinicama tzv. V RSK zaustavile su napredovanja jedinica 5. korpusa A R BiH i konsolidovali odbranu.

Konsolidacijom pojedinih pravaca i dovođenjem svježih snaga jedinice tzv. V RS su prisilile jedinice 5. korpusa na izvođenje odbrane, a na nekim dijelovima i izvođenje odsudne odbrane. Početkom izvođenja odbrane otpočela je protuofanziva združenih snaga tzv. V RS i V RSK koje su brojale "25.000 ljudi"[241] i kojima je komandovao Načelnik štaba tzv. V RS general Milovanović. "U decembru 1994. godine protiv 5. korpusa bilo je angažirano 6.638 vojnika iz Srpske vojske Krajine."[242]

U ovom periodu borbe za sigurnu zonu UN-a Bihać postaju ključne i one su odredile ishod rata kako u R BiH tako i u R Hrvatskoj. Padom sigurne zone UN-a Bihać i uništenjem 5. korpusa A R BiH direktno bi utjecali na stanje na liniji razgraničenja HV (Hrvatske vojske) i tzv. V RSK. Poseban utjecaj odnosio bi se na "vitalne logističke pravce koji su vodili preko Karlovca i Maslenice prema jugu Hrvatske. Hrvatska vojska time bi se našla u vrlo teškoj situaciji. Zapravo, padom Bihaća Republika Hrvatska našla bi se u potpuno izgubljenoj vojničkoj poziciji, a pregovori na razini Kontaktne skupine jednostavno više ne bi imali nikakvog smisla. Dakako, bez uspješno okončane Prve bihaćke krize i sprječavanja pada Bihaća krajem 1994. godine, ne bi bilo ni "Bljeska" ni "Oluje" 1995. godine."[243] Značaj odbrane Bihaćkog okruga imao je ključnu ulogu u planiranju oslobađanja privremeno okupiranog teritorija R Hrvatske. Koliki je bio značaj odbrane Bihaća svjedoče izjave brojni političkih i vojnih predstavnika R Hrvatske. "...s vojničkog aspekta Bihać je krajem 1994. godine bio ključ ratne krize na prostorima bivše države. Nakon pada Bihaća Hrvatska bi izuzetno teško uspostavila ozbiljnu vojničku ali i političku ravnotežu, i bila bi jednostavno prisiljena prihvatiti gotovo sve uvjete Martića, Karadžića i Mladića."[244]

241 Bejdo Felić, nav. dj., str. 292.

242 Milisav Sekulić, *Knin je pao u Beogradu*, Nidda Verlag GmbH, Bad Vilbel, 2000, str. 91.

243 Davor Marijan, *Oluja*, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Tiskara Rim, Zagreb, 2007, str. 234.

244 Isto, str. 241.

Uništavanje kao posljedica artiljerijskog djelovanja tzv. V RS

Ovdje treba istaknuti činjenicu da su konsolidovane jedinice tzv. NO AP ZB (koje su po po oslobađanju Velike Kladuše od strane jedinica 5. korpusa prebjegle na prostore tzv. SAO Krajine), 8. novembra 1994. godine zajedno sa jedinicama tzv. V RSK izvršile napad i djelimično ušle u Veliku Kladušu što je dodatno usložilo i onako tešku situaciju. Borbe su vođene duž čitave linije fronta i uprkos nepovoljnim uvjetima za izvođenje odbrane, jedinice 5. korpusa uspjevale su usporiti tempo napada i konsolidovati svoje redove za izvođenje naređene odsudne

odbrane. Kritična faza za odbranu Bihaća nastupila je od 20. novembra kada su jedinice tzv. V RS i tzv. VRSK u sadejstvu sa snagama tzv. NO AP ZB izbile na liniju Izačić–Vedro Polje–Žegar–Debeljača (tt. 446)–raskrsnica ulaza u Privilicu–Orljani–kasarna Grabež–Mali Kosić–Alibegovića kosa–Uzelčeva glavica–Gornji Brkići. O namjerama i ciljevima napada na sigurnu zonu UN-a Bihać najbolje ilustriraju podaci iz ratnog dnevnika Glavnog štaba tzv. V RS. U ratnom dnevniku za 4 i 5. decembar 1994. godine od 2. piše: " U rejonu Bihaća snage 5. K (Muslimani) i pored uređenih položaja i uporne odbrane prilaze gradu teško kontrolišu. Snage 2.KK uspele su zauzeti Vedro Polje sa svim postrojenjima "Krajinaputevi", sprečavaju dovod vode gradu iz izvora Klokot." Važno je napomenuti radi ilustracije jačine i snage da su jedinice tzv. V RS i V RSK koristile sva raspoloživa sredstva počevši od artiljerije, avijacije, helikopterskih desanta, raketa tipa VOLHOV i LUNA i zabranjenih sredstava.[245] Dnevno je na položaje branilaca ispaljivano između 6-9.000 komada različitih projektila. Izvođenjem operacije "Jutro-94"snage tzv. V RS i V RSK došle su nadomak Bihaća[246] i otpočeli su završne operacije za zauzimanje Bihaća. Upornom i odsudnom odbranom koja je trajala preko 40 dana jedinice 5. korpusa A R BiH uspjele su zaustaviti daljna napredovnja. Radi ilustracije o angažiranosti materijalnih resursa u napadima na zaštićenu zonu UN-a Bihać u materijalu za sjednicu Vrhovnog savjeta odbrane tzv. RSK 16. decembra 1994. godine navedeni su podaci o utrošku i potrebama tzv. V RSK u napadima na Bihać.

U izvještaju stoji: "Planirana operacija "Vojnički poraz 5.K" je veoma složena, u vojničkom smislu, i zahteva veliku količinu materijalnih sredstava. Od materijalnih resursa do sada smo utrošili preko 6 miliona raznih ubojnih sredstava, od čega:

- šest miliona metaka pešadijske municije i sredstava za PoD (pr. autora protuoklopna dejstva);
- 24.000 raznih mina za minobacače;

245 U izvođenju napada u rejonu Drenovog tijesna dejstvovano je artiljerijskim projektilima koji su bili punjeni bojnim otrovima tipa suzavac. Međutim, zahvaljujući povoljnom pravcu vjetra ovi bojni otrovi su imali mali efekat jer su nošeni vjetrom otišli u suprotnom smjeru.

246 Borbe su vođene u prigradskim i nekim gradskim dijelovima. Tako su vođene borbe 500 m od bolnice Bihać u kojoj se nalazio velik broj ranjenih i oboljelih. Samo u ovom periodu od raznih slučajeva zaraznih oboljenja registrirano 50 oboljelih od hepatitisa, 42 od enterocolitisa, 22 slučaja varicella, 10 slučajeva TBC što je navedeno u Izvještaju Okružnog sekreterijata za društvene djelatnosti br. 07-SL.96-94 od 14.12.1994. godine

- 11.300 artiljerijskih granata;
- 4.700 granata za tenkovske topove;
- 110.000 zrna PA municije i
- 183 rakete.

Za završetak operacije potrebno je nabaviti municiju, pa da 5.K bude definitivno vojnički poražen za dva meseca, i to:

- za pešadijsko naoružanje 9.055. 314 kom.
- mina za MB 36.059 kom.
- za topove i haubice 16. 964 kom.
- za tenkove i SO 7.191 kom.
- za PA naoružanje 164.022 kom., i
- raketa 275 kom.

Samo pripadnicima AP ZB dali smo 7.260 cevi raznog pešadijskog naoružanja..." Ovi podaci najbolje ilustriraju intenzitet vođenih borbi i težinu situacije u i oko sigurne zone UN-a Bihać. Radi ilustracije težine situacije u kojoj se nalazio Bihaćki okrug govore podaci iz pisma str. pov. broj: 02/7804-1 od 13.12.1994. godine komande 5. korpusa A R BiH upućenog Predsjedniku Predsjedništva R BiH u kojem se kaže "na području Bihaća (Okruga) u posljednjih mjesec i pol dana palo je oko milion razornih projektila kalibra 40 mm do 155 mm po prvim linijama odbrane i naseljenim mjestima."[247] Izuzetno teška humanitarno-zdravstvena situacija na prostoru Bihaćkog okruga ogledala se u tome što je velik broj poginulih i ranjenih, velik broj psiho-traumatiziranih tako da je bila prisutna epidemija psihičkih poremećaja psihosomatskog tipa, nedostatak hrane, vode, lijekova, struje, energenata, zavojnog materijala. Kao prilog navedenom idu i podaci "poginulo je 520 stanovnika od toga 166 djece, teže ranjeno skoro 1.500, od toga 248 djece, lakše ranjeno 2.370, od toga 422 djece, u posljednja tri mjeseca umrlo je 28 porodilja i 63 novorođenčadi ili dojenčadi."[248]

247 Bejdo Felić, nav. dj., str. 411.

248 Isto, str. 412.

Uništavanje kao posljedica artiljerijskog djelovanja tzv. V RS

Koliko je bila teška situacija na prostoru sigurne zone UN-a Bihać govori i izvještaj američke ambasadorice pri UN-u gospođe Madeleine Albright Vijeću sigurnosti 29. novembra 1994. godine u kojem između ostalog piše: *Bosanski Srbi su ti koji su započeli rat, oni su i ti koji jedini odbijaju Plan Kontakt grupe o prekidu sukoba. Podršku Karadžićevoj i Mladićevoj agresiji na UN-ovu zaštićenu zonu Bihać daju i Srbi iz tzv. Krajine koji nesmetano napadaju suvereni teritorij Bosne i Hercegovine ignorirajući međunarodno priznatu granicu između RH i BiH. Takvo ponašanje koje je usmjereno na povezivanje i objedinjavanje područja koje drže Srbi iz tzv. Krajine sa područjima koje kontroliraju bosanski Srbi može potpaliti i širi Balkanski rat.* Nastavljajući u izvještaju je posebno naglašeno: *Činjenica je kako se napadi na UN-ovu zaštićenu zonu Bihaća provode s aerodroma Udbina u Hrvatskoj, koji kontroliraju pobunjeni Srbi. Sve to predstavlja veliku sigurnosnu prijetnju snagama UNPROFOR-a na terenu, a uzrokovalo je ogromne civilne žrtve u Bihaćkom džepu. Vlada SAD zbog toga misli da takva vrsta agresije zahtijeva primjerene vojne reakcije od strane NATO-a.*

Izvještaj generala Hugesa, direktora američke vojno-obavještajne agencije o situaciji u Bihaću prilikom susreta sa hrvatskim izlaslanstvom, Pentagon (Washington) 29. novembar 1994. godine[249]

U pokušajima uništenja 5. korpusa A R BiH jedinice tzv. V RS i V RSK su posebno koristile različite propagandno-psihološke radnje i postupke kako bi pokolebali branioce Bihaća. Medijskom propagandom, upadom u radio vezu pripadnika 5. korpusa, širenjem različitih dezinformacija o predaji određenih jedinica, prelasku određenih oficira i komandanata na stranu agresora željeli su umanjiti odbrambene sposobnosti pripadnika 5. korpusa. U dnevnoj informaciji komande 2. krajiškog korpusa tzv. V RS str.pov. br. 13-487 od 27. novembra 1994. godine stoji: "Uprkos ultimatumu komande snaga VRS na Bihaćkom ratištu upućenog muslimanima da se predaju, sinoć do 20,00 časova. njihov uzaludni otpor se nastavlja bez ikakvih izgleda na uspjeh. Čak je i komandant snaga Unprofora u BiH general Majkl Rouz izjavio da Ujedinjene nacije i NATO neće vojno intervenisati u borbama u Bihaću, osim u slučaju ako budu ugroženi civilno stanovništvo i pripadnici

249 Slika preuzeta iz knjige Davor Marijan, *Oluja*, nav. dj., str. 237.

Unprofora, odnosno da muslimanska vlada u Sarajevu treba da se oslobodi iluzija u tom smislu."[250]

REGIONALNA BOLNICA BIHAĆ
KIRURŠKA SLUŽBA
BIHAĆ 2.8.199[illegible].god.

PREDMET: SPISAK CIVILNIH ŽRTAVA RATA SA PODRUČJA USK-a USLIJED GRANATIRANJA OD STRANE SRPSKOG AGRESORA

A- U preiodu od 1.9.-2o.9.1994.god.

1. Alagić Zulejjha (Husein) rodj. 1925-Cazin br. prot. 679o Mb 8841
Dg: V lnus explosivum abdominis.

2.Kovačević Elvir (Abid) rodj. 1979 br. prot 68o2, Mb. 8854
Dg: Vulnus explosivum thoracis

3.Šomić Šerif (Hamdija) rodj 1982, Bužim br. prot 68o3, Mb 8859
Dg: Vulnus explosivum abdominis.
4. Hasić Zineta rodj 1952- Bužim br. prot 68o4 , Mb 8857
Dg: Vulnus explosivum capitis penetrans
5.Dizdarević Ahmet (Mehmed) rodj 1948 Bužim- br. prot 681o? Mb 8863
Dg: Vulnus explosivum abdominis
6.Šehinović Razija (Ibrahim) rodj1948 Bužim, br. prot 6814, Mb 8874
Dg: Vulnus explosivum cruris sin. Fractura cruris sin.
7. Mulalić Safija (Mehmed) rodj 1959 Bužim , br prot 6815, Mb 8875
Dg: Vulnus explosivum abdominis
8. Huseinović Samir (Omer) rodj 1981 Bihać br. prot 688o [redacted]
9.Ćevenović Alija V. Kleduše br. prot 6986
Dg: Vulnus explosivum capitis.
lo.Delanović Nasibe rodj 1957 br. prot 6987, V. Kleduše
Dg: Vulnus explosivum capitis, thoracis et ext.
11.Seferagić Fikret, Bihać, br. prot 7@o9
Dg: Vulnus explosivu m capitis.
12. Vojić Muris (Bećir) rodj 1974 Bihać, br. prot 7olo
Dg: Vulnus explosivu m capits.
13. Alagić Jasmin (Fehim) Bihać br. prot 7ol6 Mb 97o7
Dg: Vulnus explosivum capitis.
14. Abdihodžić Kemal rodj. 1978 Bihać br. 7ol7, Mb 9o99
Dg: Vulnus explosivum thoracis et abdominis penetrans.
15. Zirić Zlaten (Ejub) rodj1 1974 Bihać, br. prot 7ol8
Dg: Vulnus explosivum capitis.
16. Memagić Mirsad (Omer) rodj 1968, br. prot 7ol9
Dg: Vulnus explosivum dorsi

250 Dnevna informacija komande 2. krajiškog korpusa 13-487 od 27. novembra 1994. godine koju je potpisao Pomoćnik komandanta 2. krajiškog korpusa za MVPP pukovnik Marko Galić.

17. Bišćević Amir (Ismet) rodj. 1974, br. prot 7o2o , Mb 91o1 Bihać
Dg: Vulnus explosivum cubitis dex. Fractura humeri dex.
18. Zjakić Rešim (Munib) rodj. 1977, br. prot 7o11, Mb 9o73
Dg: Vulnus explosivum capitis.
19. Delić Aladin(Hasan) rodj 1968 Bihać, br. prot 7o12, Mb 9o98
Dg: Vulnus explosivum capitis.
2o. Omanović Samanda (Faruk) rodj 198o, Bihać, Br. prot 7o13, Mb9o95
Dg: Vulnus explosivum capitis.
21. Čavkić Suad (Sadik) rodj 1969, Bihać, B[illegible]. prot 7o14, Mb 9o96
Dg: Vulnus explosivum capitis et colli.
22. Keškinović Ajiše rodj 1937, Bihać, br. prot 7o15 , Mb 9[illegible]oo
Dg: Vulnus explosivum thoracis dex. penetrans.
23. Keškinović Hasan (Husein) 1928 Bihać Bihać, br. pr 7o21
Dg: Vulnus explosivum antebrachii dex.
24. Keškinović Halida (Halid) 1967, br. prot 7o22
Dg: Vulnus explosivum antebrachii dex.
25. Dupanović Asim Bihać, br. prot 7o24, exitus letalis.
26. Tutić Muharem (Dedo) 197o, Bihać br. prot 7o25,
Dg: Vulnus explosivum capitis.
27. Oračević Mirsad, Bihać, br. prot 7o28, Mb. 91o4
Dg: Vulnus explosivum capitis.
28. Mašinović Mildana(Fehim) 1974, Bihać. br. prot 7o29, Mb 91o5
Dg: Vulnus explosivum capitis.
29. Lipovača Admira (Firduz) 1973 Bihać br. prot 7o3o
Dg: Vulnus explosivum capitis.
3o. Bosnić Fatima (Muhamed) rodj. 1926 Bihać br. prot 7o78, mb 916o
Dg: Vulnus explosivum cruris sin.
31. Midžić Sejdo (Muho) rodj1 1924 Bihać , br. prot 7o79 , Mb 9159
Dg: Vulnus explosivum omeris dex. Fractura humeri dex.
32. Duraković Safet rodj 1977, B. [illegible]rupa br. prt 7o83, Mb 9165
Dg: Vulnus explosivum abdominis.
33. Havić Handžin (Hazim) rodj 194o Pokoj, br. prot 7169,
Dg: Vulnus explosivum auriculae sin.
34. Ružnić Husein (Juso) rodj 1945, T. [illegible]aštela, br. prot 7182, mb 9292
Dg: Vulnus explosivum pedis sin.
35. Mustafić Suada (Hamdija) rodj 1977 B. [illegible]toka br. prot 7187, mb 9298
Dg: Vulnus explosivum thoracis et abdominos penetrans.

36. Hodžić Fuad (Muharem) rodj 1959 Bihać, br. prot 7226
Dg: Vulnus sclopetarium manus dex.
37. Mujagić Zijad rodj 1989, br. prot 7249, Čaglica V. "laduše
Dg: Vulnus explosivum abdominis.

B. U periodu od 3o.1o-31.12.1994.god.

1. Šehić Asmira (Mujo) rodj. 1961 Bihać, br. protlo963
Dg: Vulnus explosivum multiplices. Corpus alienum metalicum.
2. Šehić Sadeta rodj. 193o, Bihać, br. prot lo968
Dg: Vulnus explosivum nassi et reg. nuchae et pedis dex.
Corpus alienum metalicum reg. nuchae persistens. Deffectus apitis nassi.
3. Lonić Mustafe Fehim rodj, 1941 br. prot lo968
Dg: Vulnus explosivum coxae. Corpus alienum metalicum persistens.
4. Demirović "ehmeda Jusuf br. prot lo969
Dg: Vulnus explosivum glutei sin. femoris dex. et cruris dex.
5. Kurtović Ahmeta Edina rodj 1974 Bihać, br. prot lo97o
Dg: Vulnus explosivum femoris sin. Corpus alienum metalicum.
6. Kurtović Bege Arif rodj 1979 Bihać br. prot lo972
Dg: Vulnus sclopetarium cubiti dex. Globus persistens.
7. Halilagić Atifa Esef rodj 1943 br. prot lo974 Mb. 12821
Dg: Vulnus explosivum capitis. Corpus alienum me5alicum persistens
Contusio capitis.
8. Zulić Nermina Bihać br. prot lol49 Mb 1215o
Dg: Vulnus explosivum capitis.
9. Sefić Narcisa rodj 1944 Bihać br. prot lo212,
Dg: Sy eir blast.
lo. Muhamedagić Mahmut rodj 193o Bihać br. prot lo266 Mb 12323
Dg: Vulnus sclopetarium capitis.
11. Čehajić Medim rodj 1965 Biha Klokot br. prot lo465
Dg: Sy eir blast.
12. Ikotić Suljeman (Muhamed) rodj 1957 Klokot-Bihać br. prot lo499
Dg: Sy eir blast
13. Rekić Ajka (Zule) rodj 191o T. "aštela br. prot lo51o
Dg: Vulnus explosivum omeris sin.
14. Treić Idriz (Redžo) rodj. 1932 Paperi -Bihać brš protlo573 mbl2495
Dg: Vulnus explosivum abdominis.
15. Rekić Hazim (Derviš) rodj 1933 , "rekunje- Bihaćbr. prot lo59o mbl251
Dg: Vulnus explosivum abdominis.
16. Alivuk Zlata rodj. 1971 Bihać, br. prot lo596
Dg: Vulnus explosivum omeris sin.
17. Hrn ica Ilijaz

17. Hrnjica Ilijaz rodj 1978 Bihać br. prot 1o598 , Mb 12516
Dg: Vulnus explosivum cruris sin.
18. Rekanović Murat (oMustafa) rodj 1951 Bihać, br. prot1o643
Dg: Vulnus sclopetarium capitis.
19. Mlinarić Marko rodj 1926 Bihać br. prot 1o658 Mb 12556
Dg: Vulnus explosivum brachii dex. laesio a. brachialis dex.
2o. Dervišević Admir (Jelaga) 1977 Bihać, br. prot 1o81o
Dg: Vulnus explosivum cruris dex.
21. Bajrić Samira (Smail) rodj. 1976 br. prot 1o814, mb. 12665
Dg: Vulnus explosivum corporis multiplices
22ž Hodžić Muhamed (Mustafa) 1977 Jezerski br. prot 1o881 mb 12669
Dg: Fractura explosiva cruris sin.
23. Melkić Damir (Abid) 1976, br. prot 1o849, mb. 127o5
Dg: Fractura explosiva humeri dex.
24. Behić Senija(Husein) 1968, V. Kladuša, br. prot 1o85o, Mb 127o4
Dg: Vulnus explosivum abdominis.
25. Balić Zlata (Smail) 1958 Luke- Bihać, br. prot 1o679, mb.
Dg: Vulnus explosivum cruris sin.
26. Mustedanagić Omer (Alija) rodj 1931 Rajnovacbr. prot 1o682, mb12537
Dg: Fractura explosiva femoris dex.
27. Felić Ema (Sead) 1989 Gata, br. prot 1o759, mb.1264o
Dg: Vulnus explosivum capitis et thoracis.
28. Grgić Željko (Franjo) 1981 Bihać br. prot 1o79o, mb.12652
Dg: Vulnus explosivum genus sin.
29. Miljković Minka (Hasan) 1932 V. Kladuša , br. prot 1o794, mb.12654
Dg: Fractura sclopetaria femoris dex.
3o. Keškić Huse (Šabo) rodj 1929 Gata br. prot 1o88o, mb 12729
Dg: Vulnus sclopetarium femoris dex.
31. Sušić Dedo (Abro) 1936 Izačić, Bihać br. prot 1o882
Dg: Vulnus explosivum femoris dex.
32. Husanović Halima (Mehmed) 1939 B. Grupa br. prot 1o89o
Dg: Vulnus ~~explosivum~~ sclopetarium abdominis
33. Hadžić Aida (Rifet) 1967 br. prot 1o937 Bihać
Dg: Vulnus explosivum tegmenti abdominis.
34. Babić Senija(Meho) 1961 Bihać br. prot 1o952, mb 128o5
Dg: Vulnus explosivum glutei dex.

REGIONALNA BOLNICA BIHAĆ KIRURSKA SLUŽBA

dr. Gačo Sead
Dr Sead Gačo
doktor medicine

Spisak civilnih žrtava za period 1-20.09.1994. godine

Prostor Bihaćkog okruga 26-28. decembra 1994. godine posjetio je komandant UNPROFOR-a za BiH general Majkl Rouz i član Predsjedništva R BiH Ejup Ganić. Posebno je zapažena ova posjeta po optužbama koje je general Rouz izrekao na račun branioca Bihaćkog okruga. Naime, on je optužio 5. korpus A R BiH da sigurnu zonu Bihać koristi za upade na prostore UNPA područja i napade na Srbe, predložio je demilitarizaciju Bihaćkog okruga. Šta je Rouz želio postići optužujući 5. korpus, da li je ova optužba bila alibi za nastavak srpskih napada ili nešto drugo, zasigurno ima prostora za traženje odgovora. Na stavove generala Rouza reagirao je dr. Ejup Ganić i tom prilikom rekao: "Naša vlada ne može prihvatiti demilitarizaciju Bihaća, Armija Republike BiH mora ostati u Bihaću kako bi štitila taj grad i stanovništvo Okruga."[251]

U ovoj ofanzivi su korištena sva sredstva i prvi put od početka rata prostor Bihaćkog okruga je bio najugroženiji. Vođene su odsudne borbe na prilazima Bihaću, a u pojedinim dijelovima grada i ulične borbe.

Artiljerijsko djelovanje po centru Bihaća

251 Izjava data 27.12.1994. godine stranim novinarima nakon razgovora sa generalom Rouzom. Član Predsjedništva R BiH Ejup Ganić je ovom prilikom rekao: *Da se prije potpisivanja sporazuma o prekidu neprijateljstava, jedinice bosanskih Srba i Srba iz okupiranih hrvatskih područja povuku iz zaštićene zone Bihać te da odmah prestanu sa napadima na Bihać, te da se osigura djelotvoran nadzor državne granice kako bi spriječili dotur MTS i jedinica iz susjednih država.*

Koliki je bio intenzitet borbenih djelovanja u 1994. godini najbolje pokazuju gubici u jedinicama 5. korpusa A R BiH i među civilnim stanovništvom Bihaćkog okruga. Ovi gubici su znatno veći u odnosu na prethodne dvije ratne godine.

Ukupan broj poginulih boraca i starješina u 1994. godini iznosi je 1.041 od toga 56 oficira, 76 podoficira i ostalo vojnici. Najveći broj poginulih je: julu 107, novembru 294 i u decembru 187 boraca i starješina.

Ukupan broj ranjenih je 7.371, od čega je teško ranjenih 2.102, a lakše ranjenih je 5.269 boraca i starješina. Starosna struktura ranjenih po godinama izgleda ovako:

- do 25 godina starosti…….. 3378 boraca i starješina,
- od 26 do 35 godina starosti…… 2988 boraca i starješina,
- preko 35 godina je …… 974 boraca i strješina.

Ako bi željeli rezimirati i dati zaključke o izvedenim borbenim djelovanjima u 1994. godini možemo reći:

- da je ovo godina po intenzitetu izvođenja borbenih djelovanja i angažiranim potencijalima tzv. V RS i V RSK najteža godina do sada za stanovništvo Bihaća i Bihaćkog okruga (izvedene tri velike ofanzive tzv. V RS i V RSK),
- iscrpljene su sve rezerve u hrani i MTS, stanovništvo je izloženo nedostatku hrane, vode, lijekova snabdijevanje iz zraka neredovno i nedostatno, zabranjen je prolazak konvojima sa hranom od strane snaga tzv. NO AP ZB,
- 5. korpus je imao najveće gubitke do sada, bilo da se radi o poginulim bilo o ranjenim,
- najveći broj poginulih i ranjenih civila a posebno djece,
- u operaciji "Sloboda - 94" oslobođena Velika Kladuša i razbijene snage tzv. NO AP ZB,
- potpisano primirje nije važilo jedino na ovom dijelu ratišta,
- pred očima svjetske javnosti prenošena je sva drama koja se dešavala na Bihaćkom okrugu (nekoliko poznatih televizijskih kuća bilježilo je dešavanja na ovom dijelu ratišta R BIH kao što su CNN, SKY NEWS, ROYTER, i drugi mediji).

IV.4. Deblokada Bihaća

Ratna dešavanja u 1995. godini dovela su do raspleta krize na prostorima R BiH. Ova godina je u prvoj polovini bila godina odbrambenih dejstava jedinica 5. korpusa, a u drugom dijelu godina napadnih borbenih dejstava. U ovoj godini zaustavljen je rat i postignut Dejtonski mirovni sporazum. Sagledavajući borbena djelovanja hronološki, moramo krenuti od prvih januarskih dana 1995. godine. Početak januara 1995. godine karakterističan je po granatiranjima linija odbrane, gradova i naseljenih mjesta i prestankom pješadijskih napada. Naselja koje su privremeno zauzele jedinice tzv. V RS i V RSK su temeljito opljačkale, spalile i potpuno devastirale. U informaciji Komande 15. lake pješadijske brigade tzv. V RSK pov.br.2 od 6. januara 1995. godine u tačci 4 stoji:" Vezano za omogućavanje odvoženja preostalog prikupljenog pokućstva za porodice boraca, obezbedićemo preko opštine, jer je to u njihovoj nadležnosti, da se odveze preostali dio i to samo ono što se odnosi na pokućstvo, u prvom redu šporeti na drva, kauči, posteljina, posuđe i druge stvari iz domena pokućstva, dok vožnja mašina, priključaka i drugih stvari van pokućstva neće se dozvoliti. Dozvoliće se da po jedan borac iz voda bude u pratnji stvari, da bi iste stigle na pravu adresu."[252] U noći 13/14. januar 1995. godine, u akciji koju su izvele jedinice 501. bihaćke brigade, oslobođen je rezervoar Klokot i Bihać je ponovo bio opskrbljen vodom. Presijecanjem komunikacije Željava–Vedro Polje natjeralo je neprijatelja na povlačenje iz bihaćkog prigradskog naselja Vedro Polje, koje je prethodno temeljito opljačkano i zapaljeno od strane pripadnika tzv. V RS i V RSK. Nastavak borbenih djelovanja, prije svega na bihaćkom ratištu rezultirao je akcijom od 12. februara 1995. godine kada su u potpunosti oslobođena naselja Žegar, Zavalje, Skočaj, Sokolac i Debeljača (tt. 416, 572). Ovom akcijom linije fronta značajno su pomjerene od grada (sa ranijih linija jedinice 2. krajiškog korpusa tzv. V RS su snajperskom vatrom mogle dejstvovati po samom središtu grada. Prilikom oslobađanja Vedrog Polja i podplješevičkog platoa u naselju Vedro Polje ispred kuća su bile stvari na kojima je pisalo za koga iz koje jedinice tzv. V RSK treba voziti opljačkane stvari. Međutim, oslobodilačkim akcijama 5. korpusa A RBiH osujećene su ove pljačkaške namjere koje su u suprotnosti sa Ženevskim konvencijama.

252 Informaciji Komande 15. lake pješadijske brigade tzv. V RSK pov.br.2 od 6. januara 1995. godine .

РЕПУБЛИКА СРПСКА
ОПШТИНА БИХАЋ
ОПШТИНСКИ ОДБОР "СДС" (СЗ) БИХАЋ

Дана, 19. 01. 1995. г.

ПРЕДСЈЕДНИКУ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ
- Господину др Радовану Караџићу -

Поштовани господине предсједниче!

Дана 18. 01. 1995. године добили смо од Вас писмо стр.пов.број: 01-121-1/95, у којем наводите да смо на Ратном Предсједништву донијели одлуку о припремању народа за евакуацију.

Изненађени смо и запрепаштени да овакву дезинформацију Вама достави надлежни орган II К.К.. Никакву одлуку о исељавању становништва нисмо донијели.

Као да се одговорност за губитак територије жели свалити на органе општине. Несхватљиво је да органи безбједности нису пронашли ни једног растурача разних дезинформација, већ су и они приступили њиховом Фабриковању и растурању.

Сматрамо да оваквим радом и многим изјавама и потезима, појединци из безбједности II К.К. желе управо да растуре и Српску Општину Бихаћ и 15. пјешадијску бригаду.

Уплашени смо, господине предсједниче, чињеницом да се такве ствари уопште могу догодити, а камо ли њиховим намјерама и могућим посљедицама.

Панику код становништва изазвао је губитак територије, слабљење линија одбране и многе дезинформације које су се ширале. Поучени раније горким искуством, када је становништво једва извукло живу главу, а преко двадесет цивила је измасакрирано, разумљив је страх да се исто не понови.

Морамо Вас упознати да смо од муслиманске офанзиве, од 24. 10. 94. године добивали увјеравања од војне команде да нема потребе за евакуацијом становништва, да су на Грабежу наше снаге којима стиже појачање, већ 25-ог на Грабежу није било ни једног нашег војника, већ су све снаге на грабешком платоу биле у расулу. Једино је 15. пбр. још увијек била на својим положајима.

- 2 -

Иако су све то знали надлежни из Команде II К.К. нису нас о томе обавијестили, како би на вријеме извршили евакуацију цивила.

Нажалост, истину смо брзо сазнали када су муслиманске снаге са леђа напале 15. пбр. заједно са цивилним становништвом. Тада је настао хаос, о којем не могу ни говорити.

Много пута смо упозоравали: Команду Корпуса, Владу РС, а два пута и Вас лично, о изузетно тешком материјалном положају бораца 15. пбр. и цијеле општине. Нажалост, ништа није учињено да нам се помогне.

Врло лоше обувени и обучени, деведесет дана без одмора, људи су на крају психофизичке издржљивости. Ако се брзо не обезбиједи одмор, посљедице по ову бригаду могу бити врло тешке.

С поштовањем,

ПРЕДСЈЕДНИК ОО "СДС" (СЗ) БИХАЋ
Кончар Раде
Кончар Раде

ДОСТАВЉЕНО:
- Наслову,
- Команди II К.К.

Прилог:
- записник са сједнице Ратног Предсједништва Општине Бихаћ бр.01-61/95.

Pismo Radovanu Karadžiću od strane predsjednika SDS Bihać

O zajedničkim planovima za napad na područje Bihaća snaga tzv V RS i V RSK govori akt komande 2. krajiškog korpusa tzv. V RS str. pov. broj: 3-30 od 17. februara 1995. godine upućen Glavnom štabu tzv. V RS u kome između ostalog piše: Od Republike Srpske Krajine Komande "Pauk" dobili smo akt str.pov. br. 197-170 od 16. 02. 1995. godine, sa kojim poziva na sastanak radi dalje koordinacije i procene b/d sledeće ličnosti:

- Komandanta GŠ SVK
- Komandanta 21., 15., 39. korpusa SVK i
- Komandanta 2. KK VRS.

Zbog vrlo složene vojno-političke situacije, a u cilju što bržeg slamanja 5. K neophodan je dogovor najodgovornijih komandanata u cilju procene i donošenje zaključaka za dalja b/d. Predlaže se da se sastanak održi 19.02.1995. godine, u 10,00 časova, u komandi "PAUK" u s. Široka Rijeka."[253] Stalni kontakti i koordinacija aktivnosti srpskih snaga imale su samo jedan cilj uništenje 5. korpusa A R BiH i zauzimanje sigurne zone UN-a Bihać. Humanitarna situacija na području Bihaća u junu 1995. godine dolazi do kritične tačke. Iscrpljeni su svi resursi, glad je evidentna, nema osnovnih artikala hrane[254] (brašno, so), nabavka i dotur municije je otežano, a jednog trenutka i prekinut. Iz izvještaja komande 2. krajiškog korpusa tzv. V RS str.pov. br. 66-62 od 5. maja 1995. godine upućenog Komandantu Glavnog štaba tzv. V RS kaže se: " Dana 04.05.1995. godine, održan je zajednički sastanak VK RS i RSK[255] u Kninu. Ispred RS prisustvovali su:

- predsednik Karadžić,
- predsednik Krajišnik,
- ministar odbrane,
- ministar unutrašnjih poslova,
- general Ninković,
- puk. Tomanić i savjetnici predsednika Subašić i Župljanin.

Ispred RSK bili su prisutni:

- predsednik Martić,
- general Čeleketić,
- ministar unutrašnjih poslova.

Pored sagledavanja izvana i posledica u Zapadnoj Slavoniji razgovaralo se šta dalje raditi. Izložio sam složenost situacije na Dinari i Plješevici i moguće namere neprijatelja (spajanje sa 5. K tzv. A BiH i ugrožavanje prestonice Knina) i shodno tome predložio da se zajednički počne rešavati Dinara i Plješevica. Načelno je to prihvaćeno. Predsednik Karadžić je naredio da MUP RS dana 06.05.1995. godine,

253 Davor Marijan, nav. dj., str. 282.

254 Duže vrijeme Srbi nisu propuštali konvoje sa humanitarnom pomoći za Bihaćki okruga pa su međunarodne humanitarne organizacije odlučile da zračnim putem pokušaju dostaviti hranu. U periodu od 11. do 20. augusta 1994. godine izvedeno je 17 letova i zbačeno oko 80 tona brašna, konzervi i drugih artikala, što je evidentirano u Izvještaju 5. korpusa pov.br. 02/3-5532-1 od 27.08.1994. godine.

255 VK RS i RSK (Vrhovne komande Republike Srpske i Republike Srpske Krajine)

uputi dva odreda specijalne policije i tri čete jedinica posebne namene radi izvođenja dejstava na Plješevici. Smatram da će jedinice MUP-a dati doprinos i obezbediti energičnija dejstva ka Bihaću, jer se od ličkog Korpusa ne može očekivati puno."[256] Pred kraj juna 1995. godine postignuta je saglasnost između komandanta glavnih štabova Srpske vojske Krajina i Vojske Republike Srpske da se pripremi i izvede zajednička operacija kojom bi se razbile hrvatske snage na Dinari i u zahvatu pravca Grahovo–Livno i Glamoč–Livno. Predviđeno je i oslobađanje Livna. Kada je završeno planiranje, a priprema jedinica i komandi se privodila kraju, uslijedila je iznenadna odluka sugerirana iz Beograda da se prvo krene na Bihać i po njegovim zauzimanjem da se razbiju hrvatske snage na Dinari i pravcu Grahovo–Livno.

256 Davor Marijan, cit. djelo, str. 291.

ОДОБРАВАМ
КОМАНДАНТ
генерал-пуковник
Миле Мркшић

П Л А Н

контраобавештајног обезбеђења операције "Мач - 1"

- јул 1995 -

1. ЦИЉ.

=.Комбинованом применом метода рада ОБ СВК обезедити потпуну контраоавештајну и физичку заштиту конвоја на релацији Глина - Личко Петрово Село и уласка у Цазинску Крајину ради наношења стратешког ударца јединицама и командама 5.К биолошким оружјем методом тровања артикала широке потрошње које путем илегалне трговине испоручити 5.К.

= Након инкубације и појаве дизентерије исто интензивно користити у психолошко-пропагандном плану које уклопити у план пласирања дезинформација и података у оквиру операције "Мач".

2. ВРЕМЕ ИЗВОЂЕЊА.

= Од 11 - 13. 07. 1995. године, а након тога план "Мач - 1" уклапа се у план КО обезбеђења операције "Мач".

3. МЕСТО ИЗВОЂЕЊА.

= На релацији Глина - Личко Петрово Село - Јапанска кривина и обрнуто.

П Л А Н

Контраобавештајног обезбеђења акције "Мач - 1 "

Ред. број	ЗАДАТАК	НОСИЛАЦ	САРАЂУЈЕ	ВРЕМЕ ИЗВРШЕЊА	ПРИМЕДБА
1	2	3	4	5	6
1.	Припрема лица ради упућивања на контакт у з/о 5.К, обезбеђење проласка и уласка у Џазинску Крајину и договор око продаје артикала	Об Центар Топуско	ОБ 15. К	10.07. 09,00-13,00	
2.	Радни састанак на Плитвицама и договор задатака око реализације акције на нивоу ОБ ГШ СВК и Оавештајног одељења.	пук. Зимоња Никола	ОБ ГШ СВК Об. одељ. ГШ	11.07. 10,00-12,00	
3.	Израда плана контраобавештајног обезбеђења, упућивање телеграма извршиоцима - учесницима активности	ОБ ГШ СВК	Обав. одељ. ГШ СВК	11.07.	
4.	Патролно и пунктовно обезбеђење конвоја на релацији Глина- Личко Петрово Село - Јапанска кривина	Патрола 21. чВП	ОбЦ Топуско	12.07. 18,00-21,30	
5.	Пропуштање конвоја на Јапанској кривини у Џазинску Крајину: - не вршити контролу возача и возила, - ангажовање сарадника, - ангажовање пункта ВП 15.К, - одстранити непотребно задржавање лица на пункту у периоду од 20,00 ч па надаље, - скидање регистарских таблица у Грабовцу.	ОБ 15. К	Орган из ОбЦ Топуско	21,30 12.07. до 03,00 13.07.	
6.	Прихватање возила и возача по повратку из Ц. Крајине, обезбеђење несметаног преласка границе и одвођење до Глине: - ангажовање сарадника, органа ВП и војно-полицијских патрола по дубини, - постављање регистарских таблица на возила у Грабовцу.	ОБ 15. К и патрола ВП 21.К	Обавештајни орган из ОбЦ Топуско	13.07. од 03,00 до 06,00	

7.	При евентуално регистрованом преласку конвоја на поменутој релацији уз полицијско оезбеђење и на делу марш-руте без регистарских таблица легендирати довођење својих јединица и МТС из дубине ради обезбеђења дејства према 5.К	Сви ОБ ангажовани у акцији	Обавештајни органи	Стални задатак	
8.	Убризгавање мање дозе отровног средства у храну илегалном пребјегу ХВ МАРЈАНОВИЋ ГОРАНУ који се налази у затвору Фркашић ради испитивања дејства истог.	ОБ 15.К	ОБ ГШ СВК	11.07. у 14.00	
9.	Устројити и потписати списак лица која су упозната са овом акцијом и исти чувати у прилогу овог плана. РНР/ТРМ.-	ОБЦ Топуско	ОБ ГШ СВК	12.07.	

ПОМ. КОМАНДАНТА
за безбедносне послове
пуковник
Раде Рашета

KOMANDA 15. KORPUSA
Organ bezbednosti
28.05.1995. godine
š.p. 38-36.

Propuštanje tri
šlepera robe,
izveštaj.-

OB GŠ SVK KRAJINE

U cilju priprema i izvodjenja ofanzive na snage 5.K, izvodjene su odredjene pripreme i akcije zatvorenog tipa, radi čega me k-dant 15.K uključio u iste i saopštion mi sledeće (oko 23.05.1995.).

Dana 25.05.1995.g. lično ja (Borić) sa obaveštajnim organom 15.K (rez. kap.) Drakulić Mimom, da se nadjem na zadnjem punktu (granica 21. i 15.K) i da preuzmem dva teretna m/v reg. oznake 68-45 i 68-46 (bez oznake grada) i da obezbedim prolaz kroz punkt civilne policije u Ličkom Petrovom selu, koji ide dalje za Bihać.

K-dant 15.K (puk. Ševo Stevo), potencirao je da je akcija strogo zatvorenog karaktera, a da je roba zatrovana i da se mora obezbediti prolaz, a sve u cilju nanošenja gubitaka stanovništvu i borcima 5.K, pre otpočinjanja ofanzive na isti.
Zadatak sam ozbiljno shvatio i tokom dana isti realizovao.
Medjutim, umesto dva teretna vozila došla su tri šlepera (velika) koje sam identifikovao po navedenim brojevima.
Ni jedno lice (vozače) i vodju kolone nisam poznavao, a nisam ih ni legitimisao. Kratko smo se sporazumeli da sam ja lice koje preuzimam kolonu i radim dalje prema Bihaću. Mojim nastupom na punktu u L. P. Selu obezbedio sam prolaz.

Na punktu u L.P. Selu video sam a kasnije i porazgovarao sa N.N. licem koje je imalo novi tim kola RENO-klio, Beogradske registracije sa istim sam razmenuo ime i prezime ali na papirić koji sam kasnije izgubio, tako da nisam znao o kojim vozačima i vodji puta se radi, a nije me ni interesovalo, obzirom na primljeni zadatak.
Isti noći oko 01,00 h pozvan sam od strane dežurnog organa 15.K da se javim puk. Zimonji na specijal (telefon) kog ne posedujem, ali je dežurni uspostavio vezu sa Zimonjom, koji je preneo naredjenje da je nešto zapelo na punktu u L. P. Selu, i da idem taj problem rešiti.

Razbudio sam obaveštajca kap. Drakulića i došli na lice mesta. Ustanovio sam da je milicionar zvani "RAČINA" iz odelenja SM u L. P. Selu samovoljno i ako nije bio na dužnsoti, došao na punkt, sačekao povratak tri šlepera, pretresao ih, od vodje puta tražio devize koje mu je vodja i dao, da bi Račina poveo u SM vodju puta i jednog vozača.

Mojim dolaskom u SM iz prostorije su izašla "odmah" tri lica od kojih poznajem jednog, a pripadnici su 37.pb.

U SM bio je vodja puta, vozač, Račina i još jedan N.N. mladi milicionar u vojnoj uniformi.

Na stolu ispred Račine nalazila se akt tašna (otvorena) puna deviza i pištolj u futroli.

Na moj upit Raćine, kakvi su problemi nastali, njegov odgovor je bio da on nepropusta m/v nazad i ako mi je tokom popodneva rekao da je sve u redu, odnosno da će se m/v vratiti bez problema.

Od vodje puta doznajem da je za prodatu robu dobio 607.000 deviznih sredstava (DM) i ako sam video da je bilo i austrijskih šilinga.

Raćina je tražio da od vodje puta na Potvrdu o privremeno oduzetim predmetima oduzme devizna sredstva, što ja (BORIĆ) nije dozvolio i rekao mu da se sutra dan 26.05.1995.g. u 08,oo č nadjemo u SUP-u kod sekretara za Liku Tepavac Nikole i Načelnika milicije SO Korenica, Tešić Milisava.

U navedeno vreme nismo se sastali u SUP-u jer Raćina nije došao, već ja i puk. Ševo.

Cilj akcije i prolazak 3 šlepera razjasnio sam sekretaru i Načelniku, uz objašnjenje da je voda zatrovana, kao što je meni i bilo saopšteno.
roba

Mojim nastupom prema Raćini 3 šlepera i devize su prošli punkt u L.P. Selu i otišli u pravcu oko 02,30 č. Lično sam vozio svoje m/v (službeno) i vodju puta koji je ispred mene i Drakulića iznosio sledeće:

1.- Onaj milicionar (Raćina pr. OB) tražio mi je pola deviznih sredstava i da me pusti, što nije dobio.

2.- Jedan, postotak deviznih sredstava oko kog da se dogovore, našto vodja puta ne pristaje.

3.- Da mu vodja puta pokloni pištolj i da prodje, ni na to vodja puta nije pristao.

Dana 26.05.1995.g. ja i Ševo smo detaljno upoznali sekretara Tepavca i nač. Tešića, a našim odlaskom cenim da je Tepavac telegramom hitno izvestio vršioca dužnosti ministarstva UP RSK.

Nije mi još poznato dali je Tepavac izvestio na osnovu mog izveštaja ili izveštaja Raćine, ali Raćina nije došao kao što sam već naveo.

Akciju zatvorenog tipa probio je Raćina i druga prisutna lica ali ni jedno lice nezna da je roba bila zatrovana.

Dana 27.05.1995.g. u Korenici po prvi put kod k-danta 15.K upoznajem puk. Zimonju, a sa njim je bio već meni poznati p.puk. Krković N., koji su mi potvrdili da je roba zatrovana, a da je vodja puta ugovorio i drugu turu od 3-4 teretna vozila medju kojim ćemo zatrovati još jedno m/v, odnosno robu-brašno u njemu.

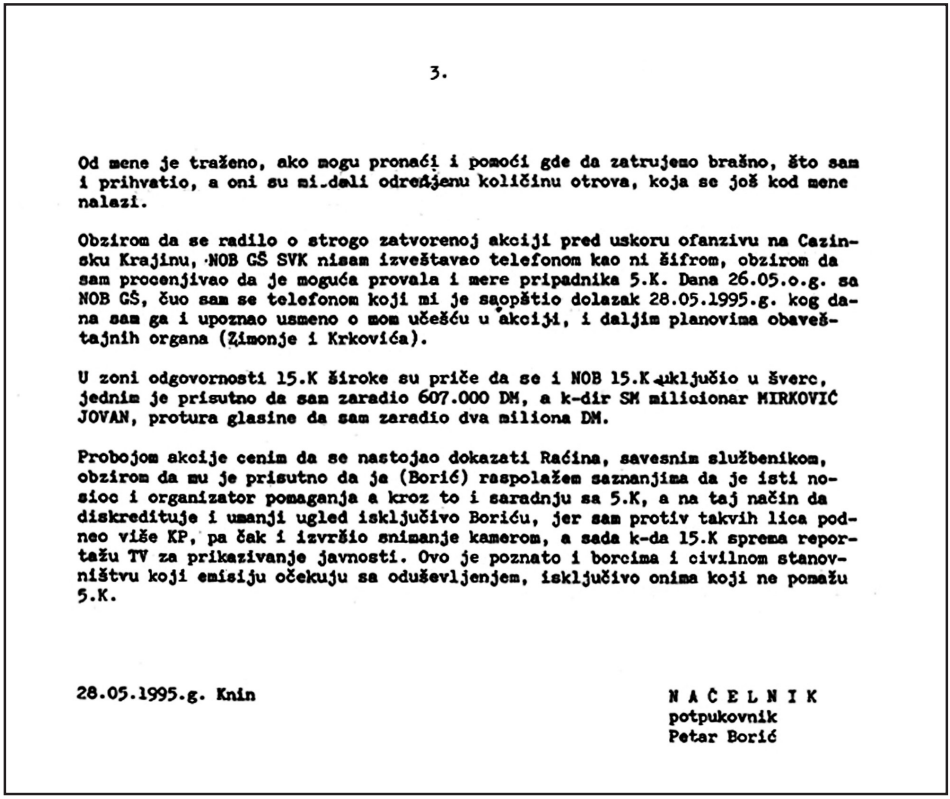

3.

Od mene je traženo, ako mogu pronaći i pomoći gde da zatrujemo brašno, što sam i prihvatio, a oni su mi dali određenu količinu otrova, koja se još kod mene nalazi.

Obzirom da se radilo o strogo zatvorenoj akciji pred uskoru ofanzivu na Cazinsku Krajinu, NOB GŠ SVK nisam izveštavao telefonom kao ni šifrom, obzirom da sam procenjivao da je moguća provala i mere pripadnika 5.K. Dana 26.05.o.g. sa NOB GŠ, čuo sam se telefonom koji mi je saopštio dolazak 28.05.1995.g. kog dana sam ga i upoznao usmeno o mom učešću u akciji, i daljim planovima obaveštajnih organa (Zimonje i Krkovića).

U zoni odgovornosti 15.K široke su priče da se i NOB 15.K uključio u šverc, jednim je prisutno da sam zaradio 607.000 DM, a k-dir SM milicionar MIRKOVIĆ JOVAN, protura glasine da sam zaradio dva miliona DM.

Probojom akcije cenim da se nastojao dokazati Raćina, savesnim službenikom, obzirom da mu je prisutno da je (Borić) raspolažem saznanjima da je isti nosioc i organizator pomaganja a kroz to i saradnju sa 5.K, a na taj način da diskredituje i umanji ugled isključivo Boriću, jer sam protiv takvih lica podneo više KP, pa čak i izvršio snimanje kamerom, a sada k-da 15.K sprema reportažu TV za prikazivanje javnosti. Ovo je poznato i borcima i civilnom stanovništvu koji emisiju očekuju sa oduševljenjem, isključivo onima koji ne pomažu 5.K.

28.05.1995.g. Knin

N A Č E L N I K
potpukovnik
Petar Borić

Obavjest oficira bezbjednosti 15. korpusa tzv. V RSK o propuštanj zatrovane hrane na područje Bihaća

"Cijeli juli 1995. godine biće obilježen zajedničkom operacijom snaga Srpske vojske Krajine i Vojske Republike Srpske i jedinica ministarstva unutrašnjih poslova obje srpske republike. Operacija je pripremana i izvedena pod nazivom *Mač-95* za Srpsku vojsku Krajine, a *Štit-95* za Vojsku Republike Srpske. Cilj operacije bio je ovladati prostorom Zapadne Bosne i konačno razbijanje i uništenje snaga 5. muslimanskog korpusa Armije BiH."[257] Šta je motiviralo Beograd da iznenada promijeni prvobitnu zamisao i odluči napad na Bihaćki okrug? Odgovor je uslijedio ubrzo jer je napadnuta Srebrenica, jedna od sigurnih zona UN-a. Bihaću bila je namijenjena sudbina Srebrenice.

Za izvođenje navedene operacije protiv 5. Korpusa A R BiH angažirano je "od snaga iz sastava Srpske vojske Krajine obrazovane su dvije operativne grupe i jedan taktički sastav, za napadna djejstva

257 Milisav Sekulić, nav. dj., str.158.

angažuje se 5.006 vojnika i starješina (34%), za podršku 610 (4%) a za odbranu u neposrednom dodiru sa dijelovima 5. muslimanskog korpusa 9.074 ili (62%), jedinice iz sastava ministarstva unutrašnjih poslova, jedinice iz sastava "Pauk" i jedinice iz sastava Vojske Republike Srpske. Poslije odgađanja početka navedene operacije, 19. jula 1995. godine otpočelo je njeno izvođenje po utvrđenom planu. Tog dana najbolje je dejstvovala Operativna grupa koja je nastupala sa sjevera, na pravcu Vrnograč-Bužim."[258] Uslijedila su intenzivna borbena djelovanja na potezu Vrnograč–Šturlić–Bugar praćena vatrenom podrškom haubica 122 mm i 155 mm, topova 130 mm, VBR-ova, minobacača 120 mm, tenkova T-55 i M-84. Prvog dana napada dejstvovano je i raketama Volhov. (ispaljeno je 8 kom). Prvog dana izvođenja borbenih dejstava združene snage tzv.V RSK i tzv. NO AP ZB uspjele su izvršiti proboj linija odbrane 5. korpusa na pojedinim mjestima i pomjeriti linije odbrane za nekoliko kilometara. Prvog dana vršena je artiljerijska podrška napada, takva da borci i starješine 5. korpusa A R BiH nisu do sada osjetile. Izvodeći upornu odbranu jedinice 5. korpusa A R BiH uspjele su usporiti tempo napada i konsolidirati odbranu na potezu Tržačka Raštela–Pjanići–Krivaja–Čajići–Pećka brda. Prema procjenama komande 5. korpusa A R BiH u napadu je učestvovalo oko 40 tenkova, "u periodu od 19-23. jula 1995. godine uništeno je 7 neprijateljskih tenkova"[259] a jedan je zarobljen. Uporedo sa borbama na kladuškom pravcu intenzivirana su borbena djelovanja na bihaćkom, grabeškom i grmuško-srbljanskom dijelu fronta, posebno je bilo izraženo granatiranje položaja i gradskog dijela Bihaća.

"Očekivalo se da 26. juli bude pravi ratnički dan. Sve što je naređeno jedinicama i svi izvještaji, koji su stigli sa istaknutih komandnih mjesta, govorili su u prilog takvom očekivanju. Ali sve je počelo traljavo. Kasni napad grupe generala Mile Novakovića i to nekoliko časova, a kad je počeo zaustavljen je nakon dva sata. Grupa iz Like kojom je komandovao general Milorad Strupar, počela je aktivnosti dobro izvedenom artiljerijskom pripremom. Međutim, kraj artiljerijske pripreme označio je početak opstrukcije napada. U borbu nisu krenule Prva i Druga taktička grupa. Tek u poslijepodnevnim satima u napad kreću Treća i Četvrta taktička grupa."[260] Istovremeno sa napadima na ovom dijelu fronta hrvatske snage poduzele su ofanzivu na livanjsko-grahovskom

258 Isto, str.161.

259 Bejdo Felić, nav. dj., str.514.

260 Milisav Sekulić, nav. dj., str.163.

pravcu i stvorili pretpostavke za ovladavanje ovim prostorima ali i nekim dominantnim pozicijam, koje će im kasnije poslužiti za prodor prema Kninu. Istog dana Fikret Abdić je proglasio Republiku Zapadnu Bosnu.

O značaju odbrane zaštićene zone UN-a Bihać na suđenju Slobodanu Miloševiću pred MKSJ u Hagu američki ambasador u R Hrvatskoj Piter Galbrajt je svjedočio 25. juna 2003. godine i odgovarao na pitanja tužioca MKSJ Džefrija Najsa. Tom prilikom Piter Galbrajt je izjavio: "Razlog je taj da su krajinski Srbi i bosanski Srbi zajednički napali enklavu Bihać.To se desilo ubrzo posle uspešnog napada na Srebrenicu koji je koštao 7.000 života, a nastavljao se napad na enklavu Žepa. Hrvati su bili zabrinuti da, ako padne Bihać, njihova strateška pozicija će se pogoršati jer srpska strana ne bi imala nikakve unutrašnje veze da brani, ne bi morali više da se brane od Petog korpusa koji je onda bio u Bihaću. Također, su se bojali da će ovo dovesti do stvaranja zapadne srpske države koja će se ujediniti sa bosanskim Srbima i krajinskim Srbima. Kao drugo, brinulo ih je to što bi onda imali nove izbjeglice iz Bihaća koji bi došli u Hrvatsku, a već su imali dovoljno izbjeglica koji su pristizali tokom svih godina rata. I na kraju, smatrali su da nema puno šansi da se mirno reši problem u Krajini. Smatrali su da je to zgodan trenutak da oni ponovo zauzmu to područje i smatrali su da međunarodna zajednica neće kazniti Hrvatsku ako ona preduzme nešto što bi, u suštini, spasilo Bihać."[261]

261 http://www.icty.org/case/slobodan_milosevic/4 (IT-02-54).

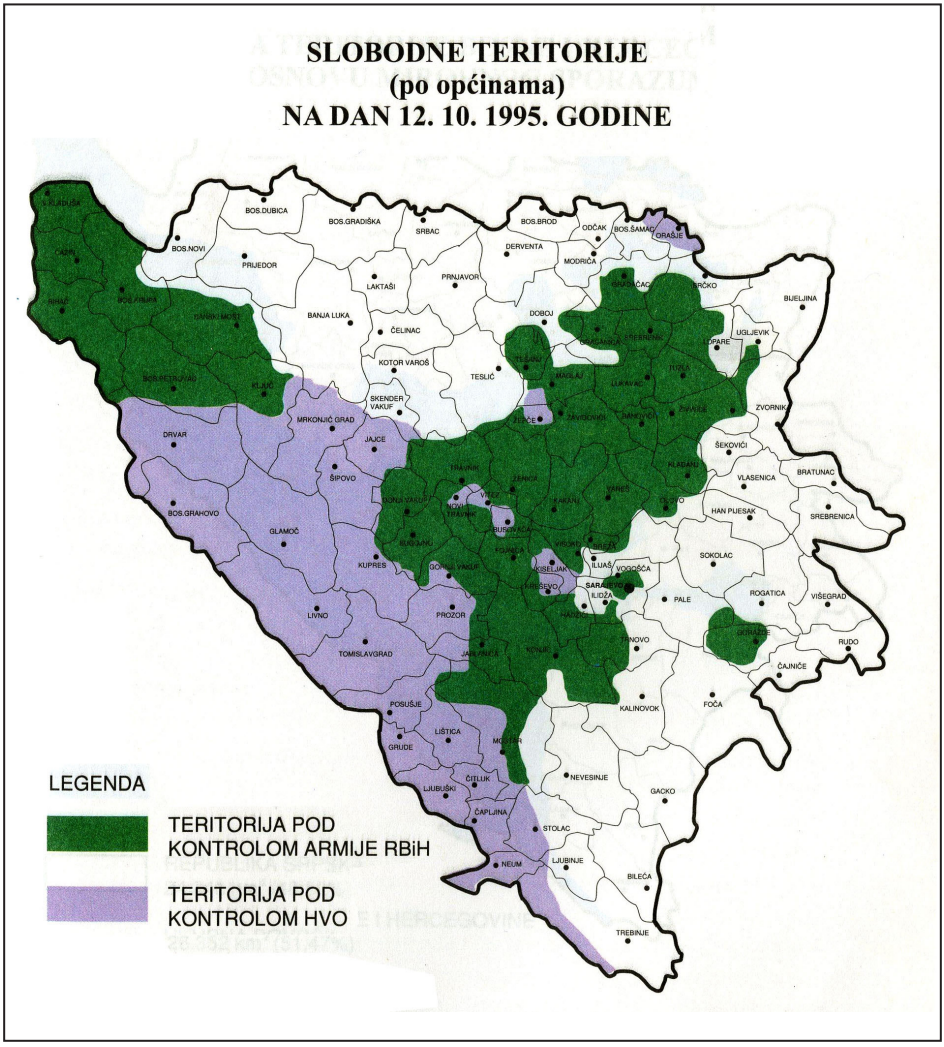

Slobodne teritorije po općinama, oktobar 1995. godine

Koncentrišući snage u pokušaju ovladavanja Bihaćem komanda Srpske vojske Krajine napravila je lošu procjenu u odnosu na početak borbenih djelovanja hrvatske vojske. Uviđajući opasnost koja je nastala zauzimanjem Bosanskog Grahova, na ove prostore prebacuje se gardijska brigada iz sastava Korpusa specijalnih jedinica tzv. V RSK čime je počelo rasterećivanje fronta na Bihaćkom okrugu. Intenzitet borbenih djelovanja slabi, u periodu 1-3. augusta 1995. godine počinje stabiliziranje dostignutih linija. Hrvatska vojska je otpočela sa izvođenjem borbenih djelovanja pod nazivom "Oluja" i 5. korpus u skladu sa dobijenim

naređenjima počinje sa izvođenjem napadnih borbenih djelovanja prema snagama tzv. V RSK i tzv. NO AP ZB. U napadima na razbijene snage tzv. NO AP ZB nije pružan jači otpor pa su jednice 5. korpusa 8. augusta 1995. godine oslobodile Veliku Kladušu po drugi put. Konačno, poslije višegodišnje blokade deblokiran je Bihać i omogućen barem djelimično normalan život.

Poslije uspješno okončane deblokade Bihaćkog okruga i konačnog slamanja snaga tzv. NO AP ZB i V RSK, sa ogromnim količinama zarobljene ratne tehnike, prije svega artiljerijskih i oklopno-mehaniziranih sredstava, sa mogućnošću nesmetanog snabdijevanja 5. korpusa i stanovništva iz R Hrvatske, 5. korpus je mogao početi pripreme za završne operacije. Nakon povlačenja jedinica tzv. V RSK na prostore R BiH jedan velik dio je ostao u zoni djelovanja prema 5. korpusu A R BiH. U takvim uvjetima jedinice tzv. V RS ojačale su svoje položaje prema 5. korpusu A R BiH i istovremeno intenzivirale svoja borbena djelovanja tokom prve polovine augusta. Operacija "Sana-95" označila je konačno oslobađanje okupiranih dijelova općine Bihać. Ova operacija jedinica 5. korpusa otpočela je u 05. 30 sati 13. septembra 1995. godine probojem linija odbrane snaga 2. krajiškog korpusa u rejonu Hrgara. Nakon uspješnog proboja počelo je ubacivanje snaga i eksploatacija početnih uspjeha[262] po zadanim pravcima i rejonima. Izvođenjem napada, postignuto je puno iznenađenje i zavladala je panika među jedinicama tzv. V RS koje su branile front na potezu: Cilj (tt. 485)–Hrgar–Grabež (15. bihaćka laka brigada, Prva drvarska). Tokom prvog dana izvođenja borbenih djelovanja razbijene su linije odbrane pomenutih jedinica, iz stroja izbačen velik broj vojnika, zarobljeno dosta MTS-a i stvoreni povoljni uslovi za nastavak napada.

Drugog dana napada 14. septembra 1995. godine oslobođena su sljedeća mjesta: Dubovsko, Lipa, Bjelaj, Orašac, Kulen-Vakuf čime je definitivno oslobođena teritorija općine Bihać i Bihać više nije bio na meti artiljerijskih oruđa tzv. V RS.

262 Snage za proboj bile su: 1/502.bbr i idč "Tigar" iz sastava 502.bbr i vod iz 506.lbr.

IV.5. Stradanje civilnog stanovništva

Ratnim dešavanjima na prostoru Bosne i Hercegovine u periodu 1992-1995. godine najviše je zahvaćeno civilno stanovništvo. Civilno stanovništvo je najčešće bilo meta napada, što je za posljedicu imalo velik broj ubijenih, ranjenih i raseljenih. Zbog toga možemo reći da civili i civilne žrtve nisu bili posljedice nego ciljevi rata. Civilno stanovništvo i civilni objekti najčešće su bile mete napada, što najbolje ilustrira stradanje gradova kao što su Sarajevo, Mostar, Tuzla, Srebrenica, Bihać i drugi gradovi i mjesta širom Bosne i Hercegovine. Ovi gradovi su sistematski razarani i uništavani, a civili ubijani. Ratna dešavanja na prostoru Bosne i Hercegovine pokazala su svoj pravi odnos prema civilnom stanovništvu.

Međunarodno pravo reguliralo je i bavi se pitanjima zaštite civilnog stanovništva u vrijeme ratnih sukoba. Ženevske konvencije o zaštiti civilnih lica u vrijeme rata od 12. augusta 1949. godine i Dopunski protokoli uz Ženevske konvencije (Protokol I i II) regulirale su odnos prema civilnom stanovništvu za vrijeme trajanja sukoba. Ženevskim konvencijama o zaštiti civilnog stanovništva za vrijema trajanja rata obuhvaćeno je cjelokupno stanovništvo, bez ikakvog nepovoljnog razlikovanja bez obzira na njihovu rasu, vjeru, spol, političko uvjerenje, državljanstvo (član 13). Cilj i svrha ovih Konvencija je ublažavanje patnji civilnom stanovništvu uzrokovanih ratnim dešavanjima.

Dopunski protokoli uz Ženevske konvencije bave se zaštitom civilnog stanovništva od djelovanja neprijatelja. U ovim Konvencijama i Protokolima regulirano je da civilno stanovništvo i pojedini civili uživaju opću zaštitu od opasnosti koja je posljedica vođenja vojnih operacija, odnosno izvođenja borbenih djelovanja (član 51.). Ovim članom je zabranjeno da civilno stanovništvo i pojedini civili budu predmet vođenja rata. Poduzimanje mjera i radnji koje za cilj imaju širenje terora među civilnim stanovništvom strogo su zabranjeni. Pored ovih zabrana Konvencijama i Protokolima je zabranjeno iscrpljivanje stanovništava glađu kao metoda ratovanja, kao i prisilno deportovanje ili premještanje stanovništva. Civili ne smiju biti prisiljeni da napuste svoju teritoriju iz razloga koji su u vezi sa sukobom (član 17. stav 2). Međutim, u proteklom ratu upravo civili su bili žrtve sukoba i agresije. To se u prvom redu odnosi na ubijanja, ranjavanja, protjerivanja sa prostora i iz mjesta življenja, opsade, izgladnjivanje, sijanje straha, panike i terora. Odnos i

nehumano postupanje prema civilima kao da je bio obrazac ponašanja neprijatelja. Iz konteksta iznesenog, ne može se izdvojiti ni područje Bihaća.

Granatiranje stambenih objekata

Posmatrajući šire područje Bosanske krajine, kao dijela Bosne i Hercegovine, možemo reći da su sva ograničenja u pogledu odnosa prema civilnom stanovništvu prekršena. Većina nesrpskog civilnog stanovništva sa područja Banje Luke, Prijedora, Sanskog Mosta, Ključa, Bosanskog Novog, Bosanske Krupe, Bosanskog Petrovca je protjerano, ubijeno ili završilo u logorima širom Bosanske krajine. Podaci koji najrealnije opisuju odnos prema civilnom stanovništvu su oni koji se odnose na izbjegla i prognana lica, prema njima je "oko 2.200.000 osoba (1.170.000 su izbjeglice i oko 1.030.000 raseljena lica), što čini više od jedne polovine ukupnog stanovništva Republike Bosne i Hercegovine po popisu stanovništva iz 1991. godine."[263] Posebno je na prostoru R BiH u upotrebi bio termin "etničko čišćenje." Ovaj pojam se upotrebljava u kontekstu objašnjavanja i dokazivanja zločina genocida, što međunarodno

263 Smail Čekić, *Genocid u Bosni i Hercegovini na kraju dvadesetog stoljeća,* uvodni referat na VII bijenalnoj konferenciji Pravovremeno reagovanje na genocid: istraživanje genocida i njegova prevencija, Sarajevo, 9-13. jula 2007, str. 7.

krivično pravo ne definira, međutim, u određenim okolnostima i uz određene uvjete, etničko čišćenje možemo tretirati kao djelo genocida. Etničko čišćenje nikada nije samo preseljenje jedne etničke skupine već je ono praćeno ubijanjima, mučenjima, silovanjima, raznim torturama, uništavanjem vjerskih, kulturno-historijskih dobara kako bi se izbrisao svaki trag bitisanja te etničke skupine. Zapravo, njime je Međunarodna zajednica htjela da pošalje iskrivljenu sliku o stvarnim događanjima. Borbeno djelovanje po civilnom stanovništvu ima nesagledive posljedice u svim elementima, posebno u demografskom.

Granatiranje stambenih objekata

U nekoliko navrata Generalna skupština UN-a u svojim Rezolucijama (46/242 i 47/121) razmatra "gnusnu praksu etničkog čišćenja" koje predstavlja teško i ozbiljno kršenje međunarodnog humanitarnog prava, zatim osuđuje strašnu politiku etničkog čišćenja koja je jedan vid genocida.

Kada posmatramo prostor Bihaća i okoline, civilno stanovništvo na okruženom i opkoljenom prostoru Bihaćkog okruga svakodnevno je bilo izloženo ugrožavanju života. Bombardiranje civilnih ciljeva (bolnica, stambenih, vjerskih, kulturnih objekata), iscrpljivanje glađu (zabranom ili ograničavanjem dotura humanitarne pomoći), onemogućavanje snabdijevanja pitkom vodom bio je cilj rata. Na prostoru Bihaća koji je bio u potpunom okruženju nekoliko godina tokom rata prekršene su sve Konvencije od strane tzv. V RSK, V RS i NO AP ZB. U bližem okruženju, na prostoru koji je bio pod kontrolom snaga tzv. V RS i V RSK, a kasnije i snaga tzv. NO AP ZB, formirani su logori u koje su nezakonito zatvarani civili. Tako da je na prostoru pod kontrolom tzv.V RS bilo više logora kao što su Ripač, Prekaja, Kamenica, Račić, Kozila, Manjača, Keraterm i drugi, a na području koje su kontrolirale snage tzv. NO AP ZB Drmaljevo, Miljkovići-Valionica, Dubrave, Zečjak-Brezici, Nepeke, Rašetin zid, Dolovi i Ponikve. Ne raspolaže se tačnim i preciznim podacima o broju lica koja su prošla kroz srpske logore i logore snaga tzv. NO AP ZB, ali po nepotpunim podacima kojima raspolaže UG Savez logoraša USK radi se o broju od više hiljada lica različite starosne, spolne, nacionalne i vjerske pripadnosti.

Pored metoda direktnog stradanja civilnog stanovništva vojne snage tzv. V RS i V RSK, ali i tzv. NO AP ZB, koristile su i sve ostale radnje koje su ugrožavale biološki opstanak na prostoru opkoljenog Bihaćkog okruga. U prethodnim dijelovima bilo je govora o zabrani ili ograničenjima prolaza konvoja sa humanitarnom pomoći, obustavljanje vodosnabdijevanja, onemogućavanje snabdijevanja električnom energijom, razaranje civilnih i privrednih objekata i druge nezakonite i radnje suprotne međunarodnom pravu. Posebno treba naglasiti upotrebu zabranjenih bioloških sredstava od strane tzv. V RSK kojima se vršila kontaminacija hrane koju su kupovali stanovnici Bihaća. Ovaj čin je prvi put upotrijebljen u ratovima na području bivše SFRJ. Jednom riječju agresor je poduzimao sve radnje kako bi gubici bili što veći. Ovakav odnos prema civilnom stanovništvu sigurno će u budućnosti imati nesagledive

posljedice. Ako bi se izvršila adekvatna dubinska istraživanja, došli bismo do velikog broja negativnih faktora koji imaju štetne posljedice na budućnost. U prvom redu ovo se odnosi na posljedice po reproduktivnu moć koja direktno utječe na demografsku sliku, zdravstveno stanje populacije zbog posljedica izloženosti stresu, ranjavanjima, iscrpljenosti, nedostatku hrane, lijekova, povećanog stepena mortaliteta stanovništva, a posebno djece. Ovo su samo neki faktori koji će u budućnosti imati socijalne štete po stanovništvo Bihaćkog okruga. "Posljedice rata se iskazuju kroz nastale socijalne štete pod kojim podrazumijevamo one utjecaje rata na društvo kod kojih se radi o razaranju i mutilaciji temeljnih društvenih funkcija i struktura."[264]

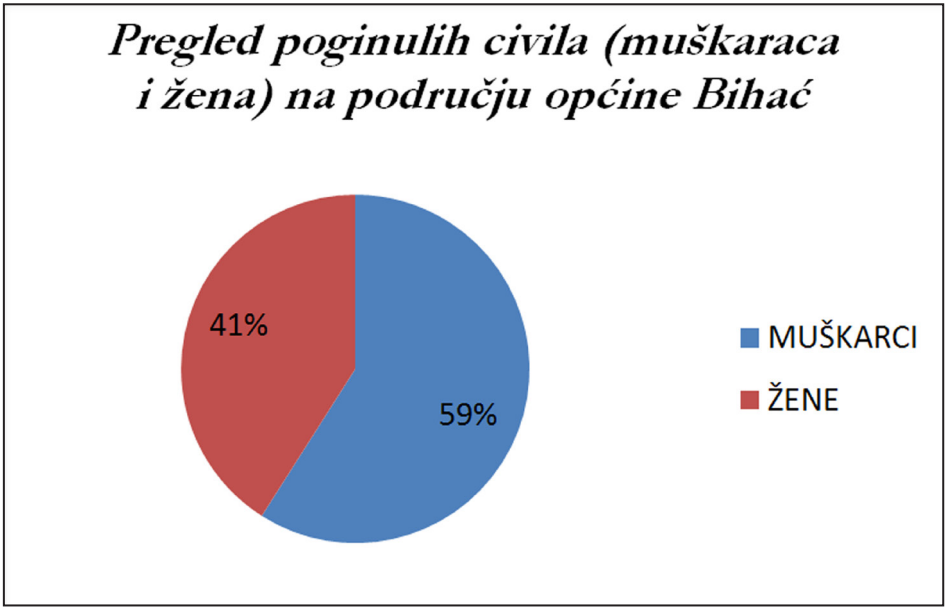

Procentualni odnos poginulih žena i muškaraca

Na pregledu se jasno vidi da je odnos broja poginulih muškaraca u odnosu na žene nešto veći ali ni u kom slučaju taj odnos nije drastičan. Iz pregleda se može zaključiti da nije bilo značajnijih razlika u pogibiji civila i da su svi bez obzira na pol bili izloženi stradanju.

264 Žunec Ozren:"*Rat i društvo, ogledi iz sociologije vojske i rata*", Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 1998, str.184.

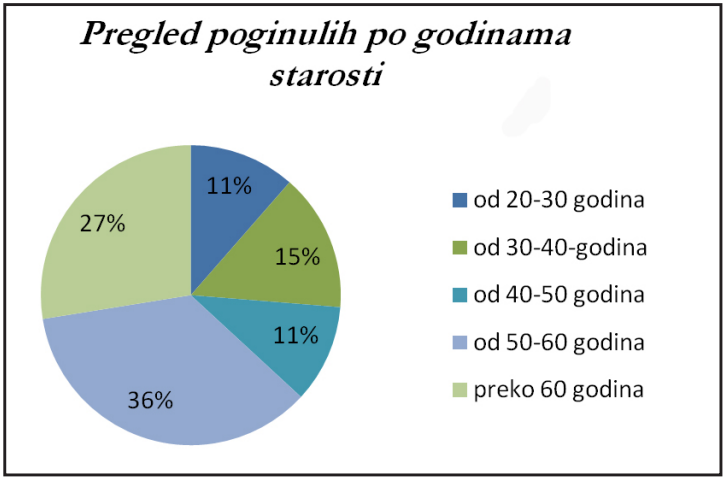

Procentualni odnos poginulih po godinama starosti

U analizi poginulih svakako je interesantan odnos poginulih po godinama starosti.[265] U tom smislu u pregledu su prikazani poginuli civili razvrstani u 5 starosnih skupina. Iz Pregleda je vidljivo da je najviše poginulih civila u starosnoj dobi od 50-60 godina i taj procenta u odnosu na ukupni broj je 36%. Druga starosna skupina poginulih u ukupnom odnosu je 27%. Ostale tri dobne skupine poginulih civila kreću se u približno jednakim procentima.

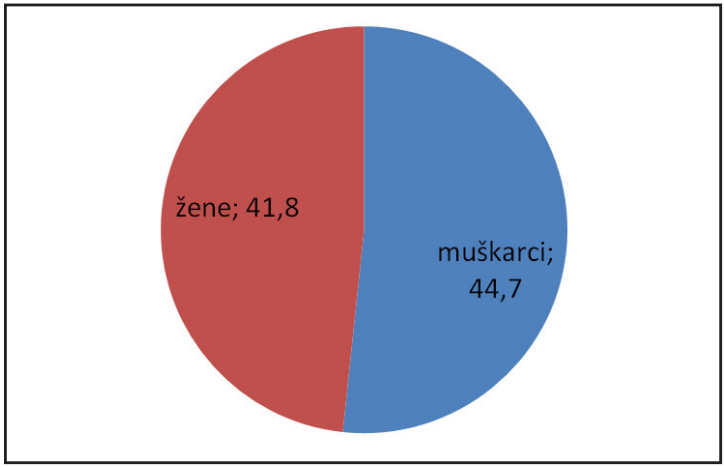

Prosjek godina starosti ubijenih žena i muškaraca u Bihaću

265 Ova analiza je rađena na uzorku od 250 poginulih civila sa područja općine Bihać.

Posebno je interesantan podatak o prosjeku godina starosti ubijenih. Taj prosjek kod žena je 41,8 godina a kod muškaraca 44,7 godina. Iz ovoga se može izvoditi puno zaključaka, ali jedno je jasno, da je prosjek godina starosti ubijenih približan i da se može reći da su ubijeni stanovnici općine Bihać bili u zrelim fizičkim, intelektualnim i reproduktivnim godinama. Zapravo iz ovoga se da zaključiti da su u demografskom smislu nanesene nepopravljive štete. Ako bi se dodali i podaci o poginulim pripadnicima 5. korpusa A R BiH (gdje je veći broj poginulih a prosjek godine starosti poginulih daleko manje) onda u demografskom smislu može se reći da je u Bihaću došlo do značajnih gubitaka. Posljedice civilnih i vojnih gubitaka neće moći biti popravljene kroz duži vremenski period.

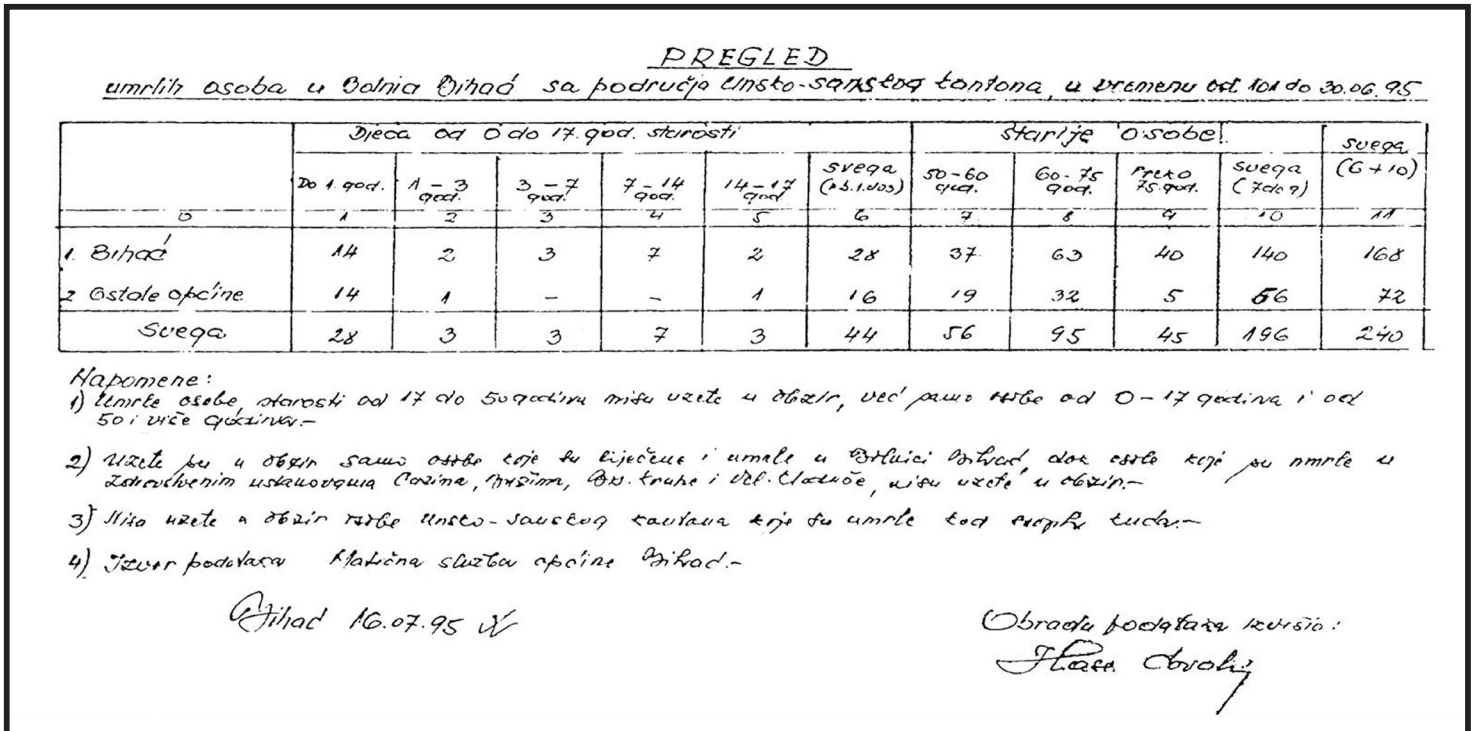

PREGLED

umrlih osoba u Bolnici Bihać sa područja Unsko-sanskog kantona, u vremenu od 1.01 do 30.06.95

	Djeca od 0 do 17. god. starosti						Starije osobe				Svega
	Do 1. god.	1 – 3 god.	3 – 7 god.	7 – 14 god.	14 – 17 god.	Svega (od 1.1.03)	50 – 60 god.	60 – 75 god.	Preko 75 god.	Svega (7 do 9)	(6 + 10)
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. Bihać	14	2	3	7	2	28	37	63	40	140	168
2. Ostale općine	14	1	–	–	1	16	19	32	5	56	72
Svega	28	3	3	7	3	44	56	95	45	196	240

Napomene:

1) Umrle osobe starosti od 17 do 50 godina nisu uzete u obzir, već samo osobe od 0 – 17 godina i od 50 i više godina.–

2) Uzete su u obzir samo osobe koje su liječene i umrle u Bolnici Bihać, dok osobe koje su umrle u zdravstvenim ustanovama Cazina, Bužima, Bos. Krupe i Vel. Kladuše, nisu uzete u obzir.–

3) Nisu uzete u obzir osobe Unsko-sanskog kantona koje su umrle kod svojih kuća.–

4) Izvor podataka Matična služba općine Bihać.–

Bihać 16.07.95

Obradu podataka izvršio:

Hasa Čovalić

Pregled umrlih-poginulih osoba u periodu 1.01-30.06. 1995. godine

R/b	Prezime i ime	Godina rođenja	Datum pogibije	Mjesto pogibije	Ulica/naselje	Primjedba
1.	Hodžić Agan	1936.	12.06.1992.)	Bihać	Ozimice II	11 ranjenih civila
2.	Zjakić Sabina Zjakić Mirela Kurjaković Azra Hošić Maida Muharemagić Muharem Bulić Hatka Žerić Nurka	1980. 1980. 1980. 1976. 1927 1976. 1953.	19.06.1992.	Bihać	Midžić Mahala i hotel Park	14 ranjenih civila (od tog 5 djece)
3.	Pečenković Ejub Memagić Enes	1937.	28.06.1992.	Bihać	Bakšaiš i Gornje Prekounje	4 ranjena civila
4.	Delić Safet Skalić Fuad	1953. 1962.	10.07.1992.	Bihać	Jablanska	4 ranjena civila
5.	Mustafić Ajša Mustafić Husnija	1933. 1931.	15.07.1992.	Bihać	Uži širi dio grada	2 ranjena civila
6.	Balaban Branko Kolčaković Asima	1939. 1934.	16.07.1992.	Bihać	502. Viteške	9 ranjenih civila
7.	Midžić Emir	1978.	18.07.1992.	Bihać		11 ranjenih civila
8.	Grgić Josip Beganović Esad Vuković Muhamed Vuković Husein	1934. 1976. 1949. 1956.	19.07.1992.	Bihać	Uži i širi dio grada	6 ranjenih civila
9.	Vojić Samir	1971.	27.07.1992.	Bihać	Luke	12 ranjenih civila
10.	Šehić Umka Gaković Osman	1935. 1933.	02.08.1992.	Bihać	Mali Lug Založje	8 ranjenih civila

R/b	Prezime i ime	Godina rođenja	Datum pogibije	Mjesto pogibije	Ulica/naselje	Primjedba
11.	Nadarević Aida Okretić Jože Jurić Stjepan-Bane	1972. 1914. 1907.	03.08.1992.	Bihać	Uži i širi dio grada	5 ranjenih civila
12.	Džanić Husnija Žapčević Emina Dujmović Ante	1940. 1931. 1979.	05.08.1992.	Bihać	Uži dio grada	21 ranjen civil
13.	Fileković Sulejman Hidić Edis Imširović Hasan Kapidžić Ismet Ramić Amir Majstorović Ramiza	1967. 1982. 1928. 1978. 1982. 1961.	09.08.1992.	Bihać	Ozimice I Ozimice II Bakšaiš Hatinac	20 ranjenih civila
14.	Hodžić Ekrem Hafizović Haris	1976. 1975.	23.08.1992.	Bihać	Uži dio grada	1 ranjeni civil
15.	Badnjević Fatima Badnjević Fadil	1943. 1937.	20.09.1992.	Bihać	Širi dio grada	3 ranjena civila
16.	Rogić Luca	1945.	21.09.1992.	Bihać	Skočaj	3 ranjene djece

R/b	Prezime i ime	Godina rođenja	Datum pogibije	Mjesto pogibije	Ulica/naselje	Primjedba
17.	Šabić Džemila Hafizović Fadil Miljković Dragan Mujkić Jasmin Aličajić Rasim Delić Senad Velić Nurija Begić Mujo Ćehić Osman Šehić Bajro Keranović Munib	1938. 1953. 1938.	22.09.1992.	Bihać	Centar i bolnica	3 ranjena civila u centru; 8 ranjenih civila u bolnici
20.	Gverić Zlata Nikšić Zora	1947. 1940.	29.09.1992.	Bihać	Čavkićka Žegar	3 ranjena civila
21.	Vujić Ante Vardić Mehmed	1935. 1927.	30.09.1992.	Bihać	Crkvina Gorne Prekounje	3 ranjena civila
22.	Midžić Zlatan Budimlić Esad	1967. 1949.	07.10.1992.	Bihać	Gradski trg	1 civil ranjen
23.	Hadžimehmedović Remzija Hadžimehmedović Davor Handukić Ismar Dedić Ekrem	1946. 1970. - -	07.11.1992.	Bihać	D.Prekounje i centar grada	6 ranjenih civila
24.	Hošić Šerif Midžić Refik	- -	02.12.1992.	Bihać	D.Prekounje	2 ranjena civila

R/b	Prezime i ime	Godina rođenja	Datum pogibije	Mjesto pogibije	Ulica/naselje	Primjedba
25.	Duračković Halid Duračković Erna Duračković Merima Duračković Emina	1934. 1987. 1985. 1989.	03.12.1992.	Bihać	Ružica	2 ranjena civila, 360 ispaljenih projektila.
26.	Zahirović Hajrudin Stupar Koviljka	1979. 1927.	17.01.1993.	Bihać	Centar grada-prodavnica Gavrilović	4 djece ranjeno.
28.	Tutić Sandra Čataković Safet	1983. 1971.	27.01.1993.	Bihać	Centar grada	7 civila ranjeno
29.	Hadžihasanović Ermin Franjić Tatjana	1972. 1975.	17.03.1993.	Bihać	Harmani	
30.	Midžić Derviša Dujmović Mirjana Mašić Alan	1967. 1974. 1970.	03.04 - 16.04.1993.	Bihać	Centar	Umrli su od posljedica ranjavanja 12.04.1993.g.
31.	Beganović Šaćir	1905.	08.04.1993.	Bihać		U ovom periodu ranjeno je 12 civila
32.	Topić Alan	1982.	09.04.1993.	Bihać		
33.	Dervišević Dijana	1971.	13.04.1993.	Bihać		
34.	Memagić Sulejman Delić Nermina	1940. 1964.	09.05.1993.	Bihać	Centar grada	4 ranjena civila
35.	Jušić Mirsad Midžić Afan	1958. 1959.	10.02.1994.	Bihać	Ul. M. Tita	10 ranjenih civila
36.	Drljača Ljubomir Drljača Zoran	1963. -	11.02.1994.	Bihać	Privilica.	3 ranjena civila

R/b	Prezime i ime	Godina rođenja	Datum pogibije	Mjesto pogibije	Ulica/naselje	Primjedba
37.	Ćehajić Damir Mujanović Zlatan Mujić Mehmed	1956. 1961. 1953.	07.03.1994.	Bihać	Prekounje-zgrada Telekoma	
38.	Abdić Sead	1957.	03.04.1994.	Bihać	Ul. Braće Blanuše	
	Čavkić Rifeta	1949.	03.04.1994.	Bihać	Čavkići	3 ranjena civila
39.	Skalić Mujaga Dedić Asim	1952. 1960.	07.04.1994.	Bihać	Čavkići	6 ranjenih civila
40.	Dupanović Asim Oračević Mirsad	1967 1971.	31.10.1994.	Bihać	Ul. Ale Galića 6	17 ranjenih civila
41.	Bajrić Fadil Nuhanović Šefik	- -	17.10.1994.	Bihać	Ul. Jablanska	
42.	Muminović Muhamed	1967.	17.10.1994.	Bihać	Ul. IV Krajiške	2 ranjena civila
43.	Sulejmanović Elina	1979.	14.01.1995.	Bihać	Ul. Raze Omanović 52	1 ranjen civil
44.	Poprženović Amela	1970.	14.01.1995.	Bihać	Bakšaiš–Kalinska br. 7	1 ranjen civil
45.	Prša Josip Prša Dragica	1960. 1925.	17.05.1995.	Bihać	Ul. Vjeke Čubelića	
46.	Talić Bahra Talić Almedina	1963. 1985.	06.06.1995.	Bihać	Ul. Petra Kočića	1 ranjen civil

Jedan broj poginulih od posljedica granatiranja grada sa položaja tzv. V RS

IV.6. Stradanje djece

Tokom ratnih dešavanja djeca kao najranjivija kategorija stanovništva bila su direktno ili indirektno izložena ratnim djelovanjima. Direktne posljedice su ubijanja i ranjavanja, a indirektne posljedice su ratne traume usljed različitih faktora, prije svega gubitak roditelja ili najbližih članova porodice, nedostaci hrane, vode, adekvatne medicinske brige, strah i drugi faktori. Broj stradale djece tokom rata u R BiH prema podacima UNICEF-a iz 1994. godine je 16.614 ubijene djece, "Prema podacima Republičkog štaba za zdravstvo od decembra 1994. godine na slobodnim prostorima Bosne i Hercegovine ranjeno je 34.351 dijete, od čega u Sarajevu 14.834. Od navedenog broja teško je ranjeno 8.360, od čega u Sarajevu 3.361 dijete."[266]

U R BiH (prema podacima iz 61 općine) ranjeno je oko 18.000 djece, a preko 1.800 djece je ostalo trajnim invalidima bez mogućnosti normalnog nastavka odrastanja. Oko 420.000 djece je raseljeno tokom rata, 16.854 je ubijeno, umrlo ili se vode kao nestali, 34.712 djece je ranjeno, 1.893 su registrovani kao djeca sa posebnim potrebama, odnosno trajni invalidi, 3.250 djece u Bosni i Hercegovini su djeca bez roditeljskog staranja. Međunarodno humanitarno pravo pored općih Konvencija i Deklaracija kojim reguliše prava zaštićenih osoba u ratu, reguliše i zaštitu djece za vrijeme oružanih sukoba. Posebno su prava djece definirana Konvencijom o pravima djeteta iz 1989. godine (u daljnjem tekstu Konvencija).[267] Upravo njome su priznata prava i zabranjeni nehumani odnosi prema djeci. Konvencija u članu 6 eksplicitno govori o pravu djeteta na život i obavezi država da omogući opstanak i razvoj djeteta. Nadalje, u članovima 34 i 37 obavezuju se države na zaštitu djece od svih oblika seksualnog izrabljivanja i iskorištavanja, zatim svih oblika mučenja ili drugih okrutnih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka i kazni. Naglašeno je da nijedno dijete ne može biti lišeno slobode nezakonito ili samovoljno. Uprkos navedenim zabranama i pravima djeteta, masovno je kršena Konvencija, bilo da se radi o ubijanjima, ranjavanjima, seksualnim

266 Mehmed Šestanović, *Zločini nad psihičkim integritetom djece*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2000, str.5.

267 Pored ove Konvencije, zaštitu prava djece reguliraju Ženevska deklaracija o pravima djeteta iz 1924. godine, Deklaracija o pravima djeteta donesena od strane UN-a iz 1959. godine i priznata u Općoj deklaraciji o pravima čovjeka, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (posebno u članu 10). Navedene Deklaracije predstavljale su osnovu za donošenje Konvencije o pravima djeteta iz 1989. godine.

iskorištavanjima, zatvaranjem u logore, protjerivanjima, nanošenjem patnje, ponižavajućeg i okrutnog postupanja.

Na prostoru Bosanske krajine znatan broj djece ostao je bez jednog ili oba roditelja. O veličini i stepenu tragedije Bošnjaka govori i podatak iz Ljutočke doline. U periodu agresije samo sa ovog prostora bez jednog roditelja ostalo je 208 djece, a bez oba roditelja 10 djece. Ovi podaci se odnose na djecu do 16 godina starosti. Djeca koja su preživjela golgote rata uvijek će nositi neizbrisiv trag u svom životu.

U masovnim, zajedničkim i pojedinačnim grobnicama širom Bosanske krajine pronalaženi su posmrtni ostaci djece. Ubijena djeca pronađena su u masovnim grobnicama Bezdana, Prhovo, Kevljani, Lanište I, Hrustovo i drugim masovnim grobnicama. U tim grobnicama ekshumirana su sljedeća djeca: N.N djevojčica od 3-4 godine, petomjesečna beba Amila Džaferović i njen brat Almir (4), Azra Didović (1) ubijena je ručnom bombom u kući u Bosanskom Petrovcu, Behlić Anel (2), Medanović Indira (7), sestre Jusić Emira (14) i Semira (15), Brković Nisveta (9), Medanović Mujo (13), braća Redžić Namir (3) i Vahid (7) i druga djeca. Ovdje smo naveli samo nekoliko imena ubijene djece. Iz navedenih podataka vidljivo je da zločinci nisu birali koga će ubiti, ubijali su bebe, djevojčice i dječake, ubijali su sestre i braću, ubijali su bez obzira na pol i dob.

Neprekidna granatiranja Bihaća i okoline rezultirala su najčešće ubijanjima djece. Dječiju igru su često prekidale granate ispaljene sa agresorskih položaja. Prvo dijete koje je poginulo na prostoru općine Bihać bila je Kulaš Sunita (3), poginula je zajedno sa svojom majkom Mujesirom u Orašcu 11. juna 1992. godine. Posebno su stradanju bila izložena djeca, tako je 19. juna 1992. godine agresorska granata prekinula igru nedužne djece u bihaćkom naselju Midžića mahala, i odnijela živote četiri nevine djevojčice te ranila njih jedanaestero. Na taj dan od agresorske granate poginule su Azra Kurjaković, Mirela Zjakić, Sabina Zulić i Maida Hošić.

U naselju Ružica od posljedica granatiranja od strane pripadnika tzv. V RS poginula su sestre Duračković Emina (3), Erna (5) i Merima (7). Poginule su 3. decembra 1992. godine zajedno sa djedom Halidom. Od posljedica granatiranja poginuli su i Kozlica Amela (8), Džonlagić Sara (8), Tutić Sandra (9), Talić Almedina (10), Imširović Hasan (10), Ramić Amir (10), Šušnjar Suad (11), Dujmović Ante (13), Midžić Emir (14) i druge djevojčice i dječaci.

Pored pogibije djeca su bila izložena i raznim drugim traumama. Djeca su zajedno sa roditeljima iz pojedinih mjesta oćine Bihać bila prisiljena da napuste svoje domove. Zajedno sa odraslim proživljavali su različite tegobe življenja u potpunom okruženju.

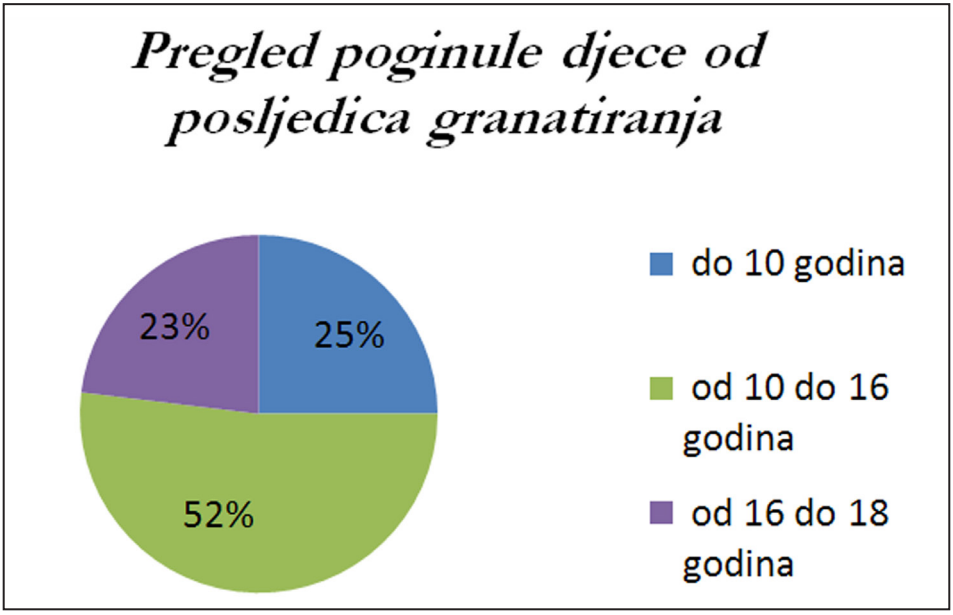

Pregled poginule djece po godinama starosti od granata ispaljenih sa položaja tzv. V RS

Najčešće su stradavala djeca u naseljima Ozimice I, II, Gornje i Donje Prekounje, Centar i Harmani, jer upravo ova neselja su bila najviše izložena artiljerijskim projektilima. Pored smrtnih stradavanja velik broj djece je ranjen, bilo lakše bilo teže.

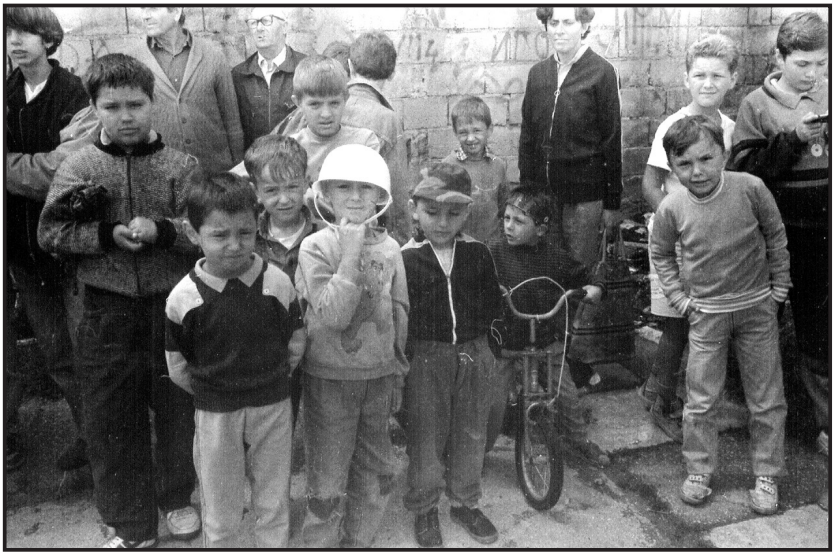

Djeci je zbog svakodnevnih agresorskih djelovanja bila onemogućena igra, školovanje i normalno odrastanje. Zbog nemogućnosti redovnog i kvalitetnog odvijanja nastavnog procesa djeca su uskraćena za osnovna znanja. Upravo zbog toga generacije koje su pod neprekidnom prijetnjom od pogibija i ranjavanja završavale školu, propustile su značajan dio nastavnih planova i programa što im je u daljnjem školovanju bio hendikep.

Protjerana djeca Ljutočke doline u sportskoj dvorani Luke

Škola koja se organizovala u najtežim uvjetima ipak je djeci omogućila sticanje minimalnih znanja kako bi mogli na vrijeme završavati svoje školovanje. Djeca su nastavu pohađala u improvizovanim prostorima u kućama, skloništima, bez struje, grijanja, nastavnih pomagala, udžbenika, školskog pribora i drugo. Za jedan dio djece koja su protjerana sa svojih ognjišta organizirana je nastava u novim uvjetima. Sa sigurnošću možemo reći da su ratne posljedice na djecu ostavile naizbrisiv trag, mnoga djeca i danas nose ratne traume. Velik broj djece ostao je bez jednog ili oba roditelja i odrastala su u veoma teškim uvjetima.

Djeca stradala u grada Bihaća od granata ispaljenih sa položaja tzv. V RS

V DIO
MASOVNE GROBNICE I LOGORI

V.1. Mjesta masovnih i pojedinačnih stradanja na prostoru općine Bihać

Masovna ubijanja na prostoru R BiH karakteristična su po svom razmjeru, obliku, i načinu na koja su izvršavana, a prije svega po načinima na koji su se pokušali prikriti tragovi zločina. Izvršioci i naredbodavci masovnih zločina nad civilnim stanovništvom nastojali su posmrtne ostatke žrtava ukloniti, prikriti i onemogućiti njihovo nalaženje sa ciljem prikrivanja materijalnih dokaza, koji bi bili jedan od elemenata krivičnog progona izvršitelja. Rezultati i pokazatelji zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava su masovne grobnice koje su pronalažene širom BiH, a jedan broj masovnih grobnica ni danas nije pronađen. Pojam masovne grobnice definiran je i općeprihvatljiv pojam za mjesta masovnog stradavanja ljudi. Postoji velik broj definicija koji ovaj pojam definiraju, međutim, nas u konkretnom interesuju one koje se odnose na mjesta masovnog stradavanja kao posljedica rata i agresije. Sam pojam masovna grobnica ima različita pojmovna određenja i velik broj različitih značenja. "Pojam masovna grobnica nastala je kao rezultat genocida, kako bi se istrijebila (potpuno ili djelimično) određena nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa, kao takva, odnosi se na grobno mjesto koje ne pripada uobičajenim mjestima na kojima se vrše ukopi i sahrane, već su to mjesta na kojima se svjesno, planski, organizirano, ciljno i s namjerom ubijene osobe odbacuju (ne sahranjuju) da bi se prikrili (izvršeni) zločini genocida. Pojam masovna grobnica ukazuje na nekarakterističnu masovnost, što znači da u njoj može biti dvije i više ubijenih osoba, zaštićenih međunarodnim humanitarnim pravom, kojima je život nasilno prekinut i koji su bačeni u grobnicu, tako da, od oblika izvršenja zločina (ubijanja), pa preko formiranja masovne grobnice, nije poštovan pijetet žrtve. Analogno tome, evidentno je da masovne grobnice nastaju kao produkt masovnih ubistava, karakterističnih za zločin genocida."[268] Masovne grobnice usljed ratnih zločina su posljedica organizovanih i masovnih ubijanja ljudi. Takav primjer je agresija na R BiH kao dio kampanje etničkog čišćenja i genocida. U Bosni i Hercegovini pronađeno je na stotine masovnih grobnica, a svakodnevno se otkopavaju nove. Najpoznatije se nalaze na području opština Srebrenica, Prijedor, Zvornik, Ključ, Sanski

268 Smail Čekić, Meldijana Arnaut-Haseljić, Bećir Macić, *Masovne grbnice u BiH-sigurna zona UN Srebrenica*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2010, str. 58.

Most. Zločinci su zločine od očiju javnosti najčešće pokušavali skrivati u prirodnim jamama, bezdanama, napuštenim rudnicima, smetlištima i drugim mjestima. Za ovu tvrdnju postoji bezbroj primjera koji to potvrđuju, od rudnika Ljubija, Tomašice, Bezdane, Tihotine, jama u istočnoj Bosni i Hercegovini, do raznih drugih mjesta masovnih zločina širom Bosne i Hercegovine.

Na području općine Bihać masovne grobnice se isključivo vezuju za prostore Ljutočke doline, jer su na ovom prostoru počinjeni masovni zločini i stanovnici ovog područja su uglavnom završavali u masovnim grobnicama. Stradanja Bošnjaka Ljutočke doline predstavlja paradigmu stradanja Bošnjaka na prostoru Bihaća ali i kršenja svih akata međunarodnog humanitarnog prava. Na malom prostoru i kratkom vremenskom periodu planski i kontinuirano vršena su masovna ubijanja, protjerivanja, mučenja, nezakonita zatvaranja, pljačka, devastacija vjerskih objekata i privatne imovine.

U kratkom historijskom periodu od sedamdesetak godina dva puta ovaj narod je stradavao, razlika je samo po obimu i vremenu stradavanja. Produkt agresije na ovom području izražen je u postojanju više masovnih i pojedinačnih grobnica (Golubnjača, Handžića grahorište, Bezdana, Tihotina) u kojima su sistematski vršeni zločini od strane srpskih vojnih snaga. Svjesno kršeći Ženevske konvencije, srpske kolaboracionističke snage imale su jasan cilj potpuno uništiti Bošnjake i tragove življenja na ovim prostorima. Poređenjem sa drugim prostorima u Bosni i Hercegovini, koji su bili cilj velikosrpske agresije, može se staviti znak jednakosti u svim segmentima. Ubijanje, mučenje, protjerivanje, logori i masovne grobnice nisu produkt pojedinačnih zločina, već dio razrađenih planova, programa i strategija

Jedna karakteristika u genezi zločina prema Bošnjacima Ljutočke doline jesu mjesta izvršenja zločina. Tako se za zločine počinjene nad Bošnjacima Ljutočke doline iz septembra 1941. godine vezuje jama Golubnjača, da bi se nastavilo 1992. godine sa jamama Bezdan i Tihotina. Danas se može postaviti pitanje da li ima neke veze među načinima na koje su pokušavani da se prikriju tragovi zločina počinjenih 1941. godine i zločina iz 1992. godine. Odgovor bi bio potvrdan iz razloga što su izvršioci zločina nad Bošnjacima iz 1992. godine mislili da istina neće izići na vidjelo, jer nije ni u slučaju 1941. godine, kada su zločine činili njihovi djedovi. Na području općine Bihać do sada su pronađene

četiri masovne grobnice, više desetina zajedničkih i pojedinačnih sa posmrtnim ostacima Bošnjaka i Hrvata. Karakteristika ovih masovnih grobnica jeste da je većina ubijenih bačena u dvije jame. Jednu prirodnu- Bezdana i jednu koja je nekad bila rudnička jama- Tihotina.

U procesu ekshumacije masovnih grobica na prostoru Bosne i Hercegovine uočena je potreba za novom klasifikacijom masovnih grobnica na: *primarne, sekundarne i tercijarne*. Ovakva klasifikacija je potrebna iz razloga što su posmrtni ostaci žrtava premiještani više puta i na više različitih lokacija. Naime, na mnogim mjestima na kojima su vršena masovna ubijanja tokom agresije na R BiH, pored primarnih grobnica u kojima su prvobitno bila zakopana tijela žrtava zločina, nastale su i sekundarne, čak i tercijarne grobnice kako bi se prikrio zločin, tako što su tijela iz primarnih grobnica prebacivana i skrivana u novoiskopane grobnice. Ova praksa je bila planirana, organizirana i izvođena od strane vojnih, policijskih i civilnih vlasti, a posebno je bilo izraženo na prostoru Srebrenice i Prijedora, ali i na još nekim lokacijama u zapadnoj i istočnoj Bosni, gdje su srpske vlasti pokušavale prikriti tragove masovnih zločina i genocida.

r/b	Naziv grobnice	Broj ekshumiranih	Broj identifikovanih	Prosjek godina
1.	Jama Bezdana	83	64	31,8
2.	Jama Tihotina	53	51	25,9
3.	Duliba	9	9	55,3
4.	Bisovački most	6	6	26,5
Ukupno		151	130	34,8

Iz tabele je vidljivo da je ukupno ekshumirano 151 osoba iz masovnih grobnica, a da je identifikovano 130 osoba. Odnos između broja ekshumiranih i identifikovanih je nesrazmjeran. Posebno je velik broj neidentifikovanih iz masovne grobnice Bezdana. Razlog ovome je u činjenici da su ubijeni bačeni u jamu dubine preko 80 metara, da je puno posmrtnih ostataka izmiješano, puno je uzoraka propalo i svakako glavni uzrok malom broju identifikovanih je što je identifikacija vršena klasičnom metodom. Vršena su samo antropološka sastavljanja tijela i na osnovu odjeće ili drugih predmeta vršena je identifikacija. Naknadno su skoro sva tijela reekshumirana i identificirana putem DNK metode.

Ukupno je identificirano 68,8 % ekshumiranih. Prosjek godina starosti ekhumiranih iz masovnih grobnica iznosi 34,8 godina.

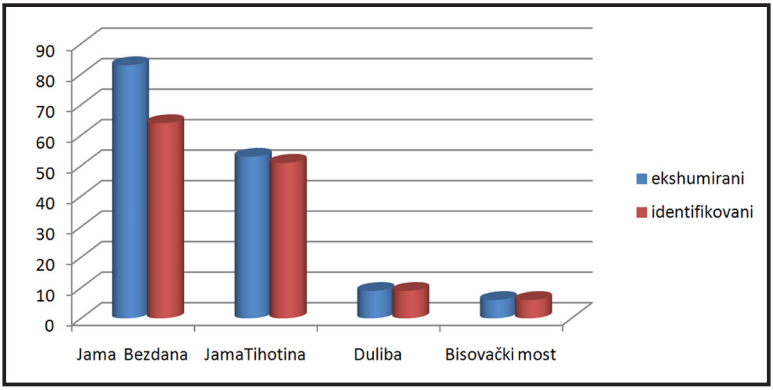

Pregled ekshumiranih i identificiranih iz masovnih grobnica

Iz Pregleda je vidljivo da iz dvije masovne grobnice broj ekshumiranih i identificiranih je potpuno isti. Iz masovne grobnice Tihotina skoro svi ekshumirani su identificirani, iz masovne grobnice Bezdana velik broj ekshumiranih nije identificiran. Iz pregleda se vidi da je ekshumacija vršena iz dvije jame. Posmrtni ostaci tijela iz masovne grobnice Duliba bila su većim dijelom spaljena. U masovnim grobnicama Tihotina i Bezdana pronađena su tijela ubijenih logoraša iz logora Ripač i Račić

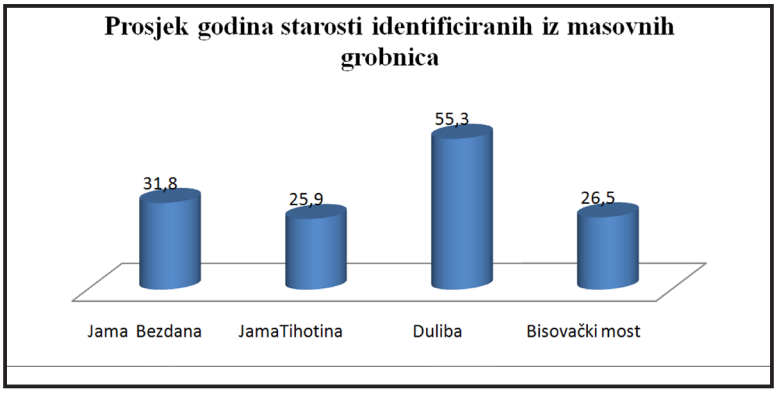

Prosjek godina starosti identificiranih iz masovnih grobnica

Iz pregleda je vidljivo da prosjeci godina starosti identifikovanih iz jame Tihotina, Bezdana i Bisovački most su približno jednaki, dok je prosjek starosti ubijenih iz masovne grobnice Duliba najveći i ovdje se uglavnom radilo o starijim osobama. Uzimajući prosječan broj ubijenih u svim masovnim grobnicama, možemo zaključiti da su uglavnom ubijene mlađe osobe, sa prosjekom 34,8 godina starosti. Najmlađi ubijeni su iz masovne grobnice Tihotina. Ubijeni iz ove masovne grobnice većinom su logoraši iz logora Račić. Ubijeni iz masovne grobnice Tihotina bili su nosioci određenih političkih funkcija u Ljutočkoj dolini. U ovoj grobnici pronađen je imam iz džemata Orašac, Smail ef. Džafica.

V.2. *Masovna grobnica jama Bezdana*

Jama Bezdana nalazi se na području Gorjevac-Hrgar, od putne komunikacije Bihać–Bosanski Petrovac udaljena je oko 6 km, do koje vodi makadamski put. Bezdana je bila u potpunosti okružena šumom i raslinjem, nije bila vidljiva sa puta koji je prolazio nekoliko metra od nje, što nas navodi na zaključak da je pažljivo birana i da je ubijanje zarobljenih iz logora u Ripču unaprijed planirano.[269] Prema izjavama svjedoka ova grobnica je nastala u prvoj polovini jula 1992. godine.

Jama Bezdana nalazi se na 744 metra nadmorske visine. Dubina sa koje su vađena tijela dostizala je i 85 metara. Bezdana je jedna od prvih jama-masovnih grobnica otkrivenih na prostoru Bosanske krajine. Ovo je primarna masovna grobnica nastala u ljeto 1992. godine. Unutar grobnice pronađena su burad sa kiselinom koja je trebala uništiti posmrtne ostatke. Prilikom ekshumacije ove grobnice oko nje su pronađene čahure različitih kalibara i ostaci eksplozivnih naprava. Posmrtni ostaci nekoliko osoba nađeni su u sjedećem položaju što nam ukazuje da su ubijeni živi bačeni u jamu. Ekshumacijom je rukovodio sudija kantonalnog suda Bihać Adem Jakupović.

Na ekshumaciji su bili prisutni i predstavnici MKSJ:

- Kathrxu Peace, analitaičar MKSJ,
- Borka Supičić, analitičar MKSJ,
- Sonija Kanikova, analitičar MKSJ,
- Ole Brondum, sudac-istražitelj MKSJ,
- Tal Simons, forenzičar-antropolog,
- Ann Ross - patolog,
- Onder Ozkalpci - patolog,
- Page Hudson - patolog.

Posebnu ulogu u ekshumaciji imali su pripadnici MUP-a USK (kriminalistički inspektori[270] i tehničari) koji su uradili najveći dio posla u jami i koji su podnijeli najveći teret ekshumacije. U ekshumaciji su učestvovali Bajramović Esad, Amor Mašović, Samira Mešić, Besim

269 Vidi; kartu masovna grobnica jama Bezdana.

270 Prilikom ekshumacije u jami došlo je do povrede inspektora Besima Derviševića koji je zadobio teške tjelesne povrede. Upravo ovo povređivanje ukazuje na kompleksnost i težinu poslova ekshumacije posmrtnih ostataka žrtava iz ove grobnice.

Dervišević, Enver Šahbazović, Radomir Radaković, Meho Skalić, Jasmin Turan, Ermin Lipović i drugi.

Sva ubistva su izvršili tzv. brigadni izviđači 15.lbr, pripadnici voda vojne policije i pripadnici milicije tzv. srpske opštine Bihać. Zatočeni logoraši iz logora Ripač dovezeni su na Hrgar kod lugarnice i onda su vršena cjelodnevna ubijanja. Nezakonito zatočeni iz logora Ripač na lokaciju su dovoženi više navrata. Zločinci su zatočenike dovodili nad jamu u malim grupama i onda ih ubijali. Ubijani su hladnim i vatrenim oružjem, a bilo je i slučajeva kada su zatvorenici živi bacani u jamu. Prije toga zarobljenici su bili sakaćeni i mučeni. Ubijanja zarobljenih, koji su bili u logorima Ripač i Račić, vršili su isti ljudi u oba logora, a pokazaće se da su isti tokom čitavog rata vršili zločine. Eshumacijom i identifikacijom tijela ubijenih potvrđuju se izjave o mučenjima, ubijanjima i bacanjima živih u jamu Bezdana. O oblicima mučenja najbolje pokazuje veliki ekser koji je nađen u koljenu jednog od ubijenih Bošnjaka. Položaj pojedinih tijela nađenih u jami Bezdana pokazuje nemogućnost živo bačenih Bošnjaka da izađu iz 85 metara duboke jame.

Početak ekshumacije tijela iz masovne grobnice Bezdana započeo je 1. septembra 1997. godine. Početak i tok procesa ekshumacije tijela ubijenih Bošnjaka Ljutočke doline pratile su brojne TV i novinske ekipe iz zemlje i inostranstva, između ostalih CNN, ZDF, ROJTER, ASOŠIJETPRES. Pored predstavnika kantonalnog Suda Bihać ekshumaciji su prisustvovali i predstavnici Haškog tribunala. Proces ekshumacije, obdukcije i identifikacije trajao je do 3. oktobra 1997. godine.

U toku samog procesa najteži posao je bio vađenje posmrtnih ostataka iz jame s obzirom na dubinu od 85 metara. "Proces ekshumacije svakodnevno je praćen od strane porodica nestalih koji su tražili svoje najbliže. Svakodnevno se mogao vidjeti plač, uplakana lica roditelja, djece, supruga, braće, sestara i druge rodbine. Posebno su bile dirljive i dojmljive scene kada su najbliži prepoznavali dijelove odjeće i obuće ubijenih Bošnjaka Ljutočke doline. Bol i tugu najbližih dodatno su pojačavala saznanja o načinima ubijanja njihove djece, očeva, braće, sestara. Mnogima koji su tih dana dolazili na jamu Bezdanu do kraja života u sjećanju će ostati posmrtni ostaci djeteta starosti od 3-5 godina."[271]

271 Begić Mujo, nav. dj., str. 162.

Iz masovne grobnice Bezdana ekshumirana su 83 posmrtna ostatka ubijenih Bošnjaka Ljutočke doline. U toku procesa identifikacije ubijenih iz masovne grobnice Bezdan identifikovana su 64 ubijena Bošnjaka od ukupno ekshumiranih. Prosjek godina starosti identifikovanih je 31,8 godine. Ostala tijela nisu identifikovana i DNK analiza će utvrditi identitet svih ubijenih.

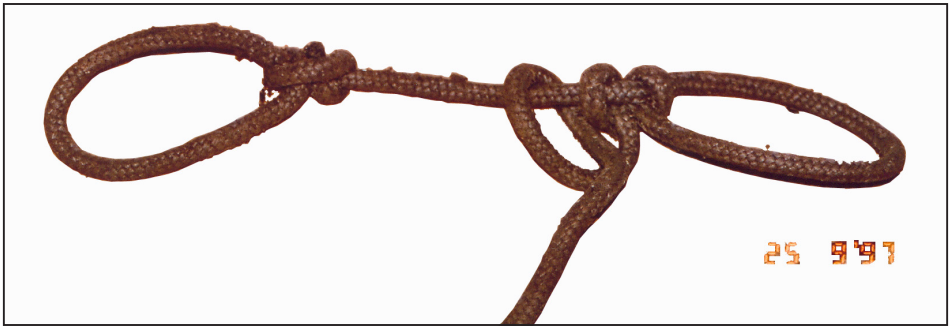

Povez pronađen na rukama jednog od ubijenih

Posmrtni ostaci žrtava zločina u masovnoj grobnici Hrgar-Jama Bezdana

Posmrtni ostaci žrtava zločina u masovnoj grobnici Hrgar-Jama Bezdana

Dženaza namaz za ubijene klanjana je 5. oktobra 1997. godine u 10 sati na Trgu slobode u Bihaću koju je predvodio reis ul-ulema IZ BiH prof. dr. Mustafa ef Cerić. Dženazi je prisustvovalo nekoliko hiljada građana Unsko-sanskog kantona kao i predstavnici najviših državnih organa i institucija, Rijaseta IZ BiH, vojske Federacije i drugih institucija. Dženazi je prisustvovao predsjednik Federacije BiH prof.dr. Ejup Ganić, komandant Vojske Federacije armijski general Rasim Delić, ambasadori i drugi visoki zvaničnici.

Dženaza namaz za ubijene 5. oktobra 1997. godine, Trg slobode Bihać

Ubijeni su ukopani na šehidskom mezarju Duliba koje se nalazi na putu Orašac–Kulen Vakuf[272] a koje je u blizini mjesta pogibije prve žrtve Ljutočke doline rahmetli Zajkić Muhe. Tokom ekshumacije i identifikacije žrtava 1997. godine nije se mogao utvrditi identitet za sve žrtve, pa je kasnije DNK metodom utvrđeno da je došlo do određenih grešaka prilikom klasične identifikacije i da je pokopan određen broj NN lica. Iz tog razloga u više navrata vršena je reekshumacija radi reasocijacije i konačnog utvrđivanja identiteta. Identifikovani putem DNK metode su ponovno ukopavani na mjesta odakle su reekshumirani. Dženaza za 34 reekshumirane žrtve klanjana je 10. septembra 2011. godine u Orašcu a žrtve su ukopane na mezarju Duliba i mezarjima u Cazinu i Velikoj Kladuši.

272 Zemljište za šehidsko mezarje uvakufio je Bilić Husnija, koji je u Bezdani pronašao posmrtne ostatke svoga maloljetnog sina Muhameda.

r/b	Prezime i ime	Ime oca	Datum rođenja	Općina rođenja	Datum nestanka	Mjesto nestanka	Ekshumirani
1.	Alivuk Asim	Mahmut	04.04.1962.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
2.	Alivuk Almir	Mumin	25.05.1971.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
3.	Alivuk Emir	Mumin	10.09.1972.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
4.	Alivuk Ramiz	Ibrahim	26.11.1969.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
5.	Alivuk Samir	Mumin	24.08.1969.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
6.	Balić Mirsad	Hamid	16.09.1973.	V. Kladuša	11.09.1992.	Golubić	01.09-03.10.1997.
7.	Begić Fikret	Mustafa	04.10.1969.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
8.	Bilić Muhamed	Husnija	06.05.1973.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
9.	Crnkić Fuad	Fejzo	23.05.1972.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
10.	Dedić Esad	Muho	02.01.1961.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
11.	Dedić Husein	Mustafa	16.01.1962.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
12.	Dedić Munir	Muharem	12.09.1965.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
13.	Delić Hazim	Alija	10.02.1951.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
14.	Demirović Dedo	Mujo	19.01.1951.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
15.	Demirović Mujo	Alaga	08.04.1968.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
16.	Dervišević Muharem	Ibrahim	22.08.1934.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
17.	Dizdarević Edhem	Derviš	23.01.1941.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.

r/b	Prezime i ime	Ime oca	Datum rođenja	Općina rođenja	Datum nestanka	Mjesto nestanka	Ekshumirani
18.	Džafica Ermin	Hasan	02.01.1974.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
19.	Džafica Hasan	Ibro	05.03.1950.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
20.	Džafica Selim	Džafo	09.12.1958.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
21.	Džanić Mirzet	Mustafa	13.08.1974.	V. Kladuša	11.09.1992.	Golubić	01.09-03.10.1997.
22.	Eminović Husein	Jusuf	20.04.1968.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
23.	Hasanagić Ahmet	Zaim	04.09.1960.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
24.	Huseinović Ferid	Rešid	03.02.1973.	V. Kladuša	11.09.1992.	Golubić	01.09-03.10.1997.
25.	Ibradžić Refik	Hašim	24.01.1974.	V. Kladuša	11.09.1992.	Golubić	01.09-03.10.1997.
26.	Kadić Ahmet	Avdo	01.05.1948.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
27.	Kasić Ale	Nazif	09.12.1971.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
28.	Kasić Avdo	Nazif	21.08.1962.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
29.	Keranović Emir	Rasim	05.09.1974.	Cazin	11.09.1992	Golubić	01.09-03.10.1997.
30.	Kosović Rasim	Osman	26.04.1949.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
31.	Kulenović Mahmut	Maše	10.09.1956.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
32.	Kurtagić Sead	Smajo	25.05.1954.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
33.	Lipovača Rifet	Bahto	20.03.1953.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
34.	Mahmutović Meho	Mumin	13.07.1973.	Cazin	11.09.1992.	Golubić	01.09-03.10.1997.

r/b	Prezime i ime	Ime oca	Datum rođenja	Općina rođenja	Datum nestanka	Mjesto nestanka	Ekshumirani
35.	Mešić Halid	Bego	11.03.1972.	Bihać	12.06.1992..	Orašac	01.09-03.10.1997.
36.	Mešić Ibrahim	Bećo	04.01.1958.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
37.	Mešić Salih	Ibrahim	28.08.1947.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
38.	Mujagić Hasib	Ago	27.03.1955.	V. Kladuša	11.09.1992.	Golubić	01.09-03.10.1997.
39.	Pehlivanović Fadil	Avdo	25.01.1962.	Bihać	12.06.1992	Orašac	01.09-03.10.1997.
40.	Pehlivanović Jusuf	Smail	22.09.1946.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
41.	Ramulić Muhamed	Huse	20.05.1959.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
42.	Ramulić Nihad	Huse	07.12.1967.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
43.	Rekić Mujo	Munib	20.05.1973.	Cazin	11.09.1992	Golubić	01.09-03.10.1997.
44.	Ružnić Ibrahim	Ramo	25.04.1937.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
45.	Seferović Fikret	Mahmut	01.12.1962.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
46.	Seferović Fuad	Mujaga	11.09.1960.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
47.	Seferović Hase	Mujaga	01.04.1964.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
48.	Seferović Hazim	Esad	09.09.1963.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
49.	Seferović Meša	Mujaga	10.03.1957.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
50.	Seferović Smajo	Mahmut	01.05.1954.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
51.	Šiljdedić Husein	Mahmut	18.06.1943.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.

r/b	Prezime i ime	Ime oca	Datum rođenja	Općina rođenja	Datum nestanka	Mjesto nestanka	Ekshumirani
52.	Šušnjar Zijad	Meho	03.12.1973.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
53.	Tralješić Ismet	Muharem	19.05.1973.	V. Kladuša	11.09.1992.	Golubić	01.09-03.10.1997.
54.	Tralješić Rašid	Šefik	27.10.1973.	V. Kladuša	11.09.1992.	Golubić	01.09-03.10.1997.
55.	Tutić Ale	Smajo	12.06.1951.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
56.	Tutić Smail	Smajo	17.08.1965.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
57.	Vajzović Mirsad	Mahmut	04.08.1955.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
58.	Vojić Asmir	Muhamed	12.08.1973.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
59.	Vojić Edhas	Edhem	07.11.1958.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
60.	Vojić Hamdija	Sulejman	17.03.1959.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
61.	Vojić Ismet	Izet	20.03.1955.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
62.	Vojić Mesud	Osme	26.10.1964.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
63.	Vojić Muhamed	Alaga	11.07.1945.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.
64.	Zajkić Almir	Ibrahim	01.10.1971.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	01.09-03.10.1997.

Ekshumirani i identifikovani iz masovne grobnice Hrgar-jama Bezdana

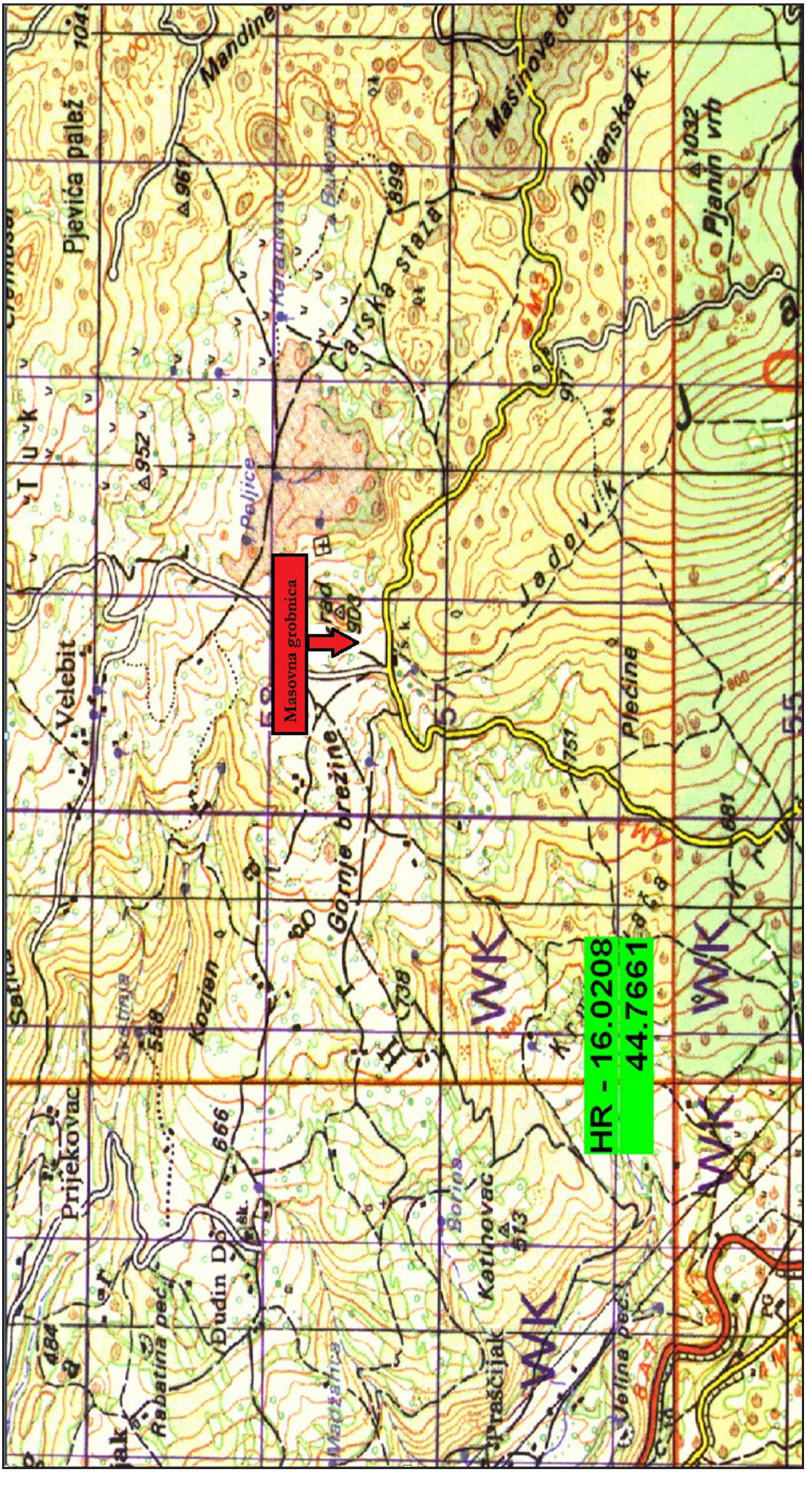
Masovna grobnica
HR - 16.0208
44.7661
Velebit
Prijekovac
Gornje brežine
Carska staza
Pjevića palež
Doljanska k.
Pjanin vrh
Kozjen
Dudin Do
Katinovac
Plećine
Peljijce
WK

V.3. *Masovna grobnica jama Tihotina*

Jama Tihotina je masovna grobnica u kojoj su otkriveni posmrtni ostaci ubijenih Bošnjaka Ljutočke doljine, Ključa, Bihaća i Bužima. Pronađena masovna grobnica se nalazila u rejonu Tihotine, svega 2 km od naselja Pritoka.[273] Ovaj rejon kod lokalnog stanovništva je poznat pod imenom *slovenski majdan*. Ova masovna grobnica, ustvari dio rudnika boksita, otkrivena je 2002. godine. Ekshumacija je rađena u periodu 2-25. septembra. 2002. godine. Ovaj lokalitet je brižljivo biran iz razloga što je bio malo poznat i dobro skriven. Identično, kao kod većine masovnih grobnica i ovdje su se pokušali prikriti tragovi zločina. Bacanjem ogromnih količina smeća i drugog otpada trebalo je prikriti i odvratiti pažnju slučajnih prolaznika. Ova jama je dio rudničke jame dužine desetak metara, a širine oko 1,5 metara u svom najširem dijelu; duboka je više desetina metara. Priprema i sam proces ekshumacije ubijenih iz jame Tihotina otpočeo je 2. septembra 2002. godine. Za ovu masovnu grobnicu karakteristično je da je proces ekshumacije bio krajnje složen i težak. Unutar grobnice pronađeni su ostaci neeksplodiranih ubojitih sredstava (u daljem tekstu NUS-a) što je otežavalo rad. U neposrednoj blizini grobnice pronađene su čahure vatrenog oružja (čahure kalibra 7,62 mm). Karakteristika ove ekshumacije je u tome što je dio bačenih tijela visio na poprečnim gredama jame, a velik dio posmrtnih ostataka bio je rasut na dnu jame.

Posmrtni ostaci u prije ekshumacije

273 Vidi priloge; Karta masovne grobnice jama Tihotina

U masovnoj grobnici jama Tihotina pored nekih tijela pronađene su lične stvari i dokumenata što ukazuje na identitet ubijenih (sat i drugi očuvani dijelovi odjeće i obuće). Iz ove masovne grobnice ekshumirani su logoraši koji su bili zatočeni u logoru kasarna Račić. Prema izjavama svjedoka zatočenici su bili izloženi strašnim torturama i mučenjima od strane pripadnika srpskih vojnih i policijskih snaga. Ekshumirana su ukupno 53 tijela. Identifikovana je 51 žrtva. Posmrtni ostaci ubijenih su sahranjeni na šehidskom mezarju Duliba, na šehidskim mezarjima na području općine Ključ, Bužim u Bihaću.

Posmrtni ostaci žrtava zločina u masovnoj grobnici Jama Tihotina

Dženaza žrtvama ekshumiranih iz masovne grobnice jama Tihotina

Masovna grobnica jama Tihotina

r/b	Prezime i ime	Ime oca	Datum rođenja	Općina rođenja	Datum nestanka	Mjesto nestanka	Ekshumirani
1.	Adžemović Senad	Redžo	10.8.1972.	Ključ	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
2.	Aganović Ekrem	Ibrahim	29.10.1969.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
3.	Alivuk Aziz	Šaban	16.09.1964.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
4.	Anadolac Enes	Mahmut	22.10.1959.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
5.	Baručić Emir	Ahmet	12.03.1968.	Ključ	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
6.	Behrem Behrudin	Mujaga	01.09.1969.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
7.	Behrem Hajrudin	Mumin	01.10.1970.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
8.	Behrem Salko	Bećo	12.10.1952.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
9.	Bender Kemal	Ibrahim	13.06.1964.	Ključ	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
10.	Bilić Šerif	Ibrahim	23.10.1964.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
11.	Ćemalović Esad	Husein	13.02.1955.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
12.	Dedić Denijal	Delija	01.05.1961.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
13.	Dervišević Akif	Atif	29.01.1972.	Ključ	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
14.	Dervišević Bećo	Zarif	05.02.1963.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
15.	Dervišević Suad	Osman	02.07.1968.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
16.	Draganović Edin	Smajil	12.04.1970.	Ključ	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.

r/b	Prezime i ime	Ime oca	Datum rođenja	Općina rođenja	Datum nestanka	Mjesto nestanka	Ekshumirani
17.	Draganović Zlatan	Smail	13.05.1971.	Ključ	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
18.	Džafica Smail	Bekir	11.05.1958.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
19.	Findrik Slavko	Nikola	24.07.1956.	Bihać	12.06.1992.	Golubić	2-25.09.2002.
20.	Glumac Ramiz	Ramo	15.04.1962.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
21.	Hamzagić Šefik	Mahmut	20.09.1952.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
22.	Hrnjica Muhamed	Smajo	01.01.1946.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
23.	Hrnjica Mujo	Juso	20.05.1967.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
24.	Hrnjica Osman	Bećir	10.04.1972.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
25.	Husak Safet	Mehmed	28.08.1965.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
26.	Huskić Edin	Sulejman	21.03.1967.	Ključ	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
27.	Kasić Suad	Fejzo	05.06.1970.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
28.	Kurtagić Muharem	Hilmija	25.07.1949.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
29.	Mašinović Senad	Mujo	01.01.1960.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
30.	Mehanović Mehmed	Muharem	16.12.1965.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
31.	Muharemović Esad	Fejzo	30.11.1960.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
32.	Mujić Izet	Murat	13.09.1937.	Bihać	Juli 1992.	Ripač	2-25.09.2002.

r/b	Prezime i ime	Ime oca	Datum rođenja	Općina rođenja	Datum nestanka	Mjesto nestanka	Ekshumirani
33.	Muratović Zijad	Rašid	17.07.1971.	Bužim	12.06.1992.	Golubić	2-25.09.2002.
34.	Mušeta Jusuf	Huse	01.01.1949.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
35.	Omanović Fikret	Ibro	12.08.1957.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
36.	Osmanović Husein	Dedo	27.01.1941.	Bihać	11.06.1992.	Pritoka	2-25.09.2002.
37.	Pobrić Fadil	Meho	24.06.1955.	Ključ	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
38.	Rahmanović Samir	Redžo	02.11.1972.	Bihać	12.07.1992.	Bihać	2-25.09.2002.
39.	Ramić Jasim	Mehmed	17.09.1957.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
40.	Srebrić Samir	Mustafa	1973.	Bihać	12.07.1992.	Pritoka	2-25.09.2002.
41.	Šahbazović Ibrahim	Huse	20.09.1958.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
42.	Šahbazović Mehmed	Huse	18.06-1961.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
43.	Šahinović Asim	Turse	12.03.1960.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
44.	Šehić Mehmed	Selim	31.03.1975.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
45.	Šehić Mumin	Hamza	06.01.1947.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
46.	Tičević Azemir	Jusuf	30.03.1971.	Ključ	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
47.	Tičević Emir	Muharem	23.05.1955.	Ključ	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
48.	Tičević Zijad	Hamdo	31.07.1970.	Ključ	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.

r/b	Prezime i ime	Ime oca	Datum rođenja	Općina rođenja	Datum nestanka	Mjesto nestanka	Ekshumirani
49.	Tutić Enver	Atif	23.03.1965.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
50.	Vojić Ekrem	Mahmut	12.09.1961.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.
51.	Zajkić Muharem	Huse	06.11.1961.	Bihać	12.06.1992.	Orašac	2-25.09.2002.

Ekshumirani i identifikovani iz masovne grobnice jama Tihotina

V.4. *Masovna grobnica Duliba*

Masovna grobnica Duliba nalazila se na području sela Ćukovi, na putnoj komunikaciji Dubovsko-Kulen-Vakuf, u neposrednoj blizini šehidskog mezarja Duliba.[274] Ova masovna grobnica pronađena je uz potok i jedan dio posmrtnih ostataka žrtava pronađen je u vodi. U masovnoj grobnici Duliba pronađeni su posmrtni ostaci 9 ubijenih i svih 9 je identificirano. Prosjek godina starosti identificiranih je 55,3 godine. Žrtve iz ove masovne grobnice su ubijene 23. septembra 1992. godine u naselju Duljci. Ubijeni su bili na prisilnom radu, brali su šljive za potrebe tzv.V RS. Tijela ubijenih sa mjesta ubijanja traktorom bila prevezena na mjesto masovne grobnice. Nakon toga su spaljivana kako bi se prikrili tragovi ovog ratnog zločina U ovoj masovnoj grobnici pronađeni su posmrtni ostaci 4 ubijene žene i 5 muškaraca. Za ovu masovnu grobnicu vezuju se ubijanja od 23. septembra 1992. godine, kada je grupa policajaca i vojnika u cilju odmazde za poginule pripadnike 15. bihaćke brigade tzv. V RS izvršila ovaj strašni zločin. Postoji više svjedoka ovog zločina koji su preživjeli. Nažalost i danas se traga za posmrtnim ostacima preostalih žrtava. Na pronađenim posmrtnim ostacima uočeni su tragovi paljenja što potvrđuje izjave preživjelih da su tijela nakon ubijanja paljena. Kako je samo mali dio posmrtnih ostataka pronađen na osnovu koga se putem DNK izvršila identifikacija, pretpostavka je da su ostaci tijela premješteni na drugu lokaciju. Za ovaj zločin pravomoćno je osuđeno 5 lica.

Mjesto masovne grobnice Orašac-Ćukovi

274 Vidi priloge; Karta masovne grobnice Duliba.

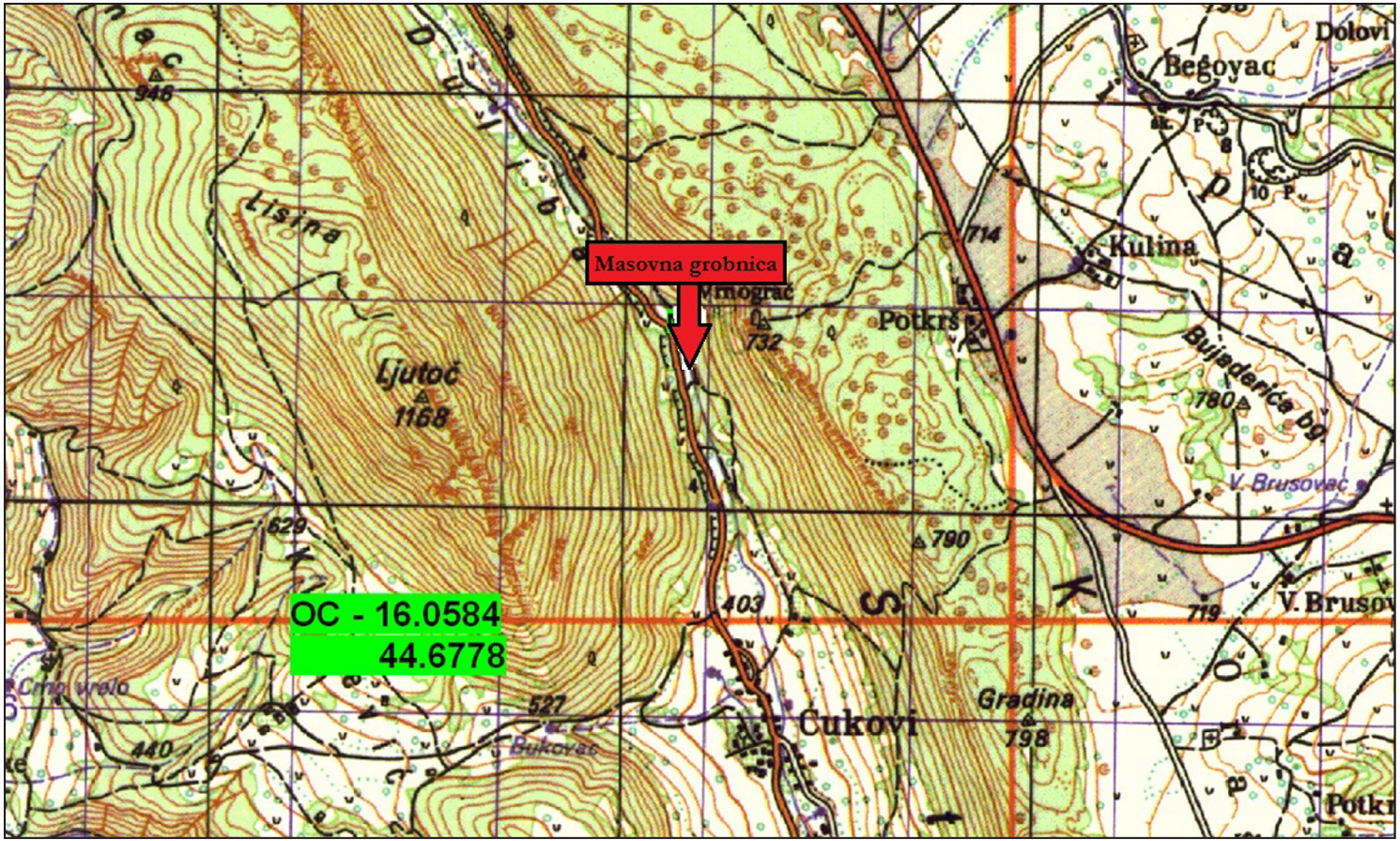

Masovna grobnica Duliba

r/b	Prezime i ime	Ime oca	Datum rođenja	Općina rođenja	Datum nestanka	Mjesto nestanka	Ekshumirani
1.	Šahinović Safija	Husein	30.12.1945.	Cazin	23.09.1992.	Duljci-Orašac	10.04.2000.
2.	Vojić Senija	Dedo	14.04.1947.	Bosanski Petrovac	23.09.1992.	Duljci-Orašac	10.04.2000.
3.	Džaferagić Ismeta	Alija	24.09.1956.	Bihać	23.09.1992.	Duljci-Orašac	10.04.2000.
4.	Nasufović Hase	Dedo	15.09.1929.	Bihać	23.09.1992.	Duljci-Orašac	10.04.2000.
5.	Mešić Ibrahim	Ibro	27.01.1915.	Bihać	23.09.1992.	Duljci-Orašac	10.04.2000.
6.	Šarić Huse	Ahmet	18.04.1933.	Bihać	23.09.1992.	Duljci-Orašac	10.04.2000.
7.	Dupanović Meho	Omer	20.12.1929.	Bihać	23.09.1992.	Duljci-Orašac	10.04.2000.
8.	Dupanović Muho	Omer	20.06.1934.	Bihać	23.09.1992.	Duljci-Orašac	10.04.2000.
9.	Mujić Sadeta	Mehmed	10.05.1942	Bihać	23.09.1992.	Duljci-Orašac	10.04.2000.

Ekshumirani i identifikovani iz masovne grobnice Duliba

V.5. *Masovna grobnica Bisovački most*

Masovna grobnica Bisovački most nalazila se neposredno uz željeznički most u Loskunu. Žrtve u ovoj masovnoj grobnici bili su stanovnici Ljutočke doline, koji su pokušali stići u Bihać, nakon što su jedinice tzv. V RS zauzele ovaj kraj. Iz ove masovne grobnice ekshumirano i identificirano je 6 posmrtnih ostataka ubijenih. Prosjek godina starosti identificiranih je 26,5 godina. Jedan dio žrtava koji su ubijeni na Bisovačkom mostu, razmijenjeni su 1994. godine. Bili su ukopani na mezarju Humci kao NN osobe, kasnije je DNK metodom utvrđen njihov identitet. Ovdje treba napomenuti da je na Bisovačkom mostu preživjelo nekoliko svjedoka.

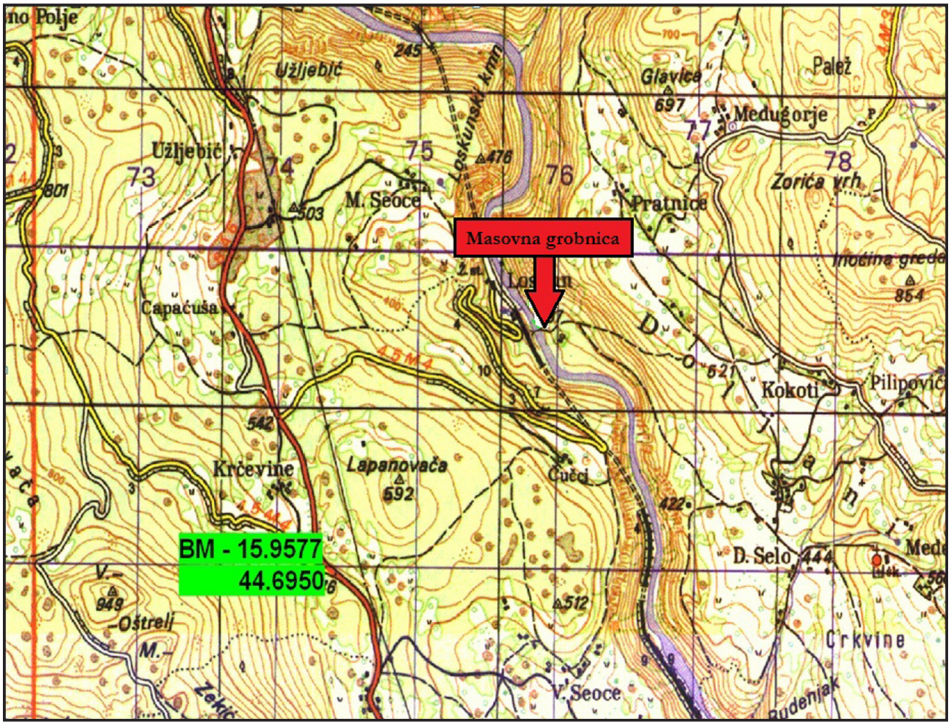

Masovna grobnica Bisovački most

r/b	Prezime i ime	Ime oca	Datum rođenja	Općina rođenja	Datum nestanka	Mjesto nestanka	Ekshumirani
1.	Dizdarević Azem	Adem	02.01.1968	Bihać	13.06.1992	Loskun	26.06.2002
2.	Hrnjica Zahid	Mujo	16.01.1965	Bihać	13.06.1992	Loskun	26.06.2002
3.	Vojniković Sulejman	Mehmed	11.11.1965	Bihać	13.06.1992	Loskun	26.06.2002
4.	Zulić Džemal	Hamdija	01.01.1969	Bihać	13.06.1992	Loskun	26.06.2002
5.	Zulić Muhamed	Hamdija	10.02.1960	Bihać	13.06.1992	Loskun	26.06.2002
6.	Zulić Mustafa	Hamdija	19.09.1966	Bihać	13.06.1992	Loskun	26.06.2002

Ekshumirani i identifikovani iz masovne grobnice Bisovački most

V.6. Pojedinačna ubijanja na prostoru općine Bihać koja su bila pod okupacijom tzv. V RS

Pored masovnih ubijanja i masovnih grobnica karakteristična su pojedinačna i zajednička ubijanja, odnosno pojedinačne i zajedničke grobnice na prostoru općine Bihać. Pojedinačna i zajednička ubijanja civila posebno su bila izražena na područjima koja su bila okupirana od strane tzv. V RS. Najveći broj ovakvih slučajeva odnosi se na sam grad Bihać, prostore Ljutočke doline (Ćukovi, Orašac, Klisa, Kulen-Vakuf), Ripča, Golubića, Jezera, Spahića Skočaja, Zavalja i Vedrog Polja i drugih naselja.

Ubijanja na prostoru Ljutočke doline otpočela su 11. juna 1992. godine i tada je smrtno stradalo 17 osoba. Među ubijenim bila je i djevojčica od tri godine (Kulaš Sunita) i starica od 85 godina (Zulić Almaze). Ubijanja su bila posljedice granatiranja civilnih objekata, ali i direktnih ubijanja od strane pripadnika tzv V RS. Kršeći međunarodno humanitarno prava, odnosno Ženevske konvencije iz 1949. godine i Dopunske protokole I i II meta srpskih vojnih i policijskih snaga bili su civili. Posebno treba izdvojiti ubijanja 23. septembra 1992. godine u naselju Duljci, kada je grupa maskiranih i naoružanih policajaca i vojnika tzv. V RS ubila 21 civila iz Orašca i Ripča, koji su bili na prisilnom radu. U dva dana nastavljeno je ubijanje i tom prilikom ubijeno je još 18 osoba za većinom posmrtnih ostataka i danas traga. Ubijanja na prostorima Ljutočke doline trajala su 1992-1994. godine. Zadnji ubijeni Bošnjaci Ljutočke doline bili su majka i sin Čeliković Fata i Čeliković Mujo (ubijeni u oktobru 1994. godine). Karakteristika ubijanja civila u Ljutočkoj dolini jeste da su ubijani bez obzira na spol, godine starosti, invaliditet. Na nekoliko mjesta zločinci su pokušali prikriti tragove zločina tako što su spaljivali tijela ili ubijene zapalili u kućama. Spaljivanja ubijenih vršena su u zaseocima Duljci, Mešići i Pađeni. Konačno, preostalo stanovništvo, koje je bilo u jednoj vrsti zatočeništva, protjerano je za Bihać početkom 1993. godine. Još jedna karakteristika zločina jesta da su zločine izvršavali komšije-Srbi.

Tokom augusta mjeseca 1992. godine u Ripču je ubijeno više civila među kojima su Mujagić Ago, Ibrahimpašić Ajša, Delipetar

Dane, Dupanović Ismet, Dupanović Šerif, Šehić Huse,[275] Alija i Samir Kuduzović koji su ostali kod svojih kuća.

Dijelovi općine Bihać tokom agresije 1992-1995. godine bili su privremeno okupirani tako da su ubijanja vršena kontinuirano. Tako je u Golubiću ubijeno više lica među kojima Findrik Elizabeta.

Na području Zavalja i Skočaja 21. novembra 1994. godine ubijeno je 7 civila (Hrvata) pretežno staraca[276] od kojih neki i zapaljeni. Jedan dio civila je mučen da bi poslije bio ubijen. Stanovništvo sa ovog prostora je protjerano, imovina opljačkana i zapaljena, crkve i prateći objekti zapaljeni i srušeni.

Veliki Skočaj je mjesto koje je tokom agresije na R BiH doživjelo sudbinu ostalih mjesta koja su bila neposredno na liniji odbrane Bihaća. Od prvih dana agresije najveći dio stanovništva Velikog Skočaja, Međudražja i Zavalja je izbjegao iz svojih kuća u Bihać. Jedan dio stanovništva, a posebno oni koji su bili pripadnici HVO regije Bihać ostali su kod svojih kuća braneći svoje domove i svoj grad. Neprekidna granatiranja i napadi sa Plješevice, Mrđe, Lohovskih brda onemogućavala su normalan život na ovom dijelu općine Bihać. Posebno treba izdvojiti novembar 1994. godine kada je Veliki Skočaj zauzet od strane pripadnika tzv. V RS i tzv. V RSK. Tog dana na kućnim pragovima ubijeni su civili koji su ostali kod svojih kuća. Istovremeno je spaljena i uništena većina kuća, štala i ostalih objekata. Ubijeni su imali u prosjeku 71,2 godine starosti. Postavlja se pitanje kakva su vojna prijetnja bili prijetnja ovi starci agresorima u ostvarivanju svojih nakana. Ovim činom pripadnici tzv. V RS i tzv. V RSK počinili su zločin nad civilnim stanovništvom što je u suprotnosti sa Ženevskom konvencijom o zaštiti građanskih osoba za vrijeme oružanih sukoba.

Od neprestanog granatiranja i bombardiranja gradskih i prigradskih dijelova Bihaća velik broj civila je smrtno stradao ili je zadobio teža ili lakša ranjavanja. Prostor općine Bihać koji je bio u okruženju 1.201 dan, svakodnevno je bio granatiran artiljerijskim oruđima svih kalibara. Većina ciljeva dalekometne artiljerije bili su civilni, vjerski ili privredni objekti. Posebno treba istaći činjenicu da je od posljedica

275 U zajedničkoj grobnici u jednoj špilji u reonu Dubovska pronađeni su posmrtni ostaci Dupanović Ismeta, Dupanović Šerifa i Šehić Huse koji su ekshumirani 3. novembra 1997. godine.

276 Najstarija ubijena osoba bila je Kata Živković koja je imala 88 godina, zatim Perišić Manda 84 godine koja je zapaljena u svojoj kući.

svakodnevnog granatiranja mnogo djece smrtno stradalo ili bilo ranjeno. Iz dokumentacije 15. bihaćke brigade tzv. V RS vidljivo je da su civilni ciljevi bili mete napada.[277]

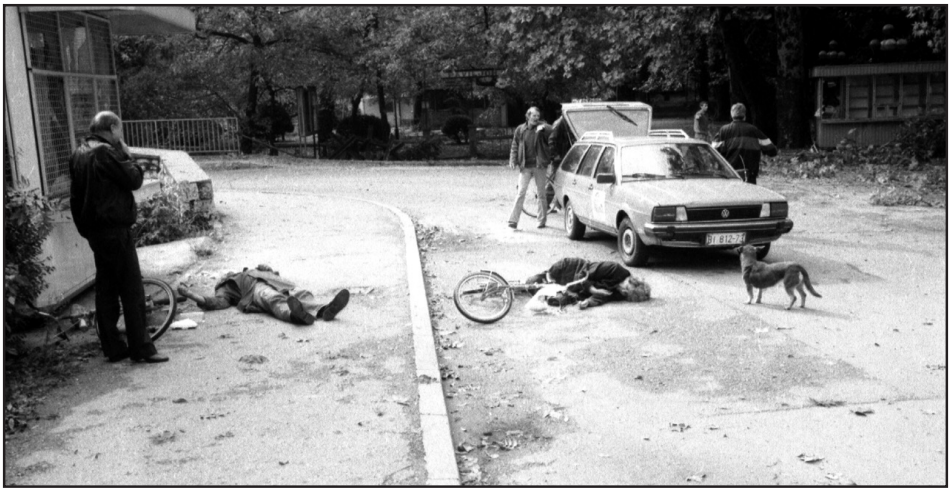

Ubijeni civili u gradu[278]

277 Vidi priloge: Karta ciljeva 15. Bihaćke brigade i ciljeve KAG.

278 Slike preuzete iz knjige Halid Alijagić, *Početak bihaćke priče*, Grafičar, Bihać, 2004.

V.7. Logori i druga mjesta zatočenja kao oblici kršenja međunarodnog humanitarnog prava

Logori kao oblik provođenja nasilja su specifikum modernog vremena. Posebno su izraženi kao historijska pojava XX vijeka. Logor možemo pojmovno definirati kao "*mjesto sakupljanja velikog broja na silu dovedenih ljudi radi iskorištavanja njihovog rada i likvidacije*. Postoje koncentracijski i sabirni logori."[279] Sabirni logor je vrsta zatvora koja je stvorena za političke protivnike, pripadnike pojedinih etničkih ili religijskih grupa, civila iz kritičnog vojnog područja ili bilo koju grupu ljudi. Sabirni logori najčešće se stvaraju tokom rata, zatočenici koji se nalaze u pritvoru najčešće tu borave bez pojedinačnog sudskog procesa i drže se nezakonito bez nekih kriterija.

Neke oblike masovnih zatočenja imamo još od antičkog doba. Kroz historiju postoji velik broj primjera stvaranja logora čiji je prvenstveni cilj bio koncentracija, kontrola i eliminacija (bilo da se radi o fizičkoj likvidaciji, trajnim ili privremenim protjerivanjem) većeg broja političkih protivnika, pripadnika drugog etnikuma, različite religijske opredijeljenosti ili rasne pripadnosti. Prvi poznati sabirni logor uspostavio je španjolski vojni guverner Valeriana Vejler (Valeriano Weyler) za vrijeme Trećeg kubanskog rata za neovisnost (1895.-1898.), kada je naredio prisilno iseljavanje i zatvaranje seljaka i njihovih porodica s područja gdje su djelovali kubanski pobunjenici. Posljedica loših uvjeta bila je smrt velikog broja zatočenika. Kroz historiju sukoba i ratova sve strane su otvarale logore u kojima su stradali milioni ljudi različite političke, etničke ili religijske pripadnosti.

Primjer masovnog zatočenja civila imamo i kod Napoleona koji svojim naređenjem poslije Amijenskog mira 1803. godine, naređuje zatvaranje svih Britanaca zatečenih u Francuskoj. Ovaj primjer masovnog zatočenja postaje paradigma svih kasnijih logora. Skoro sve logore karakterizira postojanje političkog motiva, nepostojanje roka zatočenja, nepoštivanje zakonske i običajne regulative i prakse, poseban tretman zatočenika u logorima i drugo. Posebno su karakteristični logori koji su formirani u Drugom svjetskom ratu od strane njemačkih fašističkih snaga. Ovi logori u suštini su predstavljali mjesta masovnog ubijanja-istrebljenja i oni su bili posljedica utjecaja rasne teorije na politiku.

279 Hrvatski enciklopedijski riječnik, Novi liber, Zagreb, 2004, knjiga VI, str.8.

Tokom Drugog svjetskog rata fašističke sile koristile su koncentracijske logore za masovno uništavanje nepoželjnih etničkih grupa (u prvom redu Jevreja, Roma, Slavena) te političkih neprijatelja. U mnogim slučajevima koncentracioni logori u nacističkoj Njemačkoj bili su radni logori u kojima su zatvorenici radili kao robovi. Oni su bili uspostavljeni radi uništavanja ljudi. Najpoznatiji logori smrti bili su: Aušvic, Treblinka, Dahau, Mathauzen, Jasenovac i drugi. Najzloglasniji logor poznat čovječanstvu svakako je Aušvic (Auschwitz). Formiran je 14. juna 1940. godine. Jedinice Crvene armije oslobodile su ga 27. januara 1945. godine. Premda nema tačnih podataka, procjenjuje se da je u logoru Aušvic ubijeno oko 1.100.000 ljudi. Većina ubijenih stradala je već prvi dan po dolasku u logor, dok su drugi umirali od gladi, iscrpljenosti i robovskog rada. Među svim žrtvama 90% su bili Židovi, a zatim su tu stradali Poljaci, Romi, sovjetski ratni zarobljenici, Jugoslaveni, homoseksualci i pripadnici drugih narodnosti i religijskih skupina. Nakon konferencije u Wansseu i donošenja odluke o *konačnom rješenju židovskog pitanja*, Aušvic je postao glavno mjesto za ubijanje Židova. Transporti Židova pristizali su u logor od februara 1942. do novembra 1944. godine.

Ubijanje je vršeno u plinskim komorama a tijela spaljivana u krematorijima.[280] Prilikom oslobađanja u logoru je pronađeno oko 7.000 ljudi koji su bili u veoma teškom stanju. Poslije Drugog svjetskog rata javlja se novi oblik masovnog zatočenja na teritoriji pod vlašću Sovjetskog Saveza, gdje se vrši masovno zatočenje političkih neistomišljenika. Sovjetski Savez u Sibiru i drugim mjestima masovno zatvara milione političkih protivnika. Po uzoru na Sovjetski Savez svaka od država istočne Europe razvija svoj sopstveni sistem logora, manji po broju logora, ali identičan po namjeni i načinu funkcionisanja. Zatočenja ljudi, pretežno civila, postaje nezaobilazna pojava kriznih žarišta širom svijeta. "Šta je to logor? To zna samo onaj koji je to proživio, koji je osjetio na svojoj koži sve strahote dušmanske mržnje, od psihičkog do fizičkog

280 Prva plinska komora u Aušvicu bila je mrtvačnica kraj krematorija koja je bila preuređena u tu svrhu. Posuda plinom se ubacivala kroz otvor na stropu i u roku od 20 minuta zatočenici bi bili ubijeni. U Auschwitzu II izgrađene su četiri plinske komore i u svakoj od njih odjednom je moglo biti ubijeno i do 2.000 ljudi. Plinske komore su radile punim kapacitetom u ljeto 1944., kada je 400.000 mađarskih Židova pobijeno u samo dva mjeseca. Prema zamisli konstruktora ove tvornice smrti 4.416 ljudi trebalo je biti ubijeno i pretvoreno u pepeo za 24 sata. Uz spaljivanje u krematorijima metoda za rješavanje leševa je bila gomilanje 2.000 leševa na hrpu, obilno zalijevanje metanolom i sljedeći dan se pepeo posipao u rijeke Sola i Vistula. Leševima je rezana kosa koja se koristila kao posebna vrsta tkanine, a zubi od vrijednih metala su se pretapali u poluge. Po oslobođenju logora pronađeno je sedam tona kose.

iživljavanja."[281] Upravo ova izjava odslikava svu težinu kroz koju su prošli logoraši Bosanske krajine. Logori su bili mjesta masovnog zatočenja Bošnjaka Bosanske krajine.

Ulaz u logor Ausvich

Kao sredstvo za ostvarivanje velikosrpskih ideja, rukovodstvo bosanskih Srba sa Radovanom Karadžićem na čelu planiralo je i organiziralo logore za Bošnjake i Hrvate. Cilj formiranja logora bio je staviti pod nadzor, kontrolu i ubijati uglavnom vojno sposobne muškarce, mada ni žene, djeca i starci nisu bili pošteđeni logora i drugih mjesta zatočenja. Prema podacima Saveza logoraša Bosne i Hercegovine u periodu 1992-1996. godine registrirano je 652 logora i drugih mjesta zatočenja. Procjenjuje se da je kroz logore na prostoru Bosne i *Herce*govine prošlo oko 260.000 ljudi, uglavnom civila i da je najveći broj Bošnjaka boravio u njima. U ovim logorima zatvarani su Bošnjaci i Hrvati bez obzira na starost, spol, bili civili ili vojnici. To je rijetka karakteristika logora u kojima nisu odvajani vojnici, civili, žene, djeca i starci. Najpoznatiji logori u Bosni i Hercegovini, kako po brojnosti tako i po zlodjelima su Manjača, Omarska, Trnopolje, Keraterm, Luka-Brčko, Batković-Bijeljina, KPD Foča, Sušica-Vlasenica, Kula-Sarajevo, Dretelj, Heliodrom, Gabela, Žepče, Drmaljevo, Kamenica, Kozila i drugi.

281 *Molila sam ih da me ubiju, Zločin nad ženom Bosne i Hercegovine*, Savez logoraša , Sarajevo, 1999, str.114.

Kao specifičnost i karakteristika ratnih dešavanja su *sigurne zone*, mjesta koja su UN-a proglasile sigurnim. Gradovi Sarajevo, Goražde, Žepa, Srebrenica, Bihać[282] su mjesta koja su bila u potpunom okruženju, koja su opsadnim načinom okružena i sistematski uništavana. Uskraćivanje najelementarnijih uvjeta za život, izgladnjivanje, psihološki pritisci, razaranja, ubijanja, u nekom smislu predstavlja logore-gradove. Iako je Međunarodna zajednica imala mandat da zaštiti civilno stanovništvo zbog nedjelotvornosti snaga UN-a, veliki broj civila je stradao u njima. Prema procjenama u ovim gradovima-logorima bilo je preko 600.000 ljudi.

Kada govorimo o logorima i drugim mjestima zatočenja, potrebno je naglasiti činjenicu da su oni formirani kao *privremeni i trajni*. Logori se mogu podijeliti i prema namjeni i dužini trajanja. Većina logora imala je privremeni karakter, postojali su svega nekoliko dana a potom bi bili zatvarani. U ovim privremenim logorima i zatvorima logoraši su zatočeni više dana i uglavnom su organizovani shodno prilikama i broju zarobljenika. U njima je uglavnom boravio manji broj zatvorenika. Logoraši koji do tog trenutka nisu otišli u razmjenu bili bi prebacivani u druge logore. To su tzv. *tranzitni logori* u kojima se vršilo isključivo razdvajanje stanovništva prema polu i starosti. Logori srednjeg trajanja, bili su aktivni nekoliko mjeseci, dok su logori dužeg trajanja, kojih je bilo najmanje, postojali po nekoliko godina (Manjača, Batković, Kamenica).

U proljeće 1992. godine na cijeloj teritoriji Bosanske krajine osnovani su logori i drugi zatočenički objekti u kasarnama, vojnim kompleksima, fabrikama, školama, sportskim objektima, policijskim stanicama i drugim javnim zgradama. Te logore i zatočeničke objekte uspostavljala je i kontrolisala tzv. V RS, civilne vlasti ili srpska policija. Uvjeti u logorima i nekim zatočeničkim objektima bili su osobito teški. Zatočeni su se ispitivali, premlaćivali, podvrgavali nečovječnim i ponižavajućim životnim uvjetima. Žene su silovane, a redovno su vršena i ubistva. Velik broj ljudi držan je u logorima u užasnim uvjetima.

Većina zatočenika sa prostora Bosanske krajine u logorima je boravila nekoliko mjeseci, a manji broj njih proveo je u logoru više od godinu dana. Logori trajnijeg karaktera imali su više stotina ili hiljada

282 U toku agresije na Bosnu i Hercegovinu prostor tadašnjeg Bihaćkog okruga bio je okružen sa svih strana i u blokadi je proveo 1.201 dan. Stanovništvo je, pored svakodnevnih granatiranja i izloženosti napadima, bilo uskraćeno za energente, hranu, vodu, lijekove, adekvatan medicinski tretman i drugo.

zatočenih. Ovi logori su pažljivo odabirani, planski pripremani i bili pod kontrolom srpskih vojnih ili policijskih snaga. U svim ovim logorima vršena su ubijanja, fizičke i psihičke torture, silovanje i prisilni radovi. Pored ovih logora bili su formirani "logori za žene", koji su služili za seksualno iživljavanje. Oni su bili u kafanama, hotelima, privatnim kućama i stanovima. U njima su žrtve bile djevojčice, žene i starice. Velik broj žena poslije silovanja je ubijen. Kada govorimo o logorima i mjestima zatočenja Bošnjaka i Hrvata, u najvećem broju slučajeva za tu svrhu korištene su: tvorničke hale, skladišta, sportske dvorane, škole, vojni objekti, hoteli, kino-sale, kazneno-popravne ustanove, hangari, tuneli, željezničke stanice, rudnici, garaže, podrumi, farme, staje za stoku, šumske barake, stanice policije i drugo. Prema strukturi zatočenih, najviše je bilo zatočenih civila. "Dostupni podaci pokazuju da su preko 95 odsto zatočenika i zatvorenika bili civili."[283] Među zatočenicima bilo je čak i beba. Logori su bila mjesta svakodnevne masovne likvidacije vatrenim oružjem, hladnim oružjem, tupim predmetima i na bezbroj načina. Ubijanja i mučenja bila su grupna i pojedinačna.

Ovdje treba istaknuti činjenicu da su većinu logora organizirale JNA i kolaboracionističke jedinice SDS-a, izuzev logora i mjesta zatočenja u Velikoj Kladuši, koje su organizirale i držale secesionističke izdajničke snage tzv. AP ZB. Logore u Velikoj Kladuši u periodu 1994-1995. godine, zajedno su organizirale i u njima držali zatočenike pripadnici secesionističkih snaga tzv. AP ZB i pripadnici tzv. V RSK. Pored navedenih mjesta, Bošnjaci Bosanske krajine bili su zatočeni u logorima Stara Gradiška, Batković, Doboj. Bili su zatočeni u logorima na prostoru R Hrvatske u Kninu, Vojniću, Glini, Topuskom, Slunju.

Kontinuirano, tokom perioda 1992-1995. godine Bošnjaci su nezakonito bili zatočeni u logorima, imamo primjera da su neki boravili i više godina.[284] Međutim, na osnovu našeg istraživanja zločini u svim navedenim logorima bili su identični po brutalnosti i po svim načinima njihovog organiziranja, što navodi na činjenicu da su bili pod potpunom kontrolom civilnih i vojnih vlasti tzv. Republike Srpske. Na čitavom prostoru Bosanske krajine nakon nasilnog zauzimanja određenog mjesta ili grada počinju sistematska zatočenja. U pravilu prvo su zatočeni politički

283 Smail Čekić, nav. dj., str. 453.

284 Šušnjar Selam je u logoru Batković proveo više od tri godine. Uspio je izići u R Mađarsku zahvaljujući novcu kojeg je platio njegov otac. Ovo nije jedini primjer, puno Bošnjaka sa prostora Bosanske krajine u logorima je provelo više godina.

predstavnici Bošnjaka, zatim vjerski službenici-imami, ugledni i bogati i vojno sposobni muškarci. Unaprijed planirana mjesta zatočenja pažljivo su birana kako bi prikrili tragove ubijanja i raznih tortura, odnosno kako bi ta mjesta bila nedostupna predstavnicima Međunarodnog crvenog križa. U znatnom broju slučajeva sami zatočenici su bili prisiljeni da uspostavljaju logore,[285] da ih ograđuju, miniraju okolinu kako bi bio onemogućen bijeg. Na prostoru svih općina Bosanske krajine formirani su logori i druga mjesta zatočenja, a poseban primjer je prostor općine Prijedor.

Osnivanje ovih logora bio je dio velikosrpskog plana da se Bošnjaci i Hrvati protjeraju sa svojih ognjišta. Logori su osnivani po direktivama kriznih štabova ili u saradnji sa njima. Uspostava i nadzor vršen je uz pomoć vojnih i policijskih snaga ili zajedničkim grupama njihovih pripadnika koji su nosili uniforme i bili naoružani oružjem iz arsenala JNA. Tokom zatočenja logoraši su bili podvrgnuti teškom zlostavljanju, premlaćivanju, seksualnom zlostavljanju, mučenju i pogubljenjima. Podvrgavani su različitim oblicima ponižavajućeg psihološkog zlostavljanja na način da su prisiljavani da pjevaju srpske nacionalističke pjesme, da ih nazivaju balijama ili ustašama. Logori su bili otvoreni za dolazak lokalnih mještana, Srba, pripadnika paravojnih formacija, kako bi nesmetano maltretirali, mučili i ubijali zatočene. Svako je mogao doći i po svom izvoditi logoraše i izravnavati stare račune.[286]

285 Logor Kamenica kod Drvara morali su ograđivati sami logoraši kako bi između dva reda ograde bile postavljene mine. Logoraši su svakodnevno bili izloženi i teškim fizičkim poslovima.

286 Bezbroj je ovih primjera gdje su u logore dolazila određena lica tražeći poimenično određenu osobu kako bi maltretirali, tukli ili ubijali radi određenih postupaka od ranije. Jedan od tih slučajeva je logor u servisu IMT u Ripču (opština Bihać), kada je tražen Hamzagić Šefik kako bi mu se osvetilo zbog toga što nije dao bolovanje jednoj Srpkinji.

V.7.1. Logor u servisu IMT Ripač

Logor se nalazio u servisu IMT koji je služio za opravku i prodaju traktora i drugih poljoprivrednih mašina u Ripču. Od glavne komunikacije puta 5. korpusa udaljen je oko stotinu metara. Ovaj servis je bio ograđen visokom ogradom. U krugu logora nalazila se policija tzv. srpske opštine Bihać. Mjesto gdje su zatočeni logoraši bilo je spremište za smještaj plina. Ovaj boks je bio veličine 30 x 10 metara, pokriven limom, a sa strana ograđen armaturnim mrežama i vratima. Ovako improvizovani logor nije pružao ni minimum uslova koje su bili predviđeni prema Ženevskim konvencijama.[287]

Prije nego što su dovezeni u logor nezakonito zatočeni civili bili su odvojeni na Štrbačkom buku gdje su bili zatočeni u jednoj štali. Tokom puta ova grupa je maltretirana od mještana srpske nacionalnosti na Doljanima. Oko 16 sati 13. juna.1992. godine prva grupa Bošnjaka je stigla u logor u servisu IMT Ripač. Odmah po pristizanju u logor počinje najveća golgota i stradanje Bošnjaka Ljutočke doline, počinju mučenja, tuča, ubijanje. Prva grupa nezakonito zatočenih, koja je direktno sa Štrbačkog buka dovezena u logor Ripač, bila je predviđena da pripremi logor za prihvat ostalih nasilno odvedenih muškaraca Ljutočke doline. Logor u servisu IMT je bio brižljivo i planski odabran, jer je imao idealne uvjete za čuvanje zatočenih. Kasnije će se pokazati da je ovakav izbor bio smišljen zbog blizine Hrgara i Tihotine, jer je poznata stvar da ovi lokaliteti raspolažu velikim brojem prirodnih jama i pećina idealnih za prikrivanje tragova zločina. Ova činjenica je svoju potvrdu dobila pronalaskom masovnih grobnica Bezdana i Tihotina u kojima su završili ubijeni Bošnjaci. Unutar ograđenog prostora, u koji su zatočeni Bošnjaci Ljutočke doline, postavljene su drvene palete koje su nekad služile za transport robe. Palete su služile za ležanje zatočenih i bile su raspoređene u tri reda duž ovog ograđenog prostora. Cijelo vrijeme od dolaska u logor zatočenici su bili vezani žicom koja im se usjekla duboko u meso i koja je stvarala nesnošljive bolove. Zatočenima su oduzeta lična dokumenta, stvari i sve ostale dragocjenosti.

Za vrijeme dok su nasilno odvedene Bošnjake dovozili u logor, Srbi iz Ripča su dolazili kako bi Bošnjacima zaželjeli "dobrodošlicu" koja se sastojala od psovki i vrijeđanja. Već u večernjim satima 13. juna. 1992.

287 Vidi Ženevsku konvencije o zaštiti građanskih osoba za vrijeme rata.

godine počinju torture nad zatočenim. "Njihovi tamničari, neki od njih njihove bivše komšije, tukli su ih kadgod im se prohtelo.[288] Posebno su tučeni oni koje je poznavao neko od stražara u logoru. Tuča je bila sa svim i svačim, nogama, rukama, puškama, tupim predmetima. Posebno su tražili Vojić Ekrema-Ekru kojeg su tukli i koji je tom prilikom zadobio teške tjelesne povrede.[289] Zatočenici nisu smjeli podići glavu, moralo se klečati ili sjediti i tako su bili izloženi psiho-fizičkim torturama. Tokom tučnjave i prebijanja zatočenima su stalno bile vezane ruke na leđima. Žica sa kojom su bili vezani nanosila je strašne bolove. Kako su bili vezani, jedan od zatočenika kojeg bi odvezali sipao je vodu u usta zatočenim pomoću jedne kutlače, i tako su jedino mogli piti vodu. Oni koji su morali obavljati fiziološke potrebe i dalje su bili zavezani, samo jedan odvezani im je pomagao skinuti hlače i pomoći oko obavljanja fizioloških potreba. Mnogi su bili krvavi, pocijepani, loše obučeni i obuveni. Bez hrane i vode sa malo odjeće i obuće, bez pokrivača sa vrlo malo sna zatočenici su bili izloženi teškim psiho-fizičkim traumama. Svakodneve fizičke torture i maltretiranja imale su za cilj slomiti zatočenike.

Slijedećeg dana prvoj grupi od četrdeset tri zatočenika, koji su odmah sa Štrbačkog buka dovedeni u logor Ripač, priključena je grupa civila koja je bila zatočena u zgradi osnovne škole u Orašcu. Ova grupa je u Ripač stigla oko podne 14. juna 1992. godine i oni su dovezeni sa autobusom. Zatočenici iz Orašca smješteni su isto u boks sa ranije dovedenom grupom sa Štrbačkog buka. Zadnji koji su stigli u logor Ripač bili su Zulić Šerif i Alivuk Ibro. Koji su bili zatočeni u Vrtoču, pa prebačeni u logor koji se nalazio u kasarni Račić.

Zatočeni Bošnjaci su za jelo dobijali ujutro po krišku kruha namazanu sa paštetom, i to isto navečer. Jedan kilogram kruha rezan je na petnaest kriški, što nije bilo dovoljno ni za goli opstanak, sa tim se nije mogla ni utoliti glad. Među zarobljenim Bošnjacima u logoru Ripač bio je i efendija Asim Hafizović iz džemata Kulen-Vakuf, koji nije mogao i želio iz vjerskih razloga jesti svinjsku paštetu je to odbijao. To je primijetio jedan čuvar i sa pripremljenom puškom pitao "šta se dešava." Halilagić Husnija je rekao "da je blizu Asima pala granata i da

288 Lora Silber, Alan Litl, *Smrt Jugoslavije*, Otokar Keršovani, Opatija, 1996, str. 242.

289 Vojić Ekrem je pronađen i identifikovan u masovnoj grobnici jama Tihotina.

on nije uredu" čime je sigurno Asim efendiji spasio život. Da su zločinci znali da je Asim Hafizović imam u džematu Kulen-Vakuf, sigurno bi bio ubijen. Zahvaljujući tome spasio se sigurne smrti, za razliku od imama iz Orašca, Smaila ef. Džafice. Čuvari i policajci u logoru razvili su čitav sistem za premlaćivanje, tuču, zlostavljanje. U logoru su napravili samo jedan poljski improvizirani toalet koji je trebalo koristiti preko stotinu i pedeset ljudi. Navečer bi čuvari dolazili i pitali "*da li ima neko da bi išao u toalet*" i ako bi se neko javio bio bi izložen fizičkim torturama. Takav je bio slučaj sa braćom Alivuk, koji su doživjeli teške tjelesne povrede,[290] tučeni su sa različitim predmetima i od strane više čuvara i policajaca.

U logor je 20. juna. 1992. godine, došao Dotlić Slavko, zvani Tetin, koji je bio rezervni policajac i jedan od čuvara u logoru. Slavko Dotlić taj dan nije bio na smjeni. Došao je pijan i tražio je Hamzagić Šefika. Kako je Hamzagić Šefik znao da bi javljanje značilo smrt, on se nije javio. Pijani Dotlić Slavko bio je naoružan bombama i kuburom.[291] Dotlić je pokušao baciti bombu na zarobljene Bošnjake koji su se nalazili u boksu[292] ali ga je u tome spriječio drugi čuvar. Poslije oduzimanja bombe, Dotlić je prišao zatočenicima koji su sjedili i leđima bili naslonjeni na žicu i puca u Mušetu Jusufa kojeg je pogodio u predio leđa i vrata i na licu mjesta ga ubio, a ranio Husak Safeta u predio lijeve strane leđa. Čuvari u logoru su iznijeli tijelo Jusufa Mušete i odveli Husak Safeta na previjanje. Poslije određenog vremena previjenog Husak Safeta su vratili među zarobljene, da bi ga sutradan odveli na previjanje i nikad ga više nisu ni vratili.[293]

Pored svakodnevnih fizičkih tortura zarobljenih, redovito su vršena ispitivanja, gdje su jednog po jednog odvodili u upravnu zgradu ili u logor Račić. Sa ispitivanja bi se vraćali svi u krvi, isprebijani i slomljeni. Jednu grupu zatočenih iz Ripča odveli su u Račić među kojima su bili Vojić Ekrem, Anadolac Enes, Šehić Mumin, Mešić Džafera i drugi. Samo se vratio Mešić Džafer.[294] Po povratku iz logora Račić, Mešić Džafer pričao je o strašnim torturama i mučenjima kojima su bili izloženi logoraši u logoru Račić.

290 Braća Samir, Almir i Emir Alivuk pronađeni su u jami Bezdana na Hrgaru, identifikovani i sahranjeni na mezarju Duliba.

291 Improvizovana puška ručne izrade, najčešće podrezane cijevi lovačke puške kalibra 12 ili 16 mm.

292 Namjera Slavka Dotlić bila je da ubije što veći broj zatočenika obzirom na to da bi ručna bomba na ovako malom prostoru ubila velik broj ljudi.

293 Husak Safet je pronađen u masovnoj grobnici jama Tihotina, identifikovan je i sahranjen u Dulibi.

294 Mešić Džafer nije do sada pronađen i vodi se kao nestala osoba.

Nakon nekoliko dana, tačnije 24. juna 1992. godine čuvari su prozvali sedamdesetoricu Bošnjaka; rekli su im da idu u razmjenu i da će biti prebačeni u Bihać. Obratio im se Stevan Beslać govoreći im da idu u razmjenu u Bihać. Niko od zarobljenih nije vjerovao, miješali su se osjećaji radosti, straha i nevjerice. Posebno je bio težak i dirljiv trenutak rastajanja i ostajanje jednog broja Bošnjaka u logoru. Tako je bilo slučajeva da su razdvajana braća, očevi i sinovi. Jedni su odlazili a drugi ostajali. Takav primjer su braća Mešić, Bekir i Rifet odlaze, a Ibro ostaje, Dedić Zuhdija odlazi, a Husein ostaje;[29516] jedni ostajali i čekali smrt, a drugi odlazili u spas.

Poslije razmjene grupe od sedamdeset logoraša, oni koji su ostali u logoru poslije nekoliko dana odvezeni su na Hrgar. Na Hrgaru, pred objektom lugarnice, nakon cjelodnevnog mučenja počela su ubijanja. Ubijanja su vršena i nad samom masovnom grobnicom Bezdana. Prema nalazima obdukcije uzroci smrti su različiti. Najčešća povreda koja je bila uzrok smrti je strelna povreda glave nanesena vatrenim oružjem. Pored ubijanja vatrenim oružjem, dio zatočenika je ubijen i tupim predmetima a dio bačen živ u jamu dubine preko 80 metara.

295 [16] Dedić Husein pronađen u jami Bezdana i identifikovan sahranjen u Dulibi

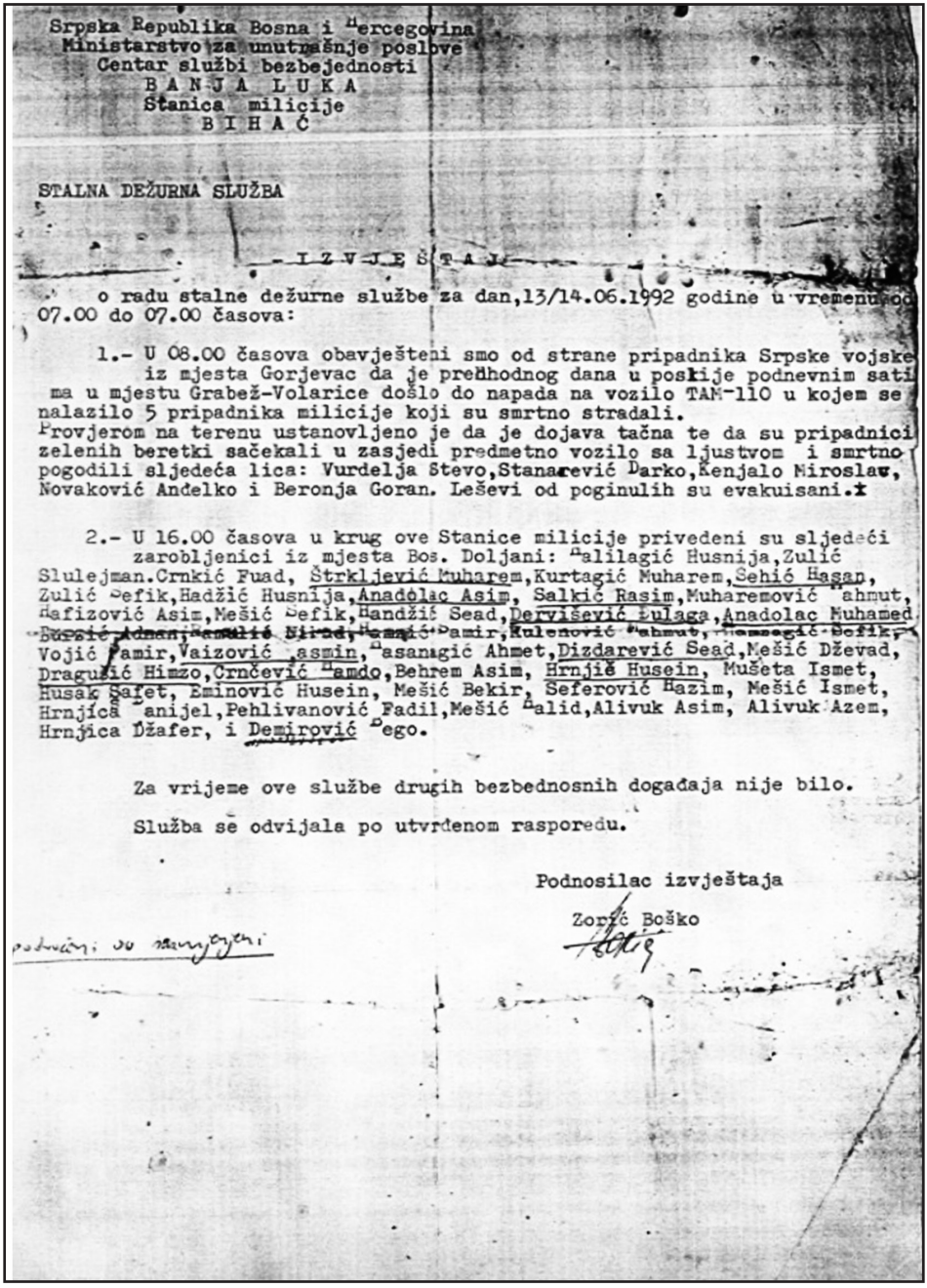

Srpska Republika Bosna i Hercegovina
Ministarstvo za unutrašnje poslove
Centar službi bezbejednosti
B A N J A L U K A
Stanica milicije
B I H A Ć

STALNA DEŽURNA SLUŽBA

- I Z V J E Š T A J -

o radu stalne dežurne službe za dan, 13/14.06.1992 godine u vremenu od 07.00 do 07.00 časova:

1.- U 08.00 časova obavješteni smo od strane pripadnika Srpske vojske iz mjesta Gorjevac da je predhodnog dana u poslije podnevnim satima u mjestu Grabež-Volarice došlo do napada na vozilo TAM-110 u kojem se nalazilo 5 pripadnika milicije koji su smrtno stradali.
Provjerom na terenu ustanovljeno je da je dojava tačna te da su pripadnici zelenih beretki sačekali u zasjedi predmetno vozilo sa ljustvom i smrtno pogodili sljedeća lica: Vurdelja Stevo, Stanarević Darko, Kenjalo Miroslav, Novaković Anđelko i Beronja Goran. Leševi od poginulih su evakuisani.

2.- U 16.00 časova u krug ove Stanice milicije privedeni su sljedeći zarobljenici iz mjesta Bos. Doljani: Halilagić Husnija, Zulić Slulejman. Crnkić Fuad, Štrkljević Muharem, Kurtagić Muharem, Sehić Hasan, Zulić Sefik, Hadžić Husnija, Anadolac Asim, Salkić Rasim, Muharemović Mahmut, Hafizović Asim, Mešić Sefik, Handžić Sead, Dervišević Dulaga, Anadolac Muhamed, ~~Bursić Adnan, Hamulić Nihad, Hamzić Samir, Kulenović Mahmut, Hamzagić Sefik,~~ Vojić Samir, Vaizović Jasmin, Hasanagić Ahmet, Dizdarević Sead, Mešić Dževad, Dragušić Himzo, Crnčević Hamdo, Behrem Asim, Hrnjić Husein, Mušeta Ismet, Husak Safet, Eminović Husein, Mešić Bekir, Seferović Hazim, Mešić Ismet, Hrnjica Danijel, Pehlivanović Fadil, Mešić Halid, Alivuk Asim, Alivuk Azem, Hrnjica Džafer, i Demirović Bego.

Za vrijeme ove službe drugih bezbednosnih događaja nije bilo.

Služba se odvijala po utvrđenom rasporedu.

Podnosilac izvještaja

Zorić Boško

podvrđeni od zarobljenjeni

Izvještaj stanice milicije od 13. juna 1992. godine

V.7.2. Logor Račić

Logor Račić nalazio se u kasarni bivše JNA u istoimenom selu Račić. Ova kasarna je služila kao skladište JNA[296] a kasnije kao mjesto gdje su zarobljeni Bošnjaci Ljutočke doline mučeni i ubijani. Logor Račić bio je pod kontrolom i komandom jedinica JNA a kasnije 15. bihaćke brigade tzv. V RS. U logoru Račiću bila je komanda 15. bihaćke brigade. Poslije izlaska jedinica JNA u maju 1992. godine jedan dio ljudstva i tehnike prebačen je u kasarnu Račić.

Zarobljeni Bošnjaci koji su bili odvedeni u logor Račić nikada se nisu vraćali, izuzev jednog slučaja i to Mešić Džafer-Džafo koji je ispričao zarobljenim u logoru Ripač kroz kakve su torture i mučenja prolazili oni koji su dospjeli u logor Račić.

U Račić su uglavnom odvodili viđenije ljude, rukovodioce i članove SDA i rezervnog sastava policije. Među njima su bili Anadolac Enes, Šehić Mumin, Omanović Fikret, Džafica Smail, Vojić Ekrem, Behrem Bahrudin, Kasić Suad i drugi.

U logor Račić iz Vrtoča su prebačeni Zulić Šerif i Alivuk Ibro. Prema izjavi Zulić Šerifa tu ih je ispitivao jedan major JNA. U logoru Račić zatekao je Delić Hazima i Mešić M. Nedžada koji su bili pretučeni i ležali su u lokvama krvi. Poslije su sva četvorica prebačena u logor Ripač i razmijenjeni su osim Delić Hazima.[297] Ubijanje zatočenika u logoru Račić vršeno je u više navrata. Nakon fizičkih i psihičkih tortura i mučenja zatočeni su odvođeni u grupama na "slovenski majdan" gdje su ubijani. Odvođenje i ubijanje je trajalo u nekoliko navrata. Zatočenici koji su poslije mučenja vođeni na mjesto likvidacije bili su u takvom fizičkom stanju da nisu mogli ni pokušati bijeg. Odvoženje do mjesta ubijanja vršeno je vojnim kamionom TAM 110 i kombi vozilom.

Mučenje i maltretiranje zatočenika vršili su pripadnici vojne policije i bezbjednjaci, ali i pripadnici policije tzv. stanice javne bezbjednosti u Ripču[298] koja je bila smještena u krugu nekadašnjeg servisa za opravku traktora IMT.

---

296 Kasarna Račić na početku agresije na Bihaćki okrug služila je za naoružavanje Srba. Prilikom oslobađanja Račića od strane jedinica 5. Korpusa oktobra1994. godine, pripadnici 15. bihaćke brigade tzv. V RS su je minirale i u potpunosti uništili.

297 Delić Hazim je ubijen i bačen u jamu Bezdana, ekshumiran i identifikovan i sahranjen je na mezarju Duliba.

298 Stanica javne bezbjednosti Bihać sa sjedištem u Ripču, formirana je 1. aprila 1992. godine. Načelnik stanice je bio Cimeša Dušan a komandir Lakić Mihajlo.

U logoru Račić bilo je zatočeno nekoliko desetina logoraša. Većina njih je ubijena i pronađena u masovnoj grobnici jama Tihotina. Logoraši u logoru Račić su mučeni na najsvirepiji način; mnogi su umrli od posljedica teških fizičkih tortura i u najvećim mukama. Prema izjavama svjedoka Srba koji su znali da se u logoru nalaze neki Bošnjaci, koje su oni znali i koje su htjeli posjetiti, takve posjete je zabranjivao Ratko Mihajlović "*govoreći da je bolje da ih ne vide s obzirom na stanje u kojem su se oni nalazili*." Preživjelim logorašima iz logora Ripač, Mešić Džafer je pričao o grozotama i strahotama mučenja. Govorio je kakve je čuo krike i jezive glasove zarobljenika koji su ispitivani. Prostorija u kojima su bili ispitivani sva je bila u krvi. Ispitivanja su vršili na metalnoj stolici. Zatočenici su se morali skidati, kada bi od udaraca izgubili svijest onda bi ih polijevali vodom i nastavljali dalje. Najčešće su za udaranja i mučenja koristili drvene držale, metalne šipke, palice, lance i puno drugih priručnih sprava. Među zatočenicima logora Račić bili su pored civila i pripadnici A R BiH koji su zarobljeni u Golubiću i prema izjavama pripadnika tzv V RS bili su dovedeni u logor da bi nakon toga bili ubijeni i bačeni u masovne grobnice jama Tihotina i Bezdana.

Jedna od karakteristika logora Račić bila je ta što nema preživjelih, svi koji su odvedeni tamo su i ubijeni. Prema rezultatima identifikacije ekshumiranih iz masovne grobnice Tihotina većina eshumiranih su Bošnjaci Ljutočke doline, koji su bili u logoru Račić. Jedan broj nezakonito zatočenih iz ovog logora još se vode kao nestali.

V.7.3. Logor Orašac i Kulen-Vakuf

Srpske vojne jedinice iz sastava 2. krajiškog korpusa tzv. V RS i policijske jedinice po ulasku u Orašac, u zgradi osnovne škole smjestile su komandu. Odmah je počelo privođenje stanovništva koje nije uspjelo krenuti prema Radolju. Nezakonito su zatočeni žene, djecu, starce, bez obzira na godine i spol. Škola je ujedno bila i mjesto gdje su ispitivali nezakonito zatočene muškarce. Zatočene muškarce su zatvarali u učionice, bez ikakvih uvjeta za boravak, bez hrane, vode, bez mogućnosti za spavanjem. Izmučeni i iscrpljeni čekali su šta će biti sa njima.

Po ulasku srpskih vojnih i policijskih jedinica u Orašac, počinje istjerivanje preostalog naroda iz kuća i njihovo odvođenje i grupisanje kod škole u Orašcu. Poslije par dana žene i djeca su pušteni da mogu ići svojim kućama ali da im je kretanje ograničeno. Po već uhodanom scenariju počelo se sa pretraživanjima i pljačkom kuća. Išli su od kuće do kuće i sve muškarce odvodili do škole. Pucnjava pijanih vojnika, ulasci u kuće, razbijanje i devastacija unosilo je strah i nesigurnost. Pijani vojnici sa kokardama i bradama dodatno su pojačavali dozu straha. Jedan broj njih je pored pušaka nosio i noževe, što je posebno imalo zastrašujući efekat. To je kod nekih starijih ljudi budilo sjećanje na klanja Bošnjaka Ljutočke doline u septembru 1941. godine.

U školi su vršili ispitivanja i odvajanja. Posebno su izdvajali pripadnike rezervnog sastava policije i rukovodstvo SDA kao i viđenije Bošnjake po unaprijed pripremljenim spiskovima. U donjem spratu, u dvije učionice bile su žene i djeca, u jednoj muškarci. Na spratu su bili zatočeni samo muškarci. U učionicama je bilo oko 80 muškaraca različite starosne dobi. Učionice su bile pune krhotina prozorskih stakala koje su razbili geleri granata i zrna pješadijskog naoružanja. Kako su na prozorima bili ostaci stakla, Kasić Omer je pokušao da skine jedan komadić koji je bio razbijen, da nekog ne povrijedi. Kada se nagnuo da ga skine staklo, jedan pijani srpski vojnik je pucao kroz prozor i smrtno pogodio Omera. U školi je na očigled velikog broja ljudi ubijen Omer Kasić, starac koji je imao oko 80 godina. Ljudi su sjedili i ležali na podovima.

Prema unaprijed pripremljenim spiskovima odvodili su prozvane na ispitivanja. Prozvani su odvođeni u prizemlje na ispitivanje i vraćani pretučeni sa vidljivim tragovima krvi po čitavom tijelu. Iz škole su

izvodili zatočenike kako bi išli da pokopaju ubijene. Takav slučaj se desio kada su ubijeni Omerdić Huse, Kulaš Mujesira i njena maloljetna kćerka Sunita.[299] Staricu Zulić Almazu ubili su na putu, nedaleko od škole, metkom u leđa. Ubijenu staricu su pokopali Begić Fikret, Mešić Šabo, Alivuk Ramiz i Mešić Derviše, u blizini kuće, pod orah. Zarobljeni muškarci su u Orašcu zadržani do 14. juna kada su prebacivani jedni u logor Ripač, a drugi u logor Prekaja. Preostale žene i djeca su pušteni kućama ili su se krili po šumama. Vojnici UN-a su ih prebacili 15. juna 1992. godine za Donji Lapac i dalje za Bihać.

Jedan dio starijih i bolesnih kao i oni koji nisu htjeli napustiti svoja ognjišta ostao je u svojim kućama. Preostali stanovnici[300] doline bili su svjedoci dešavanja koja će slijediti. Poslije deportacije muškaraca u logore počinje pljačka i uništavanje imovine Bošnjaka Ljutočke doline.

Bošnjaci, koji su se nalazili u svojim kućama, svakodnevno su fizički maltretirani od strane pripadnika policije. Narod koji je ostao svakodnevno je vođen na prisilni rad. Morali su brati luk, grah, i ostalo povrće. Sabranu ljetinu su morali stavljati na mjesta uz cestu koja su bila za to predviđena. Pripadnici srpske policije su kamionima i traktorima odvozili tu ubranu ljetinu dalje. Tako je prostor čitave Ljutočke doline postao jedan veliki logor. Preostalo stanovništvo nije moglo da se kreće, nisu smjeli da se udaljavaju od svojih kuća, nisu se smjeli sastajati međusobno. Bila su česta fizička zlostavljanja i zastrašivanja, silovanja. Jedan broj Ripčana koji je ostao kod svojih kuća poslije progona 23. maja. 1992. godine isto je bio u svojevrsnom logoru. Ovi ljudi bili su zatvoreni u nekoliko kuća, bilo im je ograničeno kretanje i komuniciranje. Svakodnevno su morali ići na radnu obavezu za koju se može reći da je prisilni rad, jer se ova obaveza odnosilo samo na Bošnjake. Oni koji su ostali nisu ni smjeli pomišljati na bijeg, jer im je zaprijećeno da će za pokušaj bijega odmah biti ubijeni, a ako bi neko i pobjegao za odmazdu bi bili pobijeni oni koji su ostali.

Predvodnici ovih dešavanja bile su dojučerašnje komšije i ljudi koji su poznavali svakog od preostalih stanovnika Ljutočke doline.

---

299 Ubijene su zatočenici ukopali u Orašcu. Ukopali su ih u obližnje mezarje ispod jednog oraha. Tijela žrtava su bila raskomadana od direktnog pogotka granate. Sakupljene posmrtne ostatke umotali su u ćebad i tako ih zakopali.

300 Spisak civila koji je ostao u Orašcu i Ćukovima na dan 18. augusta.1992. godine. Popis preostalih Bošnjaka napravili su srpski policajci iz rezervnog sastava policije u Kulen-Vakufu.

Život preostalih stanovnika svakodnevno je bio ugrožen. Vršena su maltretiranja i pljačka imovine Bošnjaka. Narod koji je ostao morao je utovarati kamione sa opljačkanom imovinom Bošnjaka. Neki su morali i iz svojih kuća iznositi i tovariti svoju imovinu pljačkašima. Kada je *"pljačkaški val"* prošao i kada se poslije višemjesečne pljačke nije imalo šta pljačkati, počinje uništavanje i devastacija privrednih i stambenih objekata.

Nakon pogibije velikog broja vojnika tzv. V RS iz 15. bihaćke brigade (Rajnovačka četa) na Grabežu, počinje masovna osveta i ubijanje preostalih Bošnjaka. Poslije sahrane poginulih vojnika, zločinci su napravili dogovor i krenuli u izvršenje strašnog zločina.

U Duljcima je 23. septembra 1992. godine izvršen stravičan zločin nad nedužnim starcima, ženama i djecom. Ubijali su Bošnjake koji su bili na prisilnom radu i koji su brali šljive. U pokušaju skrivanja tragova zločina četnici su tijela ubijenih izmjestili sa mjesta zločina. I danas se traga za posmrtnim ostacima ubijenih. Tijela su spalili, jer na to ukazuju svjedočenja pojedinih ljudi koji su preživjeli masakr i dijelovi posmrtnih ostataka koji su pronađeni na lokalitetu Dulibe.[301]

Dio stanovništva poslije ovog događaja prebjegao je u tzv. SAO Krajinu, gdje su ih poslije tortura od strane policije tzv. SAO Krajine, preuzele snagama UNPROFOR-a u Svetom Roku. Drugi dio stanovništva je prvo prebačen u Kulen-Vakuf, a onda svi u Bihać. Tako da se sa sigurnošću može potvrditi da je Orašac, Kulen-Vakuf i Ripač bio jedan veliki logor u kojem su činjeni zločini nad nedužnim civilima. Na ovom prostoru počinjen je ratni zločin protiv civilnog stanovništva

301 Na lokalitetu Duliba ekshumirani su dijelovi posmrtnih ostataka 9 žrtava.

[illegible] BIHAĆ
R S H KULEN VAKUF

SPISAK LICA MUSLIMANSKE NACIONALNOSTI KOJI SE NALAZE U ĆUKOVIMA I ORAŠCU

1. Mešić Mirsed, rodjen 1963. godine
2. Mešić Ibrahim, rodjen 1915. godine
3. Mešić Adem, rodjen 1940. godine,
4. Mešić [illegible]ete, rodjene 1920. godine - žive u jednoj porodici zaseok Šelište
5. Alivuk Remo, rodjen 1924. godine
6. Alivuk [illegible] Kada, rodjene 1924. godine, - žive zajedno - Šelište
7. Zulić Sefet, rodjen 1933. godine,
8. Zulić Ćemka, rodjene 1934. god. - teži bolesnici Orašac
9. Kolaković Ibrahim rodj.1956.god - invalid
10. Kolaković Sabira, rodj.1962.god.
11. Kolaković Kadira, rodj.1933. god.
12. Kolaković Zulfo, rodj.1930. god. - bolesten
13. Kolakovi Selma stara 10 god.
14. Kolaković Adnan star 10 god. - 10 do 14 jedne porodice - Duljci
15. Vojić Izet, rodj.1935. god.
16. Vojić Mejasa, rodj.1934. god.
17. Šehić Safija, rodj.1928. god.
18. Vojić Vahida, rodj.1929. god. - bolesna
19. Vojić Bego, rodj.1928. god. - bolesten - od 15-19 zajedno u Duljcima
20. Bilić Salih rodj.1907. god. - bolesten
21. Crnkić Šaban rodj.1915. god. - bolesten - od 20-21 zajedno u Ćukovima
22. Vojić Fatima, rodj.1920. god.
23. Vojić Senka rodjena 1948. god.
24. Vojić Meherzeda rodjena 1920.god.
25. Vojić Aldina rodj.1979. god.
26. Vojić Asim, rodj.1985.god. - od 22 do 26 porodice zajedno u Duljcima
27. Vojić Hamza rodj.1935. god. - bolesten
28. Vojić Juso rodj.1920. god. - bolesten
29. Voj ić Huse rodj.1920. god.
30. Vojić Nalva rodjena 1920. god. od 27 do 30 porodice u ukovima
31. Vojić Zlata, živi sa 28

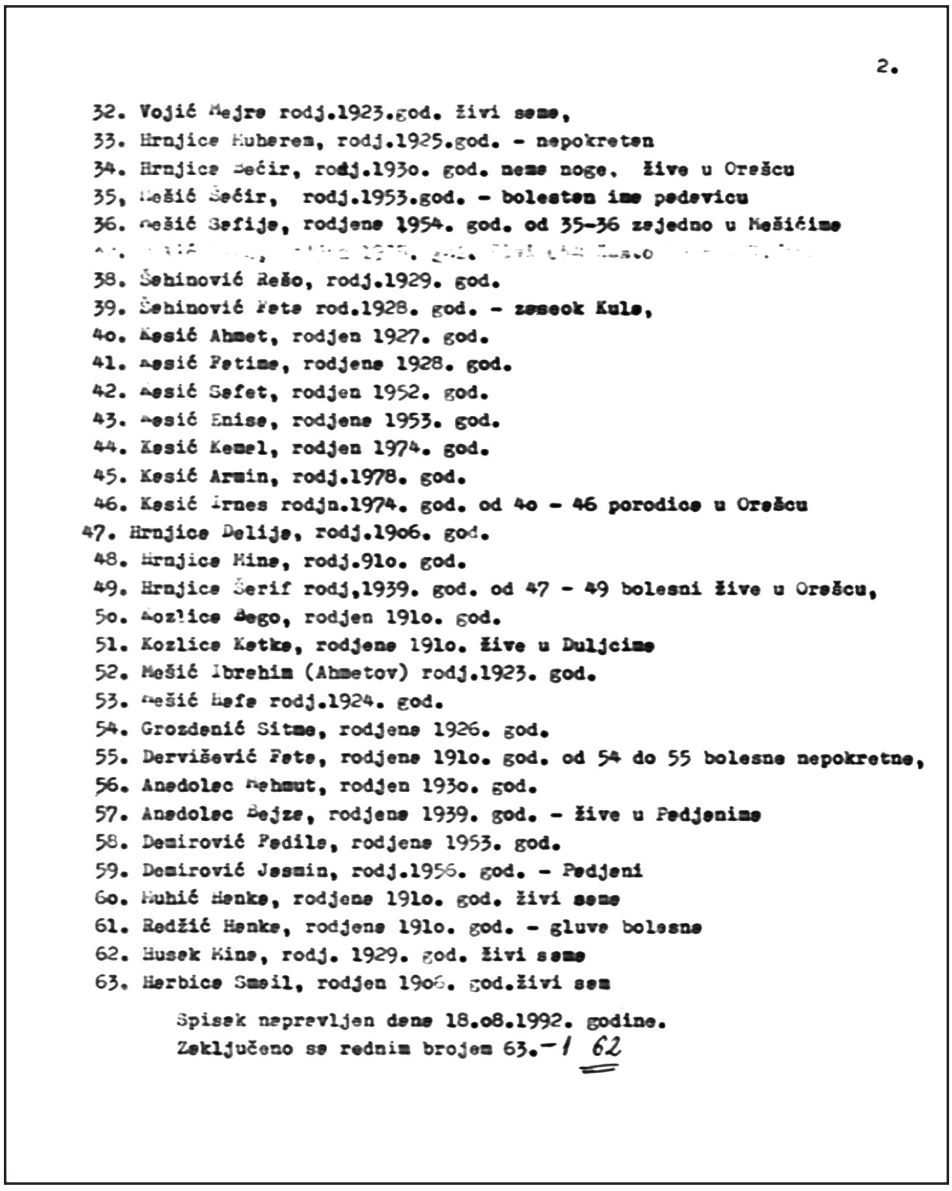

2.

32. Vojić Mejra rodj.1923.god. živi sama,
33. Hrnjica Muharem, rodj.1925.god. - nepokretan
34. Hrnjica Bećir, rodj.1930. god. nema noge. Žive u Orešcu
35. Mešić Šećir, rodj.1953.god. - bolestan ima pedesetak
36. Mešić Safija, rodjena 1954. god. od 35-36 zajedno u Mešićima
[illegible]
38. Šehinović Rešo, rodj.1929. god.
39. Šehinović Fata rod.1928. god. - zaseok Kula,
40. Kesić Ahmet, rodjen 1927. god.
41. Kesić Fatima, rodjena 1928. god.
42. Kesić Sefet, rodjen 1952. god.
43. Kesić Enisa, rodjena 1953. god.
44. Kesić Kemel, rodjen 1974. god.
45. Kesić Armin, rodj.1978. god.
46. Kesić Irnes rodjn.1974. god. od 40 - 46 porodica u Orešcu
47. Hrnjica Delija, rodj.1906. god.
48. Hrnjica Mina, rodj.910. god.
49. Hrnjica Šerif rodj.1939. god. od 47 - 49 bolesni žive u Orešcu,
50. Kozlica Bego, rodjen 1910. god.
51. Kozlica Ketka, rodjena 1910. žive u Duljcima
52. Mešić Ibrahim (Ahmetov) rodj.1923. god.
53. Mešić Hafa rodj.1924. god.
54. Grozdenić Sitma, rodjena 1926. god.
55. Dervišević Fata, rodjena 1910. god. od 54 do 55 bolesne nepokretne,
56. Anadolac Mehmut, rodjen 1930. god.
57. Anadolac Bejza, rodjena 1939. god. - žive u Pedjenima
58. Demirović Fadila, rodjena 1953. god.
59. Demirović Jasmin, rodj.1956. god. - Pedjeni
60. Muhić Hanka, rodjena 1910. god. živi sama
61. Redžić Hanka, rodjena 1910. god. - gluva bolesna
62. Husek Kina, rodj. 1929. god. živi sama
63. Herbica Smail, rodjen 1906. god.živi sam

Spisak napravljen dana 18.08.1992. godine.
Zaključeno sa rednim brojem 63.- / 62

Spisak Bošnjaka Ljutočke doline koji su ostali kod svijh kuća nakon juna 1992. godine[302]

302 Od strane pripadnika srpske policije i tzv. V RS , 22/23. septembra 1992. godine ubijeni su: Mešić Ibrahim, Mešić Fate, Kolaković Ibrahim, Kolaković Sabira, Crnkić Šaban, Vojić Fatima, Vojić Senka, Vojić Aldina, Vojić Vahida, Vojić Bego, Vojić Hamza, Hrnjica Muharem, Hrnjica Bećir, Mešić Šaćir, Mešić Safija, Mešić A.Ibrahima, Šahinović Rešid, Mešić Hava, Hrnjica Delija, Hrnjica Mine, Muhić Hanka, Redžić Hanka, Bašić Ikonija, Šehić Safija, Bilić Salih, Mešić Meho, Alivuk Kada i Alivuk Ramo. Ubijen je i Harbica Smail.

VI DIO

UNIŠTAVANJE VJERSKIH, KULTURNO-HISTORIJSKIH, PRIVREDNIH I STAMBENIH OBJEKATA NA PODRUČJU OPĆINE BIHAĆ

VI.1. Uništavanje vjerskih i kulturno-historijskih objekata na prostoru općine Bihać

Karakteristika ratova koji su vođeni na prostoru bivše Jugoslavije bilo je masovno uništavanje kulturno-historijskih i vjerskih objekata. Kada je u pitanju agresija na R BiH sa sigurnošću može se reći da je u R BiH porušeno najviše vjerskih objekata. Mnogi od oštećenih ili srušenih objekata bili su kulturno-historijski spomenici, pa je teško i procijeniti kolika je šteta učinjena njihovim uništavanjem. Neprocjenjiva šteta je nanesena uništavanjem ili oštećenjem Gazi Husrev-begove džamije, Careve džamije, Ali-pašine džamije, džamije Magribije, Aladža i Careve džamije u Foči, Fethije, Karadžoz-begove džamija, Ferhadije i Arnaudije u Banjoj Luci, Emin Turhan-begova džamija u Ustikolini koja je najstarija džamija u Bosni i Hercegovini. Većina ovih džamija bila je pod zaštitom UNESCO-a. Postavlja se pitanje zašto su uništavani vjerski objekti Bošnjaka-muslimana. Odgovor je jasan, trebalo je uništavajući objekte i spomenike islamske kulture i civilizacije, prije svega džamija ali i ostalih spomenika, uništiti svjedočanstvo o postojanja Bošnjaka-muslimana na ovim prostorima. Uništavajući zaštićene objekte, nije uništavana bošnjačka kultura kao pojedinačna, nego je uništavana svjetska baština, jer bošnjačka kultura je dio svjetske kulture.

Pitanje zaštite kulturnih dobara u oružanim sukobima regulirano je Konvencijom za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba[303] (u daljem tekstu Konvencija) iz 1954. godine. U članu 1. Konvencije pod kulturnim dobrima smatra se:

a) pokretna i nepokretna dobra, koja su od velikog značaja za kulturnu baštinu naroda, kao: spomenici arhitekture, umjetnosti ili historije, vjerski ili lajički, arheološka mjesta, skup građevina, koje su kao cjelina od historijskog ili arheološkog interesa, umjetnička djela, rukopisi, knjige i drugi predmeti umjetničkog, historijskog ili arheološkog interesa, kao i naučne kolekcije i važne kolekcije knjiga, arhiva ili reprodukcija naprijed navedenih dobara;

b) zgrade, čija je glavna i efektivna namjena da čuvaju ili da izlažu pokretna kulturna dobra navedena u alineji a), kao: muzeji, velike biblioteke, arheološka skladišata, kao i skladišta određena za sklapanje

303 Sastavni dio Konvencije je i Pravilnik za njeno izvršavanje i Protokol o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba kojima se preciziraju mjere i pravila zaštite kulturnih dobara.

pokretnih kulturnih dobara navedenih u alineji a) u slučaju oružanih sukoba;

c) centri u kojima se nalazi značajan broj kulturnih dobara, koja su navedena u alinejama a) i b), takozvani centri u kojima su sakupljeni kulturni spomenici.[304]

Na prostoru Bosanske krajine nastojali su se ukloniti svi materijalni dokazi o postojanju drugih naroda, izuzev srpskog. Većina vjerskih objekata koji nisu pravoslavni, uništeni su ili oštećeni. Sistematično su paljeni, minirani ili rušeni i uklanjani kulturno-historijski spomenici Bošnjaka i Hrvata. Međutim, i vjerski objekti srpskog naroda su oštećivani kao posljedica granatiranja gradova (Bihać) od strane pripadnika tzv. V RS. Počinioci i naredbodavci rušenja vjerskih objekata često su se izjašnjavali kao vjernici, a rušili su vjerske objekte i time se deklarisali kao barbari, a ne kao vjernici. Prema podacima iz vjerskih zajednica samo na području banjalučkog i bihaćkog muftijstva srušeno je 205 džamija, a na području Banjalučke biskupije uništena je 81. katolička crkva, samostan ili župni dvor. Na prostoru Bosanske krajine do početka 1994. godine uništena, minirana ili spaljena je svaka druga crkva u Banjalučkoj biskupiji (35 uništeno, 17 teško oštećeno, a oštećena je 21 crkva).

U periodu agresije na Bosnu i Hercegovinu ukupno je ubijeno 102 lica iz Islamske zajednice Bosne i Hercegovine i to:

- 6 glavnih imama,
- 61 imam,
- 1 mualima,
- 4 profesora,
- 1studentica FIN (Fakultet islamskih nauka),
- 15 učenika Gazi Husrev- begove medrese,
- 1 mujezin,
- 3 svršenika Gazi Husrev- begove medrese,
- 5 penzionisanih imama,
- 5 službenika zaposlenih pri IZ Bosne i Hercegovine.

304 Međunarodne Konvencije o ratnom pravu i sigurnosti, cit, djelo, str. 252.

Tokom agresije na prostoru Bosanske krajine ubijena su šestorica svećenika (Ivan Grgić, Petar Jurendić, Marko Šalić, Filip Lukenda i fra Alojzije Atlija, mr. Tomislav Matanović) i jedna časna sestra (Cecilija Grgić). Ubijeni su, odnosno umrli nakon teških zlostavljanja, a svećenik Ratko Grgić odveden je iz svog župnog stana jula 1992. godine i do sada nije pronađen.

Agresori su srušili ili oštetili:

- 614 džamija
- 218 mesdžida
- 69 mekteba
- 4 tekije
- 37 turbeta
- 405 raznih drugih vakufskih objekata

U toku agresije protjerano je stanovništvo iz 537 džemata

Vjerski objekti	Prije agresije	uništeno		oštećeno	
		broj	%	broj	%
Džamije	1144	614	53,67	307	26,83
Mesdžidi	557	218	39,14	41	7,36
Mektebi	954	69	7,23	18	1,89
Tekije	15	4	26,67	5	33,33
Turbeta	90	37	41,11	7	7,78
Vakufski objekti	1425	405	28,42	149	10,46

Uništeni muslimanski vjerski objekti u R BiH u periodu 1992-1995. godine

VJERSKI OBJEKTI	PRIJE AGRESIJE	UNIŠTENO I OŠTEĆENO	
		BROJ	%
DŽAMIJE	1144	921	80,51
MESDŽIDI	557	259	46,50
MEKTEBI	954	87	9,12
TEKIJE	9	15	60

Uništeni i oštećeni muslimanski vjerski objekti u R BiH u periodu 1992-1995. godine

VI.1.1 Uništavanje džamija na prostoru općine Bihać

Početkom agresije na općinu Bihać džamije i drugi vjerski objekti i objekti koji su bili u službi Islamske zajednice bili su ciljevi i mete agresora. Uništavajući vjerske objekte nastojali su se zatrati tragovi življenja Bošnjaka-muslimana na ovim područjima. Ovo je posebno bilo izraženo na prostorima koji su bili privremeno okupirani od strane tzv. V RS. Tako su u naseljima Kulen-Vakuf, Klisa, Orašac, Duljci, Ripač, Golubić, Sokolac, Jezero u potpunosti uništene džamije. Džamije u Kulen-Vakufu i Ripču su u potpunosti srušene a njihovi ostaci uklonjeni. Većina džamija na prostoru općine Bihać je pretrpjela veća ili manja razaranja kao posljedica granatiranja. Tako da su i džamije koje su zaštićeni spomenici kulture pretrpjele znatna oštećenja.

Džamija Fethija (1592.), jedna od najstarijih džamija u Bihaću, zaštićeni je spomenik kulture, objekat prve kategorije zaštite. Tokom agresije najčešće je bila cilj[305] artiljerijskih dejstava. Više puta je pogođene, teško je oštećena. Krov joj je bio potpuno uništen. Geleri granata oštetili su vanjske zidove i minaret. Direktnim pogocima artiljerijskih projektila u oktobru 1992. godine džamija je zapaljena.

305 Vidi prilog Karta ciljeva 15. bihaćke brigade tzv. V RS i ciljeve KAG.

Direktan pogodak artiljerijskog projektila u krov džamije Fethije

Na području Ljutočke doline u periodu 1992-1995. godine potpuno su uništene 4 džamije i jedan mesdžid kao i imamske kuće.U naselju Duljci prva džamija i mekteb izgrađeni su 1805. godine, da bi 1899. godine bila izgrađena kamena džamija koja je srušena 1941. godine. Nakon Drugog svjetskog rata (1960.) izgrađena je nova koju su pripadnici tzv. V RS porušili 1992. godine, zajedno sa imamskom kućom.

Porušena džamija u naselju Duljci

Ostaci porušenog minareta džamije u naselju Duljci

Najstarija džamija u Orašcu podignuta je 1524. godine u utvrdi starog grada Orašac. Kamena džamija u starom gradu izgrađena je 1609. godine. Džamija u starom gradu Orašac je zapaljena i izgorjela. Tokom Drugog svjetskog rata ustanici su zapalili sve džamije i mektebe u Orašcu. U naselju Pađani džamija je izgrađena oko 1850. godine, a porušena 1941. godine. U naselju Zaglavica džamija je, također, sagrađena oko 1850. godine a porušena 1941. godine. Džamija je ponovo sagrađena 1950. godine. Mještani ovog naselja 1975. godine sagradili novu džamiju koja je minirana i uništena od strane pripadnika tzv. V RS. Džamija u Orašcu[306] (1975.) zapaljena je i minirana zajedno sa imamskom kućom.

Unutrašnjost porušene džamije u Orašcu

306 Prve džamija na području općine Bihać izgrađene su u Orašcu i Kulen-Vakufu 1524. godine. Bile su drvene i služile su za potrebe vojnih posada i muslimana oko tvrđava. Prve kamene džamije izgrađene su u periodu 1609-1615. godine a izgradio ih je sultan Ahmed I.

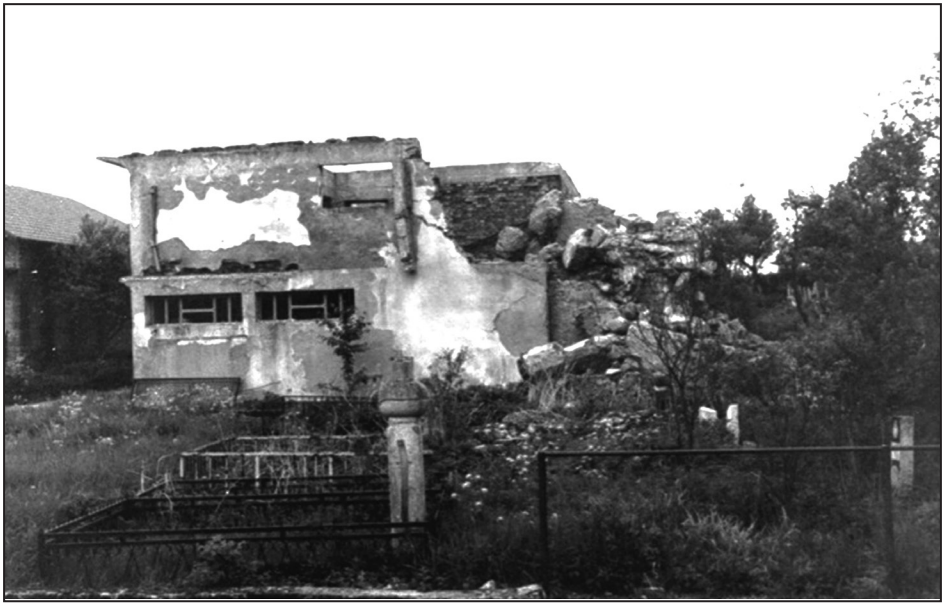

Porušena džamija u Oraščcu

Porušeni i zapaljeni mekteb na starom gradu Orašac

U Kulen-Vakufu izgrađena je sultan Ahmedova džamija (1603-1617.) u starom gradu Ostrovica (drvena džamija i minaret 1524. a kamena 1609-1615. godine). U velikom požaru 1903. godine veći dio Kulen-Vakufa je stradao.Tom prilikom oštećena je i džamija koja je kasnije popravljena. Sultan Ahmedova džamija u Kulen-Vakufu zapaljena je i potpuno uništena 1941. godine. Poslije Drugog svjetskog rata (1966.) obnovljena je da bi 1992. godine bila u potpunosti uništena. Mjesto na kojem je bila džamija je poravnato, materijal sa porušene džamije uklonjen i odvezen. Uz rušenja i paljenja džamija u Ljutočkoj dolini paljeni, pljačkani i devastirani su i stambeni objekti. Samo u zadnjih pedesetak godina dva puta je ovaj kraj doživio potpunu devastaciju i uništenje kuća, privrednih i vjerskih objekata. Na ovim prostorima su se pokušavali uništiti svi tragovi življenja Bošnjaka. U sjećanju starijih mještana ovog kraja posebno su upečatljivi događaji iz Drugog svjetskog rata.

Mjesto porušene džamije u Kulen-Vakufu od koje ni temelji nisu ostali

U Klisi je 1815. godine izgrađena džamija sa drvenim minaretom. Uvijek na istom mjestu obnavljane su i građene tri puta džamije u Klisi. 1941. godine zapaljena je i uništena od strane "ustanika." Nova je sagrađena 1974. godine a potpuno uništena 1992. godine od strane pripadnika tzv. V RS.

Porušena-minirana džamija u Klisi

Ripač je 1592. godine imao džamiju koja je bila sagrađena na Otoci. Po popisu stanovništva i vjerskih objekata iz 1895. godine u naselju Ripač bile su 4 džamije i 4 mekteba. Džamija na Otoci je 1941. godine spaljena i srušena i danas ruševine svjedoče o mjestu na kom je bila džamija. Poslije Drugog svjetskog rata izgrađenaje nova džamija koja je srušena 1992. godine. Džamija u Ripču potpuno je uništena miniranjem a prostor na kojem se nalazila je poravnat, uništena je također i imamska kuća.

SRPSKA REPUBLIKA BOSNA I HERCEGOVINA
ARK-a BANJA LUKA
SRPSKA OPŠTINA BIHAĆ
RATNO PREDSJEDNIŠTVO
Broj/ 610/92
Dana, 7.9.1992. god.

RADIO STANICA SRPSKE
OPŠTINE - B I H A Ć

Predmet: Emitovanje obavijesti o otvaranju pijace.

Shodno zaključku Ratnog predsjedništva Srpske opštine Bihać sa sjednice održane 4.9.1992. godine molimo da emitujete obavijest slijedeće sadržine:

"Obavještavamo građane da u sklopu programa aktivnosti na oživljavanju privrede područja Srpske opštine Bihać počinju sa radom stočna pijaca i tržnica poljoprivrednih proizvoda.

Stočna pijaca i tržnica poljoprivrednih proizvoda počinju sa radom u ponedeljak 14.9.1992. godine.

Kao pijačni dan određuje se ponedeljak.

Mjesto (lokacija) stočne pijace i tržnice poljoprivrednih proizvoda je kod bivše džamije u Ripču."

PREDSJEDNIK
RATNOG PREDSJEDNIŠTVA
dr Stevan Beslać

Dokument o osnivanju stočne pijace na mjestu srušene džamije u Ripču

Mjesto porušene džamije u Ripču

Prvi pisani dokumenti koji se odnose na postojanje džamije u Golubiću govore da je 1660. godine postojala džamija i mekteb. Nova džamija u Golubiću (sagrađena 1966. godine) uništena je 1992. godine od strane pripadnika 15. bihaćke brigade tzv.V RS. U potpunosti je uništena i imamska kuća.

Porušena džamija u Golubiću

Prva džamija u Sokocu sagrađena je nakon zauzimanja Bihaća od strane Osmanske vojske 1592. godine. Druga je izgrađena 1820. a renovirana 1961. godine. Staru džamiju mještani Sokoca su srušili 1988. i napravili novu 1990. godine. Džamija je u ratu najprije pretpjela znatna oštećenja da bi 24.novembra 1994. godine po djelimičnom zauzimanju Sokoca od strane vojnih snaga tzv. V RS najprije opljačkana a potom zapaljena. Tri dana kasnije 27. novembra 1994. godine miniran je i srušen minaret.

Oštećena džamija u Sokocu- miniran minaret

Prema dostupnoj literaturi prva kamena džamija u Čekrlijama izgrađena je 1735. godine. Zadnja džamija koja je sagrađena 1986. godine bila je najbliže linijama odbrane Bihaća i pretrpjela je značajna oštećenja. Oštećen je vanjski i unutrašnji dio džamije, minaret je oštećen djelovanjem artiljeriskog i pješadijskog naoružanja.

Oštećena džamija u Čekrlijama

Kamena džamija u Vinici izgrađena je 1733. godine. Iste godine izgrađen je i mekteb. Džamija je imala drveni minaret. U ovom džematu građeno je više džamija i uvijek na istom mjestu. Zadnja džamija izgrađena 1974. godine. Tokom agresije na R BiH 1992-1995. godine ova džamija teško je oštećena usljed granatiranja sa položaja tzv. V RS. Kao jedan od ciljeva artiljerije 15. bihaćke brigade tzv. V RS džamija je pogođena više puta.

Oštećena džamija na Vinici

U naselju Jezero oko 1677. godine izgrađena je džamija i mekteb. Prema popisu stanovništva i naselja iz 1895. godine u Jezeru je bila jedna džamija i tri mekteba. Druga džamija sagrađena je krajem devetnaestog i početkom dvadesetog stoljeća na mjestu gdje se danas nalazi stara džamija, koja je izgrađena 1937./38. godine. Tokom posljednje agresije na R BiH džamija je potpuno uništena. Uništena je i imamska kuća sa mektebom. Po zauzimanju naselja Jezero pripadnici tzv. V RS ovu džamiju su koristili kao položaj i iz nje su vršili napade na civilno stanovništvo i položaje 5. korpusa A R BiH.

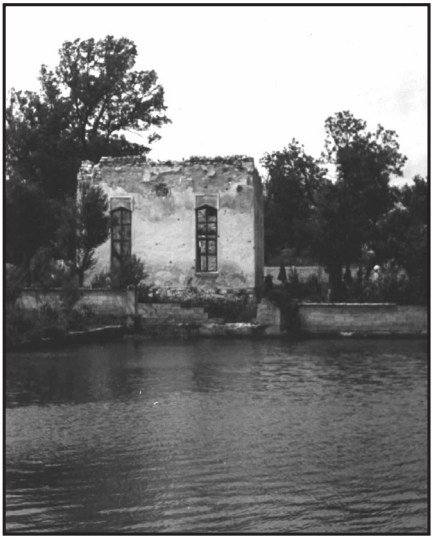

Porušena džamija u Jezeru

Prema dostupnim podacima džamija u Srbljanima postojala je od 1681. godine. Izgrađena je od kamena sa drvenim minaretom visokim oko 4 metra. Sve džamije u Srbljanima građene su na istom mjestu. Sedamdesetih godina dvadesetog vijeka izgrađene je džamija koja je bila meta napada tzv. V RS. Ova džamija je bila u neposrednoj blizini linija odbrane. Džamija u Srbljanima je znatno oštećena artiljerijskim napadima. Minaret džamije pogođen je vođenom raketom i srušen je jedan dio.

Uništena džamija u Srbljanima

Prva džamija i mekteb u Spahićima izgrađena je 1690. godine,[307] a 1895. godine bila je jedna džamija i jedan mekteb. Poslije Drugog svjetskog rata izgrađena je nova džamija. Neposredno pred agresiju započeta je izgradnja nove džamije koja je pretrpjela velika razaranja.

Oštećena džamija u Spahićima

Prva džamija u Čavkićima izgrađena je od kamena bihacita 1775. godine i u funkciji je bila do 1893. godine. Druga džamija je izgrađena 1896. godine i u njoj se odvijao vjerski život sve do 1959. godine. Godine 1960. izgrađena je nova džamija koja je pretrpjela znatna oštećenja u artiljerijskim napadima sa položaja tzv. V RS. Džamija koja je bila u izgradnji, također, je bila meta artiljerijskih i protuavionskih oruđa. Direktnim artiljerijskim pogocima oštećen je minaret i vanjski dio. Jedan od ciljeva djelovanja artiljerije tzv. V RS bila je i ova džamija.

307 Remzija Baltić, *Džamije i dio muslimanske baštine unsko-sanskog područja, Muftijstvo Bihać,* Bihać, 2009, str.211.

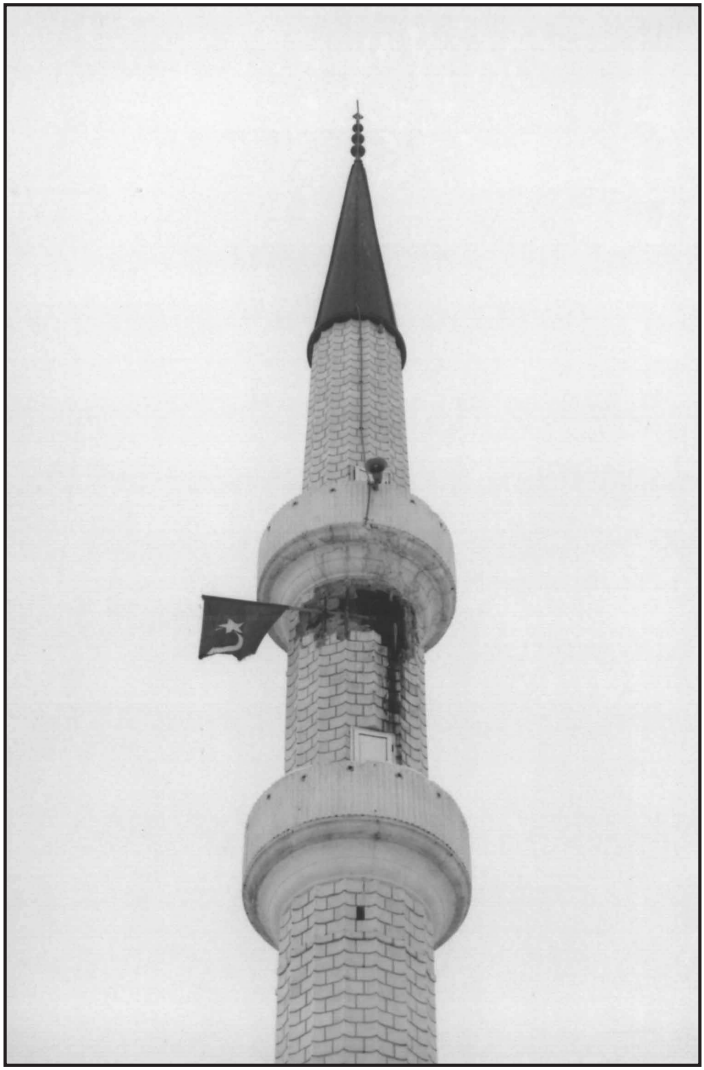

Oštećena džamija u Čavkićima

Prva kamena džamija u Vikićima sagrađena je 1791. godine. Ovu džamiju su 1809. godine zapalili francuski vojnici. Na istom mjestu je izgrađena nova koja je, također, spaljena 1878. godine prilikom austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine. Obnova i izgradnja ove džamije završena je 1907. godine. Godine 1983, sagrađena je nova džamija koja je u ratu pretrpjela znatna oštećenja. Posebno je oštećen minaret direktnim artiljerijskim projektilima sa područja tzv. SAO Krajine.

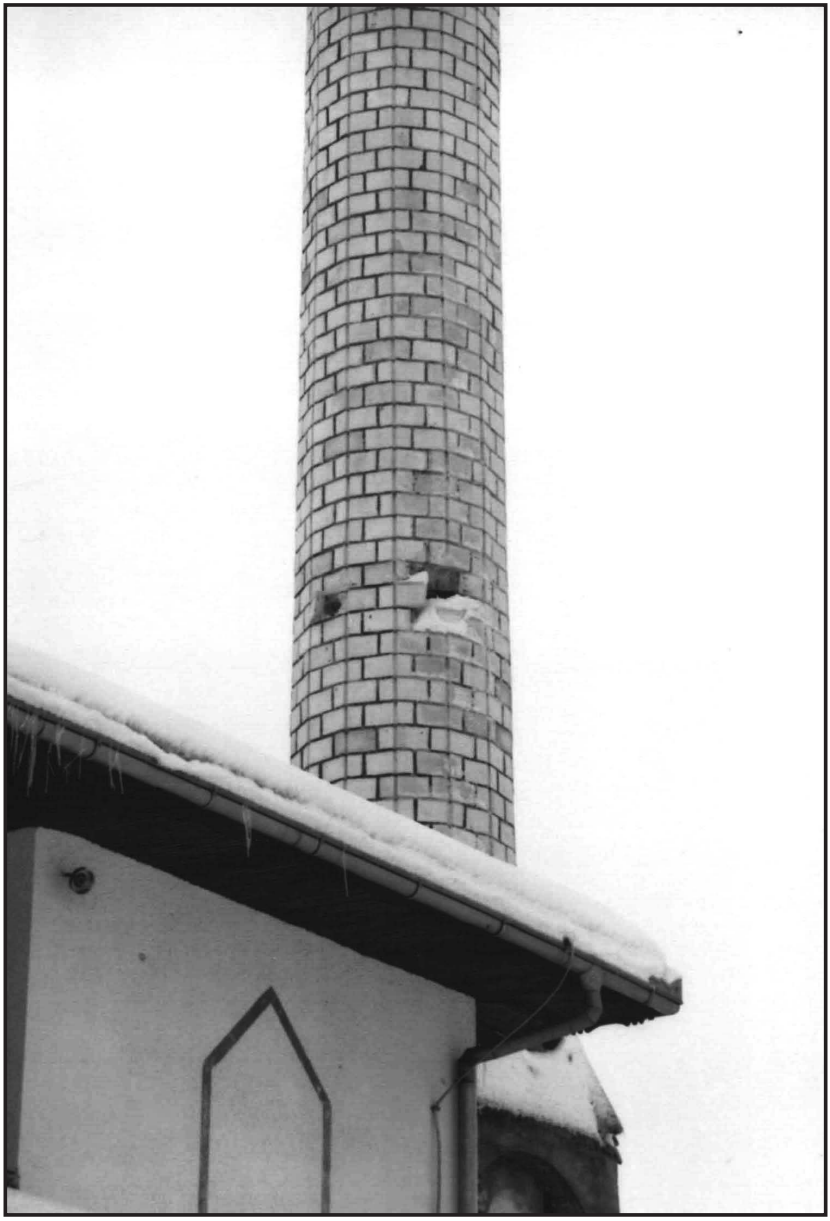

Oštećena džamija u Vikićima

Pored navedenih džamija manja ili veća oštećenja zabilježena su na džamijama u Gornjem Prekounju, Brekovici, Izačiću, Vikićima, Ribiću, Pokoju, Bakšaišu i Hatincu.

VI.1.2. Uništavanje katoličkih crkava na prostoru općine Bihać

Na području općine Bihać postoje dvije župe i to: župa Bihać i župa Zavalje koje su u sastavu Banjalučke odnosno Riječko-senjske nadbiskupije. U toku agresije na R Bosnu i Hercegovinu česta meta napada bile su katoličke crkve, kapelice i groblja. Tako da u periodu 1992-1995. godine ovi vjerski objekti nisu bili pošteđeni razaranja i uništavanja. Iako su vjerski i kulturno-historijski objekti zaštićeni od ratnih djelovanja, oni su ipak najčešće bili direktni ili indirektni ciljevi agresivnih djelovanja. Posljedice takve velikosrpske politike su velika razaranja vjerskih, kulturno-historijskih objekta i objekta infrastrukture i stanovanja Bošnjaka i Hrvata na prostoru općine Bihać. Sistematski i planski uništavajući sve ono što je građeno stoljećima, nanesena je neprocjenjiva šteta vjerskom i kulturnom naslijeđu. Agresor je imao jasan cilj uništiti tragove življenja nesrba na prostorima koje je okupirao. Kao direktna posljedica ratnih djelovanja na području općine Bihać jeste i smanjivanje broja Hrvata-katolika.

GODINA POPISA	BROJ KATOLIKA
1937.	5.450
1960.	4.065
1974.	4.200
1991.	3.674
1999.	2.948
2001.	2.975
2005.	2.856

Broj katolika u župi Bihać između 1937. i 2005.godine[308]

Iz tabele je vidljivo da se smanjivao broj katolika u župi Bihać kao posljedica Drugog svjetskog rata i najnovije agresije na R Bosnu i Hercegovinu. Ratna djelovanja u periodu 1992-1995. godine za posljedicu su imala smanjivanje broja Hrvata-katolika i to zbog direktnih i indirektnih djelovanja na Bihać. Posljedice direktnih djelovanja su ubijeni Hrvati-katolici, a indirektne posljedice su raseljavanje i napuštanje svojih domova.

308 Podaci preuzeti iz knjige *Banjalučka biskupija u riječi i slici od 1881. do 2006*, Banja Luka, 2006, str.173.

Rušenjem crkava trebala se poslati jasna poruka da drugi i drugačiji ne mogu i nemaju mjesta živjeti zajedno."Rušenje crkava i bogomolja različitih vjerskih zajednica trebalo je biti i dokaz kako one u ovoj zemlji više ne mogu postojati jedne pored drugih. I prije, u povijesti, i drugdje u svijetu rušene su i uništavane bogomolje da bi se poslala određena poruka. Teško je međutim, naći primjer s kojim bi se, po jačini svoje poruke i razornosti činjenica ovog rušenja, dala usporediti. Tako su srušene crkve, protiv volje crkve, postale jedna od karika u lancu poruka mržnje i isključivosti, što poput bauka kruži ovom zemljom ostavljajući pustoš u ljudskim dušama."[309]

Upravo navedeno nam najbolje objašnjava razloge, veličinu i apsurdnost ovog čina. Rušenjem crkava kao vjerskih objekata nije samo pokušano uništenje vjerske tradicije i prakse, rušenjem se pokušalo reći da suživot, tolerancija i zajednički život na ovim prostorima nije moguć.

Rušenjem vjerskih objekata od strane onih koji su na ratišta ispraćani uz vjerske blagoslove predstavlja apsurd. Mi se pitamo, zar vjernici bilo koje konfesije mogu rušiti mjesta gdje se ispovijeda vjera, ljubav, tolerancija. Očigledno je na primjerima rušenja vjerskih objekata na području općine Bihać da istinske i prave vjere nema u srcima onih koji su to činili. Rušenjem crkava i progonom vjernika iz njihovih domova nastojalo se da crkve nikad više ne budu podignute, a prognani da se nikada ne vrate u svoje domove.

Crkva Gospe Lurdske na Skočaju sagrađena je 1912. godine a prvi put je u jesen 1992. godine oštećena usljed granatiranja pripadnika tzv. V RS i V RSK. Potpuno je uništena u novembru 1994. godine. Crkva Blažene Marije Lurdske u Velikom Skočaju spaljena u novembru 1994. godine.

309 *Raspeta crkva u Bosni i Hercegovini-uništavanje katoličkih sakralnih objekata u BiH 1991-1996*, Targa, Zagreb, 1997, str.90.

Spaljena crkva u Velikom Skočaju

Prva župna crkva na Zavalju sagrađena je 1806. godine koja je 1809. godine spaljena od strane osmanske vojske, da bi 1816. godine bila obnovljena i proglašena župnom crkvom. Nekoliko je puta proširivana i obnavljana. U toku napada na Bihać, u periodu 1992-1995. godine, crkva je više puta bila na meti artiljerijskih projektila jedinica tzv. V RS i V RSK. U aprilu 1994. godine crkva je pogođena avio bombom. Najteže i potpuno razaranje ova crkva doživjela je 11. novembra 1994. godine kada je i zapaljena. Usljed paljenja crkvena zvona su se istopila. Uništen je i župni dom sa cjelokupnim arhivom što predstavlja nenadoknadiv gubitak. Župna crkva sv. Franje Asiškog je spaljena novembra 1994. godine kao i župna kuća.

Spaljena crkva u Zavalju

Oštećena grobljanska kapelica u Golubiću

Pored gore navedenih crkava i kapela uništene su i kapela svetog Jurja na Lohovskim brdima i na groblju u Golubiću.

VI.1.3. Uništavanje mezarja i groblja

Od razaranja i uništavanja nisu bila pošteđena mezarja ni groblja na prostoru općine Bihać. Jedan broj mezarja i grobalja pretrpio je značajna oštećenja i devastacije. Najčešće su uništavanju i devastaciji bili izloženi nišani i nadgrobni spomenici. Uništavanje i devastacija uglavnom je vršena na način da su nišani i nadgrobni spomenici vađeni i nošeni u nepoznatom pravcu ili su na licu mjesta razbijani i oštećivani. Imamo primjera da je usljed granatiranja znatan broj mezarja i grobalja oštećen i devastiran. U nekoliko slučajeva znatan broj mezarja je uništen, jer se nalazio neposredno uz džamije koje su minirane. Tako je slučaj sa mezarjem u Orašcu gdje je prilikom rušenja minareta jedan broj mezarja uništen i devastiran. Skrnavljenje, uništavanje i devastiranje mezarja i grobalja bilo je u funkciji pokušaja zatiranja tragova življenja nesrpskog stanovništva na tim prostorima. Skidani su nišani, mermerne nadgrobne ploče i odnošene. Uništavane i skidane su ograde kojima su bila ograđena mezarja. Imamo slučajeve da su nadgrobne ploče i nišani odneseni i sakrivani.[310]

Uništeno mezarje u džematu Orašac

310 Sa mezarja u Orašcu jedan dio odnesenih nadgrobnih ploča pronađen je u rejonu Dubovska na lokalitetu Tarkovac. Između ostalih pronađena je nadgrobna ploča Behrem Beće.

Oštećeno groblje u Žegaru

Oštećena grobnica hrvatskih plemića

VI.2. *Uništavanje i pljačka privrednih i infrastrukturnih objekta*

Na osnovu studije o visini ratne štete u Sarajevu, stručnjaci procjenjuju da su srpske snage pričinile štetu u R Bosni i Hercegovini od 200 milijardi eura. Procjena za prostor Bihaćkog okruga nije nikada urađena mada ima procjena šteta koje se odnose na pojedine segmente. Ovdje ćemo nastojati ukazati na štete koje su pričinjene na privrednim, infrastrukturnim, stambenim i drugim objektima. Opsada Bihaća 1992-95. godine koja je trajala 1.201 dan, od strane tzv. V RS i. V RSK prouzrokovala je štetu od nekoliko stotina miliona eura. Za vrijeme opsade, Bihać i njegovih 70.000 stanovnika bili su stalno gađani avionima, raketama, artiljerijom, tenkovima, protuavionskim topovima i mitraljezima i drugim tako da su razorene stambene zgrade, privatni objekti, školski objekti, hoteli, fabrike, poslovne zgrade, vodovodi, komunikacije, električna mreže, putna komunikacije, mostovi i drugo. Pored direktnih šteta posebno su značajne indirektne štete kao što su gubitak domaćeg i stranog tržišta, prekid poslovnih veza, tehnološki zastoj, razvoj novih tehnologija i proizvoda i niz drugih šteta prouzrokovanih prekidom u komunikaciji sa svijetom. Deset godina poslije rata, privreda u Bihaću nije pokrenuta, izuzev u Bihaćkoj pivovari i Biri gotovo da nema proizvodnje niti drugih privrednih aktivnosti. Industrija na području općine Bihać u potpunosti je prestala. Prerađivački kapaciteti nisu u funkciji, velik broj radnika je ostao bez posla i bez bilo kakvog socijalnog zbrinjavanja.

Oštećena zgrada Medicinske škole u Bihaću

Jedna od karakteristika rata na prostoru Bosne i Hercegovine jeste da je za posljedicu imao razaranje infrastrukturnih, privrednih, vjerskih, objekata za kolektivno i individualno stanovanje. Posljedice ovih destruktivnih radnji su velike materijalne štete bilo da se radi o direktnim štetama (uništavanje, rušenje, paljenje, pljačka) bilo da se radi o indirektnim (gubici tržišta, prestanak rada, zaostajanje u tehnološkom razvoju i drugo).

Svaki rat koji ima ekspanzionističke ciljeve u sebi nosi i ekonomske motive. "To je lahko argumentirati imajući na umu slijedeće momente:

a/ svaki osvajački rat, po definiciji, za primarni dugoročni cilj ima zauzimanje tuđih prostora, kao nezamjenjivog fizičko-materijalnog resursnog faktora opstanka.

b/ Nasilno osvajanje tuđih prostora predstavlja najkraći put namicanja bogatstva pripadnicima vlastitog naroda. Zbog toga se pokreće agresija i postiže jedan od najučinkovitijih metoda podizanja morala.

c/ Pljačkom ljudskim radom stvorenih životnih dobara i zaposjedanje prirodnih resursa kojim je do agresije raspolagala žrtva, vrlo brzo i racionalno se ojačava logistika agresorskih snaga, na jednoj strani, i slabi odbrambena moć žrtava agresije, na drugoj strani.

d/ Uništavanje i /ili onesposobljavanje ekonomskih, posebno proizvodnih, potencijala kod žrtava agresije(čak bez ikakave sopstvene koristi)ostavlja dugoročne razorne posljedice po stvarne izglede žrtava agresije da saniraju i /ili konsolidiraju oslobodilačku logistiku nakon eventualne kapitulacije agresora."[311]

Razaranje privrednih objekata na području općine Bihać imalo je dalekosežne posljedice po nastavak privrednih aktivnosti nakon agresije. Privredni objekti bili su direktna meta napada artiljerijskih projektila ali i aviobombi. Kontinuirano su vršena gađanja privrednih objekta što je za posljedicu imalo velika razaranja ili uništenja. Usljed posljedica granatiranja i korištenja zapaljivih granata u potpunosti je izgorjelo skladište sa robnim rezervama koje se nalazilo u krugu preduzeća *Žitoprerada*, izgorjeo je kompletan pogon lakirnice koji je bio u sastavu *Šipad-Bina Bihać*. Avioni tzv. V RS i V RSK su u nekoliko navrata raketirali pogone *Krajinametala i Gorenja.*

311 Bašić Meho, *BH ekonomija u kliničkoj smrti,* UG Hijatus, Planjax, Sarajevo,1999, str. 8.

R/B	PREDUZEĆE	ŠTETE PROUZROKOVANE RATNIM DEJSTVOM
1.	Krajinametal	1.614.161,00
2.	RKG Energoinvest	890.216,00
3.	Bihaćka pivovara	356.439,00
4.	Šipad d.o.o Bina	8.752.577,00
5.	Bira	2.897.704,28
6.	Bigros	44.636,00
7.	Autokomerc	415.187,00
8.	Kombiteks	1.592.525,00
9.	Bihacit	62.000,00
10.	Autoremont	43.773,00
11.	Bihaćki transport	11.263,00
12.	BIMP	607.170,00
13.	Bihaćka trgovina	978.798,00
UKUPNO		18.266.448,28

Pregled preduzeća sa iskazanim štetama prouzrokovanih ratnim dejstvima na području općine Bihać[312]

Devastacija materijalnih resursa ne može se samo posmatrati kroz nepokretnu imovinu nego i kroz pokretnu, bilo da se radi o privatnoj ili o društvenoj-državnoj. Procjena ratnih razaranja i ratnih šteta na prostoru Bihaća nije izvršena, niti ima podataka o visini istih, nego je izvršena samo procjena stepena oštećenja stambenog fonda. Oštećenja i potpuna devastacije stambenog fonda na prostoru Bihaćkog okruga tokom rata imali su za posljedicu privremeno napuštanje imovine dijela stanovništva u općinama Bihać, Bosanska Krupa i Velika Kladuša i smještaj na drugim lokacijama ili drugim općinama.

312 Preged preuzet od agencije za privatizaciju Unsko-sanskog kantona, akt broj: 01-287-753/10 od 09.07.2010. godine

Razaranje objekata

Uništavanje stambenog fonda (privatnog i društvenog) za posljedicu je imalo napuštanje čitavih naselja, dijelova grada od strane njihovih stanovnika. Usljed razaranja stambenih objekata u Golubiću, Dobrenici, Sokocu, Orljanima, Čekrlijama, Vinici, Založju, Spahićima, Jezeru, Brkićima, Vedrom Polju, Skočaju, Međudražju, Zavalju, Izačiću, Vikićima, Gati i drugim prigradskim mjestima stanovništvo je privremeno izbjeglo iz njih. Posebnu poteškoću u funkcioniranju ukupnog života u ratnom periodu upravo je predstavljao smještaj stanovništva sa područja u kojem su uništeni i devastirani stambeni objekti, ali i smještaj stanovnika iz zona borbenih djelovanja. Velikim dijelom linija fronta je bila u naseljenim mjestima ili u blizini istih i zbog toga je dolazilo do oštećenja istih. Jednim dijelom ovaj se problem rješavati popravkom i sanacijom oštećenja, a jednim dijelom smještanjem u napuštenu imovinu koja je prešla u nadležnost općinskih službi. U pregledima je prikazat odnos između stambenog fonda kojim su općine raspolagale 1991. godine i stepena oštećenja u ratnom periodu.

Uništen pogon Šipada u Bihaću

Posljedice granatiranja

Stambeni objekti	Ukupan stambeni fond 1991.	Stambeni fond sa stepenom oštećenja		
		do 40 %	od 40-60 %	Preko 60 %
Objekti kolektivnog stanovanja	374	177	70	50
Jedinice kolektivnog stanovanja	6539	2297	149	140
Objekti individualnog stanovanja	56668	11632	5782	5691
Jedinice individualnog stanovanja	56826	11632	5782	5691
Objekti kolektivnog stanovanja koji imaju karakter graditeljskog naslijeđa	3	----	----	----
Objekti individualnog stanovanja koji imaju karakter graditeljskog naslijeđa	-----	----	----	----

Pregled broja stambenih objekata Bihaćkog okruga po stepenu oštećenja u periodu 1992-1995. godine

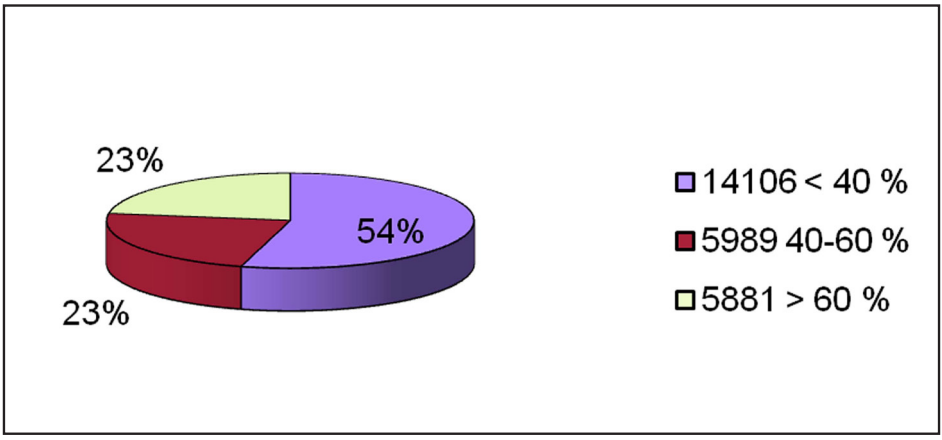

Stambeni objekti	Ukupan stambeni fond 1991.	Stambeni fond 1991-1996. sa stepenom oštećenja		
		do 40 %	od 40-60 %	preko 60 %
Objekti kolektivnog stanovanja	202	130	14	17
Jedinice kolektivnog stanovanja	3790	1443	42	53
Objekti individualnog stanovanja	17321	5466	3564	497
Jedinice individualnog stanovanja	17322	5466	3564	497
Objekti kolektivnog stanovanja koji imaju karakter graditeljskog naslijeđa	-----	----	----	----
Objekti individualnog stanovanja koji imaju karakter graditeljskog naslijeđa	-----	----	----	----

Pregled broja stambenih objekata opštine Bihać po stepenu oštećenja u periodu 1992-1995. godine

Navedeni podaci o raspoloživom stambenom fondu iz 1991. godine prezentirani za Bihać, stepenu oštećenja po kategorijama (tri kategorije) i na kraju zbirni rezultati ukupno devastiranog stambenog fonda jasno ukazuju na intenzitet i ciljeve napada na Bihać. Iz navedenih podataka jasno se vidi da je najveći stepen oštećenje objekata do 40% oštećenje, zatim slijede ostale dvije kategorije sa identičnim stepenom oštećenja. U ratu je oštećeno 11.226 objekata. Ovakvi pokazatelji stepena oštećenja objekata individualnog i kolektivnog stanovanja navode nas na zaključak da su civilni ciljevi bili najčešće napadani.

Direktan pogodak artiljerijskim projektilom u stan

Ovdje valja napomenuti da su čitava naselja po zauzimanju od strane snaga tzv.V RS i tzv. V RSK paljena, rušena i sistematski pljačkana. Primjeri za to su naselja u općinama Bosanska Krupa i Bihać. Pored oštećenja objekata stambenog fonda svi privredni kapaciteti su oštećeni ili u potpunosti uništeni. Ovi objekti su i najčešće bili na udaru artiljerije i avijacije. Ovakve radnje i postupci su jedan od oblika kršenja međunarodnog ratnog prava.

Šteta na stambenim objektina (kolektivnog i individualnog stanovanja) je ogromna. Infrastrukturni objekti pretrpjeli su ogromna razaranja. Posebno je stradala putna infrastruktura usljed posljedica granatiranja, miniranja ili zbog neodržavanja.

Agresor je u potpunosti uništio ili oštetio nekoliko mostova na rijeci Uni. Prilikom povlačenja sa prostora Martin-Broda pripadnici tzv. V RS i tzv. V RSK srušili su veliki most kojim se odvijao saobraćaj bez ograničenja. Srušen je most u Kulen-Vakufu koji povezuje Kulen- Vakuf sa Klisom. Gradski most u Bihaću pretrpio je značajna oštećenja usljed granatiranja[313] i na mostu su bili česti slučajevi pogibije ili ranjavanja građana Bihaća. Porušeno je nekoliko visećih mostova preko rijeke Une. Preciznih podataka o visini štete na mostovima nema ali oni sigurno dostižu milionske iznose.

313 Most u Bihaću je bio jedan od ciljeva, Prilog karta ciljeva 15. bihaćke brigade.

Uništena školska učionica

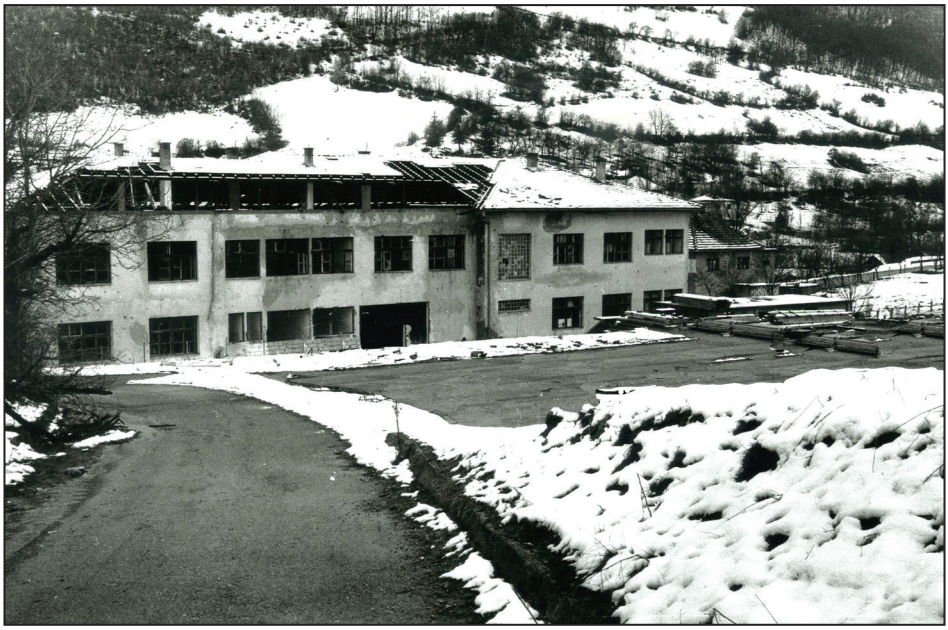

Oštećena i devastirana škola u Orašcu

Školski objekti (škole, školska igrališta i dvorane) pretrpjela su ogromne materijalne štete. Skoro da nema škole na području općine Bihać koja nije pretrpjela značajnija razaranja i devastaciju. Posebno su razaranjima, pljački i devastaciji bili izloženi školski objekti u naseljima koja su bila privremeno okupirana od strane pripadnika tzv. V RS (Kulen-Vakuf, Orašac, Klisa, Ćukovi, Ripač, Golubić, Vedro Polje). Školski objekti u gradu Bihaću i prigradskim naseljima pretrpjeli su manja ili veća razaranja kao posljedica direktnih ili indirektnih pogodaka artiljerije tzv. V RS. Skoro da nema ni jednog školskog objekta na području općine Bihać da nije oštećen od posljedica granatiranja. Svi objekti gradskih srednjih i osnovnih škola bili su direktno pogođeni ili su granate pale u neposrednoj blizini što je prouzrokovalo veća ili manja oštećenja. Školski objekti u Pokoju, Brekovici, Srbljanima, Kamenici, Vrsti, Gati, Čavkićima, Vedrom Polju i drugim mjestima bili su oštećeni u manjem ili većem stepenu oštećenja.

Devastirana škola

Ratne štete u elektroenergetskom sektoru izražene su kroz razaranje visokonaponske i niskonaponske mreže, trafostanica, rasklopišta i drugih elektroenergetskih objekata. Posebna meta napada bila je hidrocentrala *Kostela* koja je bila jedini izvor energije na Bihaćkom okrugu. Štete nanesene na sistemu ulične rasvjete mogu se izraziti u milionima konvertibilnih maraka.

СРПСКА РЕПУБЛИКА БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА
АРК-а БАЊА ЛУКА
СРПСКА ОПШТИНА БИХАЋ
РАТНО ПРЕДСЈЕДНИШТВО
Број: 349/92
Дана, 16.8.1992. год.

Ратно предсједништво Српске општине Бихаћ темељећи своју надлежност на одредби члана 3. Одлуке о образовању ратних предсједништава у општинама за вријеме непосредне ратне опасности и ратног стања ("Сл. гласник српског народа БиХ" бр. 8 од 8.6. 1992. године) и на одредби члана 68. Статута Српске општине Бихаћ, дана 16.8.1992. године доноси слиједећу

О Д Л У К У

Одобрава се Бихаћко - Петровачкој епархији изузимање грађевинског материјала (арматурна мрежа и цемента) из ратног плијена који се налази на подручју Мјесне заједнице Кулен Вакуф, а за потребе изградње Православне цркве у Бос. Петровцу.

О б р а з л о ж е њ е

Бихаћко- Петровачка епархија се обратила захтјевом овом Ратном предсједништву ради изузимања грађевинског материјала из ратног плијена , а у сврху изградње Православне цркве у Бос. Петровцу.

Разматрајући предметни захтјев ово Ратно предсједништво налази неопходност његовом удовољавању.

Због свега овога и идући напријед наведеним слиједом одлучено је као у петиту.

Доставити:
1. Бихаћко-Петровачка епархија
2. Евиденција
3. А/А.

Република Република Босна и Херцеговина Бих. Лука СРПСКА ОПШТИНА БИХАЋ

ПРЕДСЈЕДНИК
РАТНОГ ПРЕДСЈЕДНИШТВА
Др Стеван Беслаћ

Odluka o izuzimanju građevinskog materijala za izgradnju pravoslavne crkve u Bosanskom Petrovcu

VII DIO
SIGURNA ZONA UN-A BIHAĆ

VII. Sigurna zona UN-a Bihać

Vijeće sigurnosti UN-a je u periodu od 25. septembra 1991. godine do 12. jula 1995. godine donijelo 73. rezolucije i niz predsjedničkih saopćenja vezanih za Bosnu i Hercegovinu, a najvažnije su: rezolucija 755 (1992.), potom rezolucija o povlačenja JNA sa prostora R BiH 752[314] (1992.), zatim uvođenje sankcija prema tzv. SR Jugoslaviji 757 (1992.), odbijanje automatskog članstva tzv. SR Jugoslavije u radu UN-a 777 (1992.), zabrana vojnih letova iznad R BiH 781 (1992.), Odluka o formiranju Međunarodnog suda za ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji 808 (1993.), uspostava "zona sigurnosti"–Sarajevo, Tuzla, Žepa, Goražde, Srebrenica i Bihać 824 (1993.), rezolucija o etničkom čišćenju u Banjoj Luci i Bijeljini 941 (1994.), rezolucija o imenovanju tužioca Međunarodnog suda za ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji 936 (1994.) i druge. Pored grupne rezolucije o sigurnim zonama Vijeće sigurnosti donosi Rezoluciju broj 819 (1993.) od 16. aprila.1993. godine u kojoj navodi: "Savjet zahtijeva da sve strane tretiraju Srebrenicu i okolinu kao zaštićenu zonu gdje se zabranjuje svaki oružani napad i drugi akt neprijateljstva. On, također, zahtijeva trenutno povlačenje vojnih jedinica bosanskih Srba oko tog grada, kao i obustavu oružanih napada na grad; zatim zahtijeva od Generalnog sekretara da poduzme mjere da se povećaju snage UNPROFOR-a prisutne u Srebrenici, kao i da se osigura nesmetan prijevoz bolesnih i ranjenih i donese odluku o slanju misije članovima Vijeća da se uvjere, na licu mjesta, o situaciji u Bosni i Hercegovini.

Tokom ratnih dešavanja na prostorima R BiH, Vijeće sigurnosti UN-a primijenilo je do tada nepoznat model proglašavajući neke gradove i područja sigurnim područjima (safe areans). Međutim, nije osigurao njihovu adekvatnu odbranu niti je utvrdio ko je dužan braniti zaštićena područja. Promatrajući sa stanovišta međunarodnog prava može se reći da "međunarodno pravo ne poznaje ovakav način proglašenja nekog područja zaštićenim odnosno sigurnim, odnosno ovakav način zaštite

314 Rezolucija 752 (1992.) od 15.maja 1992. godine govori o povlačenje JNA sa područja R BiH. U njoj se kaže "Vijeće zahtijeva poštivanje principa da je svaka promjena granica silom neprihvatljiva. Nadalje, zahtijeva da sve zainteresirane strane u BiH odmah zaustave dejstva, da se odmah prekinu svi oblici miješanja izvana, kao i pokušaji promjene etničkog sastava stanovništva i da one jedinice JNA i dijelovi Hrvatske vojske budu povučeni ili podređeni organima Vlade R BiH ili da budu raspušteni i razoružani, a da njihovo oružje bude stavljeno pod efektivnu međunarodnu kontrolu.

civilnog stanovništva."[315] U ovakvim okolnostima Bihać je proglašen zaštićenom zonom UN-a. Za sagledavanje Bihaća kao zaštićene zone UN-a moramo sagledati genezu djelovanja UN na prostoru R BiH od donešenja Rezolucija, do konkretnog djelovanja.

Angažman UN-a na prostorima R BiH počinje u aprilu 1992. godine kada su na ove prostore počele da se raspoređuju snage UNPROFOR-a. Raspoređivanju ovih snaga prethodio je angažman trupa UN-a na prostorima R Hrvatske u tzv. UNPA zonama. Uviđajući da se kriza na prostorima bivše Jugoslavije neće riješiti mirnim putem Generalni sekretar UN 15. februara 1992. godine predložio je Vijeću sigurnosti formiranje UNPROFOR-a (United nations Protection Force). Vijeće sigurnosti je "05. marta 1992 svojom Rezolucijom 743 odobrilo formiranje UNPROFOR-a"[316] na period od 12 mjeseci. Izvještajem Generalnog sekretara UN-a od 2. aprila 1992. godine ubrzano je donošenje Rezolucije 749 kojom se odobrava raspored snaga UN-a na prostoru R BiH. U cilju sagledavanja uloge UN-a i hronologije donošenja Rezolucija sagledaćemo samo najbitnije Rezolucije i poteze UNPROFOR-a.

Otpočinjanjem napada JNA i kolaboracionističkih jedinica SDS-a na Sarajevo i druge dijelove R BiH dio posmatračkog osoblja UN raspoređenog u Sarajevu, zbog rizika za vlastitu sigurnost, 14. maja počinje da se povlači iz R BiH i raspoređuje se na prostore UNPA zona u R Hrvatskoj.

Već 16. i 17. maja veliki dio štaba UNPROFOR-a povlači se iz Sarajeva ostavljajući na terenu nekoliko stotina vojnika i drugog osoblja UN-a koji su nastavili sa datom misijom. U skladu sa procjenama sa terena koje su govorile o napadima na civile, razaranju gradova, progon civilnog stanovništva iz svojih domova, Vijeće sigurnosti je u skladu sa Poglavljem 7. Povelje UN-a donijela Rezoluciju 757 kojom su nametnute široke i sveobuhvatne sankcije SRJ. Cilj nametanja ovih sankcija bio je prisiljavanje SRJ da se prekinu napadi na R BiH da se stvore nesmetani uvjeti za dopremu humanitarne pomoći u Sarajevo i druga mjesta R BiH. Rezolucijom 761 Vijeća sigurnosti UN-a odobreno je slanje dodatnih snaga radi obezbjeđenja sigurnosti aerodroma Sarajevo i otvaranje istog

315 Sakib Softić, *Pravna priroda rata u BiH*, VKBI, Sarajevo, 2000, str. 286.

316 Muhamed Smajić, *Mirovne operacije Organizacije ujedinjenih naroda*, FMO Sarajevo, Sarajevo, 2003, str. 106.

za humanitarne letove. U pokušajima dostave humanitarne pomoći na pojedinim prostorima radnici UNHCR-a i MKCK nailazili su na brojne probleme. Ti problemi su se odnosili na zabranu prolaska konvojima sa humanitarnom pomoći, pljačku pojedinih konvoja, razna uslovljavanja i drugo. U pokušaju proširenja mandata a u cilju zaštite humanitarne pomoći i osoblja UN donesene je Rezolucija broj 776 koja je usvojena 14. septembra 1992. godine. Međutim, ni ova Rezolucija nije imala značajniju promjenu teške humanitarne situacije u sigurnim zonama ali i u ostalim slobodnim djelovima R BiH.

Vijeće sigurnosti je Rezolucijom 781 zabranilo sve vojne letove u zračnom prostoru R BiH, osim letova UNPROFOR-a i drugih letova koji su bili u funkciji podrške mirovnoj operaciji, uključujući i dopremanje humanitarne pomoći. U cilju nadgledanja zabrane letova Vijeće sigurnosti je zahtijevalo raspoređivanje promatrača na mjesta na kojima je to potrebno. Uprkos zabrani letova nad prostorom R BiH zabilježen je velik broj kršenja ove zabrane. Samo radi ilustracije avioni NATO-saveza oborili su 28. februara 1994. godine 4 od 6 letjelica nad zračnim prostorom R BiH koje su kršile navedenu Rezoluciju. NATO avijacija je u skladu sa postojećim rezolucijama borbeno djelovala po aerodromu Udbina (UNPA zona u R Hrvatskoj) "21. novembra 1994. godine pri čemu je u znatnoj mjeri isti oštećen."[317] Kao povod za poduzimanje ovih zračnih napada u kojima je učestvovalo 39 ratnih aviona iz sastava NATO saveza, bili su napadi na sigurnu zonu UN-a Bihać.

Rezolucijom Vijeća sigurnosti UN-a broj 819 od 16. aprila 1993. godine područje Srebrenice proglašeno je sigurnim područjem a Rezolucijom 824 od 6. maja 1993. godine odlučeno je da se poveća broj zaštićenih područja na gradove Sarajevo, Tuzlu, Žepu, Goražde i Bihać sa širim okruženjem i da postanu sigurnosne-zaštićene zone. Svi oružani napadi u ovim zonama moraju prestati, sve srpske vojne formacije se moraju povući i sve strane moraju dozvoliti UNPROFOR-u i drugim međunarodnim organizacijama slobodan pristup sigurnosnim zonama.

Reagirajući i pokušavajući precizirati mandat UNPROFOR-a u cilju zaštite sigurnih zona Vijeće sigurnosti UN-a donosi Rezoluciju 836, 4. juna 1993. godine, kako bi kontrolisali prekid borbenih djelovanja, odvraćanje napada na sigurne zone, povlačenje vojnih formacija izuzev onih koje su pod kontrolom bosanske Vlade. Ovom Rezolucijom data

317 Milisav Sekulić, cit.djelo, str.93.

su ovlaštenja UNPROFOR-u da može koristiti silu u samoodbrani, koristiti silu u odgovorima na bombardovanje sigurnosnih zona. Niz donesenih Rezolucija od strane Vijeća sigurnosti imale su samo jedan cilj zaštititi sigurnosne zone. Međutim, u praksi se pokazalo posve drukčije. Najčešće su donesene rezolucije kršene odmah po potpisivanju. Ovdje treba napomenuti i Rezoluciju broj 844 kojom je odobreno angažiranje dodatnih 7.600 vojnika UN-a u službi zaštite navedenih zona. Sigurna zona Srebrenica je demilitarizirana što nije slučaj sa ostalim zonama.

Uprkos proglašenju Bihaća sigurnom zonom napadi na ovom prostoru kontinuirano su trajali tokom čitavog rata. Pored namjene da štite sigurnu zonu Bihać, snage UNPROFOR-a imale su primarni zadatak za dostavu humanitarne pomoći ovom području. Snage UNPROFOR-a često puta nisu bile u stanju dopratiti humanitarnu pomoć preko teritorije tzv. SAO Krajine i teritorije koja je bila pod kontrolom snaga tzv. NO AP ZB. Jedno vrijeme snagama francuskog bataljona bilo je privremeno zabranjeno dostavljanje humanitarne pomoći od strane tzv. AP ZB. Snage koje su trebale štititi sigurnu zonu Bihać u jednom periodu nisu mogle štititi ni same sebe.[318]

Krava u centru grada kod zgrade H-5

318 Na prostoru Bihaćkog okruga jedno vrijeme su bile stacionirane snage bangladeškog bataljona koje nisu imale redovito snabdijevanje, hranom, gorivom, municijom, rezervnim dijelovima i time je bila limitirana njihova misija.

Upravo ova fotografija ilustrira svu težinu situacije za prehranu i preživljavanje stanovništva. Građani Bihaća bili su prisiljeni da uzgajaju povrće na terasama i balkonima, na zelenim površinama samo kako bi se prehranilo i preživjelo.

Pored kršenja Rezolucije UN 824, prekršena je i Rezolucija 781 o zabrani letova. Borbenim djelovanjem aviona sa prostora R Hrvatske (aerodrom Udbina) snage tzv. V RSK gađale su civilne ciljeve na području općine Cazin i tom prilikom pripadnici A R BiH srušili su jedan avion ORAO a jedan oštetili.

Angažman snaga UN-a otpočeo je aprila 1992. godine i trajao je tokom čitavog rata. Ako bi htjeli dati generalnu ocjenu njegovog angažmana možemo reći da ove snage niti po mandatu, niti po kvalitetu, niti po brojnosti i vojnostručnoj osposobljenosti i opremljenosti za ovu misiju nisu mogle izvršiti povjerenu misiju. Analizirajući dešavanja oko sigurnih zona a prvenstveno oko sigurne zone Bihać do punog izražaja je došla nesposobnost i neodlučnost međunarodne zajednice. Od prvih dana agresije na R BiH snage UN-a stacionirane u UNPA zonama u R Hrvatskoj nisu reagirale u skladu sa mandatom, jer su dozvolili nesmetane pokrete i izvođenje borbenih djelovanja jedinica tzv. V RSK. Poslije proglašenja sigurne zone Bihać i zabrane letova nad zračnim prostorom R BiH nastavljeni su još jači napadi sa zemlje i iz zraka. Upravo pred očima ovih snaga u demilitariziranoj i sigurnoj zoni Srebrenice desio se genocid. Zbog slabosti snaga UNPROFOR-a[319] ubijene su desetine hiljada nevinih, protjerane na stotine hiljada ljudi iz svojih kuća. Sporost, inertnost, loše uređena linija RiK među nosiocima zadane misije, neefikasnost, može svoje uzroke tražiti u načinu organizacije UN-a. Potreba za brzim djelovanjem snaga na terenu često puta je izostajala zbog sporosti administracije i traženja koncenzusa među vodećim faktorima UN-a i NATO- saveza.

Kada govorimo o mandatu snaga UNPPROFOR-a moramo reći da se je on stalno mijenjao i nije imao dovoljnu političku i vojnu podršku. Najveća pogreška UN-a bile su Rezolucije koje su donesene da bi pomirile različite političke koncepte zemalja čiji su vojnici sudjelovali u mirovnoj misiji u R Bi H. Umjesto da je Rezolucijama dat jasan mandat i adekvatne

319 Snage UNPROFOR-a činile su jedinice iz različitih krajeva svijeta počevši od europskih, afričkih, azijskih zemalja. Generalno gledajući velik broj ovih snaga provodio je politike svojih zemalja, a često nisu ni znali zbog čega su tu, šta je suština njihove misije, i drugo.

vojne snage za zaustavljanje agresije na R BiH politikantskim pristupom omogućen je nastavak agresije na R BiH i genocid nad Bošnjacima. Kako je mandat snaga UNPROFOR-a u prvoj fazi trebao da umanji patnje civilnog stanovništva i da im se dopremi humanitarna pomoć, on u mnogim slučajevima nije bio ispunjen. Apsurdnost u dopremanju humanitarne pomoći za opkoljena i blokirana područja je u tome da su snage tzv. V RS, V RSK, HVO i NO AP ZB u svakom trenutku mogle zaustaviti i opljačkati tu pomoć uprkos zaštiti snaga UNPROFOR-a. Istovremeno mandate snaga UN-a bio je da spriječi proširenje rata što se nije desilo, jer je upravo sa prostora R Hrvatske proširen rat na R BiH kada su premještene i raspoređene snage JNA radi okupacije R BiH.

Ovdje se radilo o politici kojom se rat trebao zadržati okviru R BiH, što je bilo potpuno pogrešno od strane UN-a i relevantnih zemalja koje su riješile da problem zadrže i zatvore u Bosni i Hercegovini, i da ga na taj način riješe. Suština ovakve politike je stajalište da će se ovaj problem sam riješiti ne ulazeći u posljedice velikosrpske genocidne politike. Pitamo se kako je moguće u isti ravan staviti one koji su agresori i oni koji su žrtve ili oni koji su imali oružje (JNA, tzv. V RS, V RSK) i oni koji nisu (A R BiH). Slanje humanitarne pomoći i neutralnost mirovnih snaga bio je međunarodni odgovor na agresiju na R BiH, ali istovremeno i moralni alibi pred svakodnevnim slikama užasa. Ovim se domaćoj i međunarodnoj javnosti trebala poslati poruka da se čini sve kako bi se ublažila i smanjila patnja civilnog stanovništva, što je bilo potpuno pogrešno. Povelja UN-a daje potpuno drugačije mandate i omogućava vojno djelovanje u zaštiti zemalja članica UN-a.

Najveća ratna dejstava na prostoru Bihaća vođena su poslije proglašenja Bihaća sigurnom zonom. Međutim, nesmije se zaboraviti i umanjiti uloga UNPROFOR-a u dostavi humanitarne pomoći, prije svega dostavi hrane, lijekova, sanitetskog materijala i drugih potrebnih materijala. Zahvaljujući upravo njima na ove prostore dopremljene su značajne količine hrane i drugih sredstava potrebnih za život stanovništva ovog opkoljenog prostora. Ali istovremeno se postavlja pitanje efikasnijeg angažmana na dostavi neohodne pomoći. Sigurno da snage UN-a nisu ispunile svoj mandat kada je u pitanju dostava humanitarne pomoći.

Dolazak humanitarne pomoći u Bihać

Raspodjela humanitarne pomoći

Kao najbolji rezime učešća snaga UN-a pokazuje izvještaj Generalnog sekretara UN-a nakon maskra u sigurnoj zoni Srebrenica. Izvještaj je sačinjen na 155 stranica i u njemu su Ujedinjene nacije

priznale odgovornost za nepreduzimanje odgovarajuće vojne sile u odbrani sigurne zone UN-a.

U Izvještaju se, pored ostalog kaže: "Međutim, serijom pogrešaka, lošom procjenom i nesposobnošću da sagledamo dimenziju zla s kojom smo bili suočeni, mi smo propustili da obavimo svoj dio posla u spašavanju stanovništva Srebrenice od srpske kampanje masovnog istrebljenja."[320] Ovakvo priznanje neuspjeha i nepreduzimanja mjera za zaštitu stanovništva zaštićenih zona možemo imputirati na sve zaštićene zone pa i sigurnu zonu Bihać. Da je bilo koja sigurna zona UN-a pala u ruke agresora desila bi se Srebrenica, upravo iz gore navedenih razloga. Kao razloge nedovoljnog i neadekvatnog djelovanja snaga UN-a i zaštite sigurnih zona možemo tražiti u činjenicama :

- da snage kojima je povjerena misija nisu bile spremne, sposobne, obučene i uvježbane niti brojne za izvršavanje zadane misije,
- postojala je loša koordinacija i sinhronizacija aktivnosti snaga na terenu i onih koji donose odluke na najvišoj razini,
- nepostojanje jasno precizirane misije za djelovanje,
- različitost interesa pojedinih zemalja koje su imale svoje vojnike na terenu, drugim rječima rečeno provođenje politike i interesa zemalja iz kojih su došle snage,
- nedostatak snaga za brza djelovanja, koje su spremne u svakom trenutku reagirati na svaku situaciju,
- postojanje lošeg sistema protoka informacija među subjektima misije.

Bihać kao sigurnu zonu UN-a u više navrata posjetio je komandant UN-a u R BiH general Rouz, koji se mogao lično uvjeriti u uvjete u kojima je civilno stanovništvo Bihaća živjelo. Majkl Rouz,[321] komandant UNPROFOR-a, boravio je u Bihaću u periodu 26-28.decembar 1994. godine pokušavajući izvršiti demilitarizaciju i razoružavanje jedinica 5. korpusa A R BiH. Ovaj plan je odbijen uz jasnu poruku da će 5. korpus

320 Delić Sead, *Bosna i Hercegovina i Svijet*, Univerzitet Tuzla,Planjax ,Tuzla, 2001, str.159.

321 General Majkl Rouz rođen je 1940. godine u tadašnjoj Britanskoj Indiji. Studirao je na Oksfordu i na Sorboni. Počeo je vojnu karijeru i 1964. godine prolazi selekciju za elitnu jedinicu britanske vojske SAS (Special Air Service). Bio je na službi u Malaji, Omanu i Sjevernoj Irskoj, komandovao je SAS-om u periodu 1979-1982. godine, u vrijeme opsade iranske ambasade u Londonu i rata na Foklandskim otocima. Bio je komandant specijalnih jedinica britanske vojske i obavljao druge odgovorne dužnosti. U januaru 1994. godine preuzeo je komandu nad UPROFOR-om, mirovnim snagama Ujedinjenih naroda u Bosni.

A R BiH braniti Bihaćki okrug i sigurnu zonu Bihać. Istovremeno je u Bihaću boravio član Predsjedništva R BiH prof.dr. Ejup Ganić, koji je jasno i nedvosmisleno odbacio mogućnost demilitarizacije ovog prostora.

Ovdje treba posebno istaknuti ulogu generala Rouza koji je opravdavao napade i ofenzivu srpskih snaga na sigurnu zonu Bihać. Uloga generala Rouza kao komandanta snaga UN-a najblaže rečeno je diskutabilna. Najbolje ovo ilustriraju njegove riječi iznesene u knjizi *"Borba za mir: Bosna 1994.godine"*[322] gdje kaže "imao sam vrlo jasne upute i dogovor s mojim pretpostavljenim u sjedištima Ujedinjenih naroda u Zagrebu i Njujorku da ne smijemo dopustiti da se Ujedinjeni narodi uvuku u rat," ovakvi stavovi UN-a i generala Majk Rouza jasno ukazuju da oni nisu provodili zadaće iz Rezolucija UN-a ili su ih implementirali na osnovu vlastitih stavova i stavova pojedinih službenika UN-a. Memoari koje general Majk Rouz napisao za vrijeme jednogodišnjeg boravka u R BiH pokazuju politiku Velike Britanije prema ratu u R BiH ali i politiku UN-a. Ratna dešavanja u Bosni i Hercegovini u 1994. godini, a posebno u Bihaću bila su obilježana konstantnim napadima snaga tzv. V RS i V RSK na sigurne zone u cilju njihovog zauzimanja.

Pripadnik snaga UN-a slika posljedice artiljerijskih djelovanja na bolnicu u Bihaću

322 Knjiga je izdao *The Harvill Pressa* 1998. godine i izazvala je brojne reakcije kako u BiH tako i širom svijeta.

O ulozi generala Majka Rouza u Bosni i Hercegovini i zaštićenoj zoni Bihać govori i Martin Bell[323] koji kaže *kako sam u to vrijeme boravio i promatrao događaje u Sarajevu i Bosni, čini mi se da je general Rouz ipak napravio dosta grešaka. Sasvim je sigurno da je pogriješio u aprilu '94. što nije odlučnije djelovao protiv bosanskih Srba koji su opsjedali Goražde, ali i krajem iste godine kada nije spriječio njihove napade na Bihać*. Upravo propuštanjem djelovanja u novembru i decembru 1994. godine general Majk Rouz je odgovoran za patnje stanovništva Bihaćkog okruga koje je bilo izloženo svoj silini napada tzv. V RS i V RSK bez ikakvih ograničenja.

323 Martin Bell je bio ratni dopisnik BBC iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine, član Donjeg doma Britanskog Parlamenta i ambasador UNICEF-a.

Koliko su UN-a i međunarodna zajednica u agresiji na R BiH imali različita stajališta o tome govori Anthony Lake.[324] On kaže: "većina u Kongresu željela je da embargo na isporuke oružja u Bosnu bude ukinut. Bila je to želja i većine nas u administraciji uključujući predsjednika Clintona. No, jasno je da bi takva odluka mogla imati pogubne posljedice po naše odnose sa saveznicima unutar NATO-a čiji su vojnici bili raspoređeni u BiH u sastavu UNPROFOR-a. Zategnutosti u alijansi oko Bosne već su bile gore od onih što ih je 1956. među saveznicima izazvala kriza u Sueskom kanalu. Da smo kojim slučajem uspjeli 'progurati, rezoluciju o ukidanju embarga u Vijeće sigurnosti, Francuska i Velika Britanija bi sigurno na nju uložile veto, uvjerene kako će doprema oružja u Bosnu izložiti njihove vojnike dodatnoj pogibelji. Svjesni ovakvog odnosa, odlučili smo i dalje poštovati embargo ali ga više nismo željeli provoditi. U jesen 1994., povukli smo sve naše brodove koji su sudjelovali u pomorskoj blokadi jadranskih luka. Ne moram vam ni govoriti da je ta odluka užasno uznemirila naše saveznike. Kada je, negdje krajem novembra 1994., vojska bosanskih Srba zaustavila i odbacila ofenzivu Armije BiH iz zaštićenog područja oko Bihaća i praktično ušla u rubne dijelove tog grada, NATO je zapao u duboku krizu. Svi naši napori i brojni prijedlozi koje smo iznosili saveznicima, tražeći poduzimanje odlučnijih mjera i upotrebu sile za obranu Bihaća, bili su glatko odbijeni i u Ujedinjenim narodima, ali i unutar NATO-a."[325] Ova izjava ide u prilog činjenici da politika zemalja europskih zemalja u pogledu agresije na BiH je bila suprotna američkoj politici. Politika europskih zemalja u značajnoj je mjeri doprinijela stradanjima u zaštićenim zonama UN-a.

U red onih koji su kritizirali djelovanje snaga UNPROFOR-a u Bosni i Hercegovini i generala Majkla Rouza je i Noel Malkolm[326] koji kaže *naime, tokom jednogodišnjeg boravka u Bosni general Rouz je svojim javnim komentarima jasno pokazao šta i kako osjeća. Tu prije svega mislim na njegovu odbojnost prema bosanskoj vladi i njenoj armiji, ali i njegovo uvjerenje da se radi o ratu koji se vodi s potpuno jednakih moralnih polazišta. Za njega je to rat za koji su svi podjednako krivi i koji je počeo zbog nekog opskurnog razloga koji nije ni potrebno razumjeti*. Ovaj stav

324 Antony Lake, savjetnik predsjednika Clintona za nacinalnu sigurnost.

325 Vlado Azinović, *Bihaćka kriza 1994.,* Radio Slobodna Europa, http://www.unidroit. org/ english/ presentation /achievements. htm.

326 Noel Malkolm, historičar i publicist autor je knjige "Kratka povijest Bosne" tokom rata u Bosni i Hercegovini pisao je za londonski dnevnik *Daili Telegraph*.

Noela Malkolma najbolje govori o politici velikih sila koje su politikom izjednačavanja žrtve i agresora doprinijele genocidu nad Bošnjacima. Iz navedenog možemo izvesti pitanje: kako da tako visoki i obrazovani oficiri nisu razumjeli razloge i uzroke agresije na Bosnu i Hercegovinu. Sa sigurnošću možemo zaključiti da je general Majkl Rouz bio pristrasan. Najbolji primjer za to je kada su UN-a, na zahtjev NATO-a, uspostavili zonu isključenja za teško oružje oko Sarajeva i kada general Majkl Rouz nije upotpunosti proveo ovaj zadatak govoreći da je teško oružje koje se još nalazilo u zoni isključenja bezopasno, što je potpuno netačno jer se radilo o kvalitetnom i upotrebljivom oružju.

Nepreduzimanjem odlučne akcije i adekvatnih odgovora od strane snaga UNPROFOR-a otpočinjanjem napada na sigurnu zonu UN-a Goražde, tzv. V RS shvatila je to kao signal da će UN-a ostati samo nijemi posmatrač. Upravo zahvaljujući izostanku bilo kakve akcije prema snagama tzv. V RS prilikom napada na sigurnu zonu UN-a Goražde, otpočeli su napadi na sigurnu zonu UN-a Bihać. Kalkulantska politika Francuske i Velike Britanije i navodna briga za vojnike koji su bili u sastavu UNPROFOR-a doveli su do toga da se ne provode Rezolucije koje su trebale zaštititi zaštićene zone UN-a. Unatoč američkim nastojanjima da se spase civili u sigurnim zonama, nije postignuta suglasnost za djelovanje prema srpskim snagama koje su u okruženju držale sigurne zone.

Iznoseći stavove američke administracije u pogledu zračnih udara kako bi se zaustavili napadi na Bihać američki ambasador pri NATO-u, Robert Hunter kaže: "Sjećam se sastanka Vijeća NATO-a održanog na američki praznik Dan zahvalnosti, tokom kojega smo pokušali dobiti britansku i francusku podršku za zračne udare oko Bihaća. Nismo uspjeli. Jednostavno, nije išlo! Tokom svih rasprava o zračnim udarima u bosanskome ratu, pitanje snaga na terenu vrlo je često blokiralo donošenje odluke. Devet naših saveznika imalo je svoje vojnike raspoređene u okviru mirovne misije Ujedinjenih naroda u Bosni. Osim nekoliko izviđača koji su navodili avione i nekoliko oficira za vezu u Sarajevu, Sjedinjene Države nisu imale drugih snaga u BiH. U raspravama koje su tada vođene u NATO-u, uvijek smo slušali isto: Sjedinjene Države traže upotrebu zračne sile koja može navesti na osvetu protiv UNPROFOR-ovih vojnika koji nisu Amerikanci. Dakle, Sjedinjene Države pozivaju druge

zemlje da prihvate rizik koji same ne prihvataju. U vrijeme bihaćke krize tim je argumentom blokiran svaki naš pokušaj da se nešto napravi."[327]

U više navrata general Majkl Rouz je tvrdio da je tražio upotrebu NATO avijacije u Bihaću, ali zbog rasporeda srpskih snaga u tom području i zbog lošeg vremena nije bilo moguće prepoznati ciljeve i napasti ih iz zraka. Pravdajući se konfiguracijom terena ili lošim vremenskih prilika, tvrdio je da NATO avioni nisu mogli izvesti udare kada ih je tražio. Međutim, američka Centralna obavještajna agencija (CIA) potvrdila je da je prisluškivala komandni centar generala Rouza u Sarajevu i njegovu komunikaciju s britanskim izviđačima u Bihaću koji su trebali navoditi NATO avione na srpske ciljeve. CIA tvrdi da je general Rouz naredio svojim izviđačima da ne identificiraju nijedan cilj. Iako su satima kružili iznad Bihaća, NATO avioni nisu mogli izvesti napad.[328] Generalnu možemo reći da djelovanja i ponašanja generala Majkla Rouza nije bilo primjereno i adekvatno stanju na terenu, da on nije razumio ili nije htio razumjeti uzroke rata koji je on nazvao građanskim i da su posljedice ovakve politike katastrofalne za Bošnjake.

Bez obzira na naklonost američke politike i pravilno procjenjivanje stanja na terenu ta politika u ključnim trenucima nije bila na strani žrtava agresije. SAD-a su krajem 1994. godine kada su trebale donijeti ključnu odluku o bombardovanju srpskih položaja izabrale politiku *diplomatije* a ne politiku *spašavanja nedužnih žrtava*. "U tom su trenutku Sjedinjene Države imale vrlo sužene mogućnosti. Mogle su nastaviti pritisak na saveznike i tražiti da dalje izvode zračne udare, pa čak i same nastaviti udare bez saveznika i tako dovesti u pitanje jedinstvo i opstanak Sjeveroatlantskog saveza, ili su mogle odustati od intervencije, makar to dovelo do pada Bihaća i nepovoljnog preokreta prilika u Bosni. Ukratko, izbor pred kojim su krajem novembra 1994. godine bile Sjedinjene Države, sveo se na sljedeće-izgubiti NATO ili izgubiti Bosnu. U takvim uvjetima, prevladalo je uvjerenje da je za Ameriku važnije osigurati opstanak NATO-a. Od tog trenutka, Washington je odlučio diplomatskim, a ne vojnim putem pokušati spasiti Bihać. Vjerovalo se da će se na taj način postići tri cilja: očuvati NATO, osigurati da se rat iz Bosne ne proširi na područja od vitalnog interesa za Sjedinjene Države, te diplomatskim putem, bez upotrebe sile,

327 *Vlado Azinović, Bihaćka kriza 1994.,* Radio Slobodna Europa, http://www.unidroit. org/ english/ presentation /achievements. htm.

328 Ed Vuliami je ovo objavio u dnevniku *Gardijan* od 29. januara 1996. godine što je potvrdio i Rodžer Koen ali i Džoel Brandt koji je pisao za londonski *The Time*.

naći političko rješenje za okončanje sukoba."[329] "Ova je odluka donesena na preporuku Pentagona i Združenog stožera američke vojske. Dokument označen "strogo povjerljivo" sugerirao je potpuni zaokret u američkoj politici prema Bosni, koji je pretpostavljao i pritisak na vladu u Sarajevu da prihvati podjelu zemlje kako bi se Srbe dovelo za pregovarački stol."[330]

"Američki vojni vrh je tada ocijenio kako ništa u Bosni nije toliko vrijedno kao opstanak NATO-a. Anthony Lake kaže da je takav izbor tada bio jedini mogući:"Točno je da smo tada usvojili zajednički prijedlog ministarstava obrane i vanjskih poslova kojim je sugerirano da se buduća politika Sjedinjenih Država prema Bosni ograniči na izoliranje sukoba. Ukratko, naši glavni napori više nisu trebali biti usmjereni na zaustavljanje bosanskoga rata, nego na sprečavanje mogućnosti da se on proširi na druga područja na Balkanu. Bio sam svjestan dalekosežnih posljedica što bi ih u toj fazi rata mogla izazvati jednostrana američka vojna akcija u Bosni, i zato sam uvažio taj prijedlog i preporučio ga predsjedniku. On ga je prihvatio, i to je postala naša službena pozicija prema Bosni. Mislio sam tada, kao i danas, da je to bila užasna odluka. No kada bih se nekim slučajem sada mogao vratiti u to vrijeme, pretpostavljam da bih opet dao istu preporuku. Stanje unutar NATO-a bilo je toliko loše da bi bilo kakva drukčija odluka zbilja dovela do njegovog potpunog raspada. Nijedna američka administracija jednostavno ne smije dopustiti takav ishod."[331]

Bez obzira na ovakvu politiku prema R BiH i sigurnoj zoni UN-a Bihać branici R BiH i Bihaća uspjeli su odbraniti narod i univerzalne ljudske vrijednosti. Politika međunarodne zajednice u odnosu na sigurne zone UN-a najupečatljivije se pokazala na primjeru zaštite sigurne zone UN-a Srebrenica. Pred očima pripadnika zaštitnih snaga UN-a počinjen je zločin genocida nad Bošnjacima Srebrenice i drugih mjesta. Srpske snage su isti scenarij pripremile i za sigurnu zonu UN-a Bihać ali u tome nisu uspjeli zahvaljujući 5. korpusu A R BiH i narodu Bihaća.

329 *Vlado Azinović, Bihaćka kriza 1994.,* Radio Slobodna Europa, http://www.unidroit. org/ english/ presentation /achievements. htm.

330 Isto.

331 Isto.

VIII DIO
REGIONALNA BOLNICA BIHAĆ U RATU

VIII. 1. Napadi na regionalnu bolnicu Bihać

Ženevska konvencija o zaštiti građanskih osoba za vrijeme rata od 12. augusta 1949. godine štiti ranjenike, bolesnike, nemoćne i bremenite žene, bolnice i sanitetske transporte. Posebnu zaštitu prema članu 16. imaju ranjenici i bolesnici, kao i nemoćni i bremenite žene, ali zaštita je omogućena i u pronalaženju poginulih i ranjenih kao i njihovo zbrinjavanje i zaštita od pljačke i neljudskih postupaka. Članom 18 ove Konvencije propisana je zaštita bolnica i one ni u kom slučaju ne mogu biti predmet napada. Također je propisana zaštita osoblja koje je zaposleno u bolnicama (član 20.) ali i transporti ranjenih i bolesnih sanitetskim sredstvima (član 21.). Prema odredbi člana 174 Krivičnog zakona BiH propisane su kaznene sankcije za nehumano postupanje prema ranjenicima, bolesnicima, sanitetskom i vjerskom osoblju, ali i uništavanje ili prisvajanje sanitetskog materijala, sredstava sanitetskog transporta i zaliha. Dopunskim Protokolima I i II uz Ženevske konvencije predviđeno je niz mjera zaštite u više članova, što ima dodatnu ulogu u zaštiti navedenih lica i objekata.

Posljedice artiljerijskog granatiranja grudnog odjela

Iako Ženevskim konvencijama i Dopunskim protokolima I i II stalne ustanove i pokretne sanitetske jedinice uživaju zaštitu i kao takve ne mogu ni u kojoj prilici biti predmet napada, odnosno moraju biti zaštićene, to se nije pokazalo u napadima na sanitetske-zdravstvene ustanove na području Bihaćkog okruga u periodu 1992-1995. godine.

Poginuli pacijenti na grudnom odjelu 22. septembra 1992. godine

U danima neposredno pred napade na Bihać jedan dio zdravstvenih radnika srpske nacionalnosti (doktora, medicinara i ostalog medicinskog kadra) napustio je Bihać i tadašnju Regionalnu bolnicu.[332] Nažalost, jedan dio njih je protupravno i nezakonito otuđio znatne količine lijekova i drugog sanitetskog materijala. Tadašnji šef transfuziologije dr. Mira Radočaj na područje SAO Krajine odnijela je kompletne rezerve krvi i krvnih derivata, sistema za transfuziju te određene količine reagensa.[333] Ovaj nezakonit čin svakako je u negativnom utjecao na kvalitet zdravstvenog zbrinjavanja ranjenih osoba u ratnom periodu.

332 Kantonalnu bolnicu dr. Irfan Ljubijankić neposredno pred agresiju napustili su ljekari Srbi i to: 28 ljekara-specijalista, 15 ljekara opšte prakse i farmaceuta i 70 medicinara više i srednje stručne spreme. Samo kirurški odjel napustilo je 6 kirurga, 2 anesteziologa, 18 medicinskih sestara i 4 instrumentarke.

333 *Stoljeće postojanja i tradicije*, Grafičar, Bihać, 2004, str.65.

Sama bolnica u Bihaću bila je česta meta artiljerijskih projektila sa srpskih položaja.[334] Prema podacima iz kantonalne bolnice dr. Irfan Ljubijankić tokom ratnog perioda od posljedica direktnih pogodaka u bolničkim objektima poginulo je 17 pacijenata, a više njih je teže i lakše ranjeno. Poginuli su u krugu bolnice, na odjelima Urologije i Grudnom odjelu. Kao posljedica svakodnevnog granatiranja bihaćka bolnica je više puta pogođena. Dana 19. jula.1992. godine između 16 i 17 sati dvije granate sa položaja tzv. V RS pogodile su glavnu zgradu bolnice i pri tome napravile veliku materijalnu štetu. Prema procjeni komisije ta šteta je iznosila oko 2.500.000 DM. Pogođene su operacione sale kirurškog odjela, grudni i urološki odjel, prostorije intenzivne njege, odjel dječije kirurgije, magacin hrane.

334 Vidi prilog karte artiljerijskih ciljeva

REGIONALNA BOLNICA B I H A Ć
Broj: 1459/92.
Bihać, 31. o8. 1992. goidne

KOMISIJI ZA PROCJENU ŠTETE OPŠTINE
B I H A Ć

PREDMET: Zapisnik o nastaloj šteti od granatiranja
Regionalne bolnice Bihać na dan, 31. o8.1992.

Dana, 31. o8. 1992. godine ujutro u 3,15 sati izvršeno je granatiranje Bolnice Bihać i to krova, odnosno potkrovlje objekta "Foča" objekta Urologije.

Referent zaštite na radu Amidžić Mehmedalija i šef Tehničke službe Sekimović Arif izišli su na l ice mjesta i utvrdili slijedeće štete:

- I - Krov zgrade "Foča" iznad Urologije

Na krovu zgrade prilikom granatiranja nastupile su slijedeće totalne štete, odnosno uništeno je:

1. 8 gredica 12 x 14 cm dužine 4 m
2. 2 kubika daske dužine 3 cm
3. 55o komada internita,
4. 10 kg eksera

- II - Sobe u potkrovlju Urologije

a) soba br. 2 - U sobi br. 2 prilikom granatiranja nastupile su slijedeće štete, odnosno uništeno je:

1. staklene vune - 3o m^2,
2. daske 1 kubik,
3. folije 3o m^2,
4. lamperije 3o m^2,
5. žbuke 3o m^2.

b) soba br. 3. - U sobi br. 3 prilikom granatiranja nastale su slijedleće štete, odnosno uništeno je:

1. staklene vune 3o m^2,
2. folije 3o m^2,
3. daske 1 kubik,
4. lamperije 3o m^2,
5. žbuke 3o m^2.

c) Soba br. 4 - U sobi br. 4. prilikom granatiranja nastale su slijedeće štete, odnosno uništeno je:
1. staklene vune 25 m^2,
2. folije 25 m^2,
3. daske 1 kubik,
4. lamperije 30 m^2,
5. žbuke 30 m^2.

Napominjemo da je iznad ovih soba uništeno i pocinčanog lima oko 30 m^2, također je razbijeno na prozorima stakla oko 50 m^2,

Prilikom ovog granatiranja imali smo jednog poginulog pacijenta i dvojicu ranjenih.

DOSTAVLJENO:
1. Direktoru Bolnice,
2. Načelnik ONO i DSZ
3. Ref. zaš.na radu,
4. Šef teh. sl.

REGIONALNI MEDICINSKI CENTAR Regionalna bolnica BIHAĆ 2

ZAPISNIK SAČINILI:
1. Referent zaš. na radu:
Amidžić Mehmedalija, ecc.
2. Šef Tehničke službe:
Selimović Arif,

Zapisnik o nastaloj šteti od granatiranja Regionalne bolnice Bihać dana 31.08.1992. godine

Granatiranje bolnice bilo je posebno izraženo tokom 1992 i 1994. godine što je rezultiralo ranjavanjima i smrtnim posljedicama za pacijente bolnice.[335] Sve ovo je za posljedicu imalo ljudske žrtve, ali i velike materijalne gubitke. Ovi gubici su posebno bili izraženi u uništavanju medicinskih aparata i opreme. Poseban problem bio je uništavanje dijagnostičke opreme[336] čime je u znatnoj mjeri bio otežan rad i pružanje adekvatne medicinske pomoći. Kao rezultat granatiranja zaštićenih objekata, prema međunarodnom humanitarnom pravu nastale

335 U Prilogu vidljivo je da je pored materijalnih šteta registrirano ranjavanje i pogibija pacijenata.

336 Kao posljedica direktnih artiljerijskih napada bilo je uništavanje: rtg aparata, ultrazvučnih aparata, aparat za tomografiju, operacionih sala.

su velike materijalne štete na zdravstvenim ustanovama koje se mjere desetinama milona DM.[337] Usljed nedostataka lijekova, sanitetskog materijala, hrane, energenata i električne energije, bolnica je radila u uvjetima koji nisu zabilježeni u novijoj povijesti. Blokada i okruženje od strane jedinica tzv. V RS i V RSK usložilo je uvjete življenja i liječenja. Ljekari i medicinsko osoblje na prostoru Bihaćkog okruga susreli su se prvi put u svojoj ljekarskoj praksi sa povredama i traumama koje su posljedica ratnih djelovanja. Najveći teret ratnih djelovanja podnijele su kirurško-anesteziološka služba, otorinolaringologija i oftamologija a ni u kom slučaju ne smije se umanjiti doprinos i ostalih službi koje su bile u službi zbrinjavanja i pomaganja ranjenim i oboljelim.

Zbrinjavanje teško ranjene žene

337 Kao sredstvo plaćanja tokom opsade Bihaćkog okruga bila je DM (njemačka marka) i stoga su štete izražavane u njima.

Samo u 1994. godini, koja je i najteža ratna godina, po ljudskim gubicima civila i pripadnika 5. korpusa A R BiH u bolnici je urađeno 2.844 operacije od kojih 600 hladnih. Obrađeno je 6.355 pacijenata. Tokom rata u kirurškoj specijalističkoj ambulanti pregledano je 18.929 pacijenata što prosječno iznosi 14,81 pacijent dnevno, a u kirurškoj ortopedskoj ambulanti 37.052 pacijenta što je u prosjeku 28,99 pacijenata dnevno. Ako posmatramo samo ove dvije ambulante, prosječno je pregledano 43,8 pacijenata dnevno a kada se ovome dodaju pregledi u kirurškoj prijemnoj ambulanti taj prosjek iznosi 72,36 pacijenata dnevno. Evidencija kirurške prijemne ambulante govori o 36.499 primljenih pacijenata, što iznosi 28,55 pacijenata dnevno, dok je u gipsaonici zabilježeno 15.863 intervencije ili 12,41 pacijent dnevno. Ovi pokazatelji nam pokazuju stepen naprezanja doktora i ostalog medicinskog osoblja bolnice koje je svakodnevno i bez odmora bilo u službi humanosti. Za period rata kirurška ekipa je uradila 9.846 velikih operacija, odnosno operacija u općoj anesteziji. U službi za očne bolesti urađena su 1.433 operativna zahvata, dok je služba ORL imala 1.568 operativnih zahvata. Ukupno je urađeno 12.847 operativnih zahvata. Ako ovaj broj zahvata podijelimo sa brojem angažiranih kirurga, onda je svaki ljekar prosječno uradio 656 velikih, odnosno operacija u općoj anesteziji bez obzira da li se radilo o specijalistima ili specijalizantima.

REGIONALNA BOLNICA B I H A Ć
Broj: 822 /92.
Bihać, 19. o7. 1992. godine

KOMISIJI ZA PROCJENU ŠTETE
OPŠTINE B I H A Ć

PREDMET: Zapisnik o ~~xxxxxxxxxx~~ ustanovljenju štete od granatiranja Regionalne bolnice Bihać na dan, 19. o7.1992. godine

Dana, 19. o7.1992. godine izvršeno je granatiranje zgrade Dijagnostike.

Referent zaštite na radu i šef Tehničke službe Selimović Arif izišli su na lice mjesta i utvrdili slijedeće štete:

I - ZGRADA DIJAGNOSTIKE

Na objektu Dijagnostike nastale su sl ijedkeće štete:

1. Uništeno je fasadé 5o m^2,
2. Oštešeno je oluka 3o m^2
3. Razbijeno je stakla 13o m^2
4. Polomljeno je klupica na prozoru lo m^2,
5. Uništeno je roletni 15 komada,
6. Krova je uništeno 3o m^2,
7. Uništeno je opšava krova oko 2o m^2,
8. Pogodjen je CT (oštećen je CT),

DOSTAVLJENO:
1. Direktoru,
2. Načelniku ONO i DSZ,
3. REf. zaš.na radu,
4. Šef Tehničke službe

REGIONALNI MEDICINSKI CENTAR Regionalna bolnica BIHAĆ 2

Referent zaštite na radu:
Amidžić Mehmedalija,

Šef Tehničke službe:
Selimović Arif,

Operacija u izuzetno složenim uvjetima

Tokom ratnog perioda izrazit problem bio je u snabdijevanju električnom energijom. Naime na području Bihaćkog okruga radila je hidroelektrana sa 6 MW instaliranog kapaciteta proizvodnje električne energije. Kako ova instalirana snaga nije mogla biti proizvedena, znatni su bili gubici na distributivnoj mreži, jedan dio je usmjeravan i za druge potrebe. Česti su bili prekidi u napajanju električnom energijom. To je u velikoj mjeri utjecalo na kvarove na osjetljivim medicinskim aparatima. Usljed nedostatka energenata u bolnici ni jedne ratne zime nije bilo grijanja.

Zbog posljedica granatiranja, a u cilju zaštite i spašavanja ljudskih života i zdravlja, jedan dio stalnih prostora pojedinih odjela morao je biti izmješten u druge prostore koji su bili neadekvatni i skučeni. Cijeli Ginekološki odjel, Interni A odjel i dio Pedijatrije pretvoreni su u Kirurški odjel. Također je izmješten i odjel Transfuziologije. Intenzivna njega je premještena u neuslovne prostorije kao i dvije operacione sale

koje su bile neprikladne svojom veličinom, osvjetljenjem, ventilacijom a poseban problem je bio prenošenje teških ranjenika.

Na odjelu kirurgije tokom rata bila su:

- tri specijalista opće kirurgije
- četiri specijalista traumatologije-ortopeda
- tri specijalista urologa
- jedan specijalista grudne kirurgije
- četiri specijalizanta kirurgije

Poseban problem bio je izražen u nedostatku specijalista anesteziologa. U bolnici su tokom rata bila dva specijalista anesteziologa-reanimatori, dva anestetičara, dva specijalizanta. Kako je svakodnevno bio velik broj operativnih zahtjeva koji su bili izuzetno teški, asistenciju kirurzima pružali su i ljekari ginekolozi i internisti.

Kao posljedica srpskih granatiranja grada, bez izbora cilja što je u direktnoj suprotnosti Ženevskim konvencijama o zaštiti građanskih osoba, u periodu juni 1992- juni 1995. godine ranjen je velik broj civila. Posebno treba istaknuti da su kod djece mlađe od 10 godina urađene 72 amputacije nogu ili ruku. Najveći problem u radu bolnice u ratnom periodu predstavljao je nedostatak svih sredstava za normalan rad a posebno je bio izražen nedostatak zavojnog materijala, analgetika, anestetika, vanjskih fikastora, ortopedskih pomagala. Tokom agresije na prostoru općine Bihać sve medicinske ustanove i objekti su oštećeni ili uništeni u većoj ili manjoj mjeri. Uništeno je u potpunosti nekoliko mjesnih ambulanti (Orašcu i Ripču). Posebno je na udaru bila Poliklinika, koja je svakodnevno bila izložena granatiranju. U više navrata je direktno pogođena artiljerijskim granatama sa položaja tzv.V RS što je za posljedicu imalo velike materijalne štete.

Dom zdravlja Bihać-Poliklinika u ratu

Direktni pogodak artiljerijskog projektila u zgradu bolnice

REGIONALNA BOLNICA B I H AĆ
Broj: 1123/92.
Bihać, 21. 09.1992. godine

KOMISIJI ZA PROCJENU ŠTETE OPŠTINE
B I H A Ć

PREDMET: Zapisnik o materijalnoj šteti od granatiranja Regionalne bolnice Bihać na dan, 21. 09. 1992.

Dana, 21. 09. 1992. godine naveče u 6,45 minuta izvršeno je granatiranje Regionalne bolnice Bihać, objekta "Kasindol".

Referent zaštite na radu Amidžić Mehmedalija i šef Tehničke službe Selimović Arif izišili su na licu mjestam i utvrdili slijedeće štete:

I - Trpezarija Grudnog odjela

U Trpezariji Grudnog odjela uništeno je

1. prozorskog stakla 50 m^2,
2. staklena stijena 100 m^2,
3. betonske ploče 50 m^2,
4. unutrašnje nabace 150 m^2,
5. 1 vrata.

II - Očna ambulanta

U Očnoj ambulanti uništeno je:

1. štok i vrata,
2. prozorskog stakla 2 m^2,
3. staklene stijene 50 m^2.

III Ž- Trpezarija Očnog odjela

U trpezariji Očnog odjela uništeno je:

1. staklena stijena 30 m^2,
2. betonske ploče 10 m^2,
3. unutrašnje nabace 20 m^2.

DOSTAVLJENO:
1. Kom.za procjenu štete opštine Bihać,
2. Direktoru Bolnice,
3. Sl. ONO i DSZ,
4. Ref.HTZ i a/a

ZAPISNIK SAČINILI:
1. Ref.zaš.na radu,i zaš.od pož. Amidžić Mehmedalija,
2. Šef Tehničke službe: Selimović Arif,

Zapisnik o nastaloj šteti od granatiranja Regionalne bolnice Bihać, dana 21.09.1992. godine

Zbrinjavanje ranjenika

Rat kao oblik ljudske destrukcije pored ubijanja izaziva i ranjavanja, koja mogu imati teže ili lakše posljedice. Ratne traume izražavaju se i kroz psihička oboljenja pacijenta koja mogu imati i trajne posljedice. Iako nisu imali nikakva iskustva u medicinskom zbrinjavanju ranjenih, od posljedica ranjavanja gelerima granata, bombi i metaka različite municije kirurzi i ostalo medicinsko osoblje činilo je ogromne napore u zbrinjavanju ranjenih i povrijeđenih. Kako granatiranje proizvodi specifična ranjavanja osobe u pravilu zadobijaju više rana koje mogu biti nanesene na svim dijelovima tijela. Najčešća ranjavanja i povrede su bile u predjelu ekstremiteta, povrede velikih krvnih žila i živaca, povrede kostiju sa velikim defektom, višestruki prijelomi kostiju, povrede grudnog koša, abdomena, glave što je u pravilu praćeno velikim gubitkom krvi i izazivalo je trumašokove. Upravo zbog ovih rana i težine povreda koje su prouzročile, kirurzi su morali dobro poznavati svoj posao. Ali pored ovoga ovakve povrede su iziskivale i upotrebu velikih količina kirurškog materijala, kirurške instrumente, obučen srednjemedicinski i ostali bolnički kadar, savremenu dijagnostiku, ortopedska pomagala.[338] Bez obzira što je potpuno okruženje i nemogućnost adekvatnog snabdijevanja

338 Halil Puškar, *Krajiški pečat*, Istambul, 1996, str. 89.

otežavalo rad ovih humanih ljudi, oni su svojim maksimalnim angažmanom i humanošću nadoknađivali ove nedostatke. Često puta improvizirajući, uvodeći u praksu do tada neprimijenjene metode i tehnike u pružanju pomoći ranjenim i oboljelim, velik broj ljudskih života je spašen. Radi primjera, treba napomenuti da je tokom rata izvedena 321 teška operacija glave i mozga sa velikim procentom preživjelih pacijenata. Izvršena je 291 operacija otvaranja grudnog koša uz zbrinjavanje povrijeđenih pluća, dijafragme, krvnih žila. U šest slučajeva rađene su operacije na srcu i to četiri puta usljed tamponade srca i dva puta vađenja gelera iz mišića desnog dijela srca.[339]

Pokazujući humanost, ulažući ogromne napore ljekari, medicinsko osoblje i ostale službe Kantonalne bolnice u ratu su dali nemjerljiv doprinos u zbrinjavanju ranjenih i povređenih Bihaćkog okruga i zbog toga se sa razlogom zovu heroji u bijelom.

339 Isto, str. 92.

ZAVRŠNA RAZMATRANJA

Od samog početka raspada bivše SFRJ, počinju političke i vojne pripreme za negiranje njenog državno-pravnog identiteta, nestanka sa geopolitičke karte Europe i pokušaja prekrajanja granica od strane susjeda. Rat u R BiH pokazao je sveukupno nesnalaženje, nedosljednost i neodlučnost velikih sila u zaštiti međunarodno priznate članice UN-a. Pred očima svjetske javnosti dešavala su se brutalna ubijanja, paljenja, protjerivanja stanovništva i kršenja svih međunarodno-pravnih akata, pravila i običaja ratovanja. Velikosrpska politika u različitim historijskim periodima i okolnostima imala je svoju konstantnost usmjerenu u negiranju prema Bosni i Bošnjacima. Ova velikosrpska politika u zadnjih sto pedeset godina nije mijenjala svoje ciljeve, već je metode i sredstva prilagođavala ovisno o historijskim prilikama i uvjetima. Velikosrpska ideologija koja je u osnovi hegemonistička, agresivno-destruktivna i teritorijalno-ekspanzionistička bila je uzrok kontinuiranog stradanja Bošnjaka kako na prostoru čitave R BiH tako i na području Bihaća. Konstantno u političkom mišljenju većine velikosrpskih intelektualaca i državnika postoji, uz dograđivanje, preformuliranje i razrađivanje centralna ideja i politike dehumanizacije Bošnjaka i njihovo pripajanje srpskom etničkom korpusu, što vodi negaciji nacionalnog bošnjačkog identiteta. Ovi doktrinarni izvori su produkt konstantnih planova velikosrpske politike čiji su nosioci državni velikodostojnici, a etničko čišćenje nesrba cilj velikosrpske nacionalne ideologije.

Agresija na R BiH pokazala se u punom kapacitetu, na način da su Bošnjaci bili izloženi ubijanju, progonu, pljački, silovanjima, nezakonitim zatvaranjima u logore. Svim sredstvima i najstrašnijim zločinima nastojali su uništiti sve što je nesrpsko. U tom kontekstu prostori Bosanske krajine predstavljali su posebnost iz razloga permanentnih i različitih aspiracija sa jasnim ciljem njihovog osvajanja i pripajanja susjedima. U agresiji na R BiH prostor Bosanske krajine zajedno sa Podrinjem najviše je stradao u ljudskom i materijalnom smislu. Bihać, kao sigurna zona UN-a, bio je prostor na kome su Bošnjaci i Hrvati ubijani bez ograničenja.

Planovi i projekti za agresiju na R BiH i Bihać rađeni su mnogo prije otpočinjanja same agresije. Pripreme su vršene istovremeno na političkom i vojnom planu. Glavni nosioci političkih priprema pored velikosrpskih ideologa bila je SDS, koja je zajedno sa JNA bila glavna poluga u vojnim pripremama. Političke pripreme i projekti imali su

u svojoj osnovi hegemonizam i teritorijalni ekspanzionizam i bili su isključivo antibošnjački i antiislamski. Rezimirajući, možemo konstatirati da cilj velikodržavnih planova na prostoru Bosanske krajine nije bio okupacija uz opstanak Bošnjaka, nego nestanak Bošnjaka.

Masovna kršenja Ženevskih konvencija, pravila i običaja ratovanja na prostoru općine Bihać bila su usmjerena prvenstveno na Bošnjake ali i Hrvate. Kršenje međunarodnog humanitarnog prava ima zajedničke odlike bez obzira na prostor u kojem se dešava i uvijek je popraćeno snažnim rasnim, etničkim, religijskim i drugim predrasude, da se izvršava planskom i organiziranom represijom koja se provodi, ubistvima, silovanjima, terorom, masovnim egzekucijama, deportacijom, izgladnjivanjem, zatvaranjem u logore, pljačkom, devastacijom kulturnih i materijalnih dobara. Analizirajući dešavanja u kontekstu operacije masovnog kršenja Ženevskih konvencija na prostoru općine Bihać, dolazi se do saznanja da oni koji nisu bili ubijeni, protjerivani su iz svojih domova samo zbog pripadanja određenoj etničkoj zajednici, čime su žrtve lišene svakog drugog identiteta, osim pripadnosti određenom etnikumu. Etničko čišćenje Bošnjaka i Hrvata na prostoru Bihaća kao cilj velikosrpske politike, praćeno je masovnim ubijanjima, silovanjima, mučenjima, uništavanjem vjerskih i kulturnih dobara radi zatiranja tragova življenja nesrba na ovim prostorima.

Usmjeravajući se na dehumanizaciju pri izvršenju zločina, nisu uzimana u obzir ograničenja koja propisuju Ženevske konvencije, a koje se odnose na zaštitu određenih zaštićenih grupa. U pisanja ove knjige korišteno je svjedočenje autentičnih svjedoka i dokumenta koji ukazuju na teško shvatljive i nezamislive razmjere tortura, poniženja i ubijanja. Vremenski definirajući stradanje, spoznali smo da su masovna ubijanja Bošnjaka i Hrvata vršena u kontinuitetu u periodu 1992-1995. godine. Stradanje Bošnjaka i Hrvata u Bihaću nije analizirano u cjelokupnom kontekstu i njegovoj ukupnosti, ali jesu apostrofirana masovna ubijanja kao jedan od najčešćih oblika izvršenja masovnih zločina i u praktičnom smislu iz razloga što su se pokazala kao najefikasnije sredstvo za ostvarenje postavljenih ciljeva. Istovremeno su obrađena mjesta masovnih grobnica, pri tome je akcentiran odnose između broja ekshumiranih u odnosu na broj identifikovanih, prosjek godina starosti, odnos između ubijenih muškaraca i žena. Uz karte i fotografije masovnih grobnica nastojalo se djelimično ukazati na strašne zločine.

Kada govorimo o zločinima sigurno se može zaključiti da oni nisu djelo pojedinaca ili malog broja ljudi nego su oni djelo organiziranih, obučenih i institucionalno pripremljenih srpskih vojnih i policijskih jedinica. Načini izvršenja zločina bili su raznovrsni, bezbroj je različitih slučajeva brutalnih masovnih ubijanja, koja su bila sistematska i organizirana. Ubijanja su vršena na kućnim pragovima, pred očima majki, djece, žena. Proces identifikacije i obdukcije pokazao je da su ubijanja vršena vatrenim i hladnim oružjem.

Kada je riječ o postojanju logora na prostoru R BiH konstatirali smo da je masovno i prisilno zatočenje civila postalo sredstvo za ostvarivanje vojnih ciljeva agresora. Kako drugačije tumačiti postojanje više stotina logora i drugih mjesta zatočenja, kroz koje je prošlo oko 260.000 ljudi, uglavnom civila i da je najveći broj Bošnjaka boravio u njima. Slike iz pojedinih logora koje su obišle svijet i danas izazivaju zgražanje svjetske javnosti. Postojanje logora Ripač, Račić i drugih logora u kojima su bili zatočeni Bošnjaci Hrvati i niz drugih; u kojima su Bošnjaci i Hrvati prolazili kroz strašna mučenja i torture, govore o namjerama agresora. Velikosrpski etnonacionalizam militarističkog tipa, masovne torture koristio je kao dio jasne ratne strategije, koja je predstavljala scenario osvete, kažnjavanja i uništenja jednog naroda na teritorijima koje su proglašene za svetu srpsku zemlju.

Ukazujući na namjeru potpune destrukcije bošnjačkog nacionalnog identiteta ne samo kroz ubijanja, ranjavanja i prinudna raseljavanja nego i kroz razaranja vjerskih, kulturno-historijskih objekata i objekata infrastrukture i stanovanja Bošnjaka i Hrvata općine Bihać dolazi se do zaključaka o namjerama velikosrpske politike. Destruktivnim djelovanjem, sistematski i planski uništavano je sve ono što je građeno stoljećima. Nanesena je neprocjenjiva šteta bošnjačkom vjerskom i kulturnom naslijeđu. Uklanjajući tragove življenja Bošnjaka na prostorima Bosanske krajine uništavane su džamije, mesdžidi, tekije, turbeta, vakufski objekti, mezarja i sve što je podsjećalo na islam i islamsku tradiciju i arhitekturu, ali i stambeni i infrastrukturni objekti, kako bi se spriječio ili otežao povratak prisilno deportovanih i protjeranih sa svojih ognjišta. Rezimirajući svu dimenziju stradanja Bošnjaka i Hrvata i tražeći odgovore o počiniocima, zaključili smo da su zločinci bile osobe koje su nastojale žrtvama nanijeti najveću fizičku bol. Oni su uživali kada su žrtve pokazivale da im je nanesena patnja, strah od blizine smrti. Posebno su bili brutalni prilikom silovanja žrtava koje su u tom trenutku bile potpuno psihički i fizički slomljene.

Potrebno je istaknuti da ni nakon sedamnaest godina po okončanju rata nisu napravljeni značajniji iskoraci u provođenju pravde i kažnjavanju zločinaca za zločine počinjene nad Bošnjacima i Hrvatima općine Bihać. Pitanje kaznene odgovornosti, bez obzira što ratni zločini ne zastarijevaju, ni u kom slučaju ne smije biti marginalizirano iz razloga stvaranja ambijenta normalnog življenja, tolerancije i suživota na ovim prostorima. Neosporne činjenice koje su utvrđene na osnovu brojnih dokaza ukazuju na krajnje namjere velikosrpske ideologije, ali današnja podrška i pomoć optuženima u skrivanju od kaznenog progona i novčanom pomaganju optuženih i osuđenih ratnih zločinaca govori o nepostojanju istinske političke volje za kažnjavanje krivaca. Naglašavajući ulogu žrtava u kontekstu suđenja ratnim zločincima, treba istaknuti da žrtve i porodice žrtava nisu zadovoljne dinamikom i brojem riješenih predmeta ratnog zločina. Poražavajuća je činjenica da i danas veliki broj ratnih zločinaca slobodno živi i da ih žrtve vrlo često susreću.

Presude i visine kazni izrečene počiniocima kaznenih djela ratnog zločina ni u kom slučaju nisu ni blizu razmjerama učinjenog zločina i zbog toga se suđenja pred sudovima u Bosni i Hercegovini moraju ubrzati. Direktni počinioci krivičnih djela moraju biti procesuirani, sudovi i tužilaštva u organizacijskom i kadrovskom smislu moraju se ojačati, a pitanje procesuiranja ratnih zločina staviti u prioritet. Zakonodavna i izvršna vlast mora stvoriti neophodne pretpostavke u zakonodavnom i materijalnom jačanju policijskih, tužilačkih i sudskih institucija. Stradanje Bošnjaka i Hrvata na prostoru općine Bihać direktna je posljedica velikosrpske politike koja je vodila dehumanizaciji Bošnjaka, koja je u značajnoj mjeri utjecala na demografsku sliku ovog prostora. Demografski promatrano došlo je do značajnog smanjenja broja Bošnjaka na prostorima općine Bihać. Posljedice ovakve agresivne politike i danas su vidljive. Došlo je do značajnog smanjenja broja kao posljedice ubijanja i protjerivanja, što je upravo i bio cilj svih velikosrpskih projekata u zadnjih dvije stotine godina. Upravo iz navedenih razloga stradanje Bošnjaka i Hrvata općine Bihać u kontekstu velikosrpske nacionalne politike treba demistificirati i mobilizirati sve nosioce političkih i pravosudnih institucija na prevenciji i kažnjavanju naredbodavaca i počinilaca ratnih zločina.

SKRAĆENICE

A R BiH- Armija Republike Bosne i Hercegovine
ABHO- atomsko-biološko-hemijska odbrana
AFŽJ- Antifašistički front žena Jugoslavije
AP ZB- Autonomna pokrajina Zapadna Bosna
ARK-Autonomna regija krajina
AVNOJ- Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije
CK KPJ- Centralni komitet komunističke partije Jugoslavije
CNK- Centralni nacionalni komitet
CSB Bihać- Centar službi bezbjednosti Bihać
FNRJ-Federativna narodna republika Jugoslavija
GŠ A R BiH- Generalštab Armije Republike Bosne i Hercegovine
HDZ- Hrvatska demokratska zajednica
HR HB- Hrvatska Republika Herceg-Bosna
HVO- Hrvatsko vijeće odbrane
HZ HB- Hrvatska zajednica Herceg-Bosna
IZ BiH-Islamska zajednica Bosne i Hercegovine
JNA- Jugoslovenska Narodna Armija
KPD-Kazneno-popravni dom
Kraljevina SHS-Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca
KZ BiH- Krivični zakon Bosne i Hercegovine
larv PVO- laki artiljerijsko-raketni vod protuvazdušne odbrane
MKCK-Međunarodni komitet crvenog križa
MKSJ-Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju
MTS- materijalno- tehnička sredstva
MUP- Ministarstvo unutarnjih poslova
NATO- sjeveroatlanski vojni savez
NDH-Nezavisna država Hrvatska
NO AP ZB-Narodna odbrana Autonomne Pokrajine Zapadna Bosna
NOR-Narodnooslobodilački rat
NOVJ-Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije

NUS-Neeksplodirana ubojna sredstva
OŠ.- Osnovna škola
R BiH- Republika Bosna i Hercegovina
RSK- Republika Srpska Krajina
RS- Republika Srpska
SAD-Sjedinjene Američke Države
SANU- Srpska akademija nauka i umjetnosti
SAO- Srpska autonomna oblast
SDA- Stranka demokratske akcije
SDS-Srpska demokratska stranka
SFRJ-Socijalistička federativna republika Jugoslavija
SJB-Stanica javne bezbjednosti
SKJ- Savez komunista Jugoslavije
SPC-Srpska pravoslavna crkva
SSNO- Savezni sekreterijat za narodnu odbranu
TO BiH- Teritorijalna odbrana Bosne i Hercegovine
UNESCO-Organizacija ujedinjenih nacija za prosvjetu, nauku i kulturu
UNHCR-Organizacija ujedinjenih nacija za pomoć izbjeglicama
UNPROFOR- međunarodne vojne snage za nadzor
UN- Ujedinjene nacije
VK VJUO-Vrhovna komanda jugoslovenske vojske u otadžbini
VOJIN- vazdušno osmatranje,javljanje i navođenje
V RSK- Vojska Republike Srpske Krajine
V RS- Vojska Republike Srpske

IZVORI I LITERATURA

A) IZVORI

a) NEOBJAVLJENI IZVORI

1. Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo,
2. Arhiv Unsko-sanskog kantona,
3. Hrvatski memorijalno dokumentacijski centar domovinskog rata, Zagreb
4. Arhivska građa Instituta za nestale BiH
5. Arhiv Saveza logoraša Bosne i Hercegovine
6. Arhiv Saveza logoraša Unsko-sanskog kantona

b) OBJAVLJENI IZVORI

1. Službeni glasnik srpskog naroda u BiH, br.1, 2, 3 /92.
2. Službeni list SR BiH, br. 21/90.
3. Službeni list AP ZB, br. 2/93.
4. Službeni glasnik ARK-a, br 1, 2/92.
5. Službeni list SFRJ, br.9/91.
7. Službeni glasnik BiH, br. 16/02.
6. Bosanska krajina konstitutivni činilac nove jugoslovenske federacije, Ekonomski fakultet, Banja Luka, 1991.

B) KNJIGE

1 Abazović D.Mirsad, Kadrovski rat za BiH, Savez logoraša BiH, Sarajevo,1999.

2 Ademović Fadil, Beznađe zla, Međunarodni centar za mir, Sarajevo, 1997.

3 Arnautović Ramo, Djeca u vihoru rata, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2001.

4 Balić Hasan,Studija slučaja Foča, Magistrat, Sarajevo, 2002.

5 Banac Ivo, Cijena Bosne, Članci, izjave i javni nastupi 1992-1993, VKBI, Sarajevo,1996.

6 Begić Kasim, Bosna i Hercegovina od Vensove misije do Dejtonskog sporazuma, Bosanska knjiga, Pravni centar Fonda otvoreno društvo BiH, Sarajevo, 1997.

7 Bećirović Hajriz, *Genocid u savremenoj društvenoj znanosti*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2007.

8 Begić Mujo, Ljutočka dolino, nikad ne zaboravi-sjećanja, Grafičar, Bihać, 2004.

9 Begić Mujo, Genocid u Ključu, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2012.

10 Beljo Anto, Ideologija velike Srbije, Međunarodni znanstveni skup, Jugoistočna Europa 1918-1941, Zadar, 1995.

11 Bilandžić Dušan, Historija SFRJ, Školska knjiga, Zagreb, 1978.

12 Bisić Mustafa, Ratni zločin i genocid, ZAP, Sarajevo,1999.

13 Biščević Hasan, Abdićev put u izdaju, NIP Ljiljan, Sarajevo, 1993.

14 Bojić Mehmedalija, Historija Bosne i Bošnjaka, TDK Šahinpašić, Sarajevo, 2001.

15 Bojl E.Fransis, Bosanski narod optužuje za genocid, Sarajevo, 2000.

16 Cigar Norman, Genocid u Bosni-politika etničkog čišćenja, Texas A & M University Press, College Station, 1996.

17 Cigar Norman, Uloga srpskih orjentalista u opravdanju genocida nad muslimanima Balkana, DES, Sarajevo, 2000.

18 Cilh Tilman, Etničko čišćenje – genocid za veliku Srbiju, VKBI Sarajevo, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu i Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 1996.

19 Cohen Philip J., Srpski tajni rat, Ljiljan, Sarajevo, 1996.

20 Cot Jean i drugi, Posljednji balkanski rat, Bivša Jugoslavija svjedočenja, rasčlambe, izgledi, Hrvatska sveučilišna naklada i Hrvatski institut za povijest, Zagreb,1997.

21 Cvijić Ljubica, Sabrana dela Jovana Cvijića, Knjiga 1, Beograd,1987.

22 Cvijić Jovan, Govori i članci, Beograd, 1921.

23 Cvijić Jovan, Aneksija BiH- Srpsko pitanje, Pariz, 1909.

24 Čaušević Dženana, Pravno-politički razvitak Bosne i Hercegovine, Dokumenti sa komentarima, Magistrat, Sarajevo, 2005.

25 Čekić Smail, Haški tribunal, VKBI, Sarajevo, 1996.

26 Čekić Smail, Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu, knjiga II, Kult/B, Sarajevo, 2004.

27 Čekić Smail, Agresija na Bosnu i Genocid nad Bošnjacima,1991-1993. godine , NIPP Ljiljan, Sarajevo, 1993.

28 Čekić Smail, Historija genocida nad Bošnjacima, Muzej genocida, Sarajevo, 1997.

29 Čekić Smail,Genocid nad Bošnjacima u Drugom svjetskom ratu, MAG, Sarajevo, 1996.

30 Čekić Smail i dr.,Genocid u BiH 1991-1995, Zbornik radova sa Međunarodnog kongresa za dokumentaciju genocida u BiH, Bon, 1995.

31 Smail Čekić, Meldijana Arnaut-Haseljić, Bećir Macić, Masovne grbnice u BiH-sigurna zona UN Srebrenica, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2010.

32 Ćorović Vladimir, Bosna i Hercegovina, Srpska književna zadruga, Beograd, 1925.

33 Dedijer Vladimir, Dnevnik I, II, III, Beograd, 1970.

34 Dedijer Vladimir i Antun Miletić, Genocid nad muslimanima, Svjetlost, Sarajevo, 1990.

35 Degan.V.Đ, Međunarodno pravo, Pravni fakultet Rijeka, Rijeka, 2000.

36 Delić Rasim, Čast je braniti Bosnu, knjiga I,II,III, VKBI, Sarajevo, 2003.

37 Delić Sead, Bosna i Hercegovina i svijet, Planjax, Tuzla, 2001.

38 Demirović Mujo, Bosna i Bošnjaci u srpskoj politici, Ekonomski i Pravni fakultet, Bihać, 1999.

39 Dizdarević Ismet, Barbari su bili bolji, Compact, Sarajevo,1998.
40 Dizdarević Ismet, *Nezaborav usjeklina genocida*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2003.
41 Raif Dizdarević, *Od smrti Tita do smrti Jugoslavije*, TDK Šahinpašić, 1998, str. 210.
42 Dreković Ramiz, *U obruču,* Dom štampe, Zenica, 2004.
43 Džouns Dž.,Pauls S., *Međunarodna krivična praksa*, Fond za humanitarno pravo, Beograd, 2006.
44 Efendić Hasan, *Ko je branio Bosnu*, Udruženje građana plemićkog porijekla BiH, Sarajevo, 1998.
45 Felić Bejdo, *Peti korpus 1992 -1995*, Ljiljan, Sarajevo, 2002.
46 Filipović Muhamed, *Bosna i Hercegovina*, Compact, Sarajevo, 1997.
47 Fromm Erich, *Anatomija ljudske destruktivnosti*, Naprijed, Zagreb, 1986.
48 Garašanin Ilija, *Načertanije program spoljašnje i nacionalne politike Srbije na koncu 1844,* Globus, Zagreb, 1993.
49 Gutman Roy, *Svjedok genocida*, VKBI, Sarajevo, 1995.
50 Graljub Boris, *Uvod u završnicu kontinuiteta velikosrpskog programa realizacije velike Srbije*, Zagreb, 1995.
51 Grupa autora, *Drmaljevo svjedok optužbe, na tragu zločina Fikreta Abdića*, ODIS RTV Bihać, Bihać,1996.
52 Grupa autora, *Izvori velikosrpske agresije*, Školska knjiga, Zagreb,1991.
53 Grupa autora, *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja drugog svjetskog rata*, Generalštab A R BIH, Sarajevo, 1995.
54 Grupa autora, *Bihać u novijoj istoriji (1918-1945)*, Institut za istoriju u Banjoj Luci, Tom I i II, Banja Luka, 1987 .
55 Grupa autora, *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991-1995*, Naklada Jesenski i Turk Zagreb, Dani, Sarajevo, 1999.
56 Grupa autora, *Bošnjaci i islam*, Sarajevo, 1998.
57 Hadžijahić Muhamed, *Od tradicije do identiteta*, Svjetlost, Sarajevo, 1974.
58 Hasić Zijad, *Međunarodno humanitarno pravo*, DES, Sarajevo, 2005.

59 Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, *BiH, Jezgro velikosrpskog projekta*, Beograd, 2006, str.156.
60 Holbrooke Richard, *Završiti rat,* TDK Šahinpašić, Sarajevo, 1998.
61 Huskić Emin, *Svi zločini Fikreta Abdića*, Bošnjak, Bihać, 1997.
62 Ibrahimagić Omer, *Bosna i Bošnjaci između između agresije i mira*, El-Kalemm, Sarajevo, 1998.
63 Ibrahimagić Omer, *Bosna i Bošnjaci-država i narod koji su trebali nestati*, Svjetlost, Sarajevo, 1997.
64 Ibrahimagić Omer, *Bosna je odbranjena ali nije oslobođena*,VKBI, Sarajevo, 2004.
65 Ibrahimagić Omer, *Državno pravni razvitak Bosne i Hercegovine*, VKBI, Sarajevo, 1998.
66 Ibrahimagić Omer, *Državnopravni i politički razvitak Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 2009.
67 Ibrahimagić Omer, *Srpsko osporavanje Bosne i Bošnjaka*, Magistrat, Sarajevo, 2001.
68 Ilić Mihajlo, *Krivično procesno pravo*, Colpi, Sarajevo, 1997.
69 Imamović Mustafa, *Pregled istorije genocida nad Muslimanima u jugoslovenskim zemljama*, Glasnik RIZ-a br.5, Sarajevo, 1991.
70 Imamović Mustafa, *Historija države i prava*, Magistrat, Sarajevo, 2003.
71 Imamović Mustafa, *Historija Bošnjaka*, Preporod, Sarajevo, 1997.
72 Imamović Mustafa, *Historija Bosne i Bošnjaka* ,BKZ Preporod, Sarajevo, 2001.
73 Imamović Mustafa, *Historija Bosanske vojske*, ART 7, Sarajevo, 1997.
74 Izetbegović Alija, *Sjećanja,* TKD Šahinpašić, Sarajevo, 2001.
75 Janković M. Branimir*, Međunarodno javno pravo*, Beograd, 1974.
76 Jašarević Senudin, *Pečat odbrane*, Infografika, Ključ, 1999.
77 Jašarević Senudin, *Treći rat- Peti korpus protiv autonomije*, Unsko-sanske novine, Bihać, 1997.
78 Jelić-Butić, F., *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941-1945*, Zagreb, 1978.

79 Jensen L.B Steven, *Genocid: slučajevi, poređenja i savremene rasprave*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2007.

80 Jović Borislav, *Posljednji dani SFRJ*, Politika, Beograd, 1995.

81 Judah Tim,*The Serbs:Myth&the Destruction of Yugoslavia*, Yale University, Press, 1997.

82 Kadrić Jusuf, *Bošnjaci žrtve i svjedoci*, Savez logoraša Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2004.

83 Kočović Bogoljub, *Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji*, Naše delo, London, 1985.

84 Kostić M.Laza, *Šta su Srbi mislili o Bosni, političko-istorijska studija*, Toronto,1965.

85 Kozlica Hilmo, *Put kroz pakao*, Savez logoraša Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2009.

86 Kozličić Mithad, *Stanovništvo i naselja unsko-sanskog područja 1879 -1921. godine,* Grafičar, Bihać, 1999.

87 Knap Vladimir, *Engineering of ethnic conflicts in Yugoslav region-examples from Bosanski Novi,* Enciklopedia Moderna 39, god XII, br. 3(39),1992.

88 Letica Slaven, *Političko pleme 2*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 1999.

89 Letica B. Letica S., *Postmoderna i genocid u Bosni*, Zagreb, 1997.

90 Lopašić Radoslav, *Bihać i Bihaćka krajina, mjestopisne i povijesne crtice*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1890, reprint izdanje GIP Dina, Bihać, 1991.

91 Macić Bećir, *Zločini protiv mira*, CPU, Sarajevo, 2001.

92 Mahmutćehajić Rusmir, *Dobra Bosna,* Durieux, Sarajevo,1997.

93 Maass Peter, *Love Thy Neighbor:A Story of War*, New York, 1996.

94 Marjanović Damir, Primorac Dragan, *Molekularna forenzička genetika*, Ingreb, Sarajevo, 2009.

95 Midžić Arif, *Grijeh je zaboraviti*, Grafičar, Bihać, 1996.

96 Milinović Ante, *Bosanski Novi u našem srcu*, Zavičajna zajednica Bosanski Novi,St. Luis-Bihać, 2008.

97 Muminović Rasim, *Srbizam i stradalništvo Bošnjaka*, Compact, Sarajevo, 1996.

98 Muslimović Fikret, *Balkan u vrtlogu politika*, VKBI, Sarajevo, 2001.

99 Novljanin Omer, Nesimović Ahmed, *Odbrana Bosne 1737-1739*, Bošnjačka knjiga,Travnik, 1994.

100 Nedovršeni mir-Izvještaj Međunarodne komisije za Balkan, Hrvatski Helsinški odbor za ljudska prava, Pravni centar FOD BIH, Sarajevo, 1997.

101 Pelidija Enes, *Banjalučki boj 1737*, Sarajevo, 2003.

102 Petrović B., Jovašević D., *Krivično pravo II,* Pravni fakultet Sarajevo, Sarajevo, 2005.

103 Petrović Dražen, *Ethnic cleansing-An Attempt at Meethodology*, European Journal of Internacional Law,1994.

104 Popović B.Nikola, *Srpski nacionalni program-dokumenti-mišljenja*, Beograd, 2000.

105 Praktični vodič za gonjenje ratnih zločina u BiH, CEELI, Sarajevo, 2004.

106 Presuda Međunarodnog suda pravde, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2008.

107 Redžić Enver, *Pogledi iz antihistorije*, Sarajevo, 2001.

108 Redžić Enver, *Sto godina muslimanske politike*, Sarajevo, 2000.

109 Seferagić Zemka - Kasim Pandžić, *Od Mokreša do Sanskog Mosta*, Unsko- sanske novine, Bihać, 1997.

110 Sekulić Milisav, *Knin je pao u Beogradu*, Nidda Verlag GmbH, Bad Vilbel, 2000.

111 Saltaga Fuad, *Bosna i Bošnjaci u srpskoj nacionalnoj ideologili*, SALFU, Sarajevo, 1997.

112 Saltaga Fuad, *Da li je genocid sudbina Bošnjaka*, Pikok, Sarajevo, 1996.

113 Saltaga Fuad, *Anatomija srpske destruktivnosti*, SALFU, Sarajevo 1995.

114 Sells Michael, *The bridge betrayed:Religion and genocide in Bosnia* (Izdani most:Religija i genocid u Bosni), Berkley, 1996.

115 Schabas William, *Genocide in Internacional Law*, Cambridge University Press, 2000.

116 Softić Sakib, *Pravna priroda rata u BiH*, VKBI, Sarajevo, 2000.

117 Silber Laura, Alan Little, *Smrt Jugoslavije*, Otokar Keršovani, Opatija, 1996.

118 Smajić Muhamed, *Mirovne operacije OUN*, FMO Sarajevo, Sarajevo, 2003.

119 Stambolić Ivan, *Put u bespuće, Edicija rat i mir*, Radio B-92, Beograd, 1995.

120 Šarinić Hrvoje, *Svi moji tajni pregovori s Slobodanom Miloševićem-između rata i diplomacije 1993-1995*, Globus, Zagreb, 1999.

121 Šestanović Mehmed, *Zločini nad psihičkim integritetom djece*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2000.

122 Torture u Bosni i Hercegovini za vrijeme rata 1992-1995, Savez logoraša Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2003.

123 Trnka Kasim, *Ustavno pravo*, Univerzitetska knjiga, Sarajevo, 2000.

124 Zbirka propisa, Međunarodne konvencije o ratnom pravu i sigurnosti, ZONO, Zagreb, 1979.

125 Waltz Kenneth, *Čovjek, država i rat,* Barbat, Zagreb, 1998.

126 Valentić Mirko, *Prva programska formulacija velikosrpske ideje;Izvori velikosrpske agresije*, August Cesarac, Zagreb, 1991.

127 Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u naroda Jugoslavije, sveska XIV, Beograd, Vojni institut,1981.

128 Zbornik radova, Bihać u novijoj istoriji, Institut za istoriju Banja Luka, 1987.

129 Zbornik radova, Velika Srbija istine, zablude, zloupotrebe, Beograd, 2003.

130 Zgodić Esad, *Bosanska politička misao- austrougarsko doba*, DES, Sarajevo, 2003.

131 Zgodić Esad, *Kult suvereniteta*, Sarajevo, 1997.

ČASOPISI

1. Memorandum SANU, Časopis "Naše teme", 1-2, Zagreb, 1989.

2. Dženana Čaušević, Osobenosti u razvitku Bosanske krajine, Revija za ljudska prava, br.1-2, Sarajevo, 2003.

3. Časopis Zakonitost, Sarajevo,1992,br.1-2.

4. Bilten br.3 Državne komisije za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima u BiH, Sarajevo,1993.

5. Novak Kilibarda, Pretpostavke za stabilnost crnogorske multietničke države, Almanah 13-14, 2000.

6. Arendt, Suđenje zločinu, Časopis Dijalog br. 8, Sarajevo, 1996.

Izrazi zahvalnosti

Izrazi moje zahvalnosti posebno zaslužuje moja porodica, koja mi je bila velika podrška i pomoć u pisanju ove knjige.

Najveću zahvalnost dugujem izdavaču Institutu za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava iz Sarajeva sa akademikom prof. dr. Smailom Čekićem na čelu koji su imali presudan utjecaj na štampanje ove knjige.

Posebnu zahvalnost dugujem mojim recenzentima prof. dr. Muji Demiroviću, doc. dr. Fikretu Bečiroviću i mr. sci. Izudinu Saračeviću koji su svojim sugestijama, smjernicama i uputama pomogli da uspješno okončam pisanje ove knjige. Velika zahvalnost ide i akademskom dizajneru Mirzetu Mujadžiću na oblikovanju knjige za štampu. Svakako izrazi zahvalnosti idu i lektoru profesorici Emiri Hrnjici.

Zahvala pripada i onima koji su mi na raspolaganje stavili dio izvorne građe, dokumenata, fotografija i karata i pomogli na druge načine. Među njima su Hasan Arnautović, Halid Alijagić, Mirza Sadiković, Amir Mujetić, Nijazija Maslak, Huse Hadžić, Enver Alibegović, Fikret Midžić i drugi.

Na kraju najveća zahvalnost pripada svim onima koji su branili Bosnu i Hercegovinu i Bihać i spasili sigurnu zonu UN-a Bihać.

dr.sci. Mujo Begić

PRILOZI

Prezime	Ime oca	Ime	Rođen/a	Poginuo/la	Mjesto/Ulica
Midžić	Husein	Nurija	1953.	1992.	Oklanak
Glumac	Ibrahim	Adem	1941.	1992.	Jablanska
Hodžić	Arif	Zekira	1964.	1994.	Jablanska
Midžić	Jahija	Enisa	1961.	1994.	Jablanska
Ćehić	Ćamil	Fatime	1939.	1994.	Ćehići
Mahmutović	Halim	Samira	1972.	1995.	Jablanska
Tutić	Rifet	Jasminka	1972.	1995.	Jablanska
Hodžić	Alija	Almin	1972.	1995.	Sokolac
Čavkić	Seid	Muhamed	1980.	1995.	Oklanak
Šehić	Avdo	Seid	1930.	1992.	N.Tesle
Uzelac	Nikola	Nenad	1935.	1992.	Želj.stanica
Hošić	Esad	Namik	1954.	1995.	Želj.stanica
Keškić	Ale	Osme	1921.	1994.	Mala peć
Keškić	Hamid	Suljo	1928.	1994.	Mala peć
Gašljević	Ivan	Slavko	1940.	1995.	Čavnik
Mahmutović	Jašar	Ahmet	1942.	1994.	Bugar
Grgić	Ivan	Ana	1940.	1992.	Bihać
Bašagić	Ibrahim	Arifa	1925.	1992.	Bihać
Kadić	Suljo	Mustafa	1935.	1992.	Golubić
Findrik	Franjo	Elizabeta	1915.	1992.	Golubić
Čavkić	Sulejman	Šefika	1933.	1995.	Gradski most
Fazlijaj	Ibiš	Šemsudin	1966.	1992.	Hadžiabdića mahala
Džanić	Šerif	Zlatan	1960.	1994.	Rasadnik-Grabeška
Čaušević	Agica	Ajša	1907.	1992.	Hadžiabdića mahala
Šarić	Zuhdija	Subhija	1958.	1992.	Ćehajića mahala
Abdić	Ibro	Remzo	1960.	1994.	Jablanska
Hafizović	Besim	Haris	1975.	1992.	V. Korpusa
Halkić	Muharem	Gospe	1941.	1992.	Bugar
Raković	Miralem	Emir	1975.	1991.	Zavalje
Sulić	Husnija	Sadik	1974.	1992.	Zavalje
Halilagić	Mujaga	Damir	1979.	1992.	Zavalje
Merdanić	Hruste	Remzija	-	1994.	Prnjavor
Dizdarević	Šefik	Suad	19.80.	1995.	Izačić
Rekić	Esad	Esnaf	1980.	1994.	Bugar

Prezime	Ime oca	Ime	Rođen/a	Poginuo/la	Mjesto/Ulica
Sušić	Nurija	Mirsad	1974.	1994.	Bugar
Sušić	Nurija	Edvin	1969.	1994.	Vikići
Rukavina	-	Bartol	-	-	Hasanbega Biščevića
Balaban	Đukan	Branko	1939.	1992.	502. Viteške
Kolčaković	-	Asima	1934.	1992.	502.Viteške
Aliju	Husein	Bajrama	1940.	1992.	Nova četvrt
Islamović	Ibrahim	Safet	1958.	1993.	Nova četvrt
Mujagić	Juso	Muhiba	1963.	1993.	Klokot
Ćehajić	Husein	Ramo	1978.	1993.	Klokot
Trejić	Redžo	Idriz	1932.	1994.	Papari
Pezić	Ramadan	Elmas	1978.	1995.	Klokot
Zahirović	Sulejman	Hajrudin	1979.	1993.	Luke
Ivušić	Stipo	Ivo	1939.	1993.	Luke
Brkić	Ibro	Džehva	1940.	1992.	Luke
Rekanović	Ismet	Indira	1976.	1992.	Ibn Halduna
Rekanović	Omer	Zuhra	1951.	1992.	Ibn Halduna
Begić	Bećo	Besim	1978.	1993.	Zaklopača
Zulić	Emir	Nermina	1988.	1994.	Japodski konjanika
Šehić	Hase	Umka	1935.	1992.	Prijedorska
Ljataj	Alaga	Fate	1937.	1994.	Prijedorska
Čavkić	Šero	Rifeta	1949.	1994.	Ćehića kanal
Salkić	Husein	Hamida	1947.	1992.	Čavkićka
Midžić	Husein	Derviša	1967.	1993.	Čavkićka
Gverić	Salih	Zlate	1948.	1992.	Čavkićka
Čavkunović	Mehmed	Mesuda	1941.	1993.	Luke
Perteši	Fazlija	Adem	1933.	1993.	Pokoj
Havić	Hase	Hanča	1940.	1993.	Pokoj
Šušnjar	Derviš	Samir	1977.	1992.	Ribić
Dizdarević	Ismet	Alma	1977.	1992.	Ribić
Topić	Husnija	Alma	1982.	1993.	Ribić
Tevšić	Murat	Arifa	1932.	1994.	Ribić
Čelebić	Omer	Hata	1923.	1992.	Grabež
Čelebić	Razija	Mehmed	1969.	1992.	Grabež
Dervišević	Hašim	Hašida	1914.	1992.	Ružica

Prezime	Ime oca	Ime	Rođen/a	Poginuo/la	Mjesto/Ulica
Vardić	Ale	Mehmed	1927.	1992.	G.Prekounje
Varcar	Halid	Šeherzada	1972.	1992.	Vinička
Vuković	Šimo	Ivo	1946.	1992.	Mate Vukovića
Duračković	Avdo	Halid	1934.	1992.	Ružica
Duračković	Salih	Merima	1985.	1992.	Ružica
Duračković	Salih	Erna	1987.	1992.	Ružica
Duračković	Salih	Emina	1989.	1992.	Ružica
Bećirspahić	Ahmet	Alaga	1934.	1992.	Vinička
Ahmetović	Rahima	Zekija	1992.	1993.	Ružica
Vardić	Mehmed	Sead	1960.	1994.	G.Prekounje
Memagić	Hase	Sulejman	1944.	1993.	Vinička
Huseinović	Omo	Samira	1981.	1994.	Ružica
Dolić	Husein	Husnija	1961.	1994.	Čekrlije
Lipovača	Meho	Huse	1935.	1994.	Ružica
Šehić	Ahmet	Bajro	1955.	1994.	Vinička
Bećirspahić	Salih	Ajša	1937.	1994.	Vinička
Hodžić	Sead	Elmedin	1986.	1995.	Bihać
Bećirspahić	Alaga	Muho	1914.	1995.	Vinica
Rogić	Ante	Lucija	1945.	1992.	V.Skočaj
Mlinović	Joso	Kata	1914.	1994.	V.Skočaj
Balen	Mile	Ive	1929.	1994.	V.Skočaj
Dejanović	Marko	Ivan	1926.	1994.	V.Skočaj
Perišić	Stipe	Manda	1910.	1994.	Međudražje
Bilen	Ivan	Franjo	1935.	1994.	M.Skočaj
Žerić	Abdulah	Nurka	1953.	1992.	hotel Park
Bulić	Abdo	Hatka	1978.	1992.	hotel Park
Kurtović	Munib	Huse	1931.	1992.	Sokolac
Topić	Agan	Minire	1919.	1992.	Sokolac
Žerić	Zuhdija	Jasna	1959.	1994.	Ripač
Fileković	Ale	Birsana	1975.	1992.	Jezero
Brkić	Ibro	Džehva	1940.	1992.	Miostrah
Alibabić	Husein	Senija	1946.	1994.	Srbljani
Dulić	Muho	Hasan	1979.	1994.	R Hrvatska
Alibabić	Ibrahim	Mirsad	1957.	1995.	Grmuša

Prezime	Ime oca	Ime	Rođen/a	Poginuo/la	Mjesto/Ulica
Delić	Nurija	Jasmin	1975.	1995.	Srbljani
Seferović	Šaćir	Šaćir	1949.	1994.	Kamenica
Ibrišimović	Esad	Sead	1979.	1994.	Spahići
Jusić	Ahmet	Amir	1977.	1994.	Spahići
Dujmović	Zora	Ante	1979.	1992.	Ozimice I
Dujmović	Ivan	Marijan	1964.	1992.	Bihać
Dujmović	Joso	Drago	1937.	1995.	Logor Kamenica
Majstorović	Rudolf	Slavko	1934.	1995.	Baljevac
Vojić	Ibrahim	Sadika	1944.	1992.	Veliki lug
Majstorović	Ramo	Ramiza	1961.	1992.	Veliki lug
Behrem	Mehmed	Razija	1954.	1994.	Veliki lug
Mahmutović	Muharem	Derviš	1935.	1992.	V.Založje
Gaković	Osme	Osman	1935.	1992.	V.Založje
Mujadžić	Ibro	Fate	1920.	1992.	V.Založje
Mujnović	Fehim	Hase	1939.	1994.	V.Založje
Dejanović	Stipe	Mile	1932.	1995.	hotel Park
Prša	Stipe	Franjka	1928.	1995.	Bihać
Majstorović	Nikola	Joso	1922.	1994.	Kamenica
Grgić	Luka	Ilija	1955.	1992.	Užljebić
Nikšić	Marko	Zora	1940.	1992.	Žegar
Dujmović	Ivica	Pero	1985.	1992.	Žegar
Vujić	Ive	Ante	1935.	1992.	Crkvina
Prša	Ljubica	Bartol	1976.	1993.	Paviljon
Dujmović	Zvonko	Mirjana	1973.	1993.	Bondeno
Franjić	Rade	Tatjana	1975.	1993.	Žegar
Crnković	Joso	Renata	1974.	1995.	Žegar
Kulaš	Nihad	Sunita	1990.	1992.	Orašac
Kulaš	Smail	Mujesira	1960.	1992.	Orašac
Šiljdedić	Ramo	Fate	1909.	1992.	Orašac
Čeliković	Sabir	Fate	1910.	1994.	K.Vakuf
Čeliković	Muste	Mujo	1936.	1994.	K.Vakuf
Vojić	Selim	Pašaga	1932.	1992.	Orašac
Avdagić	Džafer	Avdaga	1932.	1992.	Orašac
Kasić	Salko	Omer	1915.	1992.	Orašac

Prezime	Ime oca	Ime	Rođen/a	Poginuo/la	Mjesto/Ulica
Hamzić	Redžo	Alija	1929.	1993.	Orašac
Mešić	Šaćir	Meho	1921.	1992.	Orašac
Ibrahimpašić	Salih	Ajša	1920.	1992.	Ripač
Mujagić	Ahmet	Ago	1913.	1992.	Ripač
Dupanović	Hadžo	Ismet	1946.	1992.	Dubovsko
Dupanović	Hadžo	Šerif	1932.	1992.	Dubovsko
Šehić	Suljo	Huse	1920.	1992.	Dubovsko
Talić	Mehmed	Almedina	1989.	1995.	Ripač
Talić	Fatima	Bahra	1963.	1995.	Ripač
Šahinović	Husein	Safija	1945.	1992.	Orašac
Šahinović	Meho	Bekir	1940.	1992.	Orašac
Dupanović	Omer	Meho	1929.	1992.	Orašac
Dupanović	Omer	Muho	1934.	1992.	Orašac
Dupanović	Ibro	Ago	1934.	1992.	Orašac
Delipetar	-	Dane	1933.	1992.	Ripač
Džaferagić	Alija	Ismeta	1956.	1992.	Orašac
Kuduzović	Mehmed	Alija	1926.	1992.	Ripač
Kuduzović	Alija	Samir	1969.	1992.	Ripač
Mujić	Murat	Izet	1937.	1992.	Ripač
Mujić	Smajo	Ago	1902.	1992.	Ripač
Mujić	Mehmed	Sadeta	1942.	1992.	Ripač
Ružnić	Ramo	Ibrahim	1937.	1992.	Ripač
Rakić	Adil	Šero	1929.	1992.	Ripač
Šehić	Mujo	Hasnija	1949.	1992.	Orašac
Šehić	Mujo	Asmira	1961.	1992.	Ripač
Šarić	Ahmić	Huse	1933.	1992.	Ripač
Šarić	Jusuf	Zejna	1954.	1992.	Ripač
Mešić	Ibro	Ibrahim	1920.	1992.	Orašac
Mešić	Ibrahim	Fate	1923.	1992.	Orašac
Kolaković	Zulfo	Ibro	1957.	1992.	Orašac
Kolaković	Smail	Sabira	1961.	1992.	Orašac
Crnkić	-	Šaban	1915.	1992.	Orašac
Vojić	Mumin	Fatime	1920.	1992.	Orašac
Vojić	Muhamed	Aldina	1979.	1992.	Orašac

Prezime	Ime oca	Ime	Rođen/a	Poginuo/la	Mjesto/Ulica
Vojić	Huska	Vahida	1914.	1992.	Orašac
Vojić	Maše	Bego	1931.	1992.	Orašac
Vojić	Hasan	Hamza	1936.	1992.	Orašac
Hrnjica	Džafer	Muharem	1927.	1992.	Orašac
Hrnjica	Bećo	Bećir	1934.	1992.	Orašac
Mešić	Meho	Šaćir	1953.	1992.	Orašac
Mešić	Meho	Safija	1948.	1992.	Orašac
Mešić	Ahmet	Ibrahim	1921.	1992.	Orašac
Mešić	Džafer	Hava	1922.	1992.	Orašac
Šahinović	Muharem	Rešid	1929.	1992.	Orašac
Hrnjica	Sulejman	Delija	1905.	1992.	Orašac
Hrnjica	Alija	Mine	1910.	1992.	Orašac
Muhić	-	Hanka	1915.	1992.	Orašac
Redžić	Mehmed	Hanka	1910.	1992.	Orašac
Bašić	-	Ikonija	1910.	1992.	Orašac
Šehić	-	Safija	1923.	1992.	Orašac
Behrem	-	Katka	1915.	1992.	Orašac
Zajkić	-	Ćamka	1920.	1992.	Bjelaj
Harbica	-	Smail	1903.	1992.	Orašac
Bilić	Muho	Salih	1905.	1992.	Orašac
Mešić	Šaćir	Meho	1915.	1992.	Orašac
Hrnjica	Šaban	Ćamka	1918.	1992.	Orašac
Zulić	Halil	Omer	1944.	1992.	Orašac
Dedić	Meho	Salih	1936.	1992.	Orašac
Kozlica	Jusuf	Zajko	1908.	1992.	Orašac
Zulić	Hase	Almaze	1907.	1992.	Orašac
Dedić	Muharem	Sefir	1969.	1992.	Orašac
Omerdić	Mehmed	Huse	1962.	1992.	Orašac
Mašinović	Husein	Hase	1964.	1992.	Orašac
Rukavina	Niko	Miodrag	1975.	1993.	Bihać
Šimić	Zvonko	Luka	1971.	1995.	Bihać
Okretić	Jože	Jože	1914.	1994.	Bihać
Furac	Ivan	Marijan	1958.	1995.	Bihać
Dujmović	Petar	Ivica	1957.	1992.	Bihać

Prezime	Ime oca	Ime	Rođen/a	Poginuo/la	Mjesto/Ulica
Cerić	Hakija	Mustafa	1937.	1992.	Bihać
Šiljdedić	-	Samija	1939.	1992.	Bihać
Grgić	Marko	Josip	1944.	1992.	Ozimice I
Ibradžić	-	Husein	1932.	1994.	Bihać
Vignjević	-	Irena	1985.	1992.	Bihać
Šahinović	Muharem	Zlatan	1953.	1993.	Bihać
Delić	-	Nermina	1964.	1993.	Bihać
Karabegović	-	Jasminka	1965.	1995.	Ozimice I
Štrkljević	Jasmin	Damir	1984.	1995.	Bihać
Bajrić	Hase	Mustafa	1936.	1992.	Ozimice I
Koruga	Petar	Milovan	1952.	1992.	Ozimice I
Hodžić	Omer	Husein	1950.	1992.	G.Prekounje
Patković	-	Osman	1957.	1994.	K.Vakuf
Mušanović	Ale	Husein	1931.	1993.	Mušanovića mahala

Spisak civilnih žrtava ubijeni od posljedica granatiranja ili na drugi način[340]

340 Ovo je samo dio civila ubijenih u Bihaću i drugim mjestima općine Bihać od posljedice granatiranja ili na drugi način.

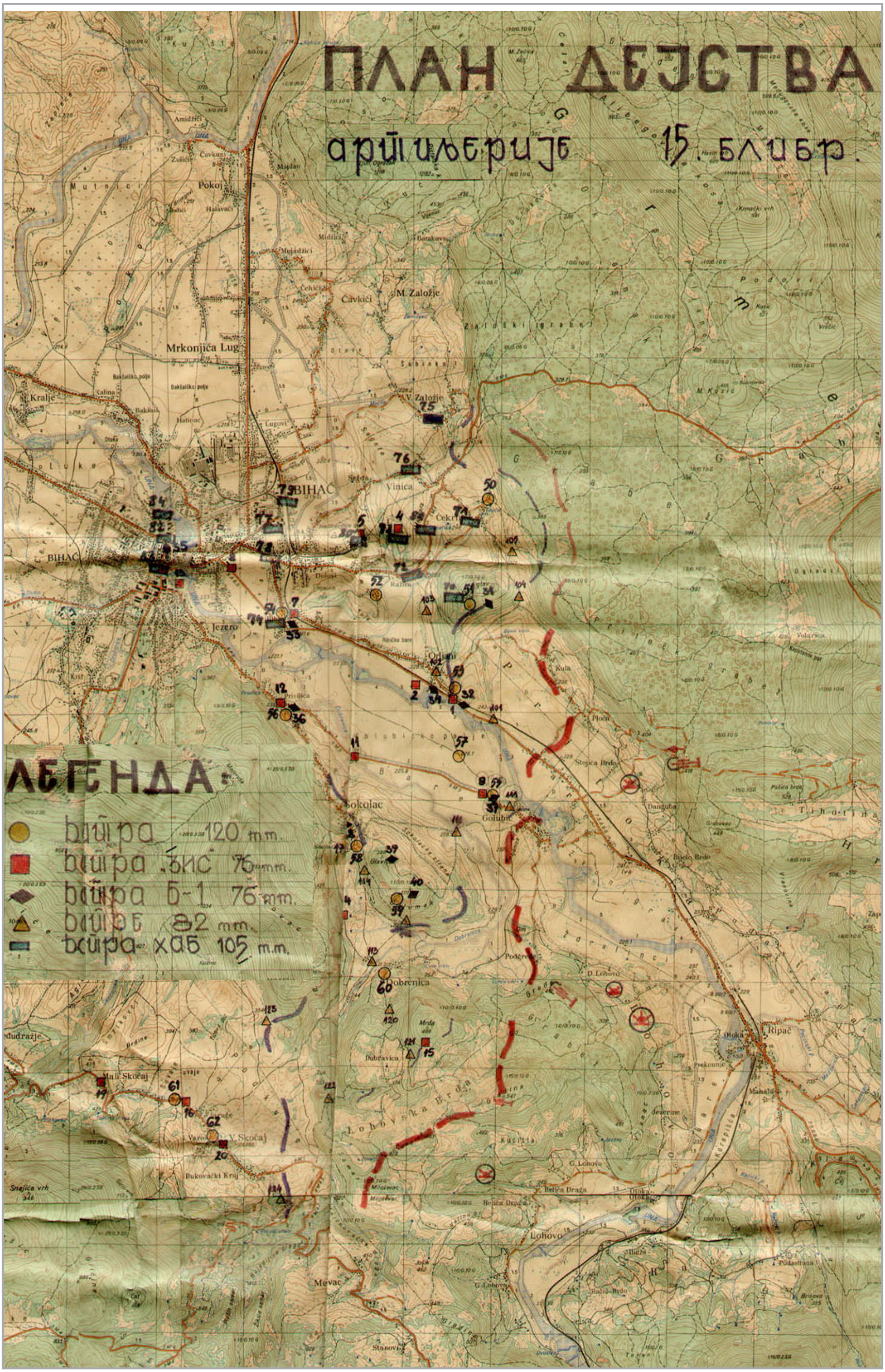
ПЛАН ДЕЈСТВА
артиљерије 15. бл.бр.
ЛЕГЕНДА:
батра 120 mm
батра ЗИС 76 mm
батра Б-1 76 mm
батре 82 mm
батра ХАБ 105 m.m.
BIHAĆ
Mrkonjića Lug
Sokolac
Golubić
Dobrenica
Ripač
Lohovo
Lohovska Brda
Mali Skočaj
Dubravica
Mevac
Stanovi

ПЛАН ДЕЈСТВА КАГ-2
ЛЕГЕНДА:
батерија 130 mm.
батерија 155 mm.
BIHAĆ